

III. 3522

DIN TRAIȘTA CU VORBE

170/1120.
~~131.953/60.~~

313421

D I N

TRAISTA CU VORBE

(101 CURIERE LITERARE)

DE

Gh. Ghibănescu

profesor, deputat

Membriu corespondent al Academiei Române

*Grainul poporului e oglinda
vieții sale.*

33.408/67

I A Ș I

TIPOGRAFIA „DACIA“ ILIESCU, GROSSU & COMP.

1906

BUCURESTI
COTA 758 072

keresni

908/05

B.C.U. Bucuresti

C20056464

P R E F A Ț Ă

Volumul, ce-l prezint azi cetitorului, nu este altceva de cât adunarea a 101 curiere literare, care după vremuri s'au publicat în ziarele Ieșane «Opinia» și «Evenimentul». Din colaborarea mea la aceste două ziare am ales numai acele curiere, cu referință la limbă, literatură și istorie, lăsând de o parte pe cele relative la *pedagogie, mișcarea scolară și politică*.

Cu toată varietatea lor, cetitorul va prinde lesne legătura lor de unitate. Întrebarea mea capitală, care mi-am pus-o, când am întreprins seria curierelor a fost următoarea: Se pot oare deduce din graiu stările vechi ale poporului nostru, fie pe tărîmul politic, administrativ, social sau cultural? Cu alte cuvinte, dacă graiul în alcătuirea sa organică ne poate vorbi întru câțva de cele ce au fost și azi numai sînt, ori pentru scotocirea cutelor trecutului avem nevoie de a recurge numai la materialul mort istoric?

„De tace omnenimea, glas va da stîncea 'n munte
Si apele un vuet prin ton nepomenit“.

Zice A. Mureșanu în «Glasul unui Român».

De tac vechile izvoare istorice, glas ne dă graiul viu al poporului, singurul depozitar al tuturor stărilor prin care a trecut neamul nostru și răsunetul ce au avut acele stări în sufletul poporului nostru.

Meloda aceasta de investigațiuni asupra trecutului u-

unui popor prin graiul său nu e de altfel ceva nou. Ce alta a făcut Pictet în *Originele Indoeuropene*, de cât că deduce din graiul comparativ al popoarelor Indo-Europene civilizațiunea vechilor Ari, reconstituindu-le societatea lor, viața lor în toate amănuntele ei!

Ce altceva a făcut la noi Cibițu în «Crestinismul latin la Români» de cât că a dedus din graiu faza latină a creștinismului dovedind în mod desăvârșit un fapt, pe care toți ceilalți istorici îl credeau ca neexistent de oare ce admiteau că Slavii ne-au creștinat pe noi, ca unii ce am avut sute de ani limba slavă în biserică! Vorbirea nu se naște așa din senin, nici nu satisface unor nevoi închipuite și care n'au avut ființă. După cum copilul învață vorbirea având lucrurile supt nas asociându-și încetul pe încetul cuvântul auzit la lucrul văzut și dat de numit, tot așa și un popor nu-și îmbogățește graiul său de cât cu cuvinte de acele ce au numit și numesc stări reale de fapte.

„Unde nu-i foc, fum nu ese“ zice vorba înțeleaptă a Românului, și aplicând la graiu această zicală, credem că până ce n'au fost anumite fapte care prin durata lor să ajungă și la poporul de jos, până chiar la osul lui, n'a putut să se nască vorba corespunzătoare acelor fapte. Și cum viața reală s'a petrecut și se petrece pe o mare întindere de pământ, așa că ori unde este suflare românească s'a făcut experiențe de fapte nu tocmai la fel, de la natura faptelor comune sau deosebite, ce s'au săvârșit în cele patru laturi ale Românismului, va urma și felul vorbelor născute pentru a numi acele stări de fapte.

Geografia *vorbelor* corespunde cu Geografia *faptelor*, și dacă nu toate vorbele au luat aceeași extindere, este că zicerile au mers din gură în gură potrivit locului unde au fost născute.

Centrele politice dezvoltând o viață mai intensivă, au dat prilej la nașterea mai multor vorbe, care apoi s'au extins în restul țării, pe când din contra mai greu a fost unei vorbe născute în mijlocul unui sat să se extindă și în

capitala țării, atingerile zilnice fiind mai dese și complexe cu capitala, de cât cu restul țării.

O vorbă ca: „*ai făcut'o Buzoeneasă*“ nu se aude de cât la Buzeu, cu înțeles specific Buzeului și cel mult meleagurilor vecine, și nu se aude la București, pe când din contra „*Îi mânca din gardul Răzoaei*“, născută la Iași din împrejurări specifice vieții acestei boeroaice din Iași, s'a întins în toată Moldova din pricina deselor legături între provincie și Iași, mai multă lume având prilejul de a trece pe supt gardul Răzoaei la Iași de cât în altă parte a țării. Tot așa vorbele: „*Ai să trăești cât zidul Goliei*“, sau „*la Golia*“ de și sînt specifice Iașilor, dar s'au generalizat în toată Moldova, cum zicerea «la Mărcuța» specifică capitale s'a generalizat în toată țara. Nu tot așa însă «Bez Vlașca și Telormanul» vorbă specifică Munteniei, care nu se aude în Oltenia

Pe lângă aceasta vorbele au și o *Geografie socială*. Nu numai că extensiunea teritorială nu e aceeași pentru toate vorbele, dar nici cea socială nu e aceeași. Sunt vorbe care sînt specifice păturilor culte, politice, clericale, etc., altele specifice păturei țărănești; după cum sînt vorbe, unele specifice munților, altele văilor; apoi unele au un înțeles în cutare regiuni și li se modifică înțelesul în altă regiune.

Cu cât faptul social atinge o pătură mai mare cu atîta i se asigură și vorbei corespunzătoare o extensiune mai mare și deci o viață mai trainică. Și cum pătura cea mai rezistentă și tradițională e țărănimea, ea e focul, care limpezește și dă viața românească vorbelor născute din stări vechi, căci poporul e cântarul limbei, și graiul său e măsura românismului.

Străinismul slav, grec, francez a putut și poate atinge ușor o anumită clasă socială, de obicei clasa de sus. Întru cât însă poporul a rămas străin de acel străinism și și-a dus traiul său simplu și curat, n'a fost nici o vătămare adusă simțimintelor intime naționale.

A venit vremea să se schimbe curentul, s'a schimbat

și influența și nici urmă nu s'a mai păstrat la pătura de sus din vechea influență, de cât doar în starea de tranziție.

Când însă străinismul ar ajunge să atingă masa cea mare a poporului, atunci ar fi pericolul și de aceea grija ni e mare de a păstra poporului caracterul său etnic, dezvoltându-i apucăturile lui firești, fără de a i le sdruncina prin plâsmuiri străine sau a-i corchezi graiul cu vorbe nouă.

Nu zic că nu pot ajunge și la popor unele stări nouă; da, ajung; dar, când ajung, deja ele au intrat în faza Româanismului și-și duc traiul ca fapte și vorbe românești.

Și cultura slavonă și greacă a ajuns la popor prin diecii și gramaticii noștri; dar așa cum a ajuns a dezvoltat în poporul nostru înțelesuri nouă, care sînt ale noastre și nu le au nici slavii nici grecii.

Năucia și *pedeapsa* sînt ale noastre, căci așa s'a refrânt asupra sufletului poporului nostru mijloacele vii și practice, prin care s'au intrdus această cultură.

«*Taci că-i buche*»!, «*buchisală*» «*gtagore la cap*» sînt înțelesuri specifice românești, căci ni se oglindesc în ele felul cum a trăit la noi în țară acea cultură străină.

Cultura franceză, care e mai veche de o sută de ani în pătura de sus, n'a atins de cit în foarte mică măsură pătura țărănească, mai ales prin partea administrativă și politică, singurile mijloace prin care se ating în mod direct straturile de jos. Înriurirea culturală pe calea scoalei a fost aproape nulă la poporul nostru, în care numărul cărturarilor a fost și este într'un procent așa de mic; pe cînd din contra înriurirea pe cale administrativă a fost mai simțită și imediată.

Turcii, cît ne-au stăpănit politicește, nu se poate să nu fi lăsat răsunset în mintea și inima poporului. Și lucru foarte curios, putem judeca natura acestei înriuriri după înțelesul, ce l'a păstrat în limbă cuvintele turcești: După vorbe ca «*Nu dau Turcii nici Tătarii*» sau «*După turc și pistol*» care spun stări generale despre influența Turcească,

mai toate vorbele de obârșie turcească au căzut la înțeles stricat, ca: *face matrapazlâcuri, făce marafeturi* și altele.

Tot așa și câte-va vorbe, care ne spun de stări politice și administrative de supt regimul rusesc, ca «*L'a făcut sprafcă*», *tractir* etc., *se face niznaiu* etc., căzute iarăși în înțeles stricat.

S'au schimbat astăzi acele stări de lucruri. Fie-care veac aduce cu sine alte forme, alte lucruri. Până ce stările nouă să se însădească în păturile de jos, cele vechi își păstrează amintirea de ele prin vorbele cu care au fost numite. Vorbele se nasc o dată cu faptele ce le numesc și sufăr toate schimbările de înțeles pe care practica vieții le-a făcut să sufere; dar viața lor e mai lungă de cât cea a faptelor corespunzătoare. După cum când plouă, după ce a trecut iurușul cel mare al ploii și începe a se zări seninul din partea din cotro a venit ploaea, tot mai ead încă picuri răzlețe, semn vădit al ploaei care a trecut, așa și în vorbire; stările de fapt s'au putut schimba, vorbirea însă păstrează amintirea acelor stări multă vreme după ce au trecut ele. Și după cum individul păstrează multă vreme denumirea unui loc după numele unei persoane, care de fapt nu mai există, așa și un popor în graiul său păstrează stările vechi de lucruri, după ce obiectivul vieții s'a schimbat.

Și aici vine valoarea istorică a vorbirei; graiul nu e chemat a satisface numai nevoile prezentului; nu, ci el cuprinde în firea lui și mult element istoric, semn vădit de legătura trecutului cu prezentul, că cu cit adâncești studiul acestui graiu, cu atâta vezi strînsa și adânca legătură de la o generație la alta prin limbă.

Numai pentru aceasta trebuie să știi să-l tălmăcești. Nu degeaba s'a zis că limba e tezaurul unei națiuni. În ea cetim totul.

Fondul latin al vorbirii noastre ne scoate la iveală substratul cultural, pe care s'a hultuit toate influențele străine. Natura acelei culturi, extensiunea sa socială, for-

mele de stat și viața publică, credințele, datinele și obiceiurile, propășirea morală și intelectuală, experiența de lume și oameni, toate acestea ni le răspică graiul. În el putem celi cât știeam noi de lume, de oameni și de D-zeu în faza când eram *Romani*.

Tot prin graiu putem judeca de ce natură și cât de adânci fost-au celelalte înriuriri străine, căci după soiul cuvintelor rămase în graiu—și numai în graiul viu al poporului,—putem judeca azi întinderea și adâncimea acelor înriuriri.

Putul'a lăsa urme largi și copleșitoare înriurirea slavonă în pana scriitorilor ca Coresi, Năsturel sau scriitorii de hrisoave. Nu după ei judecăm însă adâncimea acestei înrâuriri. Apucăturile literare ale slavofililor au sgăriat la suprafață pătura poporului, căci s'au oprit la fețele politicești și bisericești. Când însă pătura slavonă s'a încrucișat cu pătura românească, făcând o singură unitate etnică, această atingere directă între români și slavi a făcut ca să se introducă în vorbirea alor nostru cuvinte slavone de așa natură, că arată infimitatea și adâncimea acestei înriuriri.

Dacă *dragă* a bălut pe *bia*; dacă *mândră* a luat așa de întins loc în vorbirea și poezia românului, arată că *iubirea* slavă a pătruns în intimitatea căminurilor noastre și pașnicii sloveni bălai cu năbădăioșii români smoliți s'au încrucișat și au format un nou amestec etnic, în care precumpănirea a fost de partea noastră.

S'a prea pulut iarăși ca influența greacă și turcă să fi atins adânc pătura boerimei conducătoare destinelor țării și să fi lăsat urme puternice în pana unor boeri scriitori. Luați pe scriitori ca Enaki Cogălniceanu și pe Enăchiță Văcărescu; sau pe Gheorgaki Logofătul, care a scris *Condica obiceiurilor de la Curtea domnească*. Luați pe Sameșii vechi ai Domului și veți vedea că în cronicile lor, în actele lor publice, în *budgetele* timpului sunt o mare sumă de cuvinte turecești, care s'au dus astăzi toate, o dată cu schimbarea împrejurărilor politice și administrative.

Ce au rămas însă din toate acelea ? Scrierile lor sunt pline de turcisme, și pentru a le tălmăci avem nevoie de dicționar ; poporul însă n'a păstrat din această influență de cât atâta cât l'a atins pe el ; dar acesta mult puțin e al nostru, căci a numit și numește stări sufletești, prin care a trecut poporul nostru și noi știm că acela e graiu românesc, care numește stări sufletești ale poporului nostru.

Tot așa influența rusască cât de mult n'a putut înrădăcina asupra slujbașilor dintre 1820—1856, care trebuiau să întrebuințeze un stil rusificat. Cât însă a răzbătut în popor ? Foarte puțin. Tot ce a fost la modă în cancelaria reglementului s'a dus odată cu reglementul ; aceia a dat nota culminantă a curentului rusesc ; Ceia ce însă a răzbătut în popor, deși e de obârșie rusască, a devenit românesc, căci cântarul în materie de graiu românesc ni e numai poporul, nu pătura suprapusă.

Fiind astfel putem zice că de oare ce păturile de jos se influențază mai greu în traful lor, în credințele lor, în obiceiurile lor, *în vorbirea lor*, de cit păturile de sus, care sînt mai slabe și *interesate* în a primi asemenea influenți străine, tot amestecul străin, care se găsește în graiul celor de sus, se limpezește cu cât se scoboară la cei de jos, unde n'ajunge de cât ceia ce a corespons unor adevărate nevoi culturale, și că odată ajuns acolo încetează de a mai fi *ingredient* străin, și capătă colorit românesc, și după cum a reușit să se așeze în gura românului, așa va reapare și în literatura lui fie poporană zisă ori scrisă fie în cea cultă ; Poporul dă valoare de circulație cuvintelor, și cele cu întrebuințare obștească au și circulație mai deasă. Numai așa ne explicăm de ce chiar tipurile de formă, stricările de înțeles, capătă prin gura țaranului cetățenia română și apare ca ceva specific românesc.

Iată de ce tot la popor și la graiul lui viu trebuie să alergi ca să tălmăcești tainele trecutului, deduse prin limbă. Și cum el e făuritorul cel mai ingenios în materie de graiu fiind că lucrează în mod reflex, ca un artist, el ni e mae-

VIII

strul nostru conducător, Ducindu-ne la el vom fi siguri că nu vom găsi de cât vorbire curată, limpezită de tot prisoselnicul străin, căci după cum în viața lui nu trăește din belșug, asemenea și în graiul său n'are de cât atâta cât îi trebuie pentru a-și spune păsul și gindirea lui.

Și ni e de ajuns.

Dacă prin șiragul de vorbe scoase din traistă am reușit să tălmăcesc unele cute ale trecutului nostru, las pe cetitor să aleagă, el care e cumpăna dreaptă în cântărirea muncii literare.

Iași în Sâmbăta lui Lazăr 1906.

GH. GHIBANESCU.

I.

GENERALITĂȚI

---

1) Evoluția în limbă

Se obișnuiește des a se zice că *limba Română derivă din limba latină*. Nu tot-deauna însă se știe da o temeinică explicare. De fapt expresiunea nu e proprie. O limbă nu derivă din alta, ci formează același corp cu limba veche, modificată în lunga ei evoluțiune. Traiul speciei în timp și spațiu aduce modificări radicale în organism, făcând să se nască variante așa de multe și mari, de nu se mai aseamăna cu prototipul.

Și limbile trăiesc în timp și spațiu; dar ele trăiesc prin oamenii, care le vorbesc. Generațiunile de oameni se succed, și la fie-care sută de ani pământul acesta e călcat de alți oameni, căci rari sunt aceia, cari viețuiesc peste sută.

De fapt generațiunile de oameni se succed mai răpede. Statistica ne dă că o generațiune ține în medie 35 de ani; deci din 40 -40 de ani alți oameni se nasc.

Imprejurări deosebite silesc că unele din generațiuni să-și schimbe locul în masă; cât de schimbarea de loc a indivizilor e un fapt prea de toate zilele pentru a'l mai semnala.

Cum se conservă o limbă? Fie-care rând de oameni învață limba de la părinții lor. Noi iștia de azi am învățat

a vorbi românește de la părinții noștrii. Ei au învățat la rândul lor de la părinții lor—bunicii noștrii; aceștia de la părinții lor—răzbunicii noștri; și tot așa mai departe. Deci dacă suim pe scara generațiilor de oameni, vedem că din tată în fiu s'a vorbit românește.

Ce s'a întâmplat însă în lungile șiruri de generațiuni?

Nu toți răzbunicii noștri au învățat de la părinții lor a vorbi numai de cât românește. Îi trebuia lui Vasile Vodă de pildă *un piser*; în țară erau puțini; era nevoie să aducă din străinătate, și iată un polon, un cazac, un tatar, sau altcineva venit în țară. Cel venit nu știa de loc românește; dar cât trăia în țară învața a vorbi. De se însura în țară, se aclimatisea și copiii ori nepoții săi direcți erau români.

Astfel considerând lucrul s'au amestecat neamurile, s'au încrucișat rasele și deci s'a adus acea primenire și întinerire de popoare, în care semnul de contopire a fost comunitatea *de limbă* și obiceiuri.

Am greși dar de a zice că dacă în lungile șiruri de generațiuni s'a vorbit românește, apoi toți înaintașii noștri au fost neaoși români de sânge. Națiuni pure în sânge nu sunt nici n'au fost. Numai un Petru Maior admitea așa ceva!

¶ ¶ Dar câte generațiuni de Români se vor fi succedat de la Traian și până azi! Luând anul 107 d. Hr. ca punct de plecare, avem până azi 1791 de ani; socotind *grosso-modo* pentru fie-care generațiune câte 35 de ani ne-ar veni că de la Traian până azi s'au succedat 50 de generațiuni, noi fiind a 51-a generațiune.

E mult a cuprinde cu gândul nostru 50 rânduri de oameni, mai ales că rari din noi am apucat *răzbunicii*, de care vorbim ca de ceva străvechiu. A ne închipui azi cum erau Românii din generația 30-a după Traian e tot așa de greu, ca și despre fazele geologice ale pământului. Vălul uitării și al necunoscutului acopere trecutul unui popor în multiplele sale manifestări. Ceia ce stabilește legătura de

continuitate e *limba* care se moștenește din tată în fiu ; sunt *obiceiurile*, ce trăesc veacuri ; e *arta* și *literatura*, dacă poporul a intrat într'o fază de cultură. Casa părintească se strică ; vatra satului se schimbă ; proprietatea se mută ; dar pe când nimic viu nu ne vorbește de adormitele întru Domnul generațiunile străvechi, căci monumente scrise nu avem, singura dovadă de continuitatea traiului nostru ca popor e *limba*. Și mai ales nouă Românilor limba ni e singura dovadă vie de trecutul nostru.

Dacă am admite prin ipoteză că laboratorul, unde s'a fabricat limba, a fost o singură familie care din generațiune în generațiune a lăsat moștenire limba română, și încă s'ar fi adus modificări în vorbă, de oare ce nu fie care generațiune ar fi fost supusă aceluiași influențe ; dar cînd ne gândim că laboratorul unde se fabrică limba sunt milioane de familii, răslețite de la Tisa la Nistru, și de la Carpați la Pelopones ; că vorbitorii sunt zeci de milioane în fie-care generație, și că influențele politice, sociale și culturale sunt așa de variate în timp și în spațiu, e greu de mîntînit unitatea limbei.

Nu noi cești de astăzi am învățat limba română în același fel de la părinții noștri. Fie-care păstrăm în vorbirea noastră caracterul special al familiei, al satului, al regiunii, în care ne-am născut și am crescut.

Dacă generalisăm aceste considerente la totalitatea vorbitorilor români ne vom explica variațiunile în vorbire după loc și regiuni. Țara ni e străbătută de văi și dealuri, de munți și șesuri. Vorba va varia după loc. Dar dacă ne referim la succesiunea în timp ! Țara noastră a trecut prin atâtea schimbări, căci nu e veac care să nu reprezinte influențe deosebite.

Noi generațiunea a 51 trăim sub regatul României. Cei din generația a 50 au făcut unirea. Generația 49 a apucat reglementul. Cei din generația a 48 trăiau când țara se întindea de la Carpați la Nistru, în țară erau domnii greci, cultura era foarte puțină. Privilegiile în stat erau

pentru boeri, etc. etc. Cu cât ne cufundăm în întunecimea timpurilor cu atâta influențele sociale au fost mai variate. Acest mediu social a evoluat așa de tare, că mirare mare ar prinde pe un român din generația lui Ștefan cel Mare, dacă s'ar scula din mormânt și ar vedea starea de azi. Ar cunoaște *poate* câte-va biserici de ale lui Ștefan Vodă, dar câtă schimbare în țară, în port, în oameni și mai ales *în vorbă*!! Și totuși noi suntem urmașii direcți ai generațiunilor ce au făcut descălecatul și așa mai în sus.

Fie care generațiune a învățat de la născătorii săi limba română; așa am apucat a o numi noi, căci români ne numim doar ca popor. Suindu-ne în sus pe scara generațiunilor, fie-care a învățat numai românește; dar pe când noi din generațiunile a 50, 51 vorbim românește, aceeași vorbire în gura generațiunilor a 2-a 3-a a 15, chiar, era *romană, latină*.

Nu este dar aceeași limbă? nu este oare același organism?

Limba română nu e dar o derivare din limba latină, ci e însăși limba latină, care a evoluat în mod lent și pe nesimțite în gura celor 50 de generații de oameni, dintre cari cele dintâiu vorbeau o limbă *romană*, iar ceste de azi vorbesc *românește*.

2. Prefacerea graiului

Intr'un curier uitat de cetitor am arătat cum înțeleg eu—și cum trebuie înțeles de orî cine—*evoluția* în limbă. Mulți dintre noi duși de expresiunea metaforică, așa de des întrebuițată în limba romînă ca și în limbile moderne cred că limba romînă ca și limbile neolatine (franceza, italiana, spaniola și portugheza) sunt *fice* ale limbei latine, care e *mumă*.

Nimic mai ne corect ca aceste expresiuni. Limbile nu pot fi nici *mame*, nici *fice*. Ele nici nu se *nasc*, nici nu se *derivă*. Limba e un organism, care tot-deauna *viează*.

Și ziceam în acel uitat curier că graiul latin continuă de a fi rostit în gura noastră a Romînilor, cu modificările ce le-a suferit în cursul celor 1800 de ani de la colonizare, și în gura a cel puțin 50 generațiuni de vorbitori, rezlețite pe o întindere de loc de la Nistru pînă la Tisa.

Dacă în explicarea faptelor istorice linia neamurilor de oameni e un chip nimerit de a ne concretiza schimbările faptelor politice, tot așa și în domeniul limbei, linia rîndurilor de oameni ne va explica pe de o parte *continuitatea*, iar pe de altă parte *prefacerea* graiului.

* * *

Ne place a ne numi cu poietul: *romîni de viță veche, nepoți de-aî lui Traian*. De fapt, însă, afirmarea aceasta generală nu are pe deplin verificare în cazuri particulare.

Zilnic se petrec sub ochii noștri cazuri cum cutare familie străină, venită și așezată între noi, cu vremea, după cite-

va generațiunii, se rominizează. Decî în firul originii noastre sîntem siliți a admite următoarele: nu fie-care familie în parte e de viță veche romană, decî nu în fie-care generațiune toți indivizii, ce vorbesc azi romînește, au avut strămoși numai romîni. Dar în teză generală comunitatea a fost pururea Romînă și decî graiul s'a continuat neîntrerupt.

Cine nu știe frumoasa legendă a originii Ghiculeștilor, așa cum ne-o povestește Neculce!

Micul băet arbănaș din satul Kiupri, dă naștere la familia Ghiculeștilor, care de 250 de ani a dat țării atîția membri iluștri.

După cum se susține în fiziologie că corpul omului se priminește *radical* din 7 în 7 ani, așa și în sinul unui popor generațiunile se priminesc; familiile vechi se surpă și altele le iau locul, dar continuitatea graiului și a neamului nu se știrbește.

Decî noi Romîni în genere sîntem urmași ai Romanilor, ca limbă, credință și obiceiuri, dar nu înseamnă că fie-care din noi în parte are răstrămōși soldați de-ai lui Traian.

Cituși de puțin.

Sunt multe și varii influențele ce au îndurat acele 50 de rînduri de oameni.

Dacă le-am resuma cit de pe scurt am vedea cit de mari și adînci au fost acele înriuriri.

Generațiunile contimporane cu Traian erau tot așa de variate ca neam și limbă aproape ca și cele de azi. Pe lingă Romani, sînge curat, mai venise în Dacia, Greci, Evrei, Traci, fără a mai socoti pe Daci. Asupra tuturor acestora predomina puterea romană, care, exercitată în mod riguros și continuu asupra a 5 rînduri de oameni în cursul a 170 de ani, a reușit a le imprima limba, moravurile și credințele lor.

Decî de la generația I până la a VI-a a fost o frămîntare de elemente, din care elementul roman a eșit precumpănitor din luptă.

Dar pe cînd generația I avea de luptă cu Dacii, generația a 5-a avea de luptă cu Goții. Inriurirea romană încetînd *oficial* în Dacia traiană, generațiunile de la a VI-a înainte au îndurat răstriștele timpurilor, care s-au resfrînt și în limbă.

Și a fost lungă această perioadă; și multe rînduri de oameni s'au perindat și multe popoare străine au năvălit peste ele. Fără casă, fără masă și chiar fără așezarea stabilă, ele și-au dus un traiu miserabil și brut, în care nici cea mai mică urmă de cultură nu vedem întroducîndu-se.

De unde generația a 10-a vedea pe hiciul lui D-zeu, pe Atila, și mîncea *Kenkros* și bea *med*, cum ne spune Priscus în călătoria sa la Atila (449), generația a 15-a vedea deja roind în șesurile și dealurile țării coloniile dese de slavi, cu care s'au dat în de bine, au trăit la un loc, s'au amestecat în vorbă, în port, în moravuri ba chiar și în organizare de stat și biserică și așa au imprimat urmașilor acele adânci urme slavone, cari au mers tot crescînd în măsura în care cultura și statul slavon precum-păneau asupra noastră.

Că această roire slavă n'o fi început mai dinainte, nu se știe pozitiv; în ori ce caz dacă n'a văzut'o cele dintăiu generațiuni, apoi cele din secolul al VI-lea au cunoscut-o de aproape.

Dar roiul slav era potop și a inriurit variat asupra Românilor. La Nord Leto Slavii; la sud Serbii și Bulgarii; iar la apus Ungurii, pe care i-au văzut viind în goana cailor, ca niște lupi turbați, generațiunile de la a 22-a înainte, contimporane cu Arpad.

Și a fost dat de soartă ca Românii apuseni, de la generațiunea 22-a încoace, să indure vecinătatea acestor mustecioși urmași ai lui Arpad, inriurire care a durat și durează și astăzi de 1000 ani.

Oare graiul românesc putut'a el remănea neatins în gura generațiunilor de oameni, care s'au perindat? El nu

numai că s'a schimbat, datorită influențelor regionale și climaterice, dar și grație inriurilor de contact deosebit; ce s'au exercitat asupra românilor în cursul timpurilor și pe suprafața țării.

Iată deja că de la a 22-a generație graiul românesc luă o altă cale. Pe când cei de la sud erau supt puterea Bulgarilor și Serbilor, cei de la nord erau supt înriurirea Polonilor și Rutenilor, iar cei de la apus erau subt a Ungurilor.

Soarta a dispus ca din mănunchiul Românilor de la apus și nord să se inchege unitatea etnică și politică a neamului nostru. Și de oare-ce aceasta cade în secolul al XIV-lea, cam de la a 35-a generație, Românii dunăreni și carpațini incheagă simburile graiului românesc literar, deși la început viața lor politică și literară se îmbracă cu haina slavă.

Sântem deja în a 35-a generație, când o parte din Românii duși de dorul unei soarte mai bune în văile Carpaților răsăriteni și sudici, întemeiază voivodatele românești.

Din negura vremurilor se desprindea o zare de lumină; era roiul de Români, cea duceau la Câmpu-Lung și Suceava dominațiunea română.

Odată statul român inchegat, generațiunile ce s'au succedat au primit o nouă inriurire pe care o vom urmări secol cu secol în alte curiere.

* * *

Am arătat mai sus că în cursul a 35 generațiuni de oameni s'au petrecut alâtea schimbări la Dunăre, că ele au exercitat o inriurire adâncă asupra lor și în limbă. Deja în secolul al XIII-lea oamenii din generația 35, de și continuau graiul generațiunii I-a, vorbeau însă o limbă deosebită în lexic și construcția frazei, că nu mai sâmana cu latina. Era deja o limbă românească.

E lung procesul evoluțiunei limbei, căci 40 de rânduri

de vorbitori au contribuit incetul cu incetul in cursul a 40 vieți de om să schimbe graiul.

Dacă printr'o întâmplare fericită ni s'ar fi păstrat dovezi scrise din 30 în 30 de ani, in cursul celor 1800 de ani de la Traian, am avea o dovadă vie de evoluția lentă a graiului. Dar așa unde ne sunt dovezile scrise de graiu a oamenilor din generația a 5-a—40? Nici pământul, care e cel mai bun păstrător, nu ne-a conservat, parcă ne-ar fi fost un vitreg moștean al continuității noastre pe aici.

De la generațiunea a 35 in coace dovezile se inmulțesc. Deja in doc. slave din secol. al XIV și XV apar forme românești, care de și deosebite de cele de azi, sunt prea distanțate de cele latine.

Dar cu toată organizarea românilor in stat, jocul fatal al inriurilor externe nu incetează.

Dacă generațiunea 35-36-40 au avut de luptat cu Poloniei și cu Ungurii, de la generația 41-a incep a apărea Turcii, cari au făcut să se resimtă ferul lor in luptele cu Mircea.

Deci de unde generațiile 38--40 nici pomină nu făceau de Turci, urmașii de la generația 41-a in coace până la 1859 și chiar 1878, deci in generația noastră, au trebuit să indure influența politico-economică Turcească.

Și crudă și amară ne-a fost această inriurare! Câtă umilire in poporul nostru! câtă vlagă istovită de lăcomia Turcilor! Câtă putere stoarsă din inima poporului! Și apoi ce avere răpită! câte capete tăiate! Câtă neomenie indurată! Unde sunt generațiile de la a 41-a incoace să se scoale și să ne stea dovadă. Cronicarii cari ne spun faptele generațiilor a 41—45 sunt pline de accente duioase la indurările neamului nostru. Cele 1200 cuvinte Turcești introduse in limbă sunt urmarea acestui contact suferit de la a 41-a generație.

Dar era sorocit ca inriurirea să fie mai puternică ajutată de Greci și Ruși prin biserică și stat.

Contimporanii lui Radu cel Mare și Neagoe, care se

uitau mirați la pompa cea mare a *târnosirei* Curței de Argeș, cu 1000 popi greci, n'au visat la ce urmări vor exercita grecii, asupra urmașilor lor. Din a 45-a generație inriurirea grecească merge crescând, până ce generația a 48, acea a eforiei, a trebuit cu războiu să se descoto-roască de greci.

Când Fanarul își juca mendrele sale la noi, ursul de la Nord începuse a-și întinde mrejele politice sale. Abia incolțită la 1711, se întolise în 1777, iar în 1833 ea ajunsese deplină. Deci generațiile a 45—49 au stat direct și supt inriurirea rusască și au resimțit cnutul rusesc.

Nouă, celor de la 1898, cari am apucat Regatul și cultura națională, ne vine greu a crede prin câte a trecut neamul nostru, pentru a ne explica apoi primenirea, la care a fost supus graiul. Dar dacă s'ar scula un răstrămoș al nostru—așa cum ni-l inchipue Alexandri în *Sentinelă Română*, și ar sta să ne spună pățaraniile suferite, ni s'ar lungi urechile ascultând și tot n'ar isprăvi.

* * *

Se zice în de obștie că graiul copiilor samănă cu al părinților. Da, fie-care din noi vorbește cum ne-a învățat mama, dar la capitalul de vorbire de la mamă, cât n'adăugim noi în cursul vieții noastre, potrivit culturii noastre. Și de câte ori nu ni e dat a constata o vâdită deosehire de cantitate și calitate în graiu, care lasă nedumeriți pe părinți de adâncimea ideilor și de superioritatea graiului copiilor lor!

Dacă dar fie-care generațiune a adaus la graiul comun al părinților, experiența lor personală, cultura lor, *împrumutul străin*, atunci fața graiului românesc s'a modificat pe nesimțite.

De unde graiul latin în gura generațiunilor de păstori nu era apt de cât pentru păstori și plugari, incetul cu incetul îmbogățit și lustruit a putut exprima potrivit

idei din domeniul religiei și istoriografiei, literaturii, artelor și poeziei, pentru a deveni azi instrumentul maleabil și perfect pentru exprimarea tuturor ideilor abstracte de lume, om și D-zeu.

Iată cum fie-care rând de oameni au conlucrat la marea operă comună, întărirea și prosperarea graiului românesc, operă nu de azi de ieri, ci veche ca și poporul român și la care în măsură deosebită au contribuit cu toții de la opincă până la vlădică.

De aceea limba ni e scumpă, căci ea este puntea de legătură a tot ce e suflare românească de la Nistru până la Tisa și din Carpați până la Marea cea mare.

„Opinia“ II. 135, 136.

3. Cum se nasc figurile

Nu e capitolul mai sec tratat in manualele noastre de stil și compozițiuni, ca acea despre *figuri*.

Las că explicările așa zise clasice, ce se dau, sufăr de faptul dacă nu al neexactității, dar al necomplectului, apoi denumirile și clasările, cari se fac, sunt depărte de a satisface dictonul că *cine distinge bine învață bine*.

Nomenclatura prea mare de denumiri e o greutate, căci in practică nu e așa de ușor de clasat felul unor figuri, ca in teorie. De fapt se incrușișază o sumă de figuri, și nu e așa de lesne de spus dacă in anumită frasă avem a face cu o *metonimie* sau o *sinecdocă*, cu *metaforă* sau o *catahresă*.

Mai ales *catahresa* aceasta a dat și dă mai mult de lucru.

Chiar numele de *catahresă* s'a dat de vechii gramatici Greci, care plecau din următorul punct de vedere greșit.

Ei credeau că fie-care cuvânt *trebuie* să aibă in graiu *un anumit* înțeles. Pe teoria *fixității* funcțiunei gramaticale, ei clădise toată gramatica. Vedeau de pildă că cuvintele, care numesc părți din trupul omului, mai pot numi și lucruri neinsuflețite.

Amintim numai cunoscutul nume *Kefalos*, care se găsește așa de des intrebuintat la Greci in diferite accepțiuni. A o respinge venea greu, căci graiul nu putea fi făcut de gramatici. Dar de oare ce nu puteau împăca realitatea graiului cu teoria lor strimță gramaticală, apoi au zis că asemenea fenomene de a denumi cu un acelaș cu-

vânt lucruri cu totul deosebite, e o *abatere* de la teoria gramaticală, e un *abus*, e o *catahresă*, îngăduită numai intru cât le posedă graiul.

Faptul din limbă însă a rămas fapt, și teoria veche grecească a căzut.

Azi gramatica admite la baza sa nu teoria *fixității* funcțiunei cuvintelor; ci din contra teoria schimbării și variării în funcțiune. E un lucru de toți cunoscut că cuvintele în vorbire îndeplinesc diferite funcțiuni, putând numi după fraze când persoane, când lucruri, când calități, când simple determinări.

Și dar în loc de a vedea ca vechii gramatici greci *abus*, *abatere*, de la teorie, deci *catahresă*, azi gramatica în conformitate cu graiul vede o schimbare de înțeles, o trecere de la un sens la altul, adesea tot material, prin simpla *uitare* a senzului dintăiu. Așa că azi *catahresa* nu mai este un *abus* față cu gramatica, ci este un simplu fenomen de *uitare*, și nimic mai mult.

În acest chip ilustrul Darmsteter a descusut și lămurit lucrul în a sa carte *La vie des mots*.

Să concretisăm lucrurile.

Un cuvânt are puterea de a deștepta în minte un înțeles propriu și corespunzător lui. Precum când lovim o clapă de la piano, se rădică și lovește sirma ce-i corespunde dând un sunet, așa și cuvântul rostit va deștepta în mintea auditorului sau cetitorului imagina corespunzătoare. Dar clapa de la piano lovită, nu atinge la rândul său de cât o coardă și nu scoate de cât o singură notă. Nici o dată clapa lui *do* nu va scoate sunetul *re*, ci numai al lui *do*, afară doar dacă pianul e stricat și hârbit.

Cu cuvintele nu e tot așa. Cuvintele nu trăesc izolate în limbă; ele vin totdeauna legate în propozițiune. Și dacă dicționarul ni le dă în șir după alfabet, nu ca atare trebuie studiate. Ele trebuie luate în propozițiune.

Acolo cuvintele își arată funcțiunea lor.

Ei bine aici vedem petrecându-se pe o scară foarte largă așa zisul fenomen al *uitării*.

Când zicem : *lăutarii au cântat brâul*, avem în minte anumită imagină auditivă de anumit cântec, a cărui tact, e cunoscut nouă tuturor. Imagina, pe care eu vorbitor o am în minte, o voi deștepta în mintea auditorului așa cum o am eu. Vorbirea va fi mijlocul de comunicare al ideilor mele altora, cuvintele având chemare de a ne deștepta imaginile corespunzătoare.

În asemenea caz cuvântul *brâul* nu va deștepta de cât imagina de joc, așa cum o posed și eu în minte, căci locul ce'l ocupă în vorbire îi impune înțelesul.

Se schimbă situațiunea ; n'am înaintea mea nici lăutari, nici scrânciob, nici flăcăi și fete. Să ne punem în pielea unui biet cărăuș, care având a pleca în cărăușie se pregătește de toate cele trebuincioase pentru drum. O pleacă la drum ; merge el cât merge ; din nebagare de seamă se descinge ; cingătoarea îi cade pe jos, târându-se ; el nu se simte de o dată, când însă într'un târziu se pipăe, vede că brâul nu e nicaărea.

Imaginea nouă ce va avea un asemenea om, îl va face ca să denumiască lucrul pierdut cu numele, așa cum l'a apucat din părinți. Va striga la tovarăși de drum : « Ian, stați, bre ! mi-am prăpădit *brâul* ; nu l'ați găsit cine-va dintre voi ? »

Atât hoțul de păgubaș cât și tovarășii săi vor fi pe deplin înțeleși asupra obiectului pierdut, căci după cum în capul pierzătorului nu era de cât imagina lucrului pierdut, așa și cuvântul rostit *brâul* nu va deștepta auditorilor de cât perfect aceeași imagină : *de brâu*.

Dar cuvântul *brâul*, care numește obiectul pierdut e același în silabe și sunete cu cuvântul *brâul* din prima propoziție ; dar departe de a deștepta în minte aceeași imagină ca și întâiu, imagina va fi cu totul schimbată, grație locului deosebit ce'l ocupă în noua propozițiune. Deși urechea va fi impresionată în același mod de cuv. *brâul*, dar în minte nu va mai deștepta aceeași imagină, căci în aceasta stă deosebirea rostului graiului. Imagina veche

e ștearsă în minte și vorbitorul neavând'o clară în conștiință, ci întunecată, supt pragul conștiinței, cuvântul nu va mai deștepta altă imagină de cât cea clară pentru moment în mintea vorbitorului.

Pentru ce acum același cuvânt numește și al doilea lucru și deci deșteaptă a doua imagine e altă vorbă.

Tot cu același cuvânt *brâul* vom mai deștepta a treia imagină de liniile, ce trag femeile la țară, când văruesc casele, și cu care linie *încing* casele.

Intre toate aceste trei imagini mintea îndată stabilește o legătură, care a înlesnit poporului puțința de a numi cu același cuvânt 3 lucruri cu totul deosebite, dar nici într'un cas nu se pot deștepta câte trele înțeleșurile de odată. Vorbitorul *uită* pur și simplu înțeleșurile variate neavând clar în minte de cât un senz, acela pe care îl are clar și vorbitorul în minte.

După cum în domeniul minții *uitarea* sau *întunecarea* imaginilor e un fenomen cunoscut și necesar pentru economia minții și pentru posibilitatea reproducerei și asociației imaginilor, tot așa și în domeniul limbei, care aici e reflexul material al ideilor, *uitarea* e un fenomen natural, care departe de a fi o figură e o cale naturală a procesului limbei, pentru ca graiul să se poată face.

4. Puterea analogiei

În domeniul morfologiei, foneticei și a *Semanticei* se întâlnește foarte adesea *analogia*. Multe din fenomenele limbii nu le putem explica de cât prin analogie. Mai ales în flexiunea verbelor, conjugarea românească s'a buleversat foarte tare punând față în față formele latinești cu cele românești; ori chiar alăturând formele vechi românești și cu ceste nouă reiese că graiul a schimbat formele nu după rațiuni fonetice ori morfologice, ci după analogie.

În locul vechilor forme : *eu era, tu era, el era*, care au eșit din formele latinești *eram, eras, erat*, prin căderea consoanelor finale—fapt constant în limba română și chiar în limbele romanice—azi găsim formele *eu eram* (ca *noi eram*) *tu erai* și numai *el era*.

Tot așa la perf. simplu, pluralul e căpătat prin analogie. În loc de vechile forme : *noi văzum, voi văzut, ei văzură*; în loc de *noi fum, voi fost, ei fură*; azi avem *văzurăm, văzurăți, văzură*; *furăm, furăți, fură*.

Tot așa în domeniul *Semanticei*. Numele ce noi dăm părților trupului nostru s'aū întins prin analogie și asupra altor corpuri neinsuflețite : dealul are *cap*, muntele are *crieri, coaste, poale, piept*; mâncarea are *frunte*; grebla are *dinți*; vioara are *gât*; masa are *picioare*; căruța are *inimă*; etc, etc. E lung șirul fenomenelor de antropomorfizare a naturei.

Nu mai puțin și fonetica ne prezintă curioase fenomene de analogie. În rostirea cuvintelor urechea joacă mare rol, mai ales la poporul necărturar, unde dînsa e precum-pânitoare.

Pe lângă ureche și organul vorbirei, care urmărește în mod instinctiv *inlesnirea* rostirei, înlocuind câte o articulațiune prin alta, vorbitorul urmărește a realiza în graiu principiul așa zis *al celei mai mici acțiuni*, adică al economisirei organelor vocale fără a știrbi sensul.

Pe lângă aceste considerente *fiziologice* de graiu, mai putem adăoga și *motive psihologice*. De pildă românul a auzit pe grec zicând *ostrachina*. Cuvântul prin forma sa fiind de genul feminin și fiind-că în românește femininul se zice cu *o -două*, nimic mai natural ca acel *o* din cuvântul *ostrachina* să'l ia ca articol numeral și să zică curat *strachină*, ca *Dochia* din *Odochia*=*Evdochia*; ca *un târtan* din nemțescul *unter tanen*.

Deci urechia, inlesnirea articulațiunilor orale, principiul celei mai mici acțiuni, sensul și confuziunea formelor, iată lucruri cari ajung a schimba fața cuvintelor în mod surprinzător.

* * *

Dacă s'a dus cineva la țară, sau dacă se face a trece într'o Duminică dimineața pe la sala de primire a spitalului Sf. Spiridon, va auzi pe țărani rostind: *ați felnic*, după cum Istrati al nostru nu va zice nici odată de cât *califer* în loc de *calorifer*.

Unește asocierea formei caloriferului cu sunetele cuvântului și iată analogia făcută, *calori* devine *cali*, iar *fer*=aducător, devine *fer*=metal: *cali (de) fer*.

Iar dacă călătorul se rătăcește prin câte-va sate din Vaslui, Roman, Bacău etc. va auzi zicându-se că Ungurii sunt *catolnici*.

ați felnic și *catolnic*!!

De ce în *fenic* a adăogat un *l*; și de ce în *catolnic* s'a adăogat un *n*?

Asta-i toată întrebarea.

Românul cunoaște forma *lic* când are accent: *ilic*

22.1.08/

calic beilic ; lipsind accentul de pe finală a fost greu a se păstra silaba *lic* neatinsă, mai ales că graiul ne prezintă forme cu *elnic, alnic, olnic* : *scutelnic, prielnic. năvalnic, pãrdalnic, nevolnic*. Accentul căzând pe penultimă — cum de obicei cade în limba română, — adică fiind paroxiton, Românul s'a deprins cu grupa *alnic, elnic, olnic, ilnic* ; și fie sau nu originară, el n'a vrut să șie, — căci nici n'avea de unde ști ; ci s'a luat după ureche și acolo unde lipsea *l* ca în *fenic* l'a adăugat ; iar unde lipsea *n* l'a adăugat pe *n* ca în *catolic*.

Dacă cuvintele s'ar fi prezentat întonate pe ultimă — oxiton — ca vechile turcisme, urechea ar fi menținut silaba neatinsă, dar așa lipsa accentului a făcut buclucul, căci a acomodat formele nouă ; *fénic* și *católic*, formelor dese de graiu ca : *jálnic, fálnic, pãrdalnic, sburdálnic, năválnic, priélnic, pomélnic, homélnic, postélnic, stólnic, scutelnic, virtelniță, délniță, cólnic*.

Prietenul *Rodion* în una din ale sale *Scrisori de la țară* semnala acest fenomen și căuta o explicație. Eu cred că față cu bogăția de forme cu sufixul : *álnic, élnic, ólnic* în care accentul e paroxiton s'a atras după sine și neologismele *fénic, católic* adăugând la cel întâiu un *l*, la cel de-al doilea un *n*.

Dacă astăzi aceste forme sunt curat țărănești și de respins, cu trecere de vreme însă cărturarii, care vor căuta să scrie în graiu popular, vor lua formele acestea drept literare, cum de pildă am luat noi azi pe *movilă* drept *moghilă* pe *tártan* drept *untertan*, pe *strachină* drept *ostrachină* ; cum iarăși cărturarii mai vechi luându-se după faptul că *hvală* rusesc a dat *fală* românește, scriau pe *falce* latinesc drept *hvalce*.

La vechii cărturari juca ochii în întinderea fenomenului de analogie ; la popor lucrează urechea, singurul organ apreciator în materie de graiu.

5. Peiorisarea

Am avut adesea prilejul de a vorbi în curierele *Opinie* de așa zisă restrângerea înțelesului, sau mai drept de decăderea unor cuvinte din înțelesul cel bun într'un înțeles rău.

Aceste fenomene de Semantică sunt de natura lor foarte complexe, căci nu e de-ajuns numai a constata faptil, ci greutatea stă în a încerca explicarea fenomenelor.

Pentru ca un cuvânt să-și strice înțelesul trebuie să trăiască într'o limbă, căci altmintrelea poporul n'a avut vreme să-i schimbe înțelesul. Dar traiul cuvântului oglindește traiul poporului; și deci, în găsirea explicării adevărate, trebuie să reinviem trecutul nostru social.

Se întâmplă că la unele cuvinte căderea înțelesului am luat'o de-a gata, și deci, aici nu avem a face de cât cu împrumut direct,

Traiul cuvintelor ne explică dar decăderea.

Cuvintele, numind lucruri și stări sociale, de la aplicarea ce au avut ele în viața reală, de la schimbările ce au luat lucrurile și stările sociale a atârnat și înțelesul lor.

Terenul, unde se fabrică limba, e viața socială; dar relațiunile sociale fiind variate, viața fiind complexă și cuvintele se vor resimți de aceste stări sociale.

Nu cuvântul a precedat lucrul, ci cuvintele au venit pe urmă; senzul real și concret a fost la început; și numai mai pe urmă s'a născut senzul figurat sau peiorisat.

În lanțul curierelor de limbă am semnalat stricarea de înțeles la cuvintele *jupîn* și *jupan*, la *marafet*, la *buchisare*, la *năuc*, la *pedeapsă*, la *bosgorodire*, *bogonosire*, *tractir*, *năcaz*, *pricaz*, *sprafca*, etc. etc.

Mai mult încă; am căutat să prind veriga istorică a faptelor, care ar fi motivat aceste înțelesuri. În explicarea vorbei *i-a venit de hac*, cetitorul a observat o întreagă pagină din raporturile noastre cu Tatarii; etc. etc. ¹⁾

Schimbarea de înțeles a decurs într'un mod fatal, ca un act reflex, fără vre-o dispozițiune de ură sau de părtinire pentru anumite categorii de cuvinte.

Foarte multe cuvinte oficiale după vremuri au fost căzute în înțelesul lor.

Cauza?—abuzul făcut de slujbași.

De ce *deșugubinarul* a ajuns *șugubăț*? de ce nobilul *jupan* a ajuns *jupîn*? de ce *nauca* slavă a ajuns *năucie* română?

În limbă trebuie să căutăm reflexul stărilor sociale.

A spune că din cauza unui pesimism datorit rasei, Românul a scăzut și stricat înțelesul la unele cuvinte nu merge.

A atribui iarăși țăranului simțul latinist și a da preferință cuvintelor latine tață cu cele străine, iarăși e o teorie din buzunar.

Lexicul nostru cuprinde slavisme care se referă la intimitatea vieții noastre și toate au cinstea lor cvenită: *dragă*, *a iubi*, *plug*, sunt slavisme inerente graiului nostru.

Ce s'a întâmplat? Românul viind de-a casă cu terminologia latină, atâta cât se referea la viața casnică, la gospodăria lui simplă și primitivă, la păstorie, a menținut cuvintele așa cum le-a apucat din strămoși.

Imprejurările aducându-i a trăi cu Slavii, [Românii aū prins o sumă de cuvinte, care parte le-au primit ca sinonime și dublete, parte le-au specificat sensul la a numi aceleași părți la animale, la lucruri.

A fost aice nu o scădere atâta, cât o complectare a vocabularului.

---

1) Vezi mai jos despre aceste curiere, căci din pricina orinduirii după apropiere de înțeles, am început mai intiiu cu generalitățile.

Românul nu putea uita pe *piele*, latinesc ; dar când a auzit pe slavul *coaăă*, l'a primit și l'a aplicat la copaci, la pielea care se cojește, de și a păstrat și la copaci cuvântul peliță.

Nu atăta peiorisarea a fost norma, cât specificarea și deplasarea. Nu era să uite Românul pe *ochiu*, care îl aplică și la fereastră și la mocirlă, dar când a primit pe *ocnă* l'a specificat la mine, imitând pe Unguri și la *sobă*, (ocnița sobei=firida sobei).

De ce și cum frumosul cuvânt *mândru*, care pe slavonește însemnă *înțelept*, la noi a ajuns să însemne pe *fudul* și *înțepal* ?

Dacă vărăm pe *mândru* în ciclul cuvintelor *nauca*, *buchisare*, *pedeapsă*, deci la sistemul de învățământ mai de de mull, îndată ne vom colora în minte împrejurările și metodele școlare.

Dascaul care *pedepsea* pe băeți cu cartea, *buchisându-i* la slove, de eșiau *năuci*, de câtă carte știau, natural că ori cât de proști elevi or fi dat, totuși față cu cei fără nici o cunoștință de carte, diacul, gramaticul, ucenicul ținea să se arăte țanțoș, fudul, cu nasul pe sus, tocmai pentru că se vedea că știe ceva din cărți, că e *înțelept*, *învățat*.

Dar ce-a înțeles Românul din înțelepciunea lui ? nimic. El a prins și reținut mofturile, fudulia și legându-și în minte cauza cu efectul a schimbat senzul cuvântului din bun în rău, adică noi zicem rău din bun ; pentru țaran nu-i noțiunea aceasta, căci fenomenul s'a petrecut pe nesimțite din generație în generație.

Mi-a plăcut în tot-deauna că în loc de a căuta să explic un cuvânt prin anumite idei preconceptuate, să mă scobor în valmașagnl vieții, să surprind stările sociale din trecut și odată realitatea cunoscută, oglindirea ei în limbă se explică de la sine.

Astfel privind eu lucrul m'a mirat chipul cum prietinel meu T. Speranță, discutând și combătând teoriile d-lor Șăineanu și Cojbut asupra stricărei cuvintelor, uită a pune

punctul pe *i*, afirmând că *ciolan* ar fi mai vechiu de cât *os* sau că *cușmă* ar fi cu înțeles stricat față cu *căciulă* ! etc. etc.

Peiorisarea e un fenomen natural în graiu și se datorește cauzelor, la care au fost supuse cuvintele în lungul lor traiu în limbă de a-și schimba sensul, potrivit stărilor ce numiau.

„Opinia“ II, 241.

6. Legea repartiției

Cine citește *La Sémantique* de M. Bréal vede că autorul stabilește următoarea lege.

«Tot-deauna când două limbi se află față în față, sau numai două dialecte, se face o clasare, care stabilește ranguri la expresii sinonime. După cum un idiom e luat ca superior sau inferior se observă că unii termeni se ridică sau se scoboară în demnitate. Chestia lingvisticeii e o chestie socială sau națională. D. I. Gilliéron arată ce urmări a avut limba franceză în unele cantoane din Elveția. Cu cât cuvântul francez era adoptat, cu atâta cuvântul din *patois* era scăzut în înțales, devenind popular. Așa *camera* se cheama *paîlé* : îndată ce francezul *chambre* s'a introdus, *paîlé* și-a stricat înțalesul în coteață. Tot așa cu cuvântul *jardin*, care a luat locul lui *courtîls* dându-i un înțeles rău ; iar Savoiardul primind pe *père* și *mère* a pastrat la animale cuvintele de *pâré* și *mâré*, etc.»

Și continuând mai departe zice : «în măsură ce un popor învață cuvinte nouă, el le pune între cele vechi ; ceea ce aduc o tulburare în înțales :

Cât timp vor fi popoare, care se vor amesteca, atâta vor fi cazuri de repartiție».

Teoria lui M. Bréal, e plină de învățăminte, dar e și curioasă.

Noi Românii suntem în această categorie. Sute de ani am avut contact cu Slavii și social și economic și mai ales cultural.

Că contactul nostru e vechiu, stă dovadă că făptura noastră intimă e îmbibată și de sânge slav și de

cuvintele slave. De la cele mai prozaice ocupațiuni până la cele mai gingașe sentimente, vorba noastră poartă semne slave.

Chestia aceasta a preocupat tot-deauna pe scriitorii noștri, silindu-se fie-care în felul său a-i da un răspuns. Toți sunt unanimi a spune că din secolul al IV-lea după Christos, Slavii și apoi Bulgarii au exercitat o puternică înrâurire asupra noastră.

Numai iată cum ni se prezintă lucrul:

Românul în intimitatea cea mai mare a familiei, a credinței, a corpului său, a rămas latin.

Fondul religios, familiar și social e roman; tot ce e străin s'a suprapus mai apoi infiltrându-se în urmă fără însă a-i lua rangul.

Toate cuvintele latine și-au pastrat rangul de întâietate acolo când au venit în atingere cu cuvintele slave. Nu cred să fie caz, unde un cuvânt slavon să fie depozat în cinste și onoare cuvântul latin.

Când populația română a venit în atingere cu cea slavă s'a găsit în fața a două categorii de cuvinte. Ce au făcut atunci Românii? Pe unele le-a primit, căci n'avea altele. Pe altele nu le-a primit, căci avea de ale lui.

În multe cazuri, însă, vedem că Românii au primit cuvintele slave pe lângă cele românești, dar le-a specializat înțelesul, repartizându-le sau a numi nuanțe de lucruri, sau le-a deteriorat sensul. Sau ca să vorbim mai lămurit: cuvintele slavone le-a întrebuițat pentru a numi lucrurile de același fel în seria animalelor și a plantelor.

Așa, pe lângă românescul cap s'a primit și slavul *glavă* în sens rău ori în denumiri de localități *glavacioc*.

Pe lângă latinescul *ochiș* s'a primit și slavul *ocnă*, *ocniță*, dar în înțeles de *firida sobei*, sau mine de sare.

Pe lângă latinescul *gură și rost* s'a primit și slavonul *rât*, cu referință la porc, din ceea ce însemnă la slavi *gură* în genere: *rostrum, os*.

Să mai amintim și pe latinul *față* în alăturare cu

slavonul *obraz*, foarte des întrebuințat în vorbele de ocară și înfruntare «Și mai ai obraz!» obraznic gros *de obraz*. etc.

Tot așa specializat e și slavicul *coastă* față cu latinul *os*, de și tulpina lui pare a fi arică.

Dar acolo unde exemplul e mai elocuent, e în slavicul *coajă* alături cu latinul *piele*.

Numai pielea nespălată *se cojește*, alt-fel copacii la noi au coajă, iar nu piele; pot avea cel puțin *pieluță*.

Diferențierea e așa de vădită, că Muntenii, care au văzut pe cei de la șes că umblă cu pulpele goale și deci au pielea crăpată, i-au poreclit în derâdere *Cojeni*, adică cu coajă pe trup în loc de piele, de unde apelativul *Cojan*.

După ce am alăturat aceste câte-va date, care se pot înmulți după voe, ne întrebăm cum stă teoria d-lui M. Bréal dacă am căuta s'o referim la noi?

Dacă cuvintele latine au păstrat superioritatea lor în rang, ar însemna că Românii au fost elementul preponderent față cu popoarele slave; nu știm de se va putea susține că noi Românii am venit în urma popoarelor slave, cum ar reeși din teoria d-lui Bréal că poporul care vine pe urmă în atingere,—dacă acest popor e superior în cultură—influențază graiul vechiului popor în așa grad că îi slăbește și deteriorează sensul multor cuvinte.

Ori cât de multe ar fi cuvintele slavone în limba română, totuși superioritatea de rang și cinste au păstrat-o cuvintele latine, căci doar un bătrân ca Bogonos cel amintit de Negruți în una din scrisorile sale să fi crezut că de când a eșit *onoarea* s'a dus *cinstea*.

7. Din istoria limbei

Programele școalelor normale prevăd în clasa a IV-a la limba Română, mici și sumare cunoștinți din istoria limbii.

Noi toți cari am trecut prin școli și ne-am deprins cu modul cunoscut de tratare al acestei ramure din studiul gramatical, am crezut și credem că singurul mijloc de tratare al istoriei limbei e de a pleca de la l. latină și treptat-treptat să arătăm schimbările fonetice ale cuvintelor.

Metoda *progresivă* ar fi în acest caz singură de admis. Pentru aceasta se cere însă implicit cunoașterea l. latine, fără care nu poți începe studiul istoriei limbei, căci legea *progresiunii* și a evoluției sunetelor n'o poți arata de cât punând în paralelă cuvântul latin față cu cel românesc.

De pildă, pentru a adevăra că *ureche* vine din *auriculam*, trebuie să pleci de la cuvântul latin *auriculam*, să spui că se rostea *oriculam*: că *i* fiind deschis s'a rostit *e* ca în *navebos pro navibus*, ca în vechiul *nice* pro *nici*, *ce* pro *ci*, etc.; iar *m* nu se rostea și că dar din *auriculam* a eșit *orèclă*, apoi că *o* nefiind supt accent s'a slăbit în *u* ca în *rogamus-rugăm*; iar *e* deschis urmat de *ă* în silaba următoare s'a deschis în *ea*, deci a dat *ureacle*, cum găsim în secl. al XV-lea; apoi că grupul *cl* format din o guturală (*c*) și din o ligidă (*l*) s'a rezolvat într'un sunet median *Ke* medio-palatal și așa a eșit *ureache* azi *ureche*.

Aici ca și la alte cuvinte este o lungă expunere progresivă plecând de la forma latină la cea română de azi.

A lua cuvintele latine așa cum erau vorbite de coloniștii lui Traian, deci de oamenii de generațiunea I-a românească și a le urmări pas cu pas în generațiunile următoare până ce apar în monumentele literare ale noastre pe la generația a 40-a în coace, este treaba foneticei istorice ca metodă progresivă.

Așa se urmează în cursurile de liceu; așa se face la Universitate; așa sunt croite cărțile noastre didactice.

Ce ne facem însă la școlile normale, unde limba latină nu se prevede, cel puțin la școlile normale de institute și de învățători?

A nu li preda această parte a gramaticii ar fi a le știrbi cultura literară, și apoi ar fi a călca cerințele programului.

Iată cum am crezut eu că s'ar putea împăca lucrul

Pentru studiul istoric al limbei române n'avem nevoie în mod riguros de limba latină.

Noi Românii, în dezvoltarea noastră am primit fel de fel de elemente străine în graiul nostru.

Ne-a fost dat ca în secolul actual, prin influența franceză, să primim o mulțime de cuvinte literare de formațiune latină—franceză.

Mai ales știința noastră ne-a impus numai de cât termenii latini-francezi. În nevoia noastră noi i-a primit așa cum ni i-a oferit *dicționarul*: în rostirea latină și cu scrierea adesa franceză, sau invers.

Aceste cuvinte nouă nu erau și nu sunt încă vorbite de toți Românii din generația actuală; deci sunt neologisme și e știut că *neologismele se primesc cu rostirea lor nouă*.

Legile fonetice vechi n'au aplicare la neologisme decât doar cel puțin pentru cărturari sau pentru excentrici ca Pumnul Cipariu, etc.

Pe calea înriurilor literare s'au primit dublete din limba latină și avem azi pe lângă cuvântul vechiu latin pastrat de popor și *modificat foneticește*, și un altul nou literar *nemodificat foneticește*.

închinare	—	<i>înclinare</i>
chiar	—	<i>clar</i>
înghețat	—	<i>glacial</i>
încheere	—	<i>articulare</i>
sare	—	<i>salivă</i>
soare	—	<i>solar</i>
ochiu	—	<i>oculist</i>
dinte	—	<i>dentist</i>
semn	—	<i>signal</i>
înger	—	<i>Anghel</i>
câmp	—	<i>campanie</i>
selbatec	—	<i>silvicultură</i>
umblu	—	<i>ambulanță</i>
apă	—	<i>aquativ</i>
patru	—	<i>quaternar</i>
iapă	—	<i>equestră</i>
cal	—	<i>cavalerie</i>
etc.		etc.

Toți acești termeni *noi*, fiind termeni științifici se numesc de elevi din ori ce școală ar fi.

Ei sunt materialul cunoscut pentru elevii normaliști, cari nu învață latina.

Putem noi pleca de la ei în predarea istoriei limbei? Eu zic da, și iată de ce :

În ori ce lucru *noș* de predat, trebuie se pleci de la cunoscut și apropiat. *Neologismul* e termenul cunoscut și apropiat pentru elev, căci îl are în graiu, îl rostește și-i știe sensul.

Nu fac nici o eroare științifică, dacă în loc de a pleca de la termenul latin rostit de generația I, plec de la neologismul latin rostit de generația 50 și mă suiui la schimbările ce a suferit același cuvânt, dar primite de popor de la generația I.

Vom aplica metoda *regresivă* în parte.

De pildă.

Știm cu toții cum se cheamă în geografie oceanul de

la polul nord? Oceanul *glacial*. Oare de ce i se zice *glacial*? pentru că e pururi *înghețat*. Deci *glacial* = ghiață. Noi astăzi nu mai schimbăm pe *gl* din *glacial* în *gh*; străbunii noștri însă au schimbat pe *gl* în *gh*. Deci *gh* în *ghiață* e veche populară; *glacial* e nouă literară.

Alt exemplu. Cu toții știm că serjenții de oraș au șuerătoare cu care dau *țicnal*. Bine e a zice și scrie *țicnal*?— Nu, cum am auzit că s'ar zice mai corect? *Signal*. Noi zicem azi *signal*; strămoșii noștri au zis *semnal*; schimbând pe *gn* în *mn*; deci *mn* din *semn* vine din *gn* în *signal*.

În chipul acesta putem scoate toate legile fonetice fără nici o știrbătură.

Lecțiile de fonetică devin practice, înțelese, aproape lecții de lucruri.

Dacă acum în această totală expunere nu ții în mod strict metoda logică, în schimb ești împăcat că aplicând o metodă didactică ai comunicat elevilor *nelatiniști* toată istoria limbei noastre și mărginuindu-te tot în cadrul limbei noastre.

Altfel am cădea în defectul răposatului V. Ionescu, care în ale lui *Legi istorice* ale limbei române, depășise cadrul unei școli secundare, care n'are limba latină în programul său și totuși prevede să se predea istoria limbei,

S. Deformări în limbă

Titu era un eminent băiat. Coleg bun de școală, a excelat în tot-deauna la examene, și lăsase pe toți camarazii săi în urmă cu soliditatea pregătirii. Studiile Universitare le isprăvi cu succes și o catedră în provincie fu răsplata lungei sale activități.

Eram mai mulți abonați cu masa la madam Bem. Nimic mai potrivit de cât apropierea aceasta ciudată: *mâncăm la madam Bem*.

Și Titu mânca ca văru Grigore Stamatescu, dar mânca nu se incurca. Toată lista o lua la depanat și de la subțiratecele sardele de lisa, până la voluminosul *muşchiu*, toate pe rând se infundau în stomahul său nesățios.

Titu devenise spaima madamei Beme, iar chelnerii se uitau chiondorăș la abonatul lor.

Noi, care-i știam calitatea, nu lipseam de a face hazul întrebându-l: «Ei bine, Titule, ce-ai mai mâncat și băut?»

— Lasă-mă în pace. Nu mi-a plăcut de cât friptura de *muşchiu*, care în adevăr a fost gustoasă. Vin n'am *beut*; căci eu nu beu vin».

Făceam haz de rostirea lui Titu. El n'ar fi zis *muşchiu* cu ș, să-l fi tăiat, nici că a *băut* cu ă, să-l fi fript. Pentru el tot-deauna friptura de *muşchiu* era friptură de *muschiu* cu s; iar *băutura* era *beutura*, cu e, căci zicea am *beut apă*, iar nu *am băut*.

Pentru ce această predilecție pentru *beut* și *muşchiu*? Această răscolire în minte despre nefericitul meu prieten Titu, mi-a fost motivată de o serie de articole privi-

toare la ortografie, ce de aproape un an Preutul St. Călinescu le scrie în *Scoala modernă*, persecutând regulat pe cetitorul atent al acestei meritoase reviste cu căle un *va urma*“.

Le-am cetit cu atențiune pe cât se poate cere la un biet muritor, și m'am oprit în specie la următoarele păreri emise de *neautorizatul* autor asupra grupului *sce, sci*.

«Unii schimonosesc sunetul adevarat, dând naștere unui sunet gângav: *puști* pro *puști*, *muști* pro *muști*. Pentru ce am scrie *împuște* și nu *împuște*? *cuști* și nu *cuști*? Ce! ce va fi din fire în neputință de a pronunța *cuști*, *pește*, *broaște*, *muște*, nu trebuie să se servească drept normă ortografică pentru cei întregi în toată puterea cuvântului?

«E foarte curios să vezi oameni în perfectă starea organelor de pronunțare, să-i vezi prin imitațiune și fără reflexiune să-i auzi pocindu-și limba și scriindu-se de oameni cine știe cum. Așa e convingerea noastră, și nu voi a acuza pe cei ce nu pot pronunța; căci de unde nu-i nici Dumnezeu nu cere; dar noi să cerem?» (*Scoala modernă* II, 37).

Pentru părintele Călinescu scrierea *muște*, *cuște*, *pește*, *broaște* e fapt de gângăvie. Știe însă sfinția sa că de când scriu Românii, de la secl. XIV-lea — în slavonește ori în românește—au scris *pururea* cu chirilicul (ѱ)? Fost-au toți gângavi, cum îi place sfinției sale a crede?

Ori organul părintelui Călinescu e adaptat ca și a refericitorului meu prietin Titu pe calupul scrierii academice, și dacă a văzut scris din rațiuni etimologice *pesce*, *beut*, *muschiiu* a indus că se pronunță chiar *pește*, *-pești*, *mușchiiu-muschiiu* etc?

Nu știu cum i-a fi limba sfinției sale, dar aște că Românii cu mult înainte de a începe să aibă o literatură, au rostit numai *șt*, căci au scris numai într'un fel cu *șt*. iar dacă pe alocurea în derivate a venit *s* în unire cu *c*, s'a păstrat neschimbat ca în diminutivul *căscioare* (căsuță)

groscior (smântână), sau ca în modernele : *scenă*, *sceptic*, *sciziune*, *scit*, (vechiu Skitia), etc. etc.

Părintele vrea să ne orbească cu pronunța sa conform scrierii academice. Tocmai grație acestei scrieri etimologice, azi băeții își corghezesc graiul în școala primară și nefiind îndreptați citesc : *sciu* nu *știu*, *omenesce* nu *omenește*, cum ne-au învățat pe noi mamele noastre.

Când dar Titu zicea *am mâncat muschiu și am beut apă*, el rostea după scrierea academică : *muschiu și beut*.

Imi place a alătura că asemenea deformare în graiu datorită scrierii, noi le avem de ieri de alaltăieri și datorită ne cere de a le combate. Ele sunt vechi la Franceji. Pronunța va fi regulată în mare parte la termenii literari după ortografie. Așa vor citi *Plot* pro *Plaut* ; *Osman* pro *Hausmann*, *dizanteri* pro *dys-entèrie* ; *primazotie* pro *primésautier*, *Lézaj* pro *Lesage*, *Dezoer* pro *Desoer* (Desôr).

Ceea ce Francejii numesc *deformare* de graiu din cauza ortografiei să nu luăm la noi ca regulă de pronunță, ba să scoatem regula ciudată că adevărată pronunță, cum ne-a dat'o mama, e gângăvie și schilodeală.

Voi învățatori, cari aveți chemarea a forma graiul și pronunța elevilor, luați sama să atrageți atențiunea copiilor că dacă văd scris pe alocurea *șt* cu *sc* n'au al ceti *sc*, căci își strică limba.

Cel întâiu țaran ar fi în drept să ne rădă că școala strică graiul, căci băeții se deprind a vorbi *păsăresce*, când vorbesc *românesce*, căci de la școală *nu sciu* cum să *grăesce românesce*.

Ortografia e una ; pronunța e alta. Oare pentru ce Francezii nu rostesc *Bordeaux* al lor *borde-a-u-x* și noi am corchezi graiul cu acel *esce*, *esci*, *cușce*, *mușce*, *peșce*, *pișce*, *broașce*, etc. etc.

II.

Politice și Administrative

9. Schimbarea Domnilor bucuria nebunilor

Intre multe vorbe istorice e și aceasta. Nimic mai ușor de cât a zice că această vorbă este eșită din popor, născută cu prilejul deselor schimbări de domnii, care mai ales în secolul XVI—XVIII, cât puterea turcească a fost în toiul ei, au atins maximum. Secolul XVI-a a văzut istovirea vechilor familii domnitoare a Basarabilor și Mușeteștilor, căci în acest secol apar întâii domnii din familiile din boerești ca Tomșa și Movilă, care pe măsură ce se înmulțesc cu alăta decad membrii din familiile domnitoare. Și Polonia și Turcia nu mai aveau motive serioase politice de a rezerva pentru membrii familiilor Basarabă și Bogdan scaunul celor două țări, căci alte interese dictau acum alegerea domnilor, între care acel al cumpărării cu bani era cel dintăiu.

E lungă epopeia domniilor la Moldova și la țara Românească;—cum plină de peripeții dramatice e seria drumurilor, pe care boerii le făceau la Poartă cu piră la Împărăție, cu arz-mazar contra domnilor. Era fatal acest drum, întru cât soarta celor din Iași și București atârna de politica Sтамbulului. Cei din țară luau lucrul ca gata îndeplinit, căci ei aveau a trage urmările deselor schim-

bări de domnii. Puțini erau cei sorociți de soartă de a învârteja lucrurile, ungând osiile puterii la Impărăție, mulți erau însă atinși de acele schimbări.

Și cu cât ne suim mai sus în organismul nostru politic cu atâta vedem o mai nestabilă stare de lucruri. Statul atunci era foarte mic, abia în germene; puțini erau cei ce-l alcătuiau în mecanismul său. La vîrf domnul, a cărui soartă atârna de voința pașalelor și vizirilor. Șeful statului erau o jucărie în mâna celui întâiu trimes de la Țarigrad. Cetiți Cronicarii și veți vedea dese cazuri de asemenea umiliri a Domnilor. Lui Ghica i se taie capul în plină Capitală și boerimea se prosterne ucigașului; pe bătrînul Brancovanu îl duce legat la Țarigrad ca pe cel din urmă tâlhar; pe N. Mavrocordat îl nesocotește un Capegi, care sfarmă lacata de la beciul de sub Curte și scoate pe bătrînul Ruset, punându-l Caimacan în locul domnului, ce era în plin divan; iar boerimea stătù curioasă în pălimarul curții și luă lucrul ca ce-va normal.

Supt un asemenea domn, cu o putere așa de șubredă, se afla o boerime foarte mică cu cei mari, dar foarte mândră cu cei mici. Stăpână pe titlul ei din mila domnului, boerul era înmormântat cu tot neamul lui, dacă cădea în disgrația domnului său. Când ajunsese ca totul să se dea din voința Domnului, ne explicăm atárnarea ce era de la mic la mare. Lingușirea, slugărnicia, temenelile erau în deprinderile tuturor, și din aceste timpuri de complectă atárnare avem vorba: capul plecat sabia nu-l taie.

Căciuleala era practică de sus în jos. Cel mare o lua ca o datorie, că așa trebuia să fie; cel mic o făcea ca o necesitate căci, altfel nu era chip. Demnitatea persoanei nu se putea cere în niște timpuri, când încolțise încă asemenea idei și practice sociale.

Și cu toate aceste au fost în casele timpuri oameni, cari au riscat viața și averea lor și au făcut politică sdravănă. Când uu Ștefan Gheorghe logofătul rădică brațul contra stăpînului său, risca și viața și averea; dar a a-

juns domn după Vasile Lupu; boerii cari au intrigat contra lui Lăpușneanu cu Moțoc și Tomsa și-au strâns capetele în sala ospățului lui Vodă. Un Costin și-a văzut moartea cu ochii la Bărbești, din cauza intrigilor de Palat, Neculcea apucă drumul pribegiei cu Cantemir în Rusia din cauza hainiei de la Prut. E dureroasă drama istorică privită din acest punct de vedere și multe sânt victimele acestor stări de lucruri.

Dar de la frunțași se cer numai sacrificii și toți martirii epopeei noastre istorice au fost frunțași între frunțași. Restul avea un simț practic mai dezvoltat. Nu luau în serios luptele politice, și slugi plecate domnului până la mazilie, treceau de îndată de partea noului numit. Insuși domnii aveau [sentimentul datoriei lor de a ținea lumii, care îi urma cu alaiu la eșirea lor din domnie să se întoarne la domnul cel nou să-l slujască cu credință, cum se cuvine unui domn, căci abia în capul lor ca înalți demnitari incolțise ideia continuității de lucrări, cerința indispensabilă a ideii de Stat, și domnii aveau această concepțiune.

Sunt dese cazurile amintite de cronicari; cel mai clasic e acel adus de Costin la surparea casei lui Vasile Lupu. O domnie, care ținuse aproape 20 de ani, legase în țară atâtea inierese, că mare a trebuit să fie sgduitura produsă de o asemenea cădere.

Boerii cei mai de aproape, rudele și intimitii lui Vodă, trebuiau să îndure soarta domnului lor. Își încăreau casele lor și mulți muriau printre străini, surpându-și rostul caselor lor.

În acest fapt stă toată explicarea schimbării familiilor de boeri în cursul [veacurilor. Fie-care veac și-a avut boerii săi de samă; iar urmașii lor ori au pribegit, stingându-li-se neamul, ori s'au țărănit, litrosiți fiind de la Curte.

Cine dar era atins întâiu și întâiu, de schimbările politice? Negreșit că cei de sus, boerimea mare și mică, Nicl

negustorimea, nici clerul, nici țărănimea nu era atinsă. Ba ! cronicarii sânt unanimi a spune că țara era pururea gata la domnie nouă. Dările ce aveau a le plăti ei erau atât de oneroase, că nu se mai resimțea pe spatele lor imediat urmările schimbărilor de domnii. Mucareru mare și mucareru mic erau cheltueli obligatorii pentru domn și indirect apăsa pe sătean; de aceea țara atrasă fiind de forme, uită fondul. Și pe lungul drum bătut și răsbatut de lungile convoae de alaiuri, de la Galați la Iași prin Puțeni, Tecuci, Bârlad, Vaslui și Scânteia, se vedeau sate întregi eșite întru întimpinarea noului domn. Era veselă țara că vedea cu ochii săi domnie nouă; amărâtă însă era inima acelora, care trebuiau să'și vadă ruinată viața, averea și casa lor tocmai din cauza acestor domnii nouă.

Și cum de obicei cei de jos—curioșii—fac țalal la ori-ce manifestare, negreșit că și în mintea boerilor, cari unii veneau cu domnul cel nou, iar alții pribegiau cu domnul vechiu, manifestarea aceasta inconștientă a alaiului țării să le fi smuls din îngrijoritele gânduri adânce și amara reflexiune că numai nebunii se bucură de schimbarea domnilor.

Cetiți înțepătoarele versuri ale slugilor contra boerilor în 1775, adunate de Enaki Cogălniceanu, pentru a vedea că schimbările domnilor ascuțea musa satirică la cei de jos, nici ca cum nu putea naște melancolia provebului

Și Miron Costin, și N. Costin și Neculcea în special cari au îndurat, urmările politiceii timpului, sunt unanimi a înregistra la ori-ce domnie nouă nepoîrivirea de stare sufletească între boerii pribegi și țară.

Nu se poate ca cetind cronicarii, cari oglindesc în șcrierile lor, starea socială cu apucăturile sufletesti ale timpului să rămâe încredințat că schimbarea Domnilor era socolită de țară ca un motiv de petrecere, de aceea țara se arăta pururea gata la o domnie nouă; și că dar vorba noastră este isvorâtă din mediul păturei boerești, căci ea

a suferit toate urmările triste ale acelor timpuri de nesigurantă în toate.

Au trecut vremurile, s'au schimbat stările, dar cum în mișcarea vieții noastre moderne urmăm lanțul vieții noastre din trecut, căci ruptură în mersul vieții nu se poate admite, cât de adânc n'a rămas întipărit acest proverb de azi; și, cum sântem încă la porțile orientului, el are o bogată aplicare.

Trăim într'o vreme când acest proverb s'a zis de foarte mulți, căci pentru cei oropsiți de soartă negreșit că schimbarea domnilor a fost și este bucuria nebunilor.

În scurt dar, țara, care n'avea conștiința vieții publice, nu putea să scoată această vorbă, care n'o privea. N scută întâi în cercul restrâns al celor ce pe vremuri au însemnat ceva în cârma statului, vorba s'a lățit pe măsură ce s'a extins și statul, cuprinzând mai mulți inși. Iar azi a ajuns de o întrebuintare generală, căci mai nu e interes cât de mic, care să nu fie atins de o schimbare de regim. Și încă azi avem legi organice, care îngrădesc voința; ce era însă mai de demult când voința mai marilor era lege!

10. Vodă da și Hâncul ba

„...numele Hânceștilor a ramas întru pomenire oamenilor de atunci până astăzi“.

I. Neculcea ; N. Mustea.

Dacă pentru Niculcea în 1745 și lui N. Mustea, cam tot pe atunci vorba aceasta era de pomenire oamenilor despre Hâncești, cu atât mai mult este astăzi, când de la cele petrecute s'au perindat 226 de ani.

Mulți domni și boeri au avut țara Moldovei în trecut.

Erau unii domni înaintea cărora boerii nici nu crăcneau ; erau însă și boeri, care cam nu țineau samă de Vodă ci îi spuneau în față multe adevăruri crude.

Și tocmai faptul acesta e demn de amintit, în trecut când domnul era absolut stăpânitor al țării, când dispunea de averea și viața supușilor săi, când tăierea capetelor de boeri haini era lucru de toate zilele, când în sfârșit soarta unui boer atârna de la bunul plac și de la mila domnului, nu arareori găsim fapte de independență față cu domni, din partea boerilor, de ne miră pe noi astăzi.

Explicarea acestui contrast stă în însăși natura domniilor de pe acele vremuri.

Domnia se căpăta prin alegere, care cât a fost făcută în țară de boeri s'a păstrat caracterul tradițional dinastic. Boerii pe atunci nu prea aveau rost mare de cât doar că se arătau partizani cutărui membru din familia domnitoare. Sfezile și luptele între membrii din dinastiile celor două țări a adus slăbirea domniilor ca dinastie.

Cu începutul înriuririi politice a Turcilor s'a slăbit

caracterul dinastic al domniilor. Și chiar în secolul al XVI-lea găsim cele întâi domnii răzlețe, care n'aveau alt drept istoric de cât că se bucurau de grația cutărui vizir sau cutarei validele din haremul sultanului.

În secl. al XVII-lea dinastiile domnitoare se pierd, cel puțin pentru Moldova, și apar din ce în ce mai mult domni rădicați dintre boerii pamânteni: Tomșa, Movilă. Rasvau, Lupu, Ștefan, Dabija, Duca, Cantemir.

Dacă am sta azi și am prejudeca pricinele ridicare numai a unora din familiile boerești la demnitatea de hospodar în țările românești, sigur că explicarea trebuie s'o cătăm în primul loc în politica *declarată* turcească, ce o duceau acei boeri. Căci la ce un Roset și un Cantemir ajung domni, iar un Costin și Ureche nu? Ori noi știm că Miron Costin era fala boerismului și ca avere și ca cultură. Da; dar M. Costin era prea fățiș pentru politica polonă și nu putea îngădui Turcul, fie el Silihtar, Vizir sau seraschier de Silistra ca să protegească pe un boer ce nu inota în apele politice turcești.

Dar odată cu schimbarea caracterului domnilor în țările românești, prin acțiunea politice turcești s'au slăbit și bazele ei.

Pare că ne vine greu să ne închipuim pe boeri făcând zarvă și intrigă contra marelui Ștefan! Lunga domnie de 47 ani e dovadă vie cât de adânc era sentimentul de respect cătră un Vodă de dinastie, mai ales când acel Vodă era un Ștefan.

La din contra bezduganul domnului omora la ospete fără județ și noi știm azi cu ce sânge rece Ștefan Vodă a tăiat capul în Vasluiu la cei 3 boeri: Alexa Stolnicul, Isaia vornicul și Negrilă paharnicul în 6979 (1471) cum și la acei boeri, care nu primeau de domn pe încrucișatul Bogdan în 1504.

Acum în secl. al XVII-lea lupta contra unui domn putea hăreți mai mulți. Domnul nu venea în virtutea unui drept de ereditate, ci în virtutea grației turcești; și dacă

domnul ademenise prin bani pe Silihtar, un boer putea ademeni pe Vizir, altul pe Seraschier, etc. și iată cum zarva și nesupunerea mergea crescând din ce în ce.

În adevăr ori cât am răsfoi cronicarii, nu vom putea ști toate amănuntele vieții ale luptelor surde de răsturnare contra domnilor după vremuri. Totuși putem induce lesne din puținele arătări, care erau căile. *Pîra* la poartă era o armă de luptă; *mituirea* altă cale; pentru prima cale ne-a rămas vorba: *mi-am aprins paie în cap*, în adevăr, cum ne spun cronicarii, boerii ce se duceau cu arz (jaloba) la poartă, pîndeau când ieșia Sultanul la Moschee și aprinzându-și rogojină în cap izbuteau a da loc arzului, Mulți însă se alegeau cu închisori și chiar cu moartea, dovadă vorba de azi, care trăește după ce faptele au dispărut.

Cealaltă cale era și dînsa foarte des practică, căci împrumutînd vorba figurată a lui M. Costin, pentru a ademeni pe Turci, trebuia să *ungi osia*, și *unsoarea la Turci era banul*.

Dacă ar fi să adunăm azi sumele colosale de bani, ce s'au varsat în punga nesățioasă a turcului, ar fi să cumpărăm și Filipinele și Cuba. Căci iată ce zice Ureche: «vasul cel fără fund macar câtă apă ai turna întrînsul nu'l poți umplea. Așa și turcul: de ce îi dai mai mult de aceia îți cere și îți face mai multă nevoie, că *el darul scrie obiceiu*; mai apoi de n'ai vrea să-i dai, încă îți caută numai să'i dai».

În asemenea stare de lucruri nu ne prinde mirarea dacă găsim boeri uneltind contra domnilor, sau înfruntînd în divan pe domn. De nimene însă n'a rămas pomenire ca despre acest *Hîncu*.

Boerii Hîncești îi vedem apărînd în secl. al XVII-lea când găsim supt Vasile Lupu amintind de un Hîncu.

Hînceștii erau boeri de la Lăpușna, Orhei și Soroca, deci Basarabeni. Fiind departe de centru erau iudatinați a vedea lucrurile nu prin prisma politiceii din capitală, ci

prin prisma bunului simț. Și în adevăr mai adesea în istoria Moldovei găsim pe boerii Lăpușneni și Orheeni împotrivindu-se domnilor.

Un Alexandru Lăpușneanu, un Potcoavă, un Lupu luptă contra capitalei.

Faptul că Lăpușnenii și Orheeni erau la hotar, i-a făcut să se deprindă a fi pururea neastâmpărați, gata de apărare dinspre Tătari și Cazaci, ori de zarvă către domn, dacă le nesocotea interesele.

A fost dat însă lui C. Duca, nenorocitul domn în cele ale lui trei domnii, să înghită amarul din partea Hănțeștilor.

Iată cum s'au petrecut lucrurile, luând ca bază povestirile a 4 cronicari : N. Costin, I. Neculcea, N. Mustea și mai ales Alex. Amiras, care le spune mai pe larg.

Iar când a fost cursul anilor 7181, iar de la Christos 1673, în luna luna lui Noembrie 29, Duca Vodă, așezat de trei ani în a doua domnie s'a arătat rău și cumplit, prea vrăjmaș și plin de toate răutățile, căci a început a pune dăjzii grele asupra pământenilor afară din cele obișnuite.

Duca arăta mare iubire pentru Geci, mai ales neamul Cupăreștilor adică al Rusăteștilor, ajunsese la mare cinste la domn și urât țării.

Văzând astea și neputând a le mai suferi, s'au sfătuit unii din boerii Lăpușneni și Orheeni și Soroceni, și zic unii că să fi fost și cu știrea boerilor din Iași, căci s'au sculat o samă de oaste cu acei boeri, fiindu-le căpitenii Mihalcea Hincul Serdarul, Durac Serdarul și Constantin Clucerul și alții mai tineri cu câte-va mii de oameni au venit spre Iași asupra Ducăi Vodă, ca să-l gonească din scaunul său. Văzând dar Duca Vodă această zurbă, n'a lasat nici el să rămăe pre voia lor, ci pentru a arăta că nu se teme de dânșii, și-a gătit oastea ce avea și a trimis-o cu o samă de boeri întru întimpinarea acelor zurbale. Și s'au limpinat oștile la *Ciric* și împreunându-se oștile și

văzând partea de oaste a Ducăi Vodă că n'ar putea să se lupte contra Lăpușnenilor și Orheenilor, au început a se pleca și unii chiar a fugi din oastea Ducăi Vodă și a merge la Hâncu și la Durac. Iară câți au mai rămas au fugit înapoi și au venit la Iași și s'au închis în curte. Iară Hâncu și cu Durac, gonindu-i din urmă, au intrat în târg, au jăcuit casele negustorilor și a unora din boeri și cât au putut au jăcuit, și strigau pe Greci să-i prindă și să-i omoare. Apoi s'a oprit și asupra curții domnești, unde era închis Duca Vodă, și au stătut dinaintea curții, despre mănăstirea Treisfetitelor și despre sf. Nicolai.

Fugit-au toți boerii în țara Muntenescă și cari încotro au putut; iar Duca Vodă a stat închis în curte două-trei zile.

Între aceste Hâncu și Durac, căpiteniile acestor zurbale, ales-au 12 oameni din țară și i-au trimis la Duca Vodă să-i spună să-i erte de zurba lor, dar să-i lase în pace și să iasă din țara Moldovei cu bine și cu pace, *că nu'l primește țara să le mai fie domn*, căci nu pot suferi dăjdiile nouă și grele, că sânt nevoeși, că au săracit și nu mai au nimic prin casele lor și le-a stricat obiceiurile cele vechi a pământului și nu mai este cu puțință să trăească cu dânsul.

Duca Vodă, cum a auzit aceste ponturi, a răspuns înțai cu semeție, porocind Seimenilor să îndrepte puștile cele mari (tunurile) și să fie gata de războiu. Zicea acestea Duca Vodă, căci se întâmplase de avea în gazdă pe un *Capegi bașa Aga Biraiol*, venit să ia birul și credea că de aceasta le-a fi rușine și n'ar mai face zurba.

Răspuns-au atunci Capegi bașa *Biraiol*, că nu-l bine să se poarte haini împărăției și să se părăsească de zurbă. La aceste vorbe răspuns-au cei 12 bătrini, că ei nu s'au hainit contra împărăției, ci numai pe Duca Vodă nu'l primesc să le fie domn, că au făcut multe rele; că primesc ca împărăția să le trimeată alt domn, *căci ea are mulți*; că pe Duca Vodă nu-l primesc și pace.

Cătat'a Duca Vodă să mai răspundă cu semeție, nădăjduindu-se pe Aga Biraiol.

Văzând zurbalele că n'o scot la capăt hotărăsc scurt lui Duca că *de nu va eși de voia sa, va eși fără de voia sa, căci așa au poroncă de la boeri să zică domnului mării sale.*

Numai atunci au înțeles Duca că cu semeție nu merge: a cerut dar soroc trei zile ca să se gătească de purces, boerii i-au dat păsuială trei zile, după care luând pe Capegi bașa în rădvan cu dânsul a purces cătră Țarigrad. Duca și-a rădicat atunci și toată casa, purcezând drumul în jos *pre iaz*. Sosind la Vaslui, pe dată a scris împărăției că a fost scos din domnie de boeri haini, cari s'au sculat contra împărăției, și a trimes știre de sârg prin călărași cu cai de olac.

Intre acestea Hâncu și cu Durac și cu Constantin au rămas în Iași *chivirnisitori*, s'au așezat în curtea domnească ca niște domni, au început a cerceta cur'ile boerești, a prada târgul, jăcuind și stricând dughenile neguțitorilor.

Duca Vodă a trecut apoi la Brăila în țara Muntească, și de acolo a trecut Dunărea și poposise la Carasuia în Dobrogea: Olăcarii trimeși cu știre la împărăție se întorceau cu ferman pentru punere în domnie.

Firmanul era însoțit de anumit ordin ca Duca să ia armata turcească și tătărăscă și să înfrunte pe haini. Fermanul și ordinele veniră la vestitul *Halil pașa* Seraschier de Babadag și la El-Agasi din Bugeac.

Halil pașa e omul, care a hotărât vechiul hotar pentru Tatarii din Bugeac, cale de 32 ceasuri lungul și 2 ceasuri latul și despre care voiu pomeni în explicarea vorbeii „*i-a venit de hac*“.

Rânduindu-s'a atunci pe Kaplan-pașa, seraschier de margină cu o samă de Turci și pre Imir-Aali. mai mare peste Tatari, iar peste Moldovenii ce țineau cu Duca, era

Alexandru Buhuș, ce pe atunci era Serdariu și care fugise și dânsul în țara muntenească de frica Hânceștilor.

Venit-au cu toții și au înaintat până la Epureni, unde erau așezate steagurile Hânceștilor.

Până când să se urzească toate acestea cu Duca Vodă, Hâncul crezu că e vremea a mijloci la poartă contra lui Duca Vodă, pârându-l că e domn rău și urât de pământeni. În acest scop tocmi o ceată de câți-va pământeni, cari din neștiință ori din nehibzuiță apucară același drum ca și Duca. Și tocmai când Duca era în Carasuia poposit și vesel că-i venise ferman de domnie la Halil pașa, află că oamenii trimiși de Hâncu sunt în sat. Pe loc i-a prins; iar din cei ce au scăpat au fugit de sărg îndărăpt spunând celorlalți boeri de cele întâmplate.

Auzind Hânceștii de toate pregătirile lui Duca, și-au eșit întru întimpinare la Epureni. Aici drâmba de oaste a lui Duca supt comanda lui Alexandru Buhuș serdarul lovi oastea Hânceștilor și o puse pe fugă; iar pașa Kaplan și El-Agasi au înaintat spre Kișinău.

Cum a ajuns Duca Vodă la Kișinău cu Pașa și cu El-Agasi scoboritu-s'a Hâncu cu greimea oștilor la sat la Pașcani pe valea Ichiului, cale de 2 ceasuri în sus de Kișinău, de unde a crezut că e bine să trimată iarăși la Halil pașa o samă de boerinași să spună că țara nu-l vrea pe Duca de Domn.

Halil pașa le-a arătat fermarul, indemnându-i să se lese de nesupunere; la care boerii răcnind de 3 ori că nu ascultă de aceasta, au fost prinși vre-o 6 din ei și spânzurați pe loc. Ceilalți au isbutit să scape cu fuga și venind la Pașcani pe Ichiul au spus lui Hâncu. Pe drum a fost o încăerare între acești călărași boeri ai lui Hâncu și între străjile Tătărești, așa că mulți au fost uciși și trupurile le zăceau pe toate colinele dia împrejurimile Pașcanilor.

Se zice atunci că Durac ar fi stătuit pe Hâncu ca să dea războiu și lui El-Agasi și Pașei și să-i omoare, căci

ei au oaste mai multă, lucru care n'a primit Hâncu. Amiras hănuește că Duca Vodă s'a ajuns în taină cu Hâncu și l'ar fi ademenit că'l va erta, dacă va înceta războiul. Că lucrul așa a tost se vede de pe faptul că imprăștiindu-se oastea Hănceștilor, Durac și cu Hâncu au fugit în Polonia, unde Durac a stal toată vremea, iar Hâncu îndată s'au întors în țară și a fost făcut stolnic mare, și în toată domnia Ducăi n'a dat nici o dajdie.

Fost-a în vremea acestor zarve earnă mare și grea, căci Hâncu s'a războit în luna lui Noembrie și Decembrie, iar punerea lui Duca din nou în scaun a fost în luna Ghenarie, *acelaș an*, zice N. Costin (7181).

Și din cauza ernei și a frigului celui mare multă lume s'au robit de cătră tatari, dintre cei nevinovați, și mulți din ei au murit de frig fiind earna geroasă și mare; iar din prostime mulți barbați, femei și copii au pierit de frig fiind bejăniți, zice Costin. Iară Hăncestii, *nu știm*, zice Neculcea, n'au vrut ori n'au îndrăznit să facă nici un rău lui Duca, ci pentru doi-trei vinovați au pierit mulți nevinovați, până ce s'au potolit toate.

Pentru ce și cum nu s'au apropiat de Domn Hăncestii avem explicarea lui Amiras că Duca s'a ajuns în taina cu Hâncu, și l'a făcut apoi stolnic mare și l'a scutit de ori-ce dajdie.

Petrecutu-s'au dar toată zurba Hăncestilor în anul 1673 iarna.

Faptul că un boer a reușit [să alunge din scaun un domn; faptul că din zurba urmată s'a nimicit și robit multă lume nevinovată pe vreme de iarnă; faptul că boerul hain s'a fost înțales apoi cu Duca, scutit fiind de toate dajdiile și chiar boerit; unite toate aceste la un loc, ne explică pentru ce în jurul numelui acestui boer Hâncu, a cărui viață era des pomenită de toți contemporanii săi, ca tipul boerului nemulțemit, de ce zic, în jurul numelui lui s'a legat acel spirit de protestare, pe care adesa boerii și țara o faceau contra cutărui sau cutărui domn abusiv.

Numele lui Hâncu s'a generalizat, căci în *Vodă da*, nu e vorba de un anumit domn, ci de puterea domnului; așa și *Hâncu ba*, nu însemnă că e vorba de un anumit boer, ci de cel ce se împotrivește.

Această generalizare sau extindere a vorbei ne arată că s'a luat *individul drept clasă socială*, și prin fapt de sinecdoacă s'a lățit vorba, așa că azi nu mai înțelegem de cât unul—mai marele—zice da; și altul—mai micul—ba.

* * *

Și când ne găndim că acest spirit de protestare contra Domnilor pleca de la Orhei, Lăpușna și Soroca, de la ținuturile mărginașe, ținuturi cari azi zac *molcum* supt oblăduirea rusască, ne vine lesne a ne explica prezentul. Boerimea ce stătea în capitală s'a mlădiat din ce în ce, așa că a suferit jugul domniilor din secolul al XVII-lea fără a mai protesta, iar azi care ar fi boerul politician, care ar putea insuma în el senzul vorbei vechi; *Vodă da (vrea) și Hâncu ba*.

Iată cum se nasc și trăesc vorbele în popor.

«Numai de poveste au rămas de alunci întru pomenirea oamenilor numele Hânceștilor, aici în țară până astăzi» zice N. Mustea, luându-se după I. Neculcea.

II. Sfară în țară

E cunoscut de toți sensul acestei plastice vorbe a Românului: *a dat șfară în țară* = **a vestit**.

Românul obișnuiește a zice *a da veste*, *a da știre*, în loc de *a vesti*, *a înștiința*, construcția aceasta perifrastică fiind foarte deasă cu verbe: ca *a da*, *a face*, *a pune*, *a lua*, etc. Dau *de gol*, dau *de minciună*, *dă de dracu*, etc.

De unde și până unde însă să fi eșit vorba: *a da șfară în țară* cu înțeles de *a vesti*?

Cuvântul *șfară*, rostit pe alocurea *sfoară*, cum cetim în Odobescu, în *Pseudochinegheticos*, are două înțelesuri cu totul deosebite: *șfară* e fumul ce face o lumânare de seu prost, sau de spermențetă proastă, ca cele ce se aprind de obicei la Paște, la Înviere.

Șfară mai este și așa cea groasă de cânepă, răsucită din mai multe fire de ață de Brașov. Se mai zice și *șfoară*, *sfoară*, cum vine în vorba cea frumoasă: *l'a tras pe șfoară*, adică *l'a înșălat*...

Cihac mai dă un al treilea înțeles de *zgomot*, *vuet*; luându-se după sensul slavon al cuvântului *Svara*, *Svar*—*zgomot*, *zarvă*, *luptă*, cum și explică sensul vorbei *a dat sfoară* în țară, a făcut *zgomot*, larmă. Iar **svara** rusește este *lanțul*, *funia* groasă, cu care se leagă câinii.

Cihac nu cunoaște înțelesul: *șfoară de lumânări*, numind fumul cel gros ce-l dau lumânările răle.

Cred că explicarea dată de Cihac e mai mult etimologică, fără a avea legătură câtuși de puțin cu viața poporului, și poporului puțin îi pasă de sensul, ce are radi-

calul unui cuvânt: el dă înțeles cuvintelor, după ceia ce numesc ele, mai ales când senzul radicalului s'a perdut.

Rog cetitorul să lege și dânsul faptele, ce voi aduce mai jos și apoi să judece.

Între înțelesul de *sfoară*, ața cea groasă de cinepă și fumul lung și gros, ce face o lumânare proastă este o legătură prin analogie. Poporul a stabilit asemănări între cele două lucruri și a numit fumul gros, care se răspândește în aer în fire lungi ca ața groasă, cu numele de *șfară*, *sfoară* (rus, *svora*) :

Ducând mai departe și fumurile groase, ce es de la stogurile de fân, sau de la gunoaele, ce ard pe dealuri în țarine, și care se poartă în văzduh ca ațe lungi albicioase sau negrii, s'au numit prin analogie tot *șfară*, *sfoară*. Cu cât fumul se vede mai de departe, cu atâta se desenează mai bine în văzduh șirurile de nori, ce fiind purtate de vânt seamănă cu acele *ațe* de painjini, ce sboară prin aer.

O dată chipul acesta de a numi al Românului fiindu-ne cunoscut și lesne explicat prin analogii, să vedem de putem găsi un timp, când Românul să se fi folosit de aceste fumuri mari și groase de la căpițele de fân sau pae ca semn de alarmă, ca semn de *dat veste*.

Ori care cetitor știe că telegraful nu-i de când lumea și că dar chipul de înștiințare nu era în trecut același ca astăzi.

Nu că Românii au făcut o excepție de la celelalte popoare; nu, ei au practicat și ei ceia ce instinctiv au trebuit să întrebuinteze.

Letourneau ne spune în scrierile sale că popoarele din sudul Americii, prin Patagonia, se folosesc și azi de *semnalele de foc* ca mijloc de alarmă. E de ajuns, zice el, ca un vas străin și suspect să apăra la una din coaste, ca îndată, de pe vârful munților, de pe coaste, să se aprindă focuri mari, care pun în stare de veghe populațiunile de prin văgăunele munților. În cel mai scurt timp toată po-

pulația e în picioare și vai de îndrăznețul care s'ar avântura în lăuntru al celor locuri selbatice.

Semnalul cu focul a fost întrebuințat și de vechii Celți, de Gali pe vremea lui Julius Căsar, și probabil a fost cunoscut și practicat de noi Români în trecut, Documentele — pe cât cunosc eu — nu ne spun de asemenea fapte, dar tradiția orală a țării pare a ne fi păstrat acest obicei în legendara «Movila lui Burcel», raportată de I. Neculcea în *O samă de cuvinte, Sentinela Română* de Vasile Alexandri, *Dan căpitan de plaiu*, legendă și *Dumbrava roșie*.

Intrebuințat-au dar și Români întrecut acest mijloc de telegraf cu foc.

Țara noastră întrecut era acoperită cu imense păduri. Satele veneau așezate ici colea în mici poene, curături făcute de unii și de alții din răzeși sau boeri. Mai nu esat, care să nu fi fost făcut pe o curătură, sau poiană; de aici acele dese nume de Poeni: *poiana Cârnelui, poiana lui Coman*, etc. etc. care ne arată obârșia satelor noastre. Drumurile erau foarte rele și mai des mergeau prin păduri, prin codri ca codrii Romanului (Strunga), Herței (Dorohoi), Bordea (Iași), etc.

Cum însă țara noastră a Moldovei e mai toată deluroasă, se puteau găsi locuri rădicate pe piscurile dealurilor, pe unde să se vadă foarte departe. Dacă ne suim pe *podușul Copoului* vedem Ceahlăul și dealurile Basarabiei.

Sunt cunoscute azi mai toate aceste piscuri rădicate, de unde se poate vedea în depărtare.

Din distanță în distanță, domnia în trecut, rânduise pe anumite locuri rădicate puncte de strajă, de unde se putea veghea în văi.

De la malurile albastre ale frumosului Nistru și până în Carpați erau postate asemenea puncte, care puteau comunica unul cu altul prin focuri și fumuri.

Era o invazie de Tataři. Ei veneau despre Nistru, de la Crimeia. Straja pusă la frontieră observă negreața

de Tataři în văile Nistrului. Repede aprindea căpițele de fân, unse *poate* cu smoală sau rășină, și în cel mai scurt timp straja, care eră postată pe înălțimele Chișinăului văzând semnalul dat aprindea și ea căpițele de fân; de la al doilea semnal aprindea al treilea în toate direcțiunile. Într'ô zi toate dealurile erău presărate de focuri ce imprăștiau în văzduh nouri groși de fum ce purtați de vânt păreau pentru locuitorii din vale ca lungi *șfere groase* sau *groase ațe* plutind în aer.

Se știă în țară de toți și domnia de asemenea știa că asemenea focuri erau semne de rezmeriță. Care mai de care își cătă de ascuns prin gropi, ce avea de ascuns și de *sârg* căuta să se *bejănească* la codri.

Măreț și impunător spectacol, când în loc de a aștepta ca azi telegramele agenției Havas sau Române, te uitai pe dealuri în toate părțile, doară nu-i vedea focuri date în țară, dungi de șfere de fum întinse în văzduh, însoțite de vaete, de țipete, de mișcări de oameni în mase, de bucine pe dealuri și văi, semne de... rezmeriță.

Era nesigură viața Românului în trecut. Își pusese plugul pe brazdă, ori își culegea via, sau își strângea popușoi; trebuia să lese totul baltă și s'ô rupă de fugă, căci zăbavă nu se încăpea, se dăduse focuri în țară, semnale de invasiuni de ale dușmanilor: bucinele răsuna și ele din toate părțile, iar *sfara* de fum a focurilor de pe coline era *vestea*, ce domnia dădea țării sale să se apere.

«Aman de noi, măi fraților; nu vedeți colô pe dealuri ce mai *șfere* de fum! Vestea rea însămnă aceasta: vin Tatarii, să ne ascundem lucrurile și pânea prin gropi, că acuși ne calcă dușmanii. N'auziți bucinele cum răsună a răzmeriță? Doar nu de geaba s'a dat *sfara în țară*, cu focurile de pe dealuri.

Șfară'n țară la străbunii noștri a fost semnalul cel mai lesnicios și primitiv de înștiințare la vreme de neliniște.

Azi când avem a da vești în țară facem publicații,

dăm circulări, ordine circulare prin Monitorul Oficial, iar gazetele reproducându-le imprăștiie vestea până în cele mai îndepărtate unghere ale țării. Într'o zi-două știe toată țara.

Și întrecut erau oamenii expeditivi, dar circulările lor erau pe dealuri prin focurile cu șferi întinse și mari.

Noi strănepoții *dăm circulări*; străbunii noștri, *dădeau șfară în țară*.

Obiceiul a dispărut, dar vorba a rămas ca martoră vie de ce a fost odată întrecut la noi.

„Opinia“ I, 1897.

---

12. Tragere pe Sfoară.

«In trecutele zile așa-și începe C. Negruți scrisoarea XIV-a—un june, căruia nici cum geniul nu-i lipsește, plin de idei nouă mai mult bune de cât greșite, îmi ceti o compunere a sa, care n'ar fi rea, dacă autorului nu i-ar fi fost drag a se face cunoscut prin originalitate mai mult de cât prin simplitate, întrebuițând ziceri culese din vechi scriitori, pe care voește cu de-a sila a le reînvia, dînd unora înțelesul, ce poate au avut întăiu; in sfirșit fabricând de la sine ziceri vrute și nevrute».

Și după ce continuă pe tema aceasta discuția asupra limbei, zice: «De pildă această frază: *L'âme qui aime avec tendresse est inspirée par l'esprit de la religion et de la vertu*“ eu l'ași traduce așa: «inima ce iubește cu tinerețe e insuflată de spiritul religiei și a virtuței». Dumneta negreșit că ast-fel: «sufletul ce iubește cu dragoste e insuflat de duhul legii și a faptei bune».

«Acum un oare-cine, care ar pricepe zicerile, fără a ști și înțalesul ce le-ați dat d-v., vrând a retraduce din cuvânt in cuvânt traducția d-tale in franțuzește, ar trebui să zică: „*Le souffle qui aime avec amour est inspiré par l'ardeur de la loi et de la bonne action*“.

Pe acel oare-cine l'am cunoscut eu. Era tânărul și herbanțul Nicu, telegrafist, elev clasa III-a. Cu crîmpeiul de carte, care a învățat-o in gimnasiul Alexandru cel Bun, el se credea frunte între colegi. Avea și pentru ce. Băet fercheș purta tot-deauna haina tăiată după ultimul jurnal; inmănușat și injobenat; vârguță subțirică; ce-i păsa lui, că hainele și le făcea pe datorie! Putea el să plătească cite 15 lei la Nadler, căci casă și masă avea la mamae-sa.

Nicu punea să fi ajuns departe, dacă urma toată școala. Dar simțind că profesorii îl nedreptățesc, s'a pus pe lene, și Nineacă-sa l'a luat de la școală și l'a dat la telegrafie.

Cu cât învățase la școală din Fizică, cu cât îl ajutase priceperea—căci nu era din acei, care să nu'l tae capul—el ajunsese leit telegrafist.

Avea însă un păcat. Era ușuratec. Cu te miri ce îl înșelai. Multe năstărâmbे îi făcuse colegii, și cu greu se dăduse la brazdă, să nu-i mai creadă pe cuvânt. Din cauza păcălelilor dese, ce mâncase de la ai lui, el obișnuia în cele din urmă vorba: *las, las că nu mă mai tragi pe sfoară!* Și cum practica vorbii franțuzești o avea de acasă, iar duhul nu-i lipsea, se repetă totdeauna traducându-le în franțuzește: «*voulez-vous me tirer sur la ficelle.*»

Hazul nu era mic și toți colegii începuse a uni în vorba lor: *Nicu și sur la ficelle.*»

* * *

De unde până unde *păcălelele*, ce le mânca Nicu, să fie botezate *trageri pe sfoară?*

Avem aici a face cu *sfoară*, ată de Brașov, cum credea Nicu, de traducea prin *tirer sur la ficelle?* Să fie oare aici un răsuneț al Brașovenilor, cari venind în țară cu *brașovenii*, își lăudau marfa, ca ori-ce țigan ciocanul, spunând și înșelând pe mușterii cu *brașoave* de-ale lor?

Iată ce Nicu nu știa să răspundă. El știa că *sfoară* e *la ficelle*, și deci când *tragi pe cine-va pe sfoară*, el de și știa că asta înșamnă *tromper, duper*, dar în tendința lui de face *spirt* vorbind ca junele lui C. Negruți—traducea cu: «*tirer sur la ficelle*».

Ori cit am crede dar că Brașovenii, care veneau cu brașovenii, ar fi înșalat pe cumpărători, căror le vindeau mărunțușuri de bogasierie, ca: șaiac, tulpăne, testemele, ciubote, cergi, aba, ată și *sfoară*, totuși *brașoavele* lor n'au putut naște vorba *trageri pe sfoară*.

Contactul comercial cu Brașovul ne-a adus *brașoavele*; iar nici de cum *tragerile pe sfoară*. Or fi fost ei

mehenghi braşovenii noştri cu braşoavele lor, nu-i vorbă ; dar nu mai puţin li se infunda şi lor, cînd era vorba să treacă prin vama Trotuşului şi mai ales a Bacăului, unde *îşi găseau bacăul* cu vameşii cei fără suflet şi fără D-zeu, căci vămuiau toate de-a fir'a părului.

Dacă vorba ar fi venit din spre Braşov şi-ar fi *găsit Bacăul* la vamă şi nu s'ar fi răspândit în ţară, *înşălânî* pe toţi.

Probabil că vorba a venit din spre răsărit, căci dintracolo venea mai ales zarva şi neliniştea, căci acolo era *slut la Prut*.

Munţii tot deauna au fost o pavază pentru neamul nostru şi duşmanii nu puteau să-i atace de naprasnă pe la spate. Grija lor le-a fost de-apururi dinspre răsărit, căci de acolo venea vînzoleala, care i-a frămîntat şi tulburat de la plămădeala lor în state până mai eri alaltăeri.

Dacă mai din vechi hoardele barbare dintr'acolo au venit, Românul ţine minte mai bine pe Tatarsi, chiar de pe cînd ei erau jidovi la lege şi groaza de ei au fost cu atît mai mare cu cît era mai veche şi înrădăcinată. Ce-s alt-ceva *Jidova*, *Jidovii*, *Jidovinele* pe care poporul nostru le amestică cu *Urieşii*, de cît răsunetul îndepărtat al acestor năvăliri fără veste, care aduceau toc şi jale pe biata ţară.

Iar mai apoi cînd ţara s'a întemeiat şi s'a întins supt Roman şi Iuga din munţi până la marea cea mare, Tatarsii au devenit vecini cu noi, iar parte din ei supuşi chiar, mai ales cei din *Bugeacul* tătarăsc, care veneau cu iepele lor la *câşle*. Cronicarii ne amintesc dese năvăliri tătareşti cari au pîrjolit ţara în lung şi în lat. Aceste năvăliri n'au încetat de cît în jumătatea I a secl. XVIII-le, cînd Grigore Ghica în 1729 i-a pus la *dare de hac*, plătind adetiul pentru pămînt, de unde a şi rămas vorba azi : *i-a venit de hac*, ca un resunet al schimbării lucrurilor că de unde Tatarsii erau deprinşi numai a lua şi robi, acum trebuiau să plătească *uşur niim*, şi *hac* mai ales cei cuprinşi în

cele 32 ceasuri în lung și 2 ceasuri în lat în Bugeacul și Codrii Kigheciului.

De la 1241,—prima mare năvălire tătarască—până la 1729—data supunerii Tatarilor la dare de hac, eroi! încă de pe vremea lui Halil pașa—a fost destul răstimp ca țara să îndure tot felul de rale de la dinșii. 500 de ani năvările Tătărăști au fost spaima Românilui, căci nu de florile mărilor se zice celui spăriet și grăbit: „ho! doar nu dau Turcii *nici Tatarii*“.

Și avea de ce să se teamă Românul. Care din noi, cetind navala Tatarilor în Moldova și ernarea lor aici, așa cum ne-o descrie în limba lui simplă și frumoasă cronică, I. Neculcea, n'a rămas mișcat până în adânc de răstriștea și asprimea vremurilor.

Lasă sermanul Român și plugul în arătură și holdele neseccerate; iar pânea și averea multă- puțină cit avea, o ascundea în *gropi*, însemnate anume unde vin, ca să nu să înșele și să dea în ele ca un prost, căci numai nălângul e prost *de dă în gropi*, și, cum zic cu *nepusu'n masă* apuca calea codrului, unde se bejenea cu cățel cu purcel.

Și care era semnul prevestitor al acestor năvăliri? Ce mijloace născocise Românul nostru, blestemat de Dumnezeu să îndure atâtea rele, ca să prevină toial năvălirii?

Oamenii au folosit deosebite mijloace după vremuri. Azi când avem telegraful, trenul, știrile ne ajung răpede, de sârg, la urechea noastră. Azi omul a ținut să învingă natura, făcând să dispară distanțele.

În trecut nu era așa; se foloseau bătrânii noștri de *lipcani olăcari*, care însărcinați să ducă *ștafetele* mânau caii până ce crăpau, taman vorba ceca: *curat cal de olac; mână ca de olac*.

Dar *olăcarii* ni-i adusese Turcii, căci ei au practicat mai de mult sistemul *ulachizilor* în graba înarmării lor, cum ne spune Calcocondilas la războiul din 1462.

Ori cât de ager să fi fost olăcarul, el putea fi prins; și cu toată sprintineala lui nu putea fi într'o zi de la mar-

gina țării în capitală, în *stoliță* să dea de știre. Țara putea fi prinsă, fie-care pe la casele sale cu toată starea, neavând când și cum să se retragă cu bejenitul.

Era o practică veche, care o găsim în deasă întrebuințare la Gali, Celți, Germani și chiar la Hotentoți; era așa zisă *telegrafie cu foc*. Și Românii au cunoscut și practicat acest sistem. De la hotare la *stoliță* erau alese anume locuri înalte pe culmele dealurilor, de unde vederea se întindea în zările departate. În acele locuri ridicate se puneau străji ca acel Burcel, Ursan, Dan, sau alți voinici plăeși.

Porunca era ca la cel întâiu semn de navală dinspre Nistru să se dea de veste aprinzând focuri. Căpițe de fân erau anume făcute și unse cu păcură, ca să ardă mai bine. Fumul ce se înălță în văzduh, era un semn prevestitor pentru celelalte străji din alte ponturi; îndată aprindeau și ei focuri.

În mai puțin de o zi toate dealurile erau acoperite cu un fum gros, ce se împânzea pe văi *ca o șfoară*, cum adesa ni-e dat a vedea negurile și fumurile umblând prin aer; iar cei din țară știau că aceasta e semn de răzmeriță, căci au intrat dușmanii în țară.

Lumea se vestește prin *șfara dată* în țară, de unde a rămas și vorba: *a dat șfară în țară*, cu înțelesul de *a vestit*. Iar norodul cel amărât văzând că s'a dat șfară în țară, se bejănea la codru, sau în vorba românească *se trăgea* la pădure.

Sfoara în țară era semnul și după acest semn, sau ca din vechi *pe acest semn, pe șfoară*, se trăgea la loc tare, la codri.

Uniți-vă în inchipuire și bucinele, ce răsuna prin văi și dealuri și veți avea priveliștea complectă a stării generale a țării în vreme de răzmeriță.

Până să ajungă dușmanul, vestea se dăduse cu șfară în țară, care acum împânzise văzduhul și se legăna dusă de vânturi pentru a se uni în curând cu vaetele și plânsetele celor schingiuiți și robiți!

Câte sate nu s'au surpat! Câte vetre strămoșești nu s'au risipit din pricina acestor bejeniri silite, ajungând azi *silișt*! Cum putere-ar fi bietul Român să stea în isbeliștea furtunei năprasnicilor năvălitori! Ar fi fost să se dea rob de voe la Tatars! Amară îi era poate viața! dar în robie era și mai crudă și mai amară!

Tras la codru, îndura cât îndura restriștea, și când simțea că litta spurcăată s'a dus, s'a îndepărtat, el scotea capul la lumină și tiptil-tiptil apuca drumul țarinei. Mai cercă ici, mai cercă dincolo. Nici tu urmă de loc, și câți în nedumerirea lor n'or fi dat alătura cu drumul, dând ca proștii *în gropi*, ce-or fi fost făcute pe-alături cu drumul

Întors în sat își dregea bordeiul dărâmat și ars, și-și întemeia din nou gospodăria lui. Câți însă nu și-au mutat vetrele spre loc tare, ca să le fie scăparea mai lesne! Câți nu și-au întemeiat sate prin curături, ca așa să le fie codrul mai vecin, căci nu degeaba s'a zis: „*codru-i frate cu românul*“! Câți însă n'au pribegit de-a pururi peste hotar, ducând piciorul și graiul românesc până la Kerson și prin Bulgaria și Serbia!

Așa erau vremurile! și bietul om sta sub vremuri, nu vremurile supt om, cum și zice mult încercatul cronicar Miron Costin!

De câte ori însă, bejenirea nu s'ar fi făcut în zadar. Vedeau ei țărani că s'a dat sfară în țară, dar dușmanii spornici și dornici de prada grasă năvăleau spre stoliță și târguri, unde se găseau mai mulți din cei cu ceafa grasă și cu punga groasă, și astfel scuteau satele; în asemenea cazuri bieții săteni se alegeau numai cu spaima și cu fuga.

Văzând dată sfară în țară, și știindu-i-se de rostul, ei se luau *după sfară*, adică vechiu *pe sfară* și *se trăgea pe sfară* spre pădure. Când însă năvălirea nu se întâmpla țăranul s'a văzut *înșelat* și se vede că lucru s'a repetat cam des, nesiguranța și teama fiind mai mare în trecut că s'a unit efectul cu cauza și printr'o asociere normală de idei s'a luat *causa drept efect*, sau *semnul rezmeriță—sfară—drept efectul real—înșelăciunea*.

Intrebuințarea lui *pe* înțelesul din vorba aceasta e des în graiu: „cânele se ia **pe** urma epurelui“; „să nu-l crezi **pe** cuvânt“ „toată paserea **pe** limba ei piere“.

Deci în înțelesul vechiu cronicăresc se zicea: «țara s'a tras la pădure în bejenie»; motivul *tragerei* era *sfara* dată în țară. *A se trage pe sfoară* ar fi însemnat atunci a se *retrage după* semnalul întrebuințat pe acele vremi ca prevestitor al-bejenirii.

Tragerea făcându-se de multe ori *de geaba*, țaranii au început a lega în mintea lor ideia de înșălăciune, la această *tragere numai pe sfoară*»

Din cele zise reiese că în mintea mea mi-am asociat stări reale din trecutul vieții noastre de popor, stări cari s'au oglindit în graiu, căci vorbele spun lucruri și stări reale.

Și cum concretul și realul a precedat abstractul, interpretarea dată acestei vorbe istorice corespunde sistemului.

Si non e vero e bene trovato.

„Opinia“ II. 1899.

13. I-a venit de hac

Mult am stat la îndoială asupra originii acestei vorbe, care cuprinde într'însa o întreagă pagină din istoria noastră politică și socială.

1). În senz propriu cuvântul *hac* numește *caelele*, ce se pun la potcoavele cailor, ca să nu alunece pe ghiață. La potcoavele proaste ale ferarilor *hacul* e făcut din aceeași bucată cu potcoava; iar din potcoave mai bune din contra se face în capătul ei niște borte în ghivint, în care se pun *șuruburi*, ce se pot scoate lesne tocindu-se. Acestea se numesc *hacuri*.

În acest înțeles, luat cuvântul *hac* vine din polonul **hak**, *crochet*; de unde *probabil* vechii noștri boeri își importau luxul lor de odinioară, Polonia fiind țara de imitat pe atunci.

2). Tot în înțeles propriu cuvântul *hac* numește și *salariu*, *leafă*, senz care și azi să păstrează la micii slujbași, și la slugi care în loc de *soldă*, *salariu*, *leafă*, *gradație*, *diurnă*, zic în mod generic *hac*; «mi-am luat azi *hacul*».

În înțelesul de *salariu*, cuvântul vine din turcescul **haqq**, *gages*, *salaire*, *solde*; de la Turci cuvântul a trecut la Albanezi (*hak*) și Serbi (*hak*).

Turcescul *haqq* s'a întins în întrebuintare îndată după căderea noastră supt Turci, și a fost generală întrebuintarea lui, atât în Muntenia, cât și în Moldova, alături cu *leafă*, ce'l găsim în vechiul *lefecii*, apoi *lefegii*, tot cuvânt turcesc.

Turcescul *leafă* a bătut pe colegul său *hac*, cel puțin

în întrebuințarea sa mai largă, și a pătruns mai adânc în graiu, constituindu-și o familie *leafă, lefușoară, lefeciu, lefegiu*, pe când *hac* a rămas cuc în limbă.

Dacă ne-am putea scobori în amănunțimile vieții zilnice a micilor logofeți și dieci, care își primeau *hacul* din visteria țării, care lucru nu avem de unde să-l cunoaștem, am vedea că viața veche de salariat nu era o stare de invidiat, de cât doar că alătura cu dreptul la *hac* se dădea cinste cinului boieresc din care făceau parte slujbașii, căci dacă azi chiar lefegii sunt un fel de privilegiați în ochii țărănimii, cu alăta mai mult în trecut, când toți slujbașii țării erau numai boeri!

Din cauza dar a lipsei de cunoștinți în intimitatea vieții vechiului slujbaș nu putem prinde momentele psihologice care ar fi provocat trecerea de la înțelesul propriu la cel figurat de azi.

3). Tot în înțeles propriu dar *arhaic* azi cuvântul *hac* nimea o dare de pământ. Ca dovadă aducem un pasagiu din cronica anonimă tradusă de Amiraș Alexandru biv vel sluger în 1729 Februarie, și care zice «Grigorie Ghica avânduse în bun prieteșug cu Hanul, au oborât tare pre Tatari.... și ei să plătească *hacul pământului*, cât li s'a orânduit» (Cogălniceanu III, 174).

Era *hacul* un fel de *arendă, chirie* a pământului, pe care Tatarii din Bugec erau îndatoriți de a-l plăti domniei, pentru că pășteau caii și turmele lor, și țineau epele lor în cășle.

În jurul acestui fapt leg eu nașterea înțelesului figurat de azi: *i-a venit de hac*.

Astăzi vorba *i-a venit de hac* se aplică în următoarele împrejurări. Un copil e neastâmparat din cale afară; e păsuit el cât e păsuit; de la o vreme i se înfundă, și unde nu mi-l apucă tata la batae, *de-i vine de hac*. — Un tânăr face ștregării prea deochiate. De la o vreme se satură și regretă abuzul făcut. Excesul ștregăriilor *i-a venit de hac*; — Un flăcău zurbagiu în sat, tuește pe toți;

înjură și bate pe toți, pare că are a face cu butuci; nu-mai ce dă peste altul fără de lege și-i vine de hac.

În scurt îi vine de hac cui-va când abuzul nelegiuirilor își rezună asupra făptuitorului; îi mai vine de hac când cineva nesocotind pe D-zeu, pe oameni sau legi e pedepsit și umilit. De unde mai înainte cel mândru mergea țăntoș, cu nasul pe sus, acum după ce i-a venit toate de hac umbla smerit, cu nasul în jos, căci i s'a muiat nasul.

Deci senzul sinonim al vorbei *i-a venit de hac* e că *s'a smerit, s'a umilit*;

Explicarea acestui înțeles figurat noi o legăm cu un fapt din istoria țării Moldovei cu referință la raporturile Românilor cu Tatarii.

Tatarii au avut dese atingiri cu noi Românii, și de la nici un popor n'am pastrat mai crude amintiri de cât de la Tatarii.

De la 1242 până în 1720, adică timp de 500 de ani aproape, deci 20 de generațiuni. Tatarii au fost groaza țărilor Românești. E nesfârșit de lung lanțul invaziunilor oardelor Tătărăști, cari au pradat, pustiit și ars țara de la Focșani la Hotin.

„*Ce fugi! dar nu dau Turcii nici Tatarii*“ e o vorbă, care și azi o zic mamele române, când vreau să sparie copiii.

Țara de jos suferea mai ales din partea Tatarilor Nohai; căci iată ce ne spune D. Cantemir despre năravurile Moldovenilor: «A ucide sau a prada pre Turci, pre Tatarii și pre Evrei nu socotesc că este păcat nici ucidere, și cei ce locuiesc aproape de Tatarii fură și ucig cu sirguință, și când fac vre-o pradă în țara Tătărăscă, zic că nu au pradat ci și-au întors numai al lor înapoi, pentru că zic că Tătarii nu ar fi având acum alt nimic fără numai aceia ce au apucat cu sila de la strămoșii lor». (D. M. Iași, 1851, 260).

Acestea ni le spune D. Cantemir despre Moldovenii din țara de jos, „care sunt obișnuiți de mult să trăiască în războiu cu Tatarii“.

„Deci intrat'au Tatarii în țară ca lupii într'o turmă de oi, de s'au așezat la ernatic prin sate, pe la oameni, din Prut până în Nistru și mai sus până în apa Jijiei... Iară Tatarii sunt lupi apucători, pradă, robesc, bat și căznesc pe creștini, neavând grijă nici strânsoare de mărzacia lor; și Tatarii nu mănâncă ca Joimirii ce mănâncă gospodarii casei, ci mănâncă tot carne de vacă și de oae, de nu poate să-i biruiască cu hrana pre dâșii și pre caii lor; că un sac de orz dă pe zi unui cal, și cât nu putea să mănânce un cal într'o zi îl deșarta din traiste și'l strângea deosebi; și dacă își sfârșia bietul om orzul din groapă, iar Tatarul îl făcea pre bietul om de cum-păra orzul cela ce strângea el din traiste. Măncat-au tot și pâne și dobitoc, și au jăcuit tot până la un capăt de ată! Pre mulți au și robit furând, femei, fete, copii; rămas-au bieții oameni numai cu sufletele, bătuți și sdruncinați precum era mai rău și mai amar cum nu se poate nici a scriere nici a se povestire casnele și ucisurile, ce au avut de la Tatarii“.(Let. II, 207).

Aceasta sub domnia lui Dumitrașco Vodă Cantacuzino în 7182 (1674), anul nașterii lui Neculcea.

Tatarii au zurbăgit mult timp făcând mari stricăciuni țării; ei erau deprinși numai a lua și prada fără a da nimăruî nimic înapoi, *căci ce intră în mâna lor cu anevoie se scoate*, zice N. Mustea (Let. III, 73).

Venise vremea că acum invasiunile Tatarilor Noga nu stricau numai Moldovei ci și împărăției Sultanului, Moldova fiind pe atunci o raia împărătească. Turcii atunci n'au mai putut suferi incursiunile Tatarilor și au dat ordin Pașei de Tighina, Halil Pașa, ca să le țarmurească un anumit loc din Basarabia pe apa Ichiului și Băcului în jos să fie loc tătărăsc, unde să și pască turmele și vilele lor pentru care avea a da plata. De la o vreme s'au înmulțit tatarii și n'au mai avut unde să le încapă turmele, așa că eșiau din hotarul lui Halil Pașa și pășunau pe pământul gospod și al boerilor. Acestea le făceau ei mai ales în vremi de resmerițe, cum a fost cele de pe vremea războiului de la Stănilești. Lucrurile au ramas necercetate ani întregi de arândul, din cauza puținei credințe, ce mai aveau Moldovenii la Poartă.

Venind însă Vodă Mihai Racoviță a treia oară în 7224 (1716) Ghenar 16, el s'a arătat vrednic față de Poartă mai ales în urma uciderei lui *Ferez*. Se întâmplase atunci că se numi pașă de Hotin unul *Abdi Pașa*, pașă vrednic și turc cinstit. Socotit-a atunci Mihai Vodă că a venit vremea să reguleze și chestia Tatarilor Nogai din hotarul lui Halil Pașa. Iată ce ne spune A. Amiras: «Când au venit Moscalii la Huși să se bată cu Turcii, satele de la marginea Moldovei au fugit să nu-i calce oastea turcească și moschicească, care sate sunt aproape de hotarul lui Halil Pașa, ce a fost orânduit de la împărăție mai în vechile vremi pentru locașul Tatarilor... iar mai apoi Tatarii ce locuiesc pământul lui Halil Pașa zicând că nu le ajunge locul lui Halil pașa pentru că s'au înmulțit s'au dus cu mârzacia lor la devlet Gherei han, care a scris la Împăratu că locurile acele sunt pustii și împărătești, și de cât or sta nelocuite mai bine să se dea acestor neamuri de Tatarî Oracoglu și Orumbetlogu, ca să locuiască și să se lățească. Impărăția a crezut și a trimis un tahregiu și a scris locul arătat că'i fără oameni începând de la Hotarul lui Halil pașa și până în Nistru în lugiș cale de 32 ceasuri și dea curmezișul în lat cale de 2 ceasuri în pământul Moldovei, și a scris bugetul și l'a așezat în tabla Împăratului... zăciuiala pământului s'o plătească împărăției».

Moldovenii au suferit aceasta timp de 10 ani aproape, căci n'aveau nici o crezare la Sultan, de oare ce se hainise cu domnul lor Cantemir. M. Racoviță însă împreună cu Abdi pașa, a făcut *arz* (jalbă) la împărăție rugând'o să dea locul înapoi, căci e al Moldovei. Și a reușit M. Racoviță să le ia locul înapoi, împreună cu 12 sate, ce pe nedreptul le luase de la Moldova.

Iar Tatarii fiind bucuroși să stea în Moldova s'au rugat lui Mihai Vodă să dea zăciuiala din roada pământului, și câte un ort de casă pe an, și de stogul de fân un ort, și de pe oi și alte bucate **alâm** și să'i lese să stea

pe locul acela». Mihai Vodă s'a înduplecat și a primit ca ei să locuiască înainte plătind *zeciuiala* din roada pământului, sau cum se numește în zapisul dat la mâna lui Vodă *chirie pentru loc*. Acesta era *hacul*.

Faptul că Tatarii au fost siliți să stea în anumit loc, cel hotărât de Halil pașa, a adus o mare redresare în spirite. Moldovenii începuse a nu se mai teme de Tătari, căci ce-i dreptul în secol. XVIII nu mai găsim invaziuni generale tătărăști. Ce e mai mult, ei erau ținuți a plăti și o *chirie* pentru loc.

Burzuelile au durat vre-o 40 de ani, până când Sultanul nemulțămît de zurbalele lor au poroncit lui Grigore Vodă Ghica și Hanului de Crim să meargă cu oaste contra Tatarilor Nogai. Ei se văd siliți a cere pace și a se supune ordinelor Domnului Moldovei. Și a fost lucru nepomenit în țara Moldovei ca Tatarii să plătească *hacul* pământului, *alâmul* oilor și al bucatelor și *ușurul* morilor (*uimul*). De unde înainte Tatarii tot ce prădau luau ca al lor fără a da samă nimărui, acum ei erau siliți a plăti domnului și boerilor *hacul* pământului. Nu ne putem închipui azi ce mare zgomot a făcut acest fapt în Moldova, noi care trăim în pace și liniște.

Când însă Grigore Ghica împreună cu Hanul și Abdula pașa de Hotin au înfrânat Tatarii *de la codrii KighECIALUI*, au crezut de a lor datorie de a rădica o mare movilă ca să fie de mare pomenire că țara a scapat de *treaba Tatarilor*. Grigore Ghica i-a impus la dare, pe care Tatarii au plătit-o cu mare grabă, căci au luat de la Tătari 220 pungi de bani și le-au dat la oamenii cei prădați de Tătari de acei bani.

Și a fost de-a mirare acest fapt, cum ne spune și Amiras: «care lucru adevărat este un lucru de minune și de pomenit; fiindcă Tatarii ce apucau de la prăzi prăpădit era; nu se mai putea scoate nimic de la dânșii, de vreme ce ei așa au fost deprinși asupra Moldovei să nu întoarcă

inapoi ce luase ; iar Gr. Gr. Ghica a făcut pe Tatari să dea bani Moldovei».

Sântem în 1729. Tatarii încheie tratat de supunere către Moldova, prin care se hotărăsc că Tatarii ce vor locui în hotarul *celor 32 ceasuri de lung și 2 ceasuri de lat*, loc care pe nedreptul era răpit de la Moldova peste hotarul lui Halil pașa, de vreo-o 30 ani în urmă, acei Tatari zic să plătească pe lângă *ușurul* și *alâmul* și *hacul* adică *chirie* pentru loc. Tractatul s'a încheiat în 7238 Sept. 6 (1729) și Amiras ni dă în traducere amândouă hogeturile.

Să ne ducem cu mintea la acele timpuri, când Tatarii aveau să plătească *hac* pentru pământ ; darea aceasta a arătat o mare înfrânare și smerenie în caracterul neastâmparat al Tatarilor și când venea slujbașul pentru strâns *hacul* nu puțină cred că era muștrarea Românilor Tighecenii și din țara de jos că stărea la care a ajuns e o răsplată pentru faptele lor, că prea și-au făcut de cap, de le-a venit de *hac* cu *hacul*.

Înțelesul acesta ni-l dau și cronicarii. Așa tot Amiras ne spune : «Iar Hanul tare a doborât pe Tatari, *de le-a venit de hac*». (Cr. Hușilor 49).

În acest chip credem că se explică vorba de azi. Ea s'a născut în Basarabia și țara de jos ; s'a referit întâiu la Tatarii Nogai supuși la dare de *hac* ; față cu neastâmpărul lor de prădăciuni *hacul* i-a înfrânat așa că vorba «*le-a venit de hac*» a numit întâi la ei și stări materiale (dări fiscale) și stări sufletești (umiliri, înfrînări, smerire).

„Opinia“ I, 1898.

14. Un termen diplomatic peiorizat

Dacă politeța între oameni s'a modificat așa că mai nu ne mai cunoaștem azi față cu moravurile vechi, numai puțin și diplomația s'a schimbat tare.

De unde mai de mult în raporturile diplomatice ale statelor nu se respecta nimic, nici sol, nici ambasador, azi diplomația tinde a înlocui războaiele.

Că este un pas înainte acest fapt, nu mai rămâne îndoială! În locul sacrificiului a mii de vieți, azi o notă diplomatică rezolvă o chestiune.

Că în dosul notei stă forța—se poate; dar în ori-ce caz e un semn vădit că *judicata rece*, rațiunea precumpănește *sentimentul*; căci azi diplomatul reprezintă interesele vitale ale unei țări întregi, pe când adesea războaiele din vechi erau iscate din ambițiunea și iritarea șefilor.

Nu de mult Turcii—când erau tari—inchideau în *Ede-cule* ambasadorii străini, ori îi legau la scară și-i băteau ca pe cei din urmă oameni. Azi chiar Turcii s'au civilizat în această privință, cel puțin în ce se atinge de raporturile internaționale! Că una din pricini e slăbirea lor, vedem cu toții, totuși civilizația a străbătut și la ei, cel puțin în coaja suprapusă.

Noi Românii am avut, din nenorocire, dese și neîntrerupte contacte diplomatice cu Turcii încă din secolul al XIV.

Muntenia și Moldova căzând sub Turci, una din secol. al XIV, alta din secol. XVI, domniile noștri se numeau din ordinul Porței. Boerii și toți fruntașii noștri politici au trebuit să se închine obiceiurilor turcești, în ceia ce privește di-

plomația și de la figura naivă a lui Tăutu logofătul până la cel din urmă dragoman priceperea politică a mers crescînd.

Cronicarii noștri sînt plini de învățăminte politice, care ne arată tactica ce trebuia urmată față de Turci. După împrejurări, aprecierile date sînt spre lauda sau ocara Turcilor. Mai toți arată *lăcomia* Turcilor, față cu *mândria*, *sinceritatea* și *ințeleala* lor.

Ar fi un studiu interesant de făcut asupra relațiunilor politice și diplomatice ale Românilor cu Turcii, așa cum răsare din cronicarii.

Și Gr. Ureche, și Miron Costin, dar mai ales I. Neculcea sînt plini de maxime politice vechi. Mi-a atras privirea întăiu și întăiu un termen vechiu diplomatic, care azi a căzut din domeniul politicei.

* * *

Azi cu toții sîntem obișnuiți a cei: «cutare ministru a avut o *întrevedere* cu cutare ministru». Sau «d. X. a avut o *audiență* la Rege. „Șefii de partide țin *conciliable secrete*» etc. etc.

Persoanele dar politice, cînd au a rezolvi acte diplomatice in secret, au *întrevederi*; iar la capul statului nu poți cere de cât *audiență*.

De și în aparență lucrul e așa de puțin supt raportul înțeleșului verbal: o *întrevedere* și o *audiență*, totuși rezultatul e resolvirea afacerii diplomatice, care a motivat și intervederea și audiența.

Mai de mult lucrurile se denumeau altfel. Plasticitatea limbagiului vechiu era mai mare de cât a celui modern, care a devenit mai abstract.

Și in trecut domnii aveau *întrevederi*, iar oamenii politici cereau audiențe; dar cum primirea se făcea stînd pe sofa, bînd cafea și ciubuc, cei vechi n'au numit acțiunea după *ochi*, (*întrevedere*) sau după *auz* (**audiență**), ci după faptul că ședeau *împreună*.

Afacerile secrete se discutau numai *între doi*; și pentru **starea împreună** era camera cea mică a domnului—

dacă nu chiar *etacul* Domnului—care venea dincolo *de spă-tărie*. Acolo se *tăinuia* tot secretul și arareori era în-găduit să aziste *logofătul de taină*, un fel de *secretar de stat*.

Dacă azi cînd *împarații se văd*, noi zicem că au avut *o întrevedere*; iar cînd Regele *aude* tînguirea cuiva zicem că a dat *o audiența*; mai de mult cînd domnii se *înlâlneau* și *stăteau împreună* era consacrat termenul diplomatic *s'au împreunat*.

Cine citește cronicarii rămâne mirat de senzul ce se dă acestei vorbe. Pentru M. Costin, ca și pentru Neculcea mai ales, domnii întru una *se împreunau* cînd era vorba de a schimba vederi politice.

Venise o dată un Turc în țară pe vremea lui Vasile Vodă; scopul venirii acelu Turc era de a vedea țara cum merge supt Vasile Vodă, căci avea de gând să pună în seaun pe un Beizadea a lui Radu Voevod. Vasile Vodă află de scopul Turcului, îi dă în patru răstimpuri câte 5000 galbeni în aur, după ce *s'au împreunat* de vre-o câte-va ori.

Pasagiul clasic însă este cînd se vorbește de mazilirea lui N. Vodă Mavrocordat. Neculcea ne povestește întrevederea ce a avut-o la Galați cu d. Cantemir, noul domn. Întrevederea a fost neobișnuit de prietenească, lucru pe care Neculcea nu uită a-l pomeni.

«Și a mers Nicolae Vodă la gazda lui Dumitrașcu Vodă de *s-au împreunat* amîndoi care nu puțin lucru a făcut Nicolae Vodă atunci, de a mers la gazda lui Dumitrașcu Vodă, că alți domni nu mai stau *să se împreune*, după ce se mazilesc, ce fug unul de altul să-și scoată ochii; dară Nicolae Vodă a mers de *s'a împreunat* cu Dumitrașcu Vodă».

Acum de ar întreba cetitorul cum s'a făcut și cum s'a dres ca de la *starea împreună* a doi capi de stat, să se ajungă la înțelesul de azi, trebuie a nu perde din vedere că asemenea *împreunări* erau dese în societatea veche, unde domnul dispunea de averea, persoana, viața și

chiar *familia* subalternilor săi. Cronicele sânt pline de asemenea scene, unde domnii își râdeau de jupănesele boerilor ba întru'n loc cronicarul face pe un domn Dulău, când e vorba de doamna lui Vasile Vodă, făcută prizonieră la Buciulești de Gheorghe Ștefan.

De la usul diplomatic de *a se împreuna*, trecând la abusul social al domnilor de *a sta împreună* cu jupănesele boerilor, boerinașii de jos și mai apoi burghejii de azi au început a lua cuvântul în înțelesul de a numi simple *raporturi sexuale*, care nu arare ori sînt rodul unei fine diplomății de atragere în mreje, în care însă nu se discută nimic ce să se refere la politică, ci afaceri de inimă.

„Opinia“ II, 144.

15. L'a făcut sprafca

Am văzut în alte curiere că, în majoritatea cazurilor, sensul nou al unei vorbe s'a născut în urma unor practice îndelungate; și că de fapt sensul cuvintelor atârnă de la natura faptelor numite. Vrând nevrând, urmărind istoricul înțelesurilor unui cuvânt, urmărim diferitele stări sociale și politice, prin care a trecut poporul, ce vorbește aceea limbă. Concluzia generală e că stările vieții istorice ale unui popor se oglindesc în mod inconștient în limbă, în cuvinte.

Una din acele vorbe, care ne arată o practică generală în trecut, la noi, e și cea dată în titlu: *l'a făcut sprafca*.

Dacă cuvintele *năcaz* și *pricaz* ne arată urmările de testabile ale unei administrațiuni vechi, puse supt regimul militar rusesc, cuvântul *sprafcă* din contra arată adânci practice de raporturi între boeri și țărani, sau numai între răzeșii proprietari. De la daraverile de pământ a eșit această vorbă, a cărei înțeles s'a schimbat de la sensul inofensiv de termen oficial, la acel peiorativ de azi.

Să concretizăm faptele printr'un caz real, care e dat de documente.

În satul Pocreaca—vestitul Pocreaca de la ținutul Vasluiului—găsim două feluri de proprietari; răzeși cam de pe la 1600 încoace, și boerul Milo, boer frâncesc venit odată cu Fanarioții, cum cetim în cronicarii secolului al XVIII-a.

Observând cum merg proprietățile în acest sat, vedem că boerul Millo s'a vârat cu moșia sa în trupul moșiilor răzășești, rupându-le în două. Vârarea aceasta silită s'a făcut nu cu liniște; răzeșii au purces judecăți, cari însă n'au avut altă urmare de cât, că răzeșii s'au ales cu un sac de hârtie și cu un petec de moșie.

Care era chipul de purtat un proces în vremurile vechi?

Instanța ultimă de judecată era divanul; drept însă de judecată aveau și boerii, ispravnicii, a căror hotărâre însă nu era definitivă.

Jalbele de judecată se înmânau divanului. Hârtia însă nu mergea direct la divan, ci se da vornicilor de poartă, cari după ce o vizau se înainta logofetei; ea o rânduia vornicilor *za aprozi*. Singur cela care dădea jaloba, o purta din loc în loc; pe jaloba lui se puneau rezoluțiile de autoritățile în drept, dar textul jalobei rămânea la petiționar. Divanul nu lua nici o copie, ne cum să păstreze originalele la arhivă. Târziu s'a introdus condica de divan, în care se treceau actele publice.

Conform hotărârei puse pe jaloba petiționarului, vornicia de aprozi făcea cunoscut ispravnicului de județ, unde era pricina de judecată, și că pentru a se cerceta de cum stă pricina, va rândui boeri hotarnici pe cutare și cutare, de ordinar doi.

Cine alegea pe acești boeri hotarnici? Aici atingem una din paginile cele mai vorbitoare din trecutul nostru. Petiționarul boer, care avea pricină de judecată, el avea dreptul de a cere în jaloba lui boeri hotarnici, și Vodă ca și Vornicia de aprozi și Ispravnicia țineau samă de acest obicei al pământului și rânduiau pe acei boeri.

Câte acte de învoeli strâmbe, de planuri ascunse nu stau în dosul acestui procedeu vechiu!

Dreptatea adesea eșia cu capul spart de la acei boeri rânduiți hotarnici. După formă se mănținea un fir de dreptate. Boerii hotarnici aveau să strângă la fața locului,

oameni buni și bătrâni, și megieși de prin prejur, cărora luându-le mărturiile *pe svfleție*, anchetau sau cercetau de cum stau lucrurile.

Dar până aici am văzut cum eșiau hărțile de la oficiile timpului.

Am arătat mai sus că boerul jalbaș singur își purta jaloaba pe la instanțele divanului la Iași. O dată hărțile scoase de la divan, el pleca la Vaslui sau la ispravnicul, unde avea nevoie. Arăta ispravnicului hărțile cu pecetea lui Vodă mai apoi și cu iscălitura, și ispravnicul luând *marafet* sau *știință*, de cele poruncite de Vodă, scria către boerii rânduiți hotarnici acele ce i se poruncise de Vodă. Boerii, la rândul lor, îndeplineau grabnic poruncile și plecau la țară. Se știa de satul întreg ce boeri vin spre *cercetare*, sau *anchetă*, și cum pe atunci — suntem în secolul XVIII și începutul celui de al XIX, termenul oficial era *sprafcă*, și săteni au trebuit să zică cu termenul oficial că boerii vin să facă *sprafcă*, adică anchetă. Sensul acesta îl găsim chiar în teatrul lui Alexandri.

Se intră în cercetare. Vornicul și pasnicul satului, preutul, urmat de ceala răzeșilor eșiau la câmp să măsoare. Se hotără funia de măsurat; să făcea palma domnească, care se trecea pe *hotarnici*; se scoteau hrisoavele vechi de proprietate și în sfârșit se măsoara. Se întrebau oamenii bătrâni, și spusele lor adesa au un mare interes istoric și social. Boerii rămăneau lămurii într'un fel sau în altul și treba se isprăvea. Răzeșii rămăneau cu măsura, iar boerii își încheiau la casa jalbașului *referatul* lor către Domn de rezultatul *sprafcei* făcută la fața locului. Hărțile odată făcute, se dădea în mâna jalbașului, iar el o prezenta înapoi lui Vodă.

Care a trebuit să fie urmarea în mare parte a acestor daraveri de moșii, e că mica proprietate a suferit față de marea proprietate. Boerii în majoritatea cazurilor rășluiau moșiile, mai ales că măsurătoarele făcându-se cu palma, nimic nu era mai șubred de cât această măsură.

Răzeșii vedeau cum li se măsurau moșiile. dar la urma urmei se trezeau: cu câțiva stânjeni răsliuți, *sprăfcuiți*. Am ales ca exemplu Pocreaca, pentru că acolo s'a purtat un proces celebru pe la începutul secolului acestuia, în care răzeșii au fost păgubiți de o mare parte din pământul lor.

Să generalizăm acest caz la toate satele răzășești, la toți proprietarii cărora în urma pricinilor, li se făcea *sprafcă* la fața locului și ne vom explica răspândirea acestei vorbe — cel puțin în Moldova — și generalizarea înțelesului peiorativ de azi.

Cu toată *sprafca* făcută de boerii hotarnici, care îndeplineau în aparență formele unei cercetări drepte, răzeșul cel fript la inimă cu pământul răpit a început a lua în deridere pe boeri cu *sprafca*, ca dovadă de pierderea moșioarei lor.

«Apoi rău de noi, fraților. Avem să ne perdem pământul, că au venit boerii aceștia să facă *sprafca*. S'a pus boerul pe capul nostru și a izbutit la domnie să scoată boeri hotarnici, să vie să ne facă *sprafcă* la moșie. Nu știți ce-au pățit răzeșii din satul de peste deal? Pe toți i-au făcut *sprafca* proprietarii.

Azi așa, mâne așa; vorba s'a lățit și din cauză că împrejurările eșiau defavorabile răzeșilor, ei au peiorizat cuvântul.

Cuvântul *sprafca* e rusescul **spratca**, care înseamnă *anchetă, informație, referat*.

16. Se face mort în popușoi

Încă o vorbă, care are rostul ei, istoricul ei. De câte ori vedem pe cineva că se face *niznai*, *ne-aude*, *ne-avede*, *se face Tașasă*, că mănâncă pământ, de parcă nici cu spețele nu știe de cele ce se întreabă, de și în fond prea bine se știe că el e faptașul, i se zice cu drept cuvânt că *se preface*, iar pentru a colora imagina i se zice că *se face mort în popușoi*.

Amintim și aici principiul pus mai sus, în alte curiere, că ori-ce vorbă a avut la început un sens real, ca unele ce au izvorât din nevoi reale ale vieții. Deci și aci pentru a se ajunge la senzul moral de azi: a *ascunde ceva*, a *te face că nu știi nimica*, când tu în realitate știi totul, de oare-ce tu singur ai tăcut boața, numai de cât trebuie să admitem că a fost o dată, când vorba aceasta a numit ceva material fizic, niște fapte brute. Deci înainte de a eși vorba: *se face mort în popușoi*, a fost obișnuită vorba *ești mort în popușoi*, și de această vorbă să se lege un obicei, o lege, o datină, care să fi fost generală în țară, sau în anumite regiuni; mai mult încă să se fi legal multe scene vrednice de ținut minte, pentru ca vorba să se mențină în înțeles schimbat.

Nimic mai obișnuit în limbă, ca schimbarea înță'esului cuvintelor. Cuvintele numind stări sufletești ale omului, urmează că își au și ele psihologia lor, care e psihologia poporului, ce vorbește acele cuvinte, acea limbă.

Mintea poporului lucrează în mod foarte capricios. Spiritul poporului stabilește raporturi de analogie între

fapte, care se perd în cât vremea trece și împrejurările se schimbă.

Era odată în țară un obicei foarte curios, datorit unei legi nescrise: *obiceiul pământului*; că de se găsia vreun mort pe pământul cuiva, acel cu pământul pierdea moșia lui. Obiceiul acesta pare a avea o nedreptate la baza lui, căci nu era adevărat în tot deauna că slăpânul pământului era ucigașul. Mai adesea întâmplările acestea erau curată pacoste, ce cădea pe capul cuiva; până-și pierdea moșia, trebuia să plătească o dare mare pentru a-și rescumpăra capul.

Mai toate documentele, ce amintesc de aceste fapte, sânt unanime de a recunoaște că dările acestea/plățile pentru moarte de om erau curat pacoste.

Darea pentru moartea de om se chemă *deșugubină*, iar funcționarii însărcinați cu strângerea deșugubinei se chemau *deșugubinari*.

Să ne ducem cu mintea la viața din trecut, când asemenea scene erau des repetate.

Se da veste în sat că s'a găsit un om mort pe pământul cutăruia. Zarvă, neliniște; toată obștia satului se aduna la Vornic să vadă ce este și cum este. Nacaz pe oameni, dar mai ales cel cu pământul era fript și mai mort. Putea să fie el omul cel mai cinstit din sat, putea să aibă cea mai mare vază în satul lui, totul era în zadar. Legea era lege; și obiceiul (obiceiul și deci trebuia să se gândească cum să-și răscumpere capul, să nu piardă moșioara. Jelianie la casa Românului. Frați, rude prieteni, toți plângeau; căci căzuse curat din senin. Se culcase omul liniștit și peste noapte făcătorii de rele, nepustind asupra cuiva, și omorându'l, beleaua acum cădea pe capul celui nevinovat. Vai și amar.

Se dădea de știre domniei. *Deșugubinarul* venea pe dată și plata se făcea în sudori. Adesea cel nenorocit era silit să-și vândă capul pe vecie la cineva ca să se descurse. Baniî nu-î putea da, și plătea cu moșia.

Se zicea de legiuitorii de pe atunci și oamenii domnești repetau vorba, că moartea de om nu se poate ascunde, căci nu se poate târa departe leșul omului mort, și cine a făcut omorul a căutat iute și degrabă să ascundă cadavrul și mai în grabă l'a asvârlit în popușoae, abătându-se de la drumul mare. Argumentele acestea erau însă netemeinice, căci în numele lor se jupoa pe nedreptul avutul a atâtor oameni nevinovați.

Din toate părțile cred că s'ar fi rădicat glasuri contra, și dacă documentele vechi ne spun în stilul lor oficial, în mod obiectiv asemenea lapte; poporul însă care a trăit acele obiceiuri și care a avut a suferi de la ele n'a lasat să se treacă cu una cu două fără să se resimtă năduful lor în limbă.

Moarte de om nu se întâmplă des; și azi ca și în trecut, și cu toată hoția la codru mare, nimenea nu răspundea de leșul găsit în pădure, ci numai de cel de pe ogoare, din popușoae. Proprietatea în pădure era nedivizată, pe când pământul arat avea stăpânul său așa în comun cum era, dar se știa bine de tot satul pe pământul cărui român s'a găsit cadavrul.

Mai ales știindu-se ce urmări rele au asemenea omoruri de oameni, lumea se cam ferea și eșia mai degrabă la *codrul mare*, unde avea să iasă în calea drumețului, de cât să facă omor între ogoare. Codrul a idealizat pe vechii haiduci și omoritorul din codru era răzbunătorul poporului apăsător, contra apăsătorului. Haiducul nu era uci-gaș ordinar; cel puțin așa i-a privit poporul în literatura lui.

În scurt dar, omorurile de oameni fiind puține și deșugubinele erau rari. Se ferea lumea de deșugubină ca dracul de tămâie. Însă din deșugubină trăia *deșugubinarul*. Încășările fiind mici deșugubinarul nostru a fost silit de nevoie să *inventeze moarte de om*.

Nimic mai lesne de cât asemenea invențiuni de morți

de om. Nu e epocă la care să nu se găsească oameni, care să se lese a săvârși cele mai mari infamii.

Oamenii cei mai desprețuiți de popor cari au trait și trăiesc în gura poporului n'au fost alții de cât *deșugubinariii*. Și azi poporul nu i-a uitat, ci îi ține minte în vorba *șugubăț*, cu înșales de om *mehenghiu*, al *dracului* care-i în stare de a face pe *dracul în patru*, de a născoci *chiar morți*.

Pe lângă interesul ce aveau *deșugubinariii* de a trăi din *deșugubină*, înmulțind cât mai des cazurite, dacă amestecăm și ura și setea de răzbunare ce au urmărit pe om de când el e pe pământ, ne vom explica foarte bine de ce lumea începuse a se feri nu atâta de moarte de om, dar mai ales de *deșugubinari*, oameni cei mai *șugubeți* de pe fața pământului.

Eră venit *deșugubinarul* în sat pentru cercetarea unei întâmplări de *deșugubină*. Satul întreg era în picioare. *Deșugubinarul* plănuiind cu unul cu altul din sat punea la cale pe vre-un om pierdut să se ducă în ogorul cui-vă și să se facă că-i mort, că ei numai or trece pe acolo și văzându-l mort or apuca pe stăpân să plătească *deșugubină*.

O fi mers șiretlicul acesta la unul, la doi, la zece, dar odată a trebuit să se infunde.

Cel cu pacostea pe cap, nevoit era să cerceteze de e mort sau nu, căci nu arare ori se întâmpla, că cel mort pe spetele cui se discuta de omorător și de averea celui ce avea de plătit *deșugubină*, fără ca să zică nici *păs*, luat fiind la trei parale, ca țiganul din anecdota, răspundea *mortu-s cucoane*, căci *nu era mort în popușoi*, ci *numai se făcea mort în popușoi*.

Mai Tanasă, de cât când te faci mort în *popușoi* nici că se poate.

A prins poporul minte. Șiretlicurile *deșugubinarului* n'au mers mult... *Deșugubina* a căzut în desuetudine, căci de puține moravuri vechi s'a uitat așa de tare ca de dă-

șugubină. Dovada că darea era nedreaptă, iar funcționarii niște șugubeți.

Cuvântul *deșugubină* e slavon, e compus din cuvintele **deș** (*duș-duh*) și *ugubină* ce însemnă omorător—**ucigător de suflet**.

Iată cum două vorbe și *un cuvânt* rezumă în ele o pagină vie din trecutul nostru social.

„Opinia“ I, 35.

17. Jupan-jupân

În istoria cuvintelor se cuprinde adesea istoria socială a poporului, ce vorbește aceea limbă.

Stările deosebite, prin care a trecut un popor, se oglindesc în mod inconștient în graiu, și dacă istoria nu ne dă dovadă de cutare sau cutare stare socială, vine graiul, care ne dovedește de existența acelor stări.

Câte nu ne spune în sine cuvântul *bătrân*, care prin persistența sa în graiu ne arată înriurirea adâncă, ce a avut spiritul militar roman asupra locuitorilor din Dacia. Vechii *veterani* eșiți din armată, când le eră părul *cărunt*, cu familia întemeiată, cu fii și nepoți, se legau de pământul dat lor și așa au ramas în ochii urmașilor ca stetnicii sfătoși, ca uncheșii cu înțelepciunea vieții, ca *bătrâni*.

Tot acest cuvânt apoi a servit a denumi vechea proprietate în satele răzeșești pe numele primilor proprietari. După *bătrâni* se așezau spițele răzeșești, și se regulau toate pricinele de judecată pentru pământ.

Când apar domniile în țările românești, vedem pe domn încunjurat de o puternică clasă de boeri, *oameni de arme*, căci după dreptul feudal, numai nobilii erau militari, și *boerimea* la noi a format *nobleța* teritorială și de arme.

Puse domniile noastre sub înriurirea directă polonă, vedem că toată această noblime îi place a se numi cu titlul vechiu slavon *jupan*.

Înțalesul slav al cuvântului *jupan* e foarte variat.

Jupan e tradus de Cihac prin *Seigneur, maître patron*; **jupa** mai înseamnă *paroisse, domesticité*; **jupa** sig-

nificat regionem aliquam habitatam vel ejusdem regionis homines congregatos; **jupa** mai însamnă *comună, obșteea comunei, familia, district, primar, bailli, préposé*, chef d'un comitat en Hongrie (ișpan, fișpan); iar în Polonia *jupan* era un înalt funcționar, administrator.

Intinderea întrebuintării acesui cuvânt arată că și Românii, ca unii ce au imprumutat forma de stat de la vecini, au luat acest chip de a numi pe înalții lor funcționari.

Noi credem dar; și din documente reiese că vechii *jupani* ce figurează în documente fără titlu anumit, sânt niște înalți funcționari și sfetnici de stat, cari ori purtau un post în stat și nu era în modă timpului de a se trece și în documente, ori erau foști înalți demnitari, cari în virtutea marilor lor merite figuiau ca iscălitori în documente, dând credință și putere celor zise de Vodă.

De la marii și înalții funcționari, titlul reverențios de *jupân* a trecut la micii funcționari, apoi la starostii breslelor.

Cucoanele *jupanilor* erau și ele numite *jupane* și *jupanite*; și nu arare ori găsim în documente și cronicari dat acest nume tuluior boeroaicilor după vremuri.

Cât e de sugestivă scena cu Gh. Stefan, când cu dusul spre Buciulești, moșia sa și întâlnind în drum pe *jupâneasa* Saffa, i-a oprit rădvanul, a poruncit la ficiori să întoarcă și suind-o în rădvanul său și-a luat-o lui să-i fie *jupâneasă* și au ajuns să fie și *doamnă*!

Țara noastră era plină de *jupâni* și *jupâne*. De la Hotin la Milcov și de la Milcov la Severin toți înalții demnitari erau *jupâni* și toate soțiile lor erau *jupâne*.

Cuvântul chiar de *jupân* e de mult introdus în limbă, căci ne dă pe *a+n* schimbat în *i*, ceea ce nu ne dă cuvintele slavone ca *blană, strană, rană*, etc.

Și starostii de bresle erau *jupâni*; calfele din breaslă încă treceau drept *jupâni* pentru ucenici. Fiecare breaslă apoi își avea anumiți inși însărcinați cu vinderea produ-

selor : *iminiii, curele, arce, cușme*, etc. De obicei la tețghea se rânduiau cei mai bătrâni ; în deobște era *maestrul*, care el desfăcea marfa, stând la tarabă, pe când calfele și ucenicii lucrau în odăița din dos ; căci mai de mult fiecare *maestru* își avea dugheana în aceeași casă, unde se și lucra...

O dată to'i acești stăpâni meseriași numiți jupâni, de ucenici și de mușterii ; femeile lor, erau numite tot *jupânese*, cum se mai zice și azi în cinste la mahala și la țară.

Țăranul nostru și azi are încă în cinste cuvântul *jupân*, așa cum a fost mai din vechi.

Cu totul de altfel stau lucrurile la târg. Aici cu vremea s'a sporit elementul *jidovesc*, venind din Galiția și Rusia. În scurt timp ei au acaparat comerțul și industria, luând locul Românului, care a alergat după slujbe, căci în evoluția modernă a societății românești, forma nouă de stat lărgind cercul *boerilor* cum și a *boeriilor*, adică a funcționarilor și a funcțiunilor, nimic mai natural ca fiul breslașului român să tindă spre funcționarism, părăsând meseria părintască, schimbându-și haina, portul și vorba chiar.

Și era obiceiul mai de mult ca vechii boeri și s'ăpâni să poarte anteree lungi, incinși cu brăe ; apoi să mai poarte și niște barbe mari. Era o distincțiune socială în purtarea barbei. Viața modernă a schimbat totul. Șlicul s'a înlocuit cu pălăria, antereul cu gherocul nemțesc, pantalonii vechi largi cu cei de azi strâmți pe vine ; în locul barbelor mari azi avem în obiceiul raderea barbei, ceia ce a sporit breasla bărbierilor, singura corporațiune românească mai puternică azi !

Cercul vechilor bresle s'a spart. Sub Mihai Sturza s'a dat ultima lovitură și sânt pline de învățăminte actele timpului, care dovedesc cu câtă trudă și luptă i-au nimicit breslele.

În locul breslașilor români s'au rădicat industriașul și comerciantul ovreu ; Ovreiul dus de considerente reli-

gioase continuă de a purta antereu încins cu brâu lat ; tot din considerente religioase el purta și poartă barbă.

Meseria, portul, barba, iată alâtea considerente, care au făcut ca numele de *îpân* să treacă de la boeri, la breslași și prin bresle la jidani.

Unește la aceasta spiritul satiric, care și-l varsă românul asupra jidanului în creațiunile sale literare și ne vom explica peiorizarea cuvântului *jupân*.

Peiorizarea s'a făcut la orașe, ca centre ovreești ; satele au ramas pentru moment puțiu influențate de această peiorizare de înțeles.

„Opinia“ I, 187.

18. A lupi

Par'că văd pe cetitor nerăbdător și mirat; ce-i și cu asta *a lupi*? De unde, dracu! am mai scos'o eu și pe asta!

Mirarea e întemeiată, căci întâiu și întâi eu am avut'o și pe mine nu m'a rabdat inima s'o țin, ci—după obicei—am căutat s'o împărtășesc curiosului cetitor al *Opinieii*.

Mirarea ni se va micșura, când voiu aminti că e des obiceiul Românului de a face vorba din substantive:

De pildă de la *sfeclă* avem semnificativul *a sfecli* cu un înțeles intraductibil în altă limbă. Sentimentul de teroare de groază, ce te cuprinde, când dai cu ochii de urs în pădure, te face să'ți pierzi cumpătul, părul să ți se facă măciucă și fața roșie galbenă. În asemenea stare când *o vâri pe mânecă și o pui de mămăligă*, nu e mai nimerit termen de cât ai zice că ai *sfeclit-o*. Iar când cine-va îți trage *o soponeală*, te soponește, de n'ai încotro zice nici cărc, iar *o sfeclești*.

Tot așa de la *fasolă* avem suggestivul *a se fasoli*. «Ia nu te mai fasoli», adică *nu te mai codi*, *nu te mai face că nu poți*; sau scurt «*nu te fasoli*», lasă-l că se fasolește acum, dar acuș vine drăguș la căuș. Ce să zicem de cel ce *se căciulește*, de și poate n'are *căciulă*, ci numai... *șapcă*.

Oare nu tot așa avem pe șagalnicul *brânzui* de la *brânză*! s'a *mămăligit* de la *mămăligă*! căci omului moale i se zice *mămăligă*, și nu arare ori când și mămăligarul își ia inima în dinți se zice: bre! *ia vedeți că a prins mămăliga coajă*!

Dacă calitățile lucrurilor au servit Românului a-și crea unele verbe, potrivite de a numi figurativ unele acțiuni, tot așa și animalele, cunoscute țaranului au slujit la formarea unor verbe foarte plastice.

Cine nu cunoaște că acela ce se fudulește și se cocoță față cu un prieten i se zice: *se rățoieste* căci *rățoiul* se sucește mult și bine pe lângă jupâneasa *rața* până când..

Dacă cine-va se întrece cu șaga i se zice scurt că se *porcește*; căci nu-i animal mai des luat drept pildă de Român ca: *porcul*; *porc*, *scroafă*, *porcos*, *porcari*, *poarca*, *a porci*, etc.

Mai tot aceeași cinste a avut și nobilul *măgar*, de la care Românul a luat pe *măgărie*, *măgăros*, *a măgări* etc

În aceeași categorie de cuvinte și în același calapod de formațiune trebuie să punem pe rarul *a lupi*, care azi nu se aude, de cât doar unde lupul guvernează, supt oblăduirea înțeptului elefant.

A fost odată—spun poveștile—când elefantul era împărat; el pusese pe lup *nazir* la oi. Lasă pe lup! jupoia la oi, de mama focului. Oile văzându-și peirea au trimis o delegație la împărat. Năsosul elefant le ascultă; chiamă pe lup; îi ascultă îndreptățirea lui și judecând adânc hotărăște, că lupul are drept să ia de fie-care oae câte o piele dar mai mult nici un fir de păr.

«Și de cât pielea obicinuită

«Să nu poți cere un fir de păr mai mult»

Că asemenea lucruri au fost când-va și la noi, Românii, nu mai încapă nici o îndoială. Sânt prea de curând trecute vremurile, când impricinatul se ducea cu 2 curcani suptsuară la judecată.

A lua avutul cuiva în trecut era un fapt prea desori practicat, că lumea începuse a se deprinde că preum lupul vine și răpește prada sa, fară a i se mai cere socteală, așa și domniei ori vechilor dăbilarî era greu să le

cefi socoteală de cele ce-ți luau de pe lângă ține. Și oare-oare era averea mare în trecut, dacă nu vitele, când tot Românul avea plug cu 6 boi.

N'a fost dare mai îngreuitoarea pentru țară ca *văcăritul*. Cronicarii sânt unanimi a povesti rugile de blăstăm, pe care țara le ridică contra acelor ce scoteau văcăritul. Această dare era o adevărată *despoiare* făcută averi țaranului, și neavând el în limba lui de atunci alt cuvânt mai propriu pentru a arata *iaful*—se zicea *jacul*—țaranul cel creator de cuviute a luat vorba *a lupi*, de la *lup* pentru a ponegri pe hrăpitori.

Mi-o lupit boii; am să'l *lupesc*, *ii vor lupi boii*, erau vorbe des zise, de oare ce le găsim trecute și în stil oficial

Iată un document foarte curios, dat în următoarea împrejurare:

Călugării de la Bârnova cumparase de la mai mulți vânzători *Scânteia*. Intre cei ce aveau oare care drept asupra Scânteii era și unul *Patrașco Boldescul*. El jăluște Domniei că vânzarea Scânteii s'a făcut pe nedrept și trage în judecată pe vânzători. Se vede că a fost multă trăgănare în proces, de oare-ce Domnul pierde rabdarea și dă carte la mână lui Boldescu ca să cheme numai de cît în judecată și cine n'a venit *va fi lupit de câte 6 boi*.

Iată acel document *inedit*, care'l păstrez în arhiva mea: „Io Vasile Voevod b. m. g. z. M. (cu mila lui D-zeu Domn țării Moldovei). Dat-am cartea Domniei mele slugii noastre lui *Patrașco Boldescul*, să fie tare și puternic cu cartea Domniei mele a chema și *soroci* pre toți vânzătorii cari au vândut *Scânteia* călugărilor de la Bârnova să aibă a-i ține toți acei oameni să stea de față înaintea Domniei mele cu Boldescul să-și întrebe. *Iar care om nu va veni din acei vânzători bine să știe că voi trimete Domnia mea de-i vor lupi celui om 6 boi ce nu va veni*. Toem pișem (aceasta scriem) gospodvami. u Ias 7152 (1644) Apr. 14.

Saam gospodinu veleal.“

A lupi 6 boi ar însemna ceva azi, când mai toți țar-

rării au abia 2 boi, și aceia amanetați *la credit*. Dar pe vremea lui Vasile vodă era floare la ureche, țara fiind prea bogată în vite, căci iată ce ne spune M. Costin :

«Fericită Domnia lui Vasile Vodă, în care de a fost cândva aceasta țară *în tot binele cu bișug și plină de toată averea* cu mare fericire»... (Let. 1,273) iar în alt loc zice :

«Iară Vasile Vodă domnea cu mare liniște și cu pace fără grijă țara de toate părțile ; *sta toți de neguțitori și de agonisite*» (Let I, 275).

Iată cum documentele adevăresc spusele cronicarilor.

„Opinia“ II. 18.

19. Ai carte ai parte

Ne-am deprins cu toții a lua vorba aceasta cu referință la învățatura cărții; ca și cum partea ar fi *traiul*, iar cartea *mijlocul*; că adică dacă cineva învață carte multă și bună, are parte de-o viață mai bună; și că dar în lumea aceasta partea noastră a tuturor atârnă de crîmpeul de carte ce l învățăm.

Nu știu dacă afundăm chiar azi vorba aceasta, are deplină aplicare la cei ce știu carte, și dacă nu cumva lățirea cunoștinței cărții departe de a asigura la toți o parte mai bună în viața aceasta, din contra înmulțește numărul postulanților și deci al nemulțumirilor, al declasațiilor, al decepționistilor. Lupta dintre intelectuali e răspunsul cel mai viu că nici ca cum n'a fost și nu este în mintea poporului român să lege de carte bucățica de parte, ce are omul în lumea aceasta.

Să nu credeți că avem a face aicea cu o simplă rimă, că adică dacă în versul întâi e *carte*, în al doilea să vină *parte*. Nu; vorbele nu se nasc în popor de dragul urechii' ei de nevoile inimei, ale stomahului ori chiar ale pungii. Viața materială așa cum a dus-o românul în trecut, s'a oglindit în graiul său, și că dar pentru a reuși în explicarea dreaptă a unei vorbe istorice trebuie să ne coborîm în viața inimă veche a Românilui, să vedem cum a trăit el acea viață adesea ori grea și dăunătoare lui.

Vorba «*ai carte ai parte*» n'a eșit din cercul vieții școlare, care era și foarte restrânsă în vechi și nici nu se lega cel mare bine, de a citi ceaslovul și pisaltirea, ce se învăța la școlile de pe lângă biserici și apoi

nici recrutarea în stat nu se făcea după titluri academice ca azi, ci după neamotenie. Ficiorul de boer chiar fără carte avea parte de slujbe, fiind că era ficior de boer; iar ficiorul de breslaș putea să fi știut ori câta carte—cea ce nu se întâmpla—tot breslaș rămânea.

Unde mai pui că puțină carte veche, prin care te *pedepseai* cu *nauca* slavonă, nu se prindea de capul băetului român, ci de pelea lui, care era *pedepsită*, pe când capul îi era *nauc*, și ne vom încredința și mai bine că nici nu trebuie să ne gândim la cartea din școală, prin care băeții capatau *parte* în lume. Dar atunci ce era *cartea* și care era *partea*, ce se lega de carte?

Eu cred că vorba a eșit din moravurile sociale de pe atunci cu referință la pământ; și cum acele moravuri erau în lege generală la toți românii, negreșit că și vorba s'a lățit la toți românii și azi e generală.

În trecut erau nesfârșite daraverile de pământ. Ba ici o împărțea răzășască, ba[!] colo o acolisire de pământ; dincolo o luare de moșie în tărie; ba că i-a cosit fânul, ba că n'a luat dijmă, ba că i se păscuește pe nedrept, etc.; erau atâtea daraveri între oameni, că nu se putea împărțși de ele ori cine, ci cel ce avea dreptul legal. Partea ta de pământ, partea ta de venit de pe moșia la putând fi încălcate de altul, nu te puteai folosi de cât dacă reușiai a scoate de la voevod *cărți domnești*, care să te imputernicească față de autorități și față cu cei din sat.³

De la un capăt la altul al țării domnea această stare de încălcare de drepturi. Moșiile nu erau bine hotărâte, vremurile nu erau așa de sigure pentru căutarea moșiilor, oamenii nu prea erau stabili cu casele, așa că adesea se puteau petrece cazuri de abuz de putere, de luare în tărie a moșiei altuia. Cel ce se ținea că are drept, de ar avea ori de n'ar avea, treaba lui, să făcea luntre și punte să scoată de la domnie *o carte* gospod, prin care avea puterea să-și caute dreptul.

Unde mai pui că prin asemenea cărți aveai parte de

scutire de bir, să dijmuești un sat, să cosești un șes, să ții o moșie, să pui în picioare toată administrația țării pentru tine.

Cărțile acestea erau adese-ori scrise energic cu mânie, în persoana a 2-a, când domnul vedea că nu i se țin în samă ordinele date. În mânia domnului nu era cruțat nici boer, nici Vlădică; adrese ca *popo, blăstămat, porc de câne* se găsesc pe ici colea în cărțile domnești.

Ce făceau cei din sat, cei ce se credeau în drept a ținea în țările un lucru, când vedeau cartea domnească? Chiar să fi avut drept, rămâneau pe jos, căci în fața cărții gospod, numai cel cu cartea avea parte de pământ și veniturile lui.

Se vor fi petrecut multe și mărunte în neslăritele daraveri sociale, căci nu de geaba Românul a ajuns la acea încheiere finală și plină de luat rămas bun de la un drept a lui, că cine are carte are parte, ori că ai carte ai parte alt-fel du-te și te spânzură.

Dăm mai jos câte-va *cărți* de acestea domnești, din care se vede ce *parte* avea cel ce o posedă.

1). Io Gheorghii Ghica Voevod, b. m. g. z. M. datam Domnie me slugii noastre lui Constantin Macri ca să fie tare și puternic cu cartea Domniei meali a ținea și a opri tot satul Popeni, ce este la ținutul Dorohoiului, cu heleșteu și cu mori și cu vecini.... și nime să nu cuteze a ținea ori a opri peste carte Domniei meli, toe pișem, i naec ne budet. Saam gospodinu veleal. U Ias 7166 Apr. 7 (1658).

2). Io Evstratie Dabija Voevoda, b. m. g. z. M. datam cartea Domniei meali slugii noastre lui Vasile Stârcei ca să fie tare și puternic cu cartea Domniei meali a opri și a ținea satul Popeni cu toți vecinii; care sat este lui danie de la mătuși-sa Marie Giupăneasa lui *Isac Stârcea*. nime să n'aibă treabă fără de dânsul; iar cui va părea cu strâmbul să stea de față înaintea domniei mele. să-și aducă și direasele ce va avea pre acel sat să-și întreabe cu sluga noastră. Saam gospodinu veleal. U Iasoh 7171 April 9 (1663).

3). Io Iliaş Alexandru Voevod, b. m. g. z. M. dată
cartea Domniei meali giupănesei lui Isaac Stârci din Po-
piani ca să fie tare și puternic cu cartea domniei meali
a chema și a soroci pe Constantin Macri pentru giumatate
de sat de Popeani să vie să-și aducă și direasele Popea-
nilor să-și intrebe înaintea domniei meali de față. Toe pi-
șem. i nac ne budet. Saam gospodinu veleal,

u Ias. 7175 Apr. 17 (1667).

Iată ce era *cartea*, și iată cum decurgea partea din
carte.

„Opinia“ III. 138.

20. Bez Vlașca și Teleormanul

Nouă celor din Moldova ni e necunoscuât această vorbă, care nu se aude nici în Oltenia, cel puțin în părțile Severinului. Locală dar regiunei șese a Munteniei. s'a extins în întrebuințare în întreaga țara, prin ziaristica română.

Cine n'a auzit de codrul Vlăsiei? de codrul Herței? Prin literatură vorbele se lățesc, se generalizează și deci să nu pară curios că noi, cei din Moldova ne silim a explica rostul și înțelesul istoric al vorbei speciale Munteniei.

Județele Vlașca și Telerman au de capitală *Giurgiu* și *Turnu*, și cu această denumire le vedem trecute în vechile budgete de la 1830 incoace. Era și este un lucru cunoscut pentru cel ce s'au obicinuit cu vechile budgete ale Valahiei, că va găsi la rubrica veniturilor indirecte „domeniurile Brăila, Giurgiu, Turnu și Șanalele Dunărei din a III-a distanță“

De ce s'au pus în budgete aceste venituri în articol deosebit? Se știe din istorie că tot litorarul Dunării în jurul cetăților Brăila, Giurgiu și Turnu era proprietatea turcească—*raiale*; inceputul rupturii s'a făcut cu pacea de la Cuciuc Cainardji, cu pacea de la București, dar mai ales cu tractatul de la Andrianopol.—Până la 1828 statul își încasa venituri de la oțcupuri și vămi și alte taxe indirecte. Moșiile fiind ori boerești, ori mănăstirești, nu era nici un domeniu propriu al statului, de la care să se încaseze venituri din arendare. Intrase domnia puțin prin 1833 în dreptul de arendarea moșiilor mănăstirești, aceasta mai mult pentru a face un control în încasarea veniturilor averilor mănăstirești. cum și în îndeplinirea sarcinilor ce

incumbau acestor aşezăminte, dar aceasta era o îndrumare spre secularizare,

Până la 1828 toate veniturile indirecte se încasau de la locuitorii din tot întinsul Munteniei, *bez* Vlaşca şi Teleorman, căci erau domenii turceşti. Particula *bez*, foarte des întrebuinţată în cancelaria veche, când era curentul rusesc, însemna *fără*, şi nu mai încapă îndoială că pentru prima oară s'a luat vorba în înţelesul ei propriu, cum o şi avem în câte-va vorbe slavone.

Cine nu zice azi *beznă*, *besnă*? Cine nu ştie ce-i *bazaconie*? Ei bine şi în *beznă* şi în *bazaconie* avem parcul *bez*; căci *besnă*, *beznă*, ne aminteşte pe slavonul *bez-dnie*—fără zi, fără lumină, vorba Țiganului din poveste «întuneric *beznă* şi pute-a brânză» sau «*bezna* iadului», etc. Iar în *bazaconie* avem pe *bezaconie*—fără lege, *bez-zacona*.

Dar în aceste 2 cuvinte particula *bez* fiind contopită cu tulpina şi-a pierdut sensul primitiv, cum şi-a schimonosit şi forma ***besnă*** şi ***bazaconie***. În vorba ce o aducem mai sus însă s'a pastrat întreagă: *bez* Vlaşa şi Teleorman, căci vorbele fiind nume proprii nu s'au putut contopi, apoi şi întrebuinţarea era mai rară şi locală,

Aşa în vechiul budget al lui Gr. Ghica din 1776 cetim că unele slujbe aveau o serie de venituri indirecte *bez rânduita leafă*. Câţi din slujbaşii de azi nu practică moda veche tanariotă de a avea venituri extraordinare *pe lângă rânduita leafă*!

Acum edificaţi asupra înţelesului particulei *bez*, nu ne vine greu a constata că în tot decursul secol al XVIII şi primile 3 decenii din secol al XIX, când cancelaria rusească precumpănia în termeni, oamenii oficiali ziceau că veniturile indirecte ale Valahiei se încasau din toată ţara *bez* judeţele Vlaşca şi Teleorman. Multe venituri din ocup se dădeau sau în vânzare sau în credinţă. Contractii erau avizaţi că veniturile se vor încasa din toate judeţele *bez* Vlaşca şi Teleorman.

Generaţiuni întregi de slujbaşi la visterie au între-

buintat particula *bez* în înțelesul *fără* cum îl găsim și în rusește. De unde și cum s'a născut înțelesul mai nou de *peste*, pe *dea-supra*, ca *fuiorul popii colac peste pupăză* ?

Asta-i asta, măi bădică.

După cum nu vântul aruncase pe țigan peste gard și l'a silit să se țină de coada cepăi, ca să înșele pe român, ci năzuința lui de a scapa din incurcătura ; așa și aicea a trebuit să fie o trecere înceată și normală de la un înțeles la altul ; căci nimic mai incet și fără salturi ca în evoluțiunea semantică a cuvintelor !

Cum însă particula *bez* a trecut de la înțelesul de *fără* la acel de *peste* ? Atunci când Vlașca și Teleormanul au încetat de a fi socotite raiale turcești, domenii încorporate la Turci, și au trecut la Români, făcând parte din domeniile statului, sigur că tot atunci s'a petrecut și *uitarea* înțelesului de *fără* a lui *bez* și nașterea înțelesului de *peste*.

Până la 1828—30 veniturile țării Românești incasându-se de la toate județele, *bez* Vlașca și Teleorman ; după 1830 veniturile acestor 2 județe—lăsăm deoparte Brăila, pe care a lăudat'o și poporul în vorba lui vie—au venit și s'au adăugat *la* sau *peste* veniturile ordinare ale fiscului.

Când dar țara românească a intrat în stăpânirea întregului litoral al Dunării, cu întinsele domenii ale Brăilei, Giurgiului și Turnului, Statul a devenit proprietar *de la sine* asupra acestor domenii, și cea întâi grijă a fost să se înscrie în bugetul țarei, care era votat de obșteasca adunare.

Cine a citit analele parlamentare, a observat condițiile speciale de arendarea acestor domenii ; dintre cele mai însemnate erau acestea, că pe când la cele-alte venituri trebuia să se prezinte *numai* români, la vânzarea acestor domenii se puteau ține și străinii politicește.

În Tom XI al Analelor parlamentare pag. 215 citim că obșteasca adunare prin raportul No. 412 cere ca o dată cu strigarea în licitație a domeniului Giurgiu și Turnu să

se strige și venitul Șanalului Dunărei din Valahia mică cu ostroavele ei. Termenul arendărei veniturilor acestor domenii era pe 7 ani; adunarea obștească le reduce la 6 (mai pe urmă știm că s'au redus la 5, cum e azi, când numai Eforia Spitalelor Civile a ridicat anii la 15, cum e și mai bine), așa că în 1835 se face a doua arendare, iar în 1842 a treia arendare pe periodul de la 1842—1848.

Hareciliuirea se face în a treia strigare la ziua de 21 Februarie 1842 asupra următoarelor persoane :

- a). Ion Gustov ia Giurgiu cu 180, 300 lei anual.
- b). Procopie Dumitrieș ia Turnul cu 93,550 lei anual.
- c). Teohari Dragumanovici ia Șanalul Dunărei cu 71,500 lei. Domnul întărește licitația în ziua de 4 Mart 1842.

Budgetul însă pe 1840 prevăzuse la veniturile acestor domenii 480000 lei, pe când licitația celui de la al treilea period a dat abia 340 mii lei!

Trebuia găsite mijloace de exploatare ca să se mărească veniturile, căci alt fel fiscul perdea anual. În adevăr în 1841 un italian *Feraldo* propuse statului să înființeze o fabrică de zahar din sfecele pe domeniul Giurgiului, cu condiție ca să i se arendeze domeniul pe un răstimp de 20 de ani cu câte 100 mii lei, în loc de 180 mii lei; cât a eșit la licitație; mai cerea *Feraldo* să i se dea voie a tăia câte 503 stânjeni lemne din ostroavele Dunărei, *fără plată*.

Iată condițiuni exprese; nu știm de au fost primite sau nu; dar chestia înființării unei fabrici de zahar s'a amânat până în timpurile noastre.

Domeniile Giurgiului și a Turnului au continuat de a fi arendate deosebit până la 1864, când s'a încorporat în marile moșii ale statului după secularizare.

De atunci budgetele nu le mai prevăd aparte, ci numai *Șanalele* Dunării, cari și azi figurează în budget, de la 1830 în coace.

Iată dar cum s'a făcut trecerea sensului de la *fără*

la acel de *peste*. *Peste* veniturile vechi ale țării care erau *fără* (bez) cele ale Turnului și ale Giurgiului, au venit după 1829 și acestea. România nu luptase pentru căpătarea acestor domenii, ci ele au venit în urma tractatului de la Andrianopol. Fiind ast-fel, nimic mai natural ca aceste venituri *peste* cele vechi să fie socotite de contemporani ca ceva pe de asupra, un fel de colac *peste* pupăză din Moldova, și dar Muntenii că zică celui care câștigă așa și pe dincolo, că are cutare, *bez Vlașca și Teleormanul*.

„Evenimentul“ anul al IX 226

21. După ture și pistol

Azi șefii militari au ca grijă, în armamentul țării, ca să procure armatei puște ușoare și cu tir răpede. Dacă ar fi să înșirăm felurile puștilor, ce posedă armata noastră, de la modelul vechiu rusesc, care ne-a slujit în războiul din 1877, până la pușca Manlicher, botezată ciomag, de un ciomag liberal, vom vedea că s'a făcut un progres uriaș în perfecționarea armelor de distrugere umană.

Aceiași armă azi se servește la toți soldații din același regiment, fără să se țină seamă de statura soldatului; și tocmai în vederea uniformizării armării soldaților s'a căutat arme ușoare. Greutatea ce obligat e un soldat s'o poarte în spete: ranița cu toate accesoriile ei, cartușiera, pușca, s'ar mări, dacă și pușca ar fi din cale-afară de grea.

Mai de mult puștile erau cu cremene; încărcăturile se făceau cu greu, iar bătaia era abea la 50—100 pași. Ne aducem aminte din cronicari că o dată Nemții lui Racoți, veniți în Moldova, în ajutorul lui Gh. Stefan, care lupta contra lui Vasile Lupul, au fost puși pe goană de șalgăii de la Ocnă. Era *hartă* pe valea Oituzului. Nemții văzându-se atacați s'au pus în stare de apărare. Dar unul din Șalgăi, știind chipul de a se bate al Nemților, a dat ordin ca atunci când Nemții or slobozi *flintele* lor, ei să se culce la pământ, căci obicei au nemții de descarcă toți de odată flintele lor; până să-și încarce din nou *sinețele* lor, Șalgăii au dat navală în rândurile Nemților—era vre-o 50 de inși și i-au snopit în bătăi cu ghioagele și coasele lor.

Vra să zică era destulă vreme ca dușmanul să te atace pe jos până ce încarcai din nou pușca.

Praful pe atunci ducându-se cu căruțele după armată, se putea perde o bătălie numai dacă dădea o bură de ploae, cum a pățit Vasile Lupu în lupta contra lui Matei Basarab la *Hinta*.

Pușca de azi se chema mai demult *sineată*, iar pușcașului i se zicea *sinețaș*. Pe vremea marelui Voevod Ștefan, tunurile de azi se chemau *puște mari*, și într'un document se cetește cum un boer curtean a plătit cu moșia lui stricăciunea unei puște mari. Puștele mari (tunurile) erau făcuțe de cireș și legate cu cercuri mari de fer, unul lângă altul, cum călătorul vede mai multe exemplare în muzeul de antichitate de arme la *hôtel des invalides* din Paris.

Nici tunurile vechi nu loveau așa strașnic, de oare-ce cronica veche a țării ne-a păstrat amintirea că Ștefan Vodă a fost lovit la glezne de o *pușcă*, când cu atacul Chiliei în 1461, și că toată viața a suferit de acea rană, dar nu i-a fost mortală, căci a suportat-o 42 ani!

Strămoșii noștri, ca armament, aveau *ghioaga* în primul loc. Ghioaga era o măciucă de corn, tăiată din pădure, și bătută cu cue, ca să facă *proașcă* prin dușmani. Voinici ca Burcel, ca Dan, ca Ursan—fala vitejilor noștri strămoși—erau iscusiți mânăitori de gheaoge—*ghioagă nestrujită* și *ghintuită*. Pare că ne place a ne închipui pe un vechiu soldat, cu mânicile suflecate, cu sumanul pe umere și prins sub bărbie, cum se asvirlea în dușmani, improșcând cu ghioaga pe cine-i eșia în cale; cine era mai tare în musculatura mânilor și nu obosia, acela dădea rămas bun pe dușman.

Mai foloseau străbunii noștri și *arcele*. Arcul era foarte întrebuințat din vechi. Era o meserie întreagă aceea, și aici în Iași se pomenește că strada ce duce la hală s'ar fi chemat odată *Arcărie*, de oare ce pe acolo stăteau mai mulți fabricanți de arce. Erau arcuri mari și mici. Neculcea ne spune că Ștefan Vodă avea un arc,

care-l încorda cu vârtejul și când slobozia arcul, săgeata sbura în depărtări albastre.

Săgețile erau tăiate din pădure și cu toții ne amintim de frumoasa schiță «Condeele lui Vodă» în care se arată alegoria că săgețile se porecleau de săteni *condee cu care Voăă scrie la dușmani*.

Cu aceste arme primitive străbunii noștri au câștigat victorii, care au făcut să tremure Bizanțul și să impună sultanilor Turci respectarea a o mulțime de drepturi provinciilor dunărene.

Ori ce s'ar zice, dar Turcii, ca putere mare și popor cuceritor, s'au folosit de demult de arme mai perfecte. Ori cât de fanatic ar fi soldatul turc, ori cât de supus și răbdător, dar fără o armă după vremuri superioară, n'ar fi putut câștiga victorii sute și mii. Nu e popor în lume care să fi înregistrat la activul său mai multe lupte și mai multe victorii ca Turcii.

Da; Românii au cunoscut pe turci de aproape. Soldații turci aveau mare cinste și teamă la poporul nostru. Dominațiunea turcă s'a resămțit prin ființarea agilor turci pe la conacuri și bellicurile turcești.

De la armatele turcești, de la soldații turci ce au stat sute de ani pe la alții ca prietini, Românul a prins o sumă de termeni o sumă de cuvinte care ne arată că poporul nostru a trăit vieți întregi de oameni cu soldații turci.

E de ajuns de a pomeni pe peiorativul *beșleagă* pentru a ne da samă *de acest contact!*

II.

Soldatul turc prezintă ochiului Românului un aspect cu totul deosebit de al soldatului Român, de al vechilor *seimeni, roșiori, verzișori*. Nu mai vorbim de *oastea în dobândă*, pentru că aceia era armată neregulată și se ducea după pradă.

Cât de disciplinată o fi fost *armata în leafă*, ne dă dovadă răscoala Seimenilor sub Matei Vodă, când i-au închis

porțile cetății Târgoviștei, zicând că nu le trebuie domn bătrân. Multe zurbale au fost provocate la palat de pretorienii Seimeni, oameni adunătură din toată lumea : Ungurii, Lehi, Arnăuți, Bulgari, Sârbi, și chiar Afganistani.

Era atunci în obicei un armament deosebit de cel de azi al soldatului nostru.

Să ne închipuim pe un soldat Cerkez de azi, purtând un brâu lat în care își ține *pistoalele, iartaganele și jungherele*. Cât era brăul de lat—din partea stângă în partea dreaptă era încărcat de pistoale și cuțite care prin lungimea lor făcea să apară groznic de tot. Și vechii noștri haiduci purtau pistoalele la brâu, cum cetim în *cântecele haiducești*.

Azi soldatul își poartă ranița în spate, iar pușca pe umăr. Peptul lui e gol, căci cureaua cu cartușiera, abia ocupă puțin loc în față. Cu totul alt-fel era mai de mult. Când aveai în față un haiduc ori un soldat *complet* inarmat, îți lua ochii armele din brâu, arme care străluceau la lună de *oșelele* lor, și făceau pe soldat cu atât mai impunător cu cât era armă lângă armă.

Să ne închipuim acum că ar fi fost în sistemul armamentului vechiu normele de azi : aceeași armă la ori ce soldat, ar fi fost greu de tot.

Soldatul având a purta armele în brâu trebuiau să fie astfel făcute ca să nu-l incomodeze. Pieptul omului celui mai înalt are 80 c. m. De la sîne urmează că un iatagan mare, că un pistol sau un revolver mare n'ar fi mers.

Așa cum se dădeau armele și încă unora le venea vârful lor supt *bărbie*, mai ales când apleca capul în jos.

Faptul acesta des văzut de poporul nostru l'a făcut să numească lucrul după ochi : când un soldat era complet inarmat, purta la brăul său tot felul de arme, care puse cu vârful în brâu, iar cu mânerul în sus până sub barbă, dădeau priveliștea că e *inarmat până în dinți*. Cine a cetit poveștile și cântecele noastre haiducești, își aduc aminte că chiar așa se zice de haiducii și soldații vechi.

A fi înarmat până în dinți însemna pentru cei vechi nu atât a fi *complet* înarmat ca azi, ci că soldatul ori haiducul purta în brăul său tot felul de arme, cuțite iartagane, pistoale, cari prin mânerul lor atingeau bărbia și chiar dinții, când chiar și-ar fi aplecat puțin capul.

Ori cât am căuta o echivalență în portul de azi al soldaților noștri nu ni-am putea explica nașterea vorbei vechi.

Românul n'a numit lucrurile abstracte așa în sine; el s'a purtat cu simțirile, și ceia ce vedea i-a dat ca imagine, el anumit'o prin graiul său plin de viață și de colorit așa cum s'a prezentat ochilor.

„Opinia“ III, 1899.

---

22. Face matrapazlicuri

Din raporturile noastre politice, comerciale și sociale cu turcii ne-au rămas o serie de vorbe, devenite azi istorice, al căror înțeles trebuie explicat prin traiul ce l'au avut acele cuvinte în gura Românului.

Cum cuvintele oglindesc stări reale sociale, natural că pentru a ști evoluția sensurilor trebuie să știi schimbările de stare socială, la care s'a referit acel cuvânt.

Câte nu ne spun cuvinte ca *beșleagă* și *marafet*! Cel dintâiu ne dovedește caracterul miliției la Turci, cel al doilea felul lor de administrație. Românul a fost cel care a tot pățit de la Greci, de la Turci și de la Ruși, de aceia vorbele auzite și împrumutate de la străini ne spun mai mult urmările acestor atingeri cu ei, nu pricinile născătoare a primelor înțelesuri. „Iar lucrurile ce se vor afla la casele talharilor, mișcătoare, prin *marafetul ispravnicului* de ținut, să se dea toate pe sama sătenilor cu izvod, unde se vor afla șezători“.

Azi ne surprinde acest înțeles, care era cel curat, cel propriu, nepeiorizat. Dar azi voim să lămurim peiorizarea cuvântului *matrapzlâc*, care a ajuns să arăte *afaceri necinstite*, ca și acel care umblând cu miera pe mână *se linge*, căci îi rămâne vrând nevrând.

Matrapazlâc, are azi înțeles de șolticării, pungășii, ciupeli, mituiri, și nu are ori auzim zicându-se de cutare „*făcea matrapazlâcuri*“ de aceia l'a dat afară din slujbă.

Cuvântul de mai sus s'a generalizat azi, de unde mai înainte însemna numai ceia ce făceau *precupeție*. Era o vreme când producătorul desfăcea singur marfa sa. Pro-

ducerea fiind mică ca și consumația nu se simțea nevoea intermediarilor. Fie-care breaslă avea sarcina de a-și desface prin unii de ai lor, toate produsele sale. Și azi se practică aceasta în mare parte. Ciubotarii, după ce produc toată săptămâna es Duminica în târg cu papucii și iminiții în părăngă și-și desfac singuri ei produsul lor. Bulgarii și zarzavagii își desfac singuri marfa lor de grădinarie. Așa ar fi și normal. Și producătorul câștigă mai mult și cumpărătorul ia mai puțin.

Dar se vede, că acest mijloc primitiv s'a fost stricat de mult, căci azi producătorul silit de împrejurări a-și vinde marfa toată pe un preț hotărât fiind silit să o vândă cui i s'a prezentat; ori în nerăbdarea de a aștepta pe mușteriu cu nacafalele lui, știm alăta că de demult s'a născut clasa *mijlocitorilor*, care azi au devenit o necesitate în transacțiile mari comerciale.

Azi samsarii sunt și un rău, dar și un bine. Ei prin faptul că-ți vin la d-ta acasă, te scutesc de drum și-ți dau iluzia unui câștig mai sigur, *de-și mai mic*.

Nu s'au considerat însă ca atare și mai demult. Negustorii de ori-ce categorie se numeau înainte *cupeț*. Nu arare-ori găsim documente acest nume: *Iane cupeț*, *Petraki cupeț*, «*cumpărător*». Pentru bătrânii noștri era mai vie ideea de cumpărător la negustori, care neguțau prețul mărfurilor, ce nu erau produse de dâșii, *ci cumparate cu bani peșin*.

Azi nu mai zicem *cupeț*; dar s'a păstrat termenul *precupeț*, *a precupeți*, *precupețitul*, cum și acel de *otcup*, *otcupciul*; Precupețul este acela *care cumpără înainte*; spre a-l vinde apoi altuia. «De vreme ce din început precupeții n'au fost, ci de la o vreme în coace s'au obișnuit; și din pricina precupețul se pricinuește mare scumpete la cele ce sânt de mâncare norodului, fiindcă, că acești precupeți se duc afară din târg întru întimpinarea sătenilor și a femeilor ce aduc de la câmp, târguesc lucrurile cele de mâncare și cumpărându-le cu un preț, le vând cu preț

îndoit». Aşa vorbeşte domnul Gr. Ghica Vodă în budgetul său din 1776.

A *precupeţi* înseamnă dar a *cumpara dinainte* un lucru nu pentru nevoia ta, ci pentru a te folosi din el, vânzându-l cu un preţ îndoit la acei ce au nevoie de acel lucru, Târgul dar se scumpeşte prin *precupeţire*.

Prin secol al XVII-lea erau numai *cupeţi*; căci tradiţia ne-a păstrat amintirea unui bucluc de medean cu *cupeţii* şi cu femeile ce aduceau lucruri de ale mâncării în târg.

Era pe vremea lui Radu Vodă zis cel Mare, în a doua a sa domnie. Boerii şi mitropolitul stăruiau la domn pentru o slugă a sa credincioasă să-i dea un pitac de boerie.

Domnul l'a făcut cu mare ce vatav de medean, de şi ştia că sluga lui nu era de boerie, căci era *om iute*.

«N'au trecut săptămâna, spune M. Costin, şi au si venit jalbă din târg la Divan, de la nişte femei, pre acel vatav de aprozi nou, pentru silă ce le făcuse şi le bătuse în târg. Au căutat Radu Vodă la boeri şi le-a zis: «Au nu v'am spus că acest om de boerie nu este? Iară călăra dânsul au zis:» eu, măre încă pe boerie n'am apucat a-ţi zice, şi au şi zis armaşului «iea gârbaciul» şi au pus de i-au dat 300 toege». (Let. I, 287).

Ar părea dar că moravurile erau mai simple şi mai bune pe acele vremuri, când erau numai *cupeţi*, nu şi *precupeţi*. Domnul pedepsia aspru pe acei care stricau ceva pieţei, silind femeile la ceva. Dar pe de-o parte negustorii Turci, lajii şi *precupeţii* raşi, care începuse a se înmulţi pe la noi au făcut să se înmulţească tagma *precupeţilor*, până ce au ajuns să-şi facă şi breaslă aparte, cum s'ar zice azi *sindicatul misiţilor*.

Nu ştim de când s'a înfiinţat breasla *precupeţilor*; nu ştim încă cât a trăit; ştim însă când s'a desfiinţat. Domnul Gr. Ghica Vodă o desfiinţază în 1776, când zice; *sturostii de matrapaj, matrapajii, adică precupeţii să lip-sască*. Deci ţăranii precum şi femeile, după *vechiul obicei*

să vândă fie-cari lucrurile acele de mâncare însuși ei, iar care va îndrăzni a *face matrapazlâc se va pedepsi cu ulița*“.

Ghica Vodă a crezut să ordone la aga de Iași să desființeze starostele de *matrapaji*, lăsând numai 33 de stărostii, căci starostii de ciocli și de calici cădeau supt drepăturile Mitropolitului. Tot Ghica Vodă ordonă la Agă să desființeze și *matrapajii* adică precupeții, motivele le-am adus mai sus.

Matrapaz, matrapaji era forma cuvântului vechiu. Acești matrapaji abuzând de meseria lor, căci vindeau prea scump cele cumpărate de la țărani, au rădicat contra lor atot puternicia lui Vodă, că-i desființază, dar și ura norodului târgoveț, că vorba se aude mai ales la oraș, unde mahalalele au resimțit traficul nerușinat al acestor matrapaji, care făceau matrapazlâc, jupoid lumea.

Nu știm dacă hotărârea lui Vodă s'a ținut în samă sau nu; știm însă că poporul orășenesc a ținut minte numele, stricându-i înțelesul și generalizându-l la ori-ce apucătură de speculă, nu numai de cât la obiecte de hrană.

Medeanul ne-a dat dar vorba asta; și cum vorbirea în medean e cea mai plină de figuri, vorba unui retor care zicea că într'un ceas la hală auzi mai multe figuri de cât în cel mai iscusit discurs, căci fantazia își dă sbor liber manifestării sale, negreșit și generalizarea acestui termen—sinecdoca—ne-a dat'o tot medeanul, ulița.

Mathrabâzlyg metrabâzlyg = colportăge; *mathrabâz, midrabâz* = accapareur, revendeur, colporteur.

Lumea oficială fanariotă condamnând precupeția, și pedepsând'o *cu ulița*, a inferat și apucăturile acestor precupeți, care făceau *matrapazlâc*. În cercul dar a lunei oficiale s'a născut această vorbă și apoi a lățit'o în medean, luând'o în înțeles rău. Fie-care stare socială ș-a dat obolul său în românizarea înțelesului cuvintelor. Nu se putea ca și *ulița* să nu-și aibă cuvântul ei în cercul limbei noastre.

23. Termeni de pedeapsă

Dacă întâlnești azi un bătrân al Iașului, are să-ți spună că tâlharii se închid la noi la *Poarta Verde*. Iar dacă bătrânul nostru e din Păcurari, nu se va putea stăpâni de a nu-și arăta indignarea că astăzi stăpânii de la *Poarta Verde* au schimbat culoarea porței, făcând prin aceasta să se strice vorba.

O *Poartă verde* în Iași! Așa a numit omul lucrurile; tot deauna după simțuri. Când boerii noștri, cum și Europa întreagă, au cunoscut Țarigradul și au văzut că marele vizir locuște în niște palate încunjurate cu ziduri și având o poartă înaltă, au numit autoritatea vizirială și deci a sultanilor cu vorba: «*Inalta și Sublima Poartă*».

Dar *Poarta verde* de la Iași a ajuns a numi *arestul*, zis azi—cum arată tabla—*penitenciar*. *Penitenciar*, loc chemat ca cel închis să-și facă *penitența*, adică *căința*. Fi-va și aceasta; dar mulți ies mai dresați în rău de cât în bine.

Românul nu prea știe de *penitenciar*, căci e vorba cea mai nouă. El știe de *închisoare*, căci în adevăr *închis*, *închisoare* sînt expresiile cele mai vechi și latinești, surori mai bătrâne a neologismului *reclusiune*, *inclusiune*.

Românul mai cunoaște și expresia *arest*, vorbă franceză introdusă din secol. trecut, ca și vorba *spital* și *spîțerie*, care ne dau pe vechiul *s*, ce azi francesii nu-l mai scriu: *arrêter* vechiu *arrestar*, lat. a lrestare; (*ospital*, *spital*;—*l'hotel*, *l'hostel*, *hospitale*; *spîțerie*=*épicerie*, *espicerie*; etc).

Aceste trei cuvinte: *ospital*, *arest*, *spîțerie* ne spun

mult de raporturile noastre vechi cu Franța, direct ori *indirect*.

Dacă acum lăsăm neologismul *penitenciar*, și chiar mai vechiul *arest* (arestat, arestant, etc.); și ne întrebăm cu ce cuvinte mai numește Românul nostru arestul?

Vom găsi următoarele:

a). L'a pus *la răcoare*. Cum odăile de arest sînt în pămînt, nimic mai nimerit de cît vorba: *la răcoare*. Răcoreala arestului vîră reumatismul în tot trupul, în toate incheeturile.

b). L'a trântit *la dubă*. Zicem noi azi la căruța care duce pe arestanți la palat *dubă*, dar nu în ori-ce oraș e asemenea căruță și totuși vorba *dubă* e generală. Deci *la dubă* nu însemnă că l'a pus în căruță, ci cu totul altăceva.

Românul are vorba *a dubi*: am dubit niște piei de vacă, *Dubala, Dubiala, dubălărie, Dubasă, Dubău, Dubăsari*, iată atâtea cuvinte cu rădăcina *dub*. Ce însemnă *a dubi*?

A dubi însemnă a pune pelea de vacă în zamă de scoarță *de stejar*, pentru a se imbiha de tanin. Deci *dub* însemnă *stejar*.

Dar cum *a-l pune la dubă* însemnă a-l închide? Mai de mult nu erau închisori ca azi făcute sistematic. Cel *închis* era legat de mâni și de picioare și lăsat singur într'un loc închis. La ce-i închide pe un om între patru pereți, când e mai ușor a-i vîri picioarele în niște greutate mari, a-l închide și a-l lăsa așa, că de fugit nu putea fugi.

Se obișnuia niște bucăți *groase* de lemn cum e *stejarul*, se lua un *un butuc gros de dubă* și făcînd în lemn forma piciorului se lega omul de acest butuc.

Oamenii, care vedeau cum se închid tîlharii, au numit lucrul după vedere.

1) *la butuc*; s'a luat numele lemnului și s'a zis că l'a pus în *butuc*. Și cum cuvîntul e turcesc, probabil că Turcii ne-au adus și practica odată cu numele.

2) *la gros*. Butucul fiind gros și greu Românul a nu-

mît după mărime și când a zis l'a pus la gros, înșamnă l'a pus la butucul, care era *gros*.

3) *la dubă*. A treia expresie ne arată în mod complet practica arestului.

Butucul cel gros trebuia să fie și *greu*. Dar lemnul cel mai greu eră stejarul și deci auzind că din vechi pătura oficială, care întrebuinta limba slavonă, zicea la acel lemn gros, *dubă*, i-au zis și ei *dubă* fâiă a-și da samă de ce și pentru ce.

Cel ce împrumută o vorbă nu se întrebă de rostul vorbii în sine, căci pe el îl interesează vorba în raport cu lucrul. Așa și cu *a dubi*; românul tabacariu a auzit că la practica punerei pelei în scoarță de stejar se zicea *a dubi*, așa a numit-o și dânsul; dar ce înșamnă *a dubi*, *dubă*, e treaba filologului, gramaticului, nu a poporului.

Iată dar un ciclu de vorbe destul de bogate, doveditoare că aplicarea lor a fost foarte deasă la noi. Hoții de codru la drumul mare, haiducii; iată atâtea prilejuri pentru a se pune oamenii *la dubă*, *la gros*, *la butuc*: apoi *la răcoare*, *la arest*, *la poarta verde*.

Dar pomelnicul nu s'a isprăvit. Cel condamnat era legat și de mâni și de picioare.

Ce să fie acele *obezi*? Dar *cătușe*? Dar *fiare*?

Obezi pl. de la obadă, butucul roții dintr'o bucată, obada de la car; dar și obezile iadului; legăturile tartarului, sarcinele ghehenii.

Cătușe=legături; l'a încătușat, adică l'a legat de mâni cu cătușe. Ce raport să fie între *miță* și cătușă nu știu, căci etimologia cuvântului ne dă acest raport. Fost-au cătușele având forme anumite, pentru a lua acest nume, ori o simplă coincidență?

Mai explicit e *lanțuri* și *fiare* căci arată metalul din care erau făcute.

Când în jurul aceluiași fapt găsim o sumedenie de numiri variate ca origină și formă rămâne a ne întreba

dacă nu cum-va în aceasta avem a vedea mai lesne deosebitele influențe din afară exercitate asupra noastră :

Tradiția latină ne-a dat pe *închisoare*, Turcii pe *butuc* ; Slavii pe *dubă* ; Ungurii pe *ocnă* ; mintea românului pe *gros* ; pe *răcoare* ; Francezul pe *arest* și *penitenciar*, ca semn de civilizație, că azi închisorile nu mai sunt locuri de tortură, ci de *penitență* și *căință*.

Cum cuvintele ne arată evoluția în aplicarea pedepselor la noi !

„Opinia“ II. 242.

---

24. La Ocnă

Sînt cuvinte, care prin faptul că numesc lucruri, ce în societate au servit spre a produce groază, au căpătat senz rău, din ceea ce aveau la început un senz bun.

Aşa, de pildă, expresia «*la Golia*» numeşte azi pe cel ce e nebun. Când un cunoscut se poartă necuviincios, insultă, răcneşte, zbiară chiar, e înfruntat cu vorba «*la Golia*».

Măne, când spitalul de nebuni se va muta «*la Socola*», vorba «*la Socola*» va lua locul vorbei «*la Golia*» care asociindu-se cu faptul că acolo va fi externatul de fete, va ajunge a designa că şi-a dat fata «*la Golia*» să înveţe carte,

Până la 1803 vorba «*la Socola*» însemna «*la călugăriţe*»; după 1803 deschizându-se seminarul «*la Socola*» a însemnat la fabrica de popi, măne vorba «*la Socola*» va însemna «*la nebuni*».

Aşa şi cu cuvântul «*la Ocnă*».

Prin secl. al XV-lea ocnele Moldovei erau pe la valea Oituzului, pe la Grozeşti şi în faţa satului Trotuş. Cei ce tăiau sarea erau *Şangăii*, *Şalgăii*, cuvânt unguresc, care însemnă «*tăetor de sare*».

Şalgăii s'au fost constituit în breaslă, numită în mod excepţional cu turcescul *rufet*, având în capul lor un *judcător*, un *staroste*, numit însă *birău*. *Birăul de Ocnă*, nume ce vine des în Cronici şi documente.

Erau multe privilegiile şi îndatoririle *rufetului* Ocnei. Intre alte privilegii nu făceau armată; dar la nevoi ajutau pe domn cu oameni, cum ne povestesc cronicile. Mai a-

veau privilegiu de a ținea căsăpie, pitărie, crâșmă și altele, Proprietatea imașului și a țarinei era în comun; dreptul la pădure era indivis; în lângă locurile goale erau dommești, restul era al lor.

Cam prin veacul al XVI-lea, Șalgăii din Trotuș s'au mutat la *Vălcică*, așa se chiamă apa ce izvorăște din saline. Incetul cu incetul s'a adunat lume străină; meseriași, industriași, comercianți, slujbași, oameni de afaceri; bulgari, turci, munteni etc. etc. și așa s'a format târgul, cam după Vasile Lupu.

Târgul odată format, a fost un centru de devoțiune. Azi în Ocna avem 12 biserici, pe când în Vaslui numai 2. E izbitor contrastul; dar acolo unde țara a legat locul talharilor, acolo evlavia creștină a rădicat mai multe altare lui D-zeu.

Nu se știe bine, care erau raporturile domniei cu rufetul Ocnei; rufetul lucra salinele, care însă erau exploatate de Domin. Din vechi Ocnele au alcătuit un venit al domniei; iar mai apoi și boerii mari au tras foloase de la Ocnă, căpătând în mod gratuit cară întregi de drobi de sare.

În tot cursul secl, al XVIII-lea găsim rufetul păstrându-și dreptul său exclusiv de lucrare al salinelor. Cam de la finele sec. al XVII-lea însă domnii au utilizat la tăierea sării și pe ocândiții la munca silnică pe viață.

Pe colinele ce domină Târgul Ocnei, călătorul vede și azi gropile de ocne părăsite, parte prăbușite, parte pline de apă. E un spectacol trist și înfiorător, ce-ți amintește atâtea vieți condamnate pe vecie a nu mai vedea lumina soarelui. În răscoleala pământului, în prăbușeala gropilor, în muțenia de azi pare că-ți răsună în urechi glasurile celor din mormânturi, care și-au ispășit pacatele în fundul ocnelor.

Târgul-Ocna a mai fost ales și ca loc de tortură a condamnaților politici. Cine a cetit pe C. Negruți își aduce aminte de descrierea fostului *turn* de la Precista din Ocnă: Se vedeau încă la 1852 spânzurătoarea, cângile, hruba

unde mureau de foame, etc. etc., hrubă în care visternicul Ursaki și-a găsit sfârșitul vieții cătră finea secl. al XVII-a.

Un veac întreg a fost de-ajuns pentru a se lega în mintea țării întregi că expresiunea «*la Ocnă*» e tot una cu a-l duce la închisoare.

Nu se mai zicea la muncă pe viață, ci «*la Ocnă*», căci locul unde era dus condamnatul spunea felul muncii, un fenomen de *metonimie*.

Munca de a tăia sare toată viața era un angajament al oamenilor din rufet; aceiași muncă era o condamnare la cei criminali.

Dar Ocnile lor erau deosebite. În unele rufetașii lucrău numai ziua spre a se întoarce sara la casele lor; iar talharii lăngeau și zi și noapte în pânțelele pământului pentru a nu fi scoși de cât morți.

Din rodul muncii acestor condamnați se întrețineau ei și câștiga domnia; starea aceasta a ținut până la 1856, când Grigore Ghica a chemat pe Dodun de Perrières și s'a reorganizat serviciul. Munca la Ocnă a fost înlocuită cu ocupațiuni manuale; dar în acelaș timp s'a desființat și rufetul, o dată cu desființarea breslelor.

Azi când zicem «*la Ocnă*» arătăm propriu vorbind locul unde vine arestul celor osândiți pe viață, fără a ne gândi că cei condamnați au a tăia sare.

Azi tăerea sării se face cu contract. Parte din talhari, cam vre-o 40, au concurat la licitație și lăsând cel mai eflin, s'au angajat să taie ei sare, cu folosul de 8 bani la suta de chilograme.

Dimineața la 6 oare, un șirag de talhari cu lanțurile în mâni și picioare, escortați de soldați merg de la penitenciar, cântând până la gura Ounei, unde prin tunel intră în saline. Sara la 6 ceasuri lucrul e isprăvit, și soldații cu cucoșurile trase așteaptă colona de talhari, care es liberi din ocnă spre a și pune cătușele în mâni și a se duce apoi la penitenciar.

Pe când lucrurile se petrec astfel, lumea reală din

restul țării continuă de a da crezare reală în vorba «la ocnă», că adică și azi talharii de la ocnă lucrează la salină *ca o pedeapsă*, pe când ei o fac azi *cu un angajament*.

Mi s'a întâmplat nu arare ori să aud asemenea afirmări din partea unora cu oare-care cultură; dar pentru mine a rămas convingerea că înțelesul cuvintelor nu se schimbă de-o dată prin farmec și egal pentru toți; ci precum când ploaea a încetat, încă mai continuă a picura vre-o câte-va minute, așa și în rostul cuvintelor, după ce deja lucrurile s'au schimbat, cuvintele încă merg, cu înțelesul vechiu o bucată bună de vreme, generațiuni, întregi până ce azi o leacă, mâni o leacă, sensul lor se schimbă, dar tocmai pentru că se schimbă încet, noi putem prinde stările din trecut.

„Opinia“ II, 243.

---

25. Se face niznaiu

Eram de 6 zile în Moscova, de unde avem a pleca la Nijni Novgorod, la Expoziție. Cetitorii știu că vara trecută a fost o expoziție (*Vâstavca*) generală rusască de arte, industrie și meserii la Nijni-Novgorod. Atras de acea expoziție și mai ales curios de a vizita orașele mari ale Rusiei, am fost și eu printre rarii curioși din țară, care ne'am ră-tăcit prin interiorul marelui imperiu vecin.

Eram, cum am zis, de 6 zile în Moscova. Aveam lo-cuința la Hotelul Europa, așezat pe *Tverscoi ulița*, una din cele mai frumoase străzi ale Moscovei, care plecând din poarta, unde e *Ceasovia Boji Materi* merge spre *Petrovskii dvoreț* (palatul lui Petru cel Mare). Tverscoi ulița e lumi-nată cu electricitate și simți o fericire a te perde în mul-țimea, ce mișue sara pe această stradă, pe care se află cele mai mari magazii.

În Rusia e obligatoriu a prezenta atât la sosire cât și la plecare pasportul, pentru a fi vizat de poliție, căci altfel nu poți călători din oraș în oraș, iar otelierul e su-pus la mari amenzi, dacă ar îngădui plecarea unui pasa-ger, fără să-și fi regulat vizarea pasportului de plecare.

Dacă la sosire vizarea pasportului se face prin *Can-tora* otelului, nu e tot așa la plecare. Trebuie să te pre-zinți în persoană tu singur spre a ți se vedea mutra, căci așa e *nacaz-ul*.

Trenul spre Nijni Novgorod plecă sara, la 10, prin

Kursk Voczal (gara Kursk). Hotării a-mi viza pasportul dimineața între orele 9 și 11.

După *Putevoditel-ul* (călăuza) Moscovei știam că localul poliției secției Tverscoi, venea pe strada Tverscoi, în fața palatului guvernatorului Moscovei, cel cu balconul aurit. Mă primblasem de atâtea ori pe supt balcoanele aurite ale guvernatorului și cunoșteam casa poliției, cu a ei companie de soldați pompieri.

Imi îndrept pașii spre acea casă, hotărât să întreb în ce anume apartament se află poliția.

Un soldat îmi ese înainte : nu cu mare efortare putui să'l întreb în ce parte e poliția.

— *Neznaiu*, îmi răspunde soldatul.

Mă revoltaiu în mine, cum să-mi spue unul de acolo că *nu știe* de poliție. Mă suiu sus pe scări ; liniște. Eu nimerisem aripa dreaptă a localului, pe când poliția era în aripa stângă, jos.

Mă adresez din nou unui serjent de oraș, ce posta în apropiere.

Neznaiu, îmi răspuse și el. *Napirot, nu leva* ; năcazul îmi crescă și mai tare. Un serjent de oraș, din punctul poliției chiar, să'mi zică că nu știe unde e poliția, și să îndrepte *înainte, la stânga...* îmi zisei în mine : se vede că s'a mutat poliția, de unde credeam că este ; și amărât... plecaiu înainte.

Merg, merg... ulița lungă. Mai întreb un serjent, doi. Care îmi spunea *neznaiu*, care *napirot*. În sfârșit ajung la o casă mare. Era sucursală telegrafo-postală. Intru în lăuntru. Dau de unul, dau de altul. Văd că-i poștă. Așa sta scris afară pe tablă.

Nu intru în lăuntru, nici nu merg mai departe. Scot *Putevoditel*, iar cetesc ; mă uit în sus, în jos. Un domn mă vede și mă întreabă ; *ce poftesc*. Reușesc a-i spue că caut poliția. El mă îndreaptă din nou la casa din fața palatului cu balconul aurit al guvernatorului.

Imi curgeau sudorile. Începuse a arde soarele. Erau ceasurile 10 jum. a. m. Și în Moscova vara e cald. Mă reîntorc ; ajung iară la casa de unde plecasem.

Acelaș soldat, acelaș serjent. Amândoi îmi răspund *neznaiu*.

Ce umbli, d-le, cu *niznaiu* ? Scrie la putevoditel că aici e poliția.

Il las și apuc spre colțul din stânga, În adevăr o mică tablă arată că acolo e secția Tverscoi a comisariatului poliției. Intru în lăuntru. Funcționarii, de o mare amabilitate, îmi vizară pașportul și văzându-mă că sunt străin și spunându-le că mă duc spre Nijni Novgorod, începură să-mi laude *văstavca* lor.

Le mulțemii în limba lor fără a-mi trece necazul pe cei cu *niznaiu*.

Ori cât de rău să fi întreat eu pe serjent și pe soldat, dar atâta putea să înțeleagă că era vorba de locul unde. se află poliția, lucru ce puteam să-l întreb în limba lor. Dar, dată fiind indolența slujbașului rus, el a căutat să se mântue de mine cu un *niznaiu*

* * *

Rușii au trecut de atâtea ori prin țară pre la noi, unde au stat în repețite rânduri cu anii. A fost vreme, când a dominat la noi un curent rusesc în societate. Românul nostru a putut cunoaște iar pe Rus de aproape.

Cât de dese n'or fi fost cazurile, când bietul Moldovan al nostru intrând în vorbă cu rusul ce nu rupea nici *ioc* pe românește, i se răspundea *niznaiu*.

Simpla propoziție afirmativă în negativ : *nu știu*, pe rusește *ne znaiu*, spusă de vorbitori, care vorbeau în două limbi deosebite fără a se înțelege, au fost luate de Românul nostru ca semn de rea voință. Astfel *neznaiul* rusesc a ajuns pentru Românii noștri ca semn de

nepăsare, de necunoaştere, ca şi *ioc* al Turcilor, care tot *nu ştiu* însemnează.

Vom lămuri şi mai bine acest lucru cu vorba *neamţ*, poreclă dată de Ruşi popoarelor de rasă germană.

Aici, ca şi pretutindenea aiurea, prin contactul real dintre două popoare o sumă de vorbe inofensive în felul lor se peiorizază modificându-se.

„Opinia“ I, 41.

26. O peiorizare de termen (tractir)

Cum treci hotarul țării noastre și intri în Rusia, cel întâi lucru ce observi în viața orășănească sunt *ceaininele*. E cunoscută aplicarea rusului pentru ceaiu, tocmai cum este a Turcului pentru cafea, a Grecului pentru rahat.

De mergi în sarăcăcioasa insulă Adakale, la Severin, ești servit cu cafea, singurul articol bun. Ori unde în Rusia, la Unghenii Ruși ca și la Moscova, la Odesa ca și la Nijni, în ori-ce gară, ca și în ori-ce restaurant mare sau mic, pântecosul samovar stă fudul pe masă, invitând pe oboșitul și rătăcitul călător să se încălzească din *stacantul* cu ceaiu.

Un articol care se consumă mult de nobili și *mojici* e *hvasul* fiind o băutură răcoritoare, dar mai mult pentru *mojici* și... *burgheji*.

Tot în Rusia vezi *cămașa roșie* a muncitorului proletar. În Odesa în port; în Kiev la debarcaderul Niprului, în Moscova la fabrici, în Nijni-Novgorod la schetea râului *Oka* și a *Volgăi* sau la *marele iarmaroc*, pretutindenea aceea bluză roșie, care acopere un trup mare, sdravăn, o vezi imbulzită în marile *ceainine*, ce le întâlnești la porturi, pe stradele mari, pretutindene în fine.

Viața aceasta publică a muncitorului rus, a slujbașului rus e veche, căci nu de ieri de alaltăieri, Rusul a prins gust pentru ceaiu. Casele mari Popov, Serghiev din Moscova, datează de mai bine de o sută de ani, ceia ce arată cât de înrădăcinat e acest obicei.

Tot la aceste ceainine naționale se găsesc *orchestri-oane* zise de popor *mașine*. Unele din aceste mașini, cari

cântă variate bucăți din opere, valsuri, polci, pot-pourri, marșuri, etc., etc., fac desfătarea publicului.

Eram în *Kronstadt*, în vara anului trecut. La birtul mare și galant din centrul orașului, căci în *Kronstadt* e un târgușor ca Vasluiul nostru, o frumoasă mașină de acestea ne-a cântat între alte cântece și valsul «Valurile Dunării» de Ivanovici. A fost atunci siugura masă mâncată cu poftă în Rusia, căci departe pe malurile albe ale Golfului Finlandic, am auzit accentele pline de înțeles ale Valsului, care m'a mișcat ca student în primblarea pe bătrânul Danubiu de la Galați la Tulcea, când cu Congresul studentesc în 1884.

La sunetele pline de sgomot ale acestor monstre *mașini* mojiicul rus petrece ceasurile de sară sorbind din *balșoi stacan* apa înroșită de ceai, în timp ce zaharul îl ține în dinți.

Mojiicul rus, muncitorul proletar, își găsește odihna și cvartirul tot în aceste ceainine naționale. Și cum supt acelaș acoperământ se adăpostesc cele două sexe, se întâmplă multe cazuri de promiscuitate, mai ales că e în obiceiul acestor stabilimente de a ținea fete suspecte în serviciul interior al ceaininelor.

Să nu creadă cetitorul că la ori-ce *ceainină* rusească va găsi servindu-l o fată lănără. La ceaininele mai de prin centrurile orașelor mari, ca cele de pe Ecaterinskaia, Deribeskaia, Puskinskaia ulițe în Odesa, pe Krestatic în Kiev, pe Newskii-Prospect în Petersburg, pe Tverscoi-ulțița în Moscova, pretutindenea ceaininile centrale nu oferă consumatorului de cât ceai. Noaptea ele stau închise. Din contra ceaininele de prin mahalale și porturi servesc și ca gazdă, unind în ele și birtul și hanul. Le-am putea dar asemălui în totul cu hanurile noastre, care nu sunt crâșme. Toate hanurile sunt și crâșme, nu însă toate crâșmele sunt hanuri.

Mojicul rus, care a format grosul armatelor muscălești, spaima veșnică a Turcilor, și limanul de mantuire al creștinilor; acest mojić, bine primit pe ori unde poposia, și mai ales în țările noastre, a adus cu sine obiceiul din țara sa. Nicăerea, ca în Moscova, asemenea obiceiuri al ceaininelor nu e așa de răspândit; și cum pentru noi Românii noțiune de Rus e tot una cu *Muscal*, adică *soldat rus*, Moscoviții au adus și la noi în țară deprinderile lor.

Se deschidea un nou război între Ruși și Turci. Rusul intră în Moldova, ca în țară streină, supusă Turcului. Pe la Leova, pe la Fălci, pe la Iași, sau mai de mult pe la Orhei, Bender, sau Dubasari, pe acolo era intrarea lor obicinuită. Până să inainteze la Dunăre contra Turcilor ei poposeau prin orașele și satele noastre.

Sunt dese amintirile bătrânilor asupra faptelor vechi: *de când Rușii*. Gradele erau încvartirate pe la case de gospodari, dar grosul armatei era dat pe la dugheni, pe la cârciume, pe la hanuri.

Se știe de toți, care erau urmările de lapt ale acestor invaziuni ostășești.

Viața familiară a Românului era foarte zdruncinată. De la general la soldatul prost, fie care își găsea teaca lui pentru ascuns sabia—vorba lui Creangă de când Nemții după Natalița cea frumoasă de la Varatec.

Scriitorii noștrii Eșeni: C. Negruți, A. Donici și V. Alexandri ne amintesc cu drag de dezolarea ce au lăsat ofițerii Ruși în inima neconsolatelor cucoane Moldovene, care și-au petrecut pe beligeranții lor amorezi până dincolo de Prut; aceasta în 1829.

Libertinajul, în care au căzut în cele mai multe din bunicile noastre, n'a trecut nebăgat în samă de societate.

Bietele românce au început a arăta cu degetul pe cutare cucoană, care a necinstit patul conjugal, ducându-se la cutare polcovnic rus la han.

Mai ales femeile pierdute, sau cele dornice de câștiguri ilicite, sau atrase de pustia de dragoste, în vremea

de războiu își găsiu limanul îndeplinirii faptelor lor. Atunci umbla rubla ruzască, care plătind asemenea amori ilicite a servit de bază multor averi, ce ne uimesc azi.

*

În felul acesta văzând faptele, cetitorul va înțelege de ce cuvântul rusesc *tractir* care însemnă *han, hotel, crâșmă ceainică* pe rusește și având numai înțelesul bun, a căzut în românește la înțelesul rău, de local public de desfrâu.

„Opinia“ I, 75.

27. *Ii mânca din gardul Răzoaei*

Am stabilit în alt curier literar, că ori-ce vorbă, ce ne-o dă limba într'un înțeles modificat, trebuie să fi izvorât dintr'un fapt real, de întindere locală sau generală în țară, căci unde nu-i foc, fum nu iese.

Așa și cu vorba dată mai sus: *Ii mânca din gardul Răzoaei*, spusă în pohida aceluia, care năzuește cu tot dinadinsul să capete ceva, o pățește, căci se alege cu un bucluc, sau mai știu ce, și i se răspunde cu îngânfare: ași! îi mânca din gardul Răzoaei; când ți-i vedea ceafa, atunci îi căpăta ceia ce dorești.

De unde până unde să fi eșit vorba aceasta, nu se poate ști cu siguranță. Numele propriu însă de *Răzoaea* pus în vorba aceasta, ne arată că odată vorba avea un înțeles particular, cu referință la o anumită femeie, numită *Răzoaea*, soția lui Razu și la anumit gard, gardul Răzoaei, din anumit loc, și din anumit timp.

Vorbele au și ele circumscrierea lor în timp și spațiu: adică ies în cutare localitate, din anumite pricini materiale, se zic de oamenii, care au văzut sau suferit acele pricini, și apoi intrând în graiu, se generalisază; își perd materialitatea lor și ajung a numi stări generale, ce se întâlnesc și la alți oameni din alte timpuri și din alte locuri.

Vorba aceasta a eșit din Iași, s'a referit la anumite împrejurări locale și apoi s'a generalizat în întreaga țară, suferind diferite schimbări.

Cetitorii cunosc că nu mai mult de cât 50 de ani în urmă actualele străzi ale Iașului erau podite cu dușamele

ca o casă. Cel întâi pod făcut în Iași, adică cea întâi stradă *podită* a fost, se vede, strada *podul vechiu*; numit astfel că se învechise deja, când s'a început a se podi *ulița mare* spre Copou, *podul lung* spre Nicolina și drumul Galaților, etc. sau că acolo fiind Târgul vechiu (de jos), centrul vechiu al orașului Iași, și ulița (podul) s'a numit după numele părții orașului.

De uliți podite ne amintesc scriitori ca Beldiman în «Jalnica Tragodie», Alexandri în «Iași în 1884» etc; și acestui fapt se datorește că măturătorii străzilor din Iași poartă și azi numele de *podari*, nume specific Iașilor.

Acum înainte de a fi podite ulițele Iașului, erau așa cum sunt azi pe la țară, nepodite, nepetruite, ci numai pământ curat, cum l'a lăsat D zeu și cum l'au călcat picioarele iluștrilor domni ca Stefan Vodă și Vasile lupu.

Orașul Iași eră înlins numai în partea din spre Palat, căci deja Golia pe la 1570 venea în *ceerul* Iașilor, din colo de *Târgul-Cucului*, adică în afară de bariera orașului: iar strada Primăriei de azi era strada *Chervaseriei*, adică a vamei, iar în parte ei spre Târgul de sus era *ulița măjilor*.

Încetul cu încetul orașul s'a întins în partea de sus, spre podișul Copoului, înmulțindu-se casele dealungul *drumului Sării*, azi strada Sărăriei, sau pe *drumul Păcurarului*, azi strada Păcurari.

Calicii vechi, care au avut mari prerogative în Iași, și care trăiau în partea despre Bahlui, în direcțiunea Gării de azi, supt liceul Național, comunicau cu centrul orașului priu strada de azi zisă *de Sus* denumită, pe cât se pare, ulița Hagioaei, podul *Hagioaiei*.

Iar pe locurile din strada Goliei, pe unde actualmente se află localul Tipografiei editoare Dacia, unde și apare gazeta noastră «Opinia» trăia acum 150 ani, după cum afirmă bătrânul Th. Codrescu în *Uricar*--o cucoană mare, o boeroaică, numită *Răzoaea*, foasta soție a unuia *Razu*, nume des amintit în actele secolului al XVIII-lea.

Boeroaica Răzoaiea își avea tabelul ei ca ori-ce boeroaică: primblări cu radvanul pe ulițele Iașilor, robi în curle, *somn după masă*.

Ni se spune că mai ales obiceiul acesta de a dormi după masă, era așa de riguros observat, că ordine strașnice se dădeau tuturor robilor țigani, ca să păzească liniștea ogrăzii și chiar a uliței. Tot timpul cât dormea jupăneasa Răzoaea era vai și amar de acel călător, care în nechibzuința lui ar fi cășunat cel mai mic zgomot. Era umflat și pe dată înșfăcat de robi și bătut.

Poftim de fă jalbă, dacă aveai cui... Erau alte timpuri și alte deprinderi. Era pe vremea când bătaia era din raiu. Cum se întâmplase lucrurile că tocmai prin dreptul caselor Răzoaiei trecea ulița, ce ducea de la Golia la mahalaua Calicilor; ulița era îngustă: un stângen și jumătate lărgime; glodul era până la genunchi și băltoage mari zăceau în mijlocul uliței ca prin multe străzi lăturalnice de azi. Și cum pe aici aveau de trecut oamenii, ca fiind mai aproape de Târgul vechiu, de nevoie se agățarau cu mânele de gardul Răzoaei, ce streșina ograda, călând prin aceasta, a nu cădea știobâlc în băltoagul de apă cu glod, care îi trecea în sus de genunchi. Azi așa, mâne așa, gardul l'a dres odată; s'a rupt a doua oară; Răzoaea a făcut altul; lumea iar se acățara și'l rupea.

Văzând că nu e alt chip de a dezbara lumea de acățat pe gard, Răzoaea a dat porunci strașnice robilor săi țigani, să stea de pândă în dosul gardului, și pe care cum l'a vedea acățărându-se de gard să'l otânjască pe din dos și să'l dea huștiuliuc în glod.

Robii au îndeplinit cu vârf și cu indesat poroncile stăpânei lor și multă lume a avut a suferi din cauza acestui gust al Răzoaei.

Acum e cunoscut chipul Românului de a numi o sumă de lucruri. Când cineva își cheltuește averea zice că *a mâncat banii*; *bătaea se mânâncă*; ba alții *mânâncă și câte o papară*; în sfârșit pentru Răzoaea lumea nu-i ru-

pea gardul, *ci i-l mânca*, la care poporul în chipul lui de a numi spunea ocărând pe hoeroaică : ce! nebună e! parcă'i mănâncă din gard, dacă ai de unde.

Din Iași vorba s'a întins în țară, căci cum Iași erau capitală de țară și multă lume venea aici cu afaceri, mulți ori fi năzuit să mănânce câte o nua din gardul Răzoaei, dar a mâncat calcavura.

Astfel se nasc vorbele și se lătesc în popor.

„Opinia“ I. 29.

28. Colac peste pupăză

Ni-e cunoscut tuturor sensul acestor două cuvinte : *colac* și *pupăză*. *Colac*, cuvânt slavon, însemnă ceva *rătund* ; de unde prin asemănare s'a numit pâinea făcută în formă de cerc, rătundă. Și de oare-ce la moarte se obișnuiesc mai des colacii a se da de pomană s'a născut vorba la Român : *colacul și lumânarea*, ca ceva străin legat unul de altul ; iar prin peiorizare a intrat în sudalmă, românul necruțând nimic sfânt, și totul luând în necinste. Tot acestui fapt se datorește vorba cunoscută mai ales în Muntenia : *a trecut baba cu colacii*, adică ai venit degeaba, căci ai ajuns prea târziu ; n'ai apucat baba, care împarte colacii la mort.

Cu colaci se duc hinii la cumătru ; cu colaci se duc cuscrii la cuscri ; cu colac se întâmpină plugarii la anul nou, cu colac se duc pețitorii la față ; cu colacul în fine se împrietenesc oamenii ; de aceia luându-se o *metonimie*, s'a denumit acțiunea de a te recomanda, de a te introduce la cine-va, de-a peți, că l'a *colăcit*, *s'au dus cu colaci calzi* ; etc., iar prin peiorizare a denunța ceva, a spune un secret se zice că *te-ai dus repede cu colacii*. În fine nu e cuvânt mai cunoscut românului de cât *colacul* ; și de oare ce cuvântul, de și slav, dăr are așa de bogată întrebuințare : *proprie* și *improprie*, urmează că Românul s'a deprins a fi milostiv, pomanagiu, cum și a mulțami cu bogdaproste de la Slavi, cei mai cucernici și mai evlavioși într'aceasta.

* * *

Din contra *pupăză* e cuvânt latin : *upupa*. Cuvântul latin e mult mai imitativ de cât al nostru *pupăză*, din

forma latină *upupa*. Dar nu e pasere mai caracteristică prin forma sa, prin cântecul său, prin chipul de a-și face cuibul ca pupăza. Creasta de asupra capului e ceva caracteristic pupezei; apoi câte sate nu sunt servite de pupeze ca de un ceasornic, dovadă Amintirile lui Creangă cu pupăza din plopul Humuleștilor, pe care a vrut s'o vândă în târg ca găinușă. Apoi gustul deosebit al pupezei de a-și face cuibul cu necurătenii a făcut să se scoată cea mai necurată pasăre, a cărei nume a intrat în fel de fel de vorbe.

Prin asemănare cu creasta sa românul a numit pupăză un *anumit colac mic*, legat la mijloc și scos cu plise ca al pupăzei, iar pentru alții ca al hulubului (porumbelului).

Cu toții iarăși cunoaștem ce anumii colaci se numesc *hulubași, pupeze*. Iată în ce împrejurări se fac hulubași sau *pupezele*.

Mama se pune să facă colaci pentru casă. După ce dospește aluatul în covată, și'l apucă la frământat, se lipește de covată parte de aluat, pe care nu-l rade să'l pue în colaci, căci e mai făinos, și deci de mai proastă calitate.

Să'l dea afară nu se poate, mai ales dacă sînt copii la casă, care stau grapă în jurul coveței să le facă și lor câte un colăcel mai mic.

Mama ca să scape de huet, le spune că le va face, numai să stea binișor. Copii de cuvânt stau roată pe lângă covată, care mai de care sfădindu-se, cui are să-i facă mai întâiu. Mama, care știe din răsvechiu acest obicei, căci și dânsa, când fusese mititică, scâncise pe maica-sa pentru hulubași și pupeze, se apucă și le roade aluatul prins de covată. Copii nu caută atâta la bunătatea colacului, cât la bucuria de a avea fie-care colacul lui. E știută vorba: *bun, rău, copii mănâncă*. Așa și pupezele.

Mama în arta ei imitativă le face un boț; il mai sucește, il mai invârtește și-i dă o formă de pasere, cu coadă,

și cap cu creastă, plisc, care unora li s'a părut a fi *hulub*, altora *pupăză*.

Le pun colacii la copt în cuptor; nu-i chip să nu se pue și pupezele copiilor, numai mai în față, să nu ardă prea tare. Mama știe de toate acestea și în înțelepciunea sa de mamă, a căutat să facă pentru fie-care copil și câte un colac; ca să aibă ce mânca. Pupăza a fost așa numai să le ungă ochii, iar nici cât pentru saț.

Acest lucru nu se petrece numai la o casă, ci la toate casele unde femeia e gospodină și are copii. Dar obiceiul e mai ales la mahala și la țară; și obiceiul nu e de ieri de alaltăieri, ci mai vechiu; și în vechime era mai răspândit, când nu erau pitării prin târguri, ci fie-care gospodar își făcea pânea în casă, ca la jidani azi.

Dacă va fi să credem că vorba a eșit de la case de gospodari, unde se aduce *jemnă* de la Sakmary, *chiflă* de la Klein, *pâne* de la Fleașcă, n'am explica întru nimic o-bârșia vorbei. În asemenea gospodării limba își pierde poiezia ei; ci să ne ducem cu mintea la acele gospodării vechi, în care femeia, bună mamă de familie, cu câte 7—8 copii pe lângă dânsa—era ținută să facă de 2 ori pe săptămână pâne de casă, colaci, pupeze, etc.

La asemenea gospodării—care erau peste tot locul mai de demult—nu era nimic mai propriu de cât a zice ca de fie-care copil, vine câte o pupăză și câte un colac; iar când venea la mamă să le împartă dreptul lor, se zicea în senz propriu că a dat de fie-care copil un colac peste pupăza ce era dreptul copilului.

Mulți copii s'ar fi săturat numai cu pupăza; iar dacă se mai dădea de mamă și câte un colac, asta era floare la ureche, ceva pe deasupra, tocmai cum și popei, căruia dacă îi dai bani, mâncare la ajunul Crăciunului ori a Bobotezei îi mai dai pe de-asupra tuturora și *un fuior*.

Din viața dar, de gospodărie veche a Românului a eșit vorba așa de des zisă azi celui ce capătă două lu-

cruri de o dată, pe când i-ar fi fost de ajuns una, că i s'a dat *colac peste pupăză*.

* * *

Azi gospodăria noastră s'a schimbat în bazele ei. Viața de târg a luat o mai mare extensiune. Rari copii au rămas, care să guste plăcerea unei pupeze, ba și a unui colac.

Vorba însă, care rămâne și după ce obiceiul s'a schimbat, a ajuns a numi și alte stări sufletești ale omului.

Cumulul modern, datorit nu atâta meritului, ci favorului și gaștei politice se poate numi foarte bine de cei cunoscători și guralivi, că e *colac peste pupăză*.

„Opinia“ I, 48.

---

29. Opt și cu a Brânzei nouă

Pentru omul profan în ale bisericeii, vorba dată cu titlu: *opt și cu a brânzei nouă*, e lipsită de înțeles. Și când te gândești că cei mai mulți dintre noi sîntem profani în cele bisericesti, e locul de a reîmprospăta pentru cetitorul acestei coloane înțelesul vorbii de mai sus.

Ce-i aceia *a brânzei* ?

Între septămănele din *cășlegile* de iarnă este una, cea din urmă, după care vine postul cel Mare, care e cunoscută în popor sub numele de *Săptămâna albă*, nume vechiu căci îl găsim și în cronicarul Ureche (1640). Epitetul *de albă* dat acestei săptămâni vine de acolo că nu se mănâncă de cât *frupt alb* : brînză, lapte, ouă, etc. Biserica noastră o cunoaște supt numele de *săptămâna brânzei*.

Până să intrăm în postul cel mare trecem prin *două lăsaturi* : *lăsatul de carne și lăsatul de brînză*, numit și *lăsat de sec*, sau *lăsatul Secului*, căci postul mare mai e zis și *sec*, de oare ce bunii creștini nu mănâncă de loc Luni, Marți și Mercuri până la 12 din zi, căci doară nu degeaba țiganul dus la călugărie a pus Triodul în cada cu cûrechiu !

Septămănei albe sau *a brânzei* îi precede o săptămână în care—după biserică—să mănâncă *vârstat* ; această săptămână se chiamă *hârța* ; înaintea hârței vine săptămâna ce se chiamă *Cârneleagă*, cum celim și în Creangă.

Tot cârneleagă e și săptămâna întâia după Crăciun. Când *cășlegile* țin numai 5 săptămâni avem săptămâna întâia *cârneleagă*, a doua *hârța*, a treia *cârneleagă*, a patra *hârța*, iar a cincea *a brânzei*.

Vorba dată în titlu s'ar întregi astfel: «*Opt săptămâni*» și cu «*septămâna*» brânzei fac nouă. Prin deasa întrebuițare în limbă s'a întâmplat un fapt de *catahresă*: s'au uitat *determinatele* și s'a scurtat vorba.

Opt și cu a brânzei nouă se referă dar la săptămânele, câte le are cășlegele de iarnă.

S'ar întreba cetitorul curios; de ce numai pentru cășlegile de iarnă să se fi scornit vorba aceasta, iar pentru celelalte cășlege nu?

Răspunsul cel mai nimerit—ce'l cred eu—ar fi acesta: Două cășlegi, acel de după sf. Petru și după sf. Marie (29 Iunie și 15 August) sunt fixe. Cel dintâiu ține de la 29 Iunie până la 1 August, când avem pe *Macovei cap de post*; iar cel de al doilea ține de la 15 August până la 15 Noembrie, deci două luni în cap.

Cât de cășlegile de după Paști ele țin 50 de zile, slujba *Penticostarului*, zisă din vechi a *Cinzecimei* (Rusaliile), plus săptămâna moșilor. Ele dar vor varia în timp întinderea fiind aceeași de 57 zile, după cum cad Paștele mai în iarnă sau mai în vară. Când Paștele cad la 22 Mart (slova Pascaliei fiind *A*) atunci cășlegile de după Paște vor ținea de la 22 Mart până la 17 Maiu, când e lăsat de carne, deci 57 zile; Când paștele însă cad la 25 April (slova Pascaliei fiind *ia*) atunci cășlegile țin de la 25 April până la 20 Iunie, *deci tot 57 zile*. În asemenea caz postul Sf. Apostoli Petru și Pavel ține de la o săptămână și o zi (8 zile) până la 6 săptămâni (42 zile).

Centrul tuturor serbătorilor și a întregii calendaristici creștine e *Paștele*, ca serbătoare mobilă. După timpul când cad Paștele se regulează cășlegile de iarnă, care vor ținea mai mult sau mai puțin, după cum Paștele cad mai în iarnă sau mai în vară. Cășlegele de iarnă au aceeași soartă ca și postul Sân-Petrului; vor varia în întindere după Paște.

Cele mai mari cășlegi de iarnă sunt de 10 săptămâni și 4 zile (De la 25 Decembre—8 Mart) și corespund la cel

mai mic post al Sânt-Petrului de 8 zile : din contra cele mai scurte cășlegi de iarnă sunt de 5 săptămâni și 4 zile (de la 25 Decembre—Februar 1) și corespund la cel mai lung post al Sânt-Petrului de 6 săptămâni (42 zile).

În această importanța mare ce se dă Paștelor, ca centru al serbătorilor mobile, cum și a două cășlegi și două posturi, e de nevoie de a se ști de când începe Triodul. Și Pascalia nu uită a ne aminti la fie-care pas acest lucru.

«Triodul începe—când Paștele cad la 22 Martie—in 11 Ianuar ; iar când Paștele cad la 25 April, se începe de la 14 Februar».

Pune-te acum în pielea omului profan într'ale bisericeii, cum de pildă sunt eu, care scriu acestea, și pentru a ști rostul Paștelor trebuia să te duci la moș Părintele, care și el fiind puțin cărturar, știa socoteala Paștelor după firele de bob sau după grăunțele ce purta în buzunar ; și ne vom da samă de chipul cum s'a născut vorba și s'a păstrat neștirbită în popor.

În deobște Paștele cad în luna lui April, între 5—17 April ; extremitățile de 22 Mart și 25 April vin foarte rar, cam de 3—4 ori într'o sută de ani, și vom vedea că cășlegile de iarnă vor varia mai des între 7 și 8 săptămâni.

Am supt ochii Pascalia pe 532 ani, adică pe un *crug* complet și văd că în 532 ani (1309—1940) au căzut Paștele la 22 Mart numai de 3 ori în 1503, 1668 și vor mai cădea la 1915 ; pe când la 25 April au căzut de 11 ori în anii 1451, 1519, 1546, 1603, 1614, 1641, 1698, 1735, 1793, 1804, 1888.

Această constatare de fapt ne îndreptățește în cele afirmate mai sus că în cele mai dese cazuri cășlegile de iarnă au variat în mijlocie, de oare ce cășlegile și prea mici și prea mari vin rar.

Biserica noastră având obiceiul de a socoti cășlegile după săptămânele de carne și brânză, și de oare ce cele mai adese ori cășlegile variau între 7—9 săptămâni, vorba

prin care se denumea lungimea cășlegilor a ramas singură în popor: opt și cu a brânzei nouă.

În legătură cu această vorbă, căta să punem alta tot de biserică, care însă are de referință la viața de toate zilele.

Când voim să vorbim de cineva, care nu lipsește nici odată de la o petrecere, fie că e cunoscut casei sau rudă cum și de acel ce nu dă greș de la nici o întrunire, i se zice că nu lipsește ca *Martie din post*.

În adevâr ori cât de lungi ar fi cășlegile de iarnă, Martie tot cade în post.

Când Paștele cad la 22 Mart, postul începe la 1 Februar, iar când Paștele cad la 25 April, postul începe la 7 Mart, nici odată însă nu se întâmplă ca Marte să lipsească din post.

Încă odată am prilejul de a constata adevăratul principiu în materie de limbă; vorbele nu iesă până nu sunt faptele; și ca urmare pentru Semantică: Senzul figurat nu vine de cât în urma celui concret.

„Opinia“ I, 194.

30. Fapte de Semantică

Spuneam într'un curier anterior că locul, unde se fabrică limba, nu e o anumită casă, ci e o regiune imensă, locuită de milioane de oameni, ce fac parte dintr'un acelaș popor, fie-care individ având stare socială, vârstă și meserie deosebită, iar în privința culturai existând mari deosebiri între toți

Fiind așa de variat elementul, care produce limba; nu ne mirăm dacă e așa de variată și pestriță, însăși limba.

Dacă am cuprinde cu o simplă căutătură imensitatea regiunilor, a văilor, a satelor; apoi varietatea oamenilor, ce vorbesc o limbă, și am observa de aproape *cum* vorbesc și *ce* vorbesc, avem să vedem că fie-care om după starea lui își va avea graiul său, deosebit și în lexic și în pronunța și în înțales.

Eu, care scriu acestea, posed o mai mare bogăție de cuvinte în seria de idei, din care te trudesz pe tine, cetitorule, cu cronicile mele. Fatalminte voi fi supus acestor cunoștinți ale mele, căci vorba tradează ideile. ideile tradează stările și deci vorbirea oglindește deosebitele stări ale vorbitorilor.

Dacă n'ar fi contactul între oameni, fatalminte ar urma că graiul să ramâe izolat după regiuni și după cercurile de ocupație. Dar așa, oamenii se întâlnesc, schimburi de afaceri se fac și deci implicit se fac și schimburi de vorbe.

Ast-fel urmează a admite că o vorbă născută într'o anumită regiune, într'o anumită stare socială de oameni, cari practica un anumit meșteșug și care la început oglindea deci o anumită nevoie materială, un anumit fapt, ca să capete cu vremea—prin mijlocul contactului social— o *extindere*, să fie întrebuintată și de alți oameni, din alte stări sociale și cari vor fi practicând alte meserii; dar aceasta a doua stare de oameni departe de a mai referi vorba la fapta concretă și reală, căci n-avea *la ce și pentru ce*, erau siliți să-i schimbe înțelesul, *uitând* pe cel dintâiu și reușind astfel a numi cu aceiași vorbă o nouă stare de lucruri, dar de un ordin moral, sufleteș, nu material și concret ca la început.

În acest chip văd eu că s'au petrecut lucrurile în limbă. Greutatea practică e a afla obârșia vorbii, cam din ce stare socială a trebuit să iasă.

Să luăm un exemplu pentru a ne lămuri în afirmările noastre.

a

Cunoaștem cu toții expresiva vorbă: «*Găsesc eu ac și de **cojocul** tău*», vorbă, pe care o aplicăm la acei oameni, care silindu-se a se codi de la ori ce, numai ca să nu facă ceva de ispravă, dau din pacate peste unul mai mehenchiu, mai al dracului și unde mi ți-l sucește și în-vârtește știi coala ca titirezul. Când deci avem nevoie de a îmboldi la o treabă pe cineva, care se arată leneș, codaciu, îi zicem colo răstit: «*apoi lasă pe mine, măi bade-o: **îți găsesc eu ac și de **cojocul** tău!***»

Ca să avem vorba asta astăzi cu înțelesul său figurat trebuie să fi fost *undeva și cândva* întrebuintată în sensul său real și material. Dar studiind mai de aproape vorba în însăși forma sa, sintem duși a admite că de oare ce se vorbește de *ac* și de *cojoc*, trebuie să fi eșit din gura oamenilor, care practica *cojocăria*.

Cojocari avem cât lumea și azi; *Cojocarii* erau și

sunt pretulindenea ; mai nu e sat, unde să nu fie și câte un cojocar, căci una din hainele cele mai des purtate de țaran—după *suman*—e *cojocelul*.

Purtau ei și boerii în trecut blănuri scumpe de jder, de samur, de cacom și de sobol ; țaranul însă a purtat totdeauna țurca de oae în cap și cojocelul de miel în spate. Nu-i cioban la oi să n'aibă cojoc ; nu-i văcar în sat fără cojoc ; în fine nu e sat fără cojocari ; de acolo atâția săteni, cari poarte numele de *Cojocarîu*.

În cojocării găsim *maestri*, *calfe* și *ucenici*. Pentru a coase bine un cojoc ne trebuiesc anumite *ace*, groase la vârf și în muchii, pentru a face împunsătura de așa natură ca să încapă ața ceruită fără să rupă pielea. Împunsătura ce se face cu acul cu vârful în muchii înlesnește intrarea aței și așează bine cusătura. La nimica nu se cere *ac* anumit, ca la cojocărie. Potrivirea *acului* pentru anumit *cojoc* era treaba *calfei* nu a *ucenicului*, care știind cum merge meșteșugul, găsia prilej de a se mai codi ; numai ca doar ar coase mai puțin.

«Măi, Toa..., dar tu de ce nu coși la cojocul tău?—Poi, dă, jupâne, cum să cos, dacă n'am ac! —Iar n'ai ac? las că acuși îți nimeresc eu *ac* și pentru cojocul tău».

Și jupânul căuta în *acărița* lui acul potrivit.

Cât vorba numea stări reale, a păstrat sensul său propriu ; când însă jupânul a văzut că azi unul, mâne altul dintre ucenici se lasă pe tânjală, cu tot acul găsit pentru cojocul lui, atuncia jupânul se infuria, trosnea și plesnea, și furia știm că schimbă sentimentul și sentimentul schimbă vorba.

«Las pe mine, măi Toa., că te curăț eu de lene ; te pui eu la cojoc și-ți gășesc eu ac și de cojocul tău».

De la cojocari vorba a trecut la mușterii, de la mușterii la alții, și iată cum noi astăzi, eu scriitorul acestor

șire și tu cetitorule, care n'am cusut cojoace de când ne-a făcut mama, întrebuițăm vorba de mai sus cu rostul aratat. Iată dar că de unde nu-i foc, fum nu ese; vorba a eșit dar de la cojocari.

Vom ilustra în cele următoare și alte vorbe tot așa de plastice ca și aceasta de azi, dar eșite din alte sfere de viață.

b). *Nu i-s boii acasă*

Când voim a arăta că cineva e supărat, ca n'are chef, ne mulțumim a-i spune: ce ai, parcă-ți ninge și-ți plouă: *se vede că nu-ți sînt boii acasă.*

Azi vorba o aplicăm ori și cui, fără doar și poate, chiar dacă n'a avut nici odată boi în bălătură. Vorba a eșit însă de la țaran.

Se știe că uncea avere a țaranului sînt boii. Și în trecut ca și azi starea unui țaran se cunoaște după boi.

Mai de mult erau țaranii mai chiaburi în vite, căci mai toți aveau pluguri trase de șase boi. La țară chiar se zice că cine n'are boi, și e numai pâlmaș, e cel mai sărac om. Cu boii omul își agonisește cele pentru viață. Pentru el în scurt boii îs ca și ochii din cap. După cum nu se împrumută ochii, așa nu se împrumută nici boii căci nici nu știi ce pacoste cade pe vită și se desghină și atunci n'ai cum te plăti. Țaranul e voios, când are boii a casă, iar când i s'au furat, ori i-a împrumutat e supărat. Cam nu pre are multe motive țaranul de suparare; din puținele ce are cel cu boii când nu i-s acasă e cel mai temeinic.

Să ne scoborâm în viața intimă a țaranului, să ne punem în pielea lui și atunci vom simți cum vorba aceasta a putut trece de la senzul real la cel figurat, prin

o extensiune de întrebuințare la ori ce supărare provenită din ori-ce pricină și prin o metaforică denumire a unor stări sufletești din senzul material, ce'l avea la început.

c). *I-a venit apa la moară*

Se zice de cel care fiind năcăjit și asuprit, i-a venit vremea să răsufle, ba chiar să-și răzbune contra rău-făcătorilor.

În legătură cu aceasta stă și vorba: *i-a luat apa de la moară*, cu înțeles de *i-a luat puterea*.

Mi-a veni și mie odată apa la moară, zice în supărare cel năcăjit, căruia i s'a luat deja apa de la moară.

Pentru a ajunge ca vorba să numească stări sufletești, a trebuit să aibă la început numai senzul real, material.

Vorba e eșită din viața morarilor, căci morarii în viața lor au contribuit la îmbogățirea limbii cu aceste două vorbe semnificative.

Mai toate satele aveau mori pe iazuri, căci nu arare ori când un răzăș își vindea locul său din sat îl vindea cu drept la pădure, imaș, fânaț, țarină, vatră de sat și *vad de moară*.

Morile făcute pe ape curgătoare, pe gârle, cereau ca să se sape cu mult în susul apei un șanț, o gârlă pe care să abată apa de la moară; iar dacă apa era mică, apoi se făceau ezături cu hamzaluri. Diferența de nivel de la capătul din sus a gârlei până la moară făcea ca apa să poată cădea cu putere peste fofezele roților, care mișcând rășnițele de piatră făceau să umble moara.

Morarii duc în sat o viață deosebită, căci tot câștigul lor este *uiumul* ce-l iau de la moară, mai adesea în natură; Când moara merge și cheful lor e bun; când din contra e secetă și apa scade în gârlă, moara nu poate umbla și deci atunci așteaptă și morariul.

Puterea morarului e apa; ia-i apă și i-ai luat puterea, câștigul, traiul.

Era de ajuns ca morariul să aibă dușmani pentru a-i rupe câștigul. N'aveau de cât să'i abată apa de pe gârlă, să-i *ia apa de la moară*, pentru a'l istovi. Prin extensiune vorba a trecut de la morari la săteni, și prin fapt de sinecdoacă să numească și alte stări sufletești care nu derivau numai de cât din luarea apei de la moară.

d).. *Are stupit la furcă*

A venit și rândul babelor cu ocupația lor.

Se zice că are stupit la furcă cel care vorbește cu șir și cu chibzuială, fără să stee cătuși de cât. Deci când cineva are o *îndemănare* la ceva, mai ales *la vorbă* i se zice că are stupit la furcă.

Vorba a eșit din cercul ocupațiunii casnice. Când america nu bătuse cânepa deci înaintea cântecului :

Arz'o focu cânepa,

Că 'i mai bun' america ;

când femeile de la țară erau gospodine, de-și imbracau cu mâna toată casa și pe cei ai casei, cultura cânepii și a inului erau mai des practicate. În lungile nopți de iarnă, la lumina slabă a opaețului, pe la clăci și șezatori, babe, neveste și fete, ba pe ici pe colea și flăcăi *torcălăi* se întreceau la tors lâna din fuioare.

Lâna și fuioarele au bucuri și torsul cere mai adesea să uzi degetele cu stupit pentru a face spor. Așa e torsul : când moi buricul degetelor, cu care torci, când apuci cu gura bucul care face firul gros și neregulat.

Din cauza asta ajungi la o vreme că nu mai ai stupit; ghindurile din gură ți se usucă și atunci ori câtă să bei puțina apă, ori de nu te lași de tors.

În cercul torcătorilor se zice hojma : cutare a tors mai mult că a avut mai mult stupit la furcă ; de aceia a

făcut sporiu ; pe când celui ce n'a făcut sporiu i se zice că n'a avut stupid la furcă.

Da vorba de la tors la ori ce altă îndeletnicire și prin întindere de înțeles prin sinecdocă vei zice că are stupid la furcă cine sporește și e îndemănat, mai ales la *vorbire* ; iar din contra că n'are stupid la furcă cine nu face spor, deci e nedestoinic în ale vorbirei.

„Opinia” I. 244.

31. Zece 'ndoisprezecă

Viața noastră din trecut cuprinde atâtea curiozități în amănuntele ei, că cu cât vremea înaintează, cu atâtea deosebiri sînt mai mari, iar puntea de trecere și legătură între stările vechi și nouă mai grea de prins.

Cine se naște azi în pămîntul fericit și mînos al României ar crede că de cînd e românul tot așa a socotit și cu aceleași semne ca și azi. Las că de alfabetul vechiu nu mulți din noi își dau socoteală ce a fost, dar de socota veche cred—și nu mă înșel cînd zic—că o cunosc și mai puțini de felul cum a fost ea în amănuntele sale.

Școala noastră veche—alăturată pe lângă biserică—nu predă și socoteala. Cetirea era primul obiect; scrierea deja era o raritate. Cît despre socoteala nu-și băteau capul, căci pe de o parte însăși cifrele erau o piedecă, apoi toți erau stăpîniți de socoteala băbească.

Și matematica ca și ori ori care alt obiect își are partea sa istorică. Noi cu toții suntem martori cum numerele complexe au trecut deja în domeniul istoric al aritmeticei.

Tot ceia ce azi e uzual în calculul zilnic, trece de drept în domeniul istoric al aritmeticei.

Străbunii noștri se foloseau de slovele alfabetului drept cifre; și cunoscătorii știu că numai cele 24 slove grecești erau luate în valoarea lor numerică; la aceste valori grecești s'au adăugat *trei* slove chirilice (s. 4. 4.) cu valori de 6, 90, 900.

Sistemul numerațiunii scrise din vechime nefiind cel decadic, toată practica socotelelor era alta; și azi cînd

celim vechi hotărnicii, încare avem de făcut intrucări de moșii, ca și împărțiri pe bătrâni, ne surprind o mulțime de curiozități de calcul, pe care un licențiat modern în matematici, tare în cărțile lui Bertrandt și alții, n'ar ști cum să le descurce, nefiind îndatinat cu practica veche a socotelor.

Vom împărtași cetitorilor «Opinieii» două din aceste particularități, din care una se leagă la practica veche a moștenirii proprietății teritoriale, iar alta la socoteala dobânzei.

Acum vom elucidă cbestia de chipul cum se socotea dobânda veche.

* * *

Denumirea veche și rară a dobânzei era *aslam*, ce'l găsim că vine în Psaltirea Scheiană (XIV,5); origina cuvântului *aslam* e cumană, iar *dobânda* e slav ca și *camătă* luat de Români de la Greci prin Slavi.

Cuvântul *interes* e nou și de proveniența franceză, ca și proverbul *interesul poartă fesul* și pe care un cercetător îl scormonia în chipul său de a fi zis înainte de a se cunoaște fesul de cătră român.

Azi interesul îl socotim *la sută* de lei, de aceia folosul adus *de-o sută* de lei îi zicem *per-centum* procent.

Luarea *sutei* de lei ca unitate de socotit în dobândă arată cât de colo că numărul banilor s'a sporit și că dar averea pecuniară a lumii este azi în proporție crescătoare față cu vechimea.

Mai toți am auzit de la bătrâni că banii mai de demult erau scumpi, iar lucrurile în țară eftine.

Iată o dovadă:

În 1762 Oct. 20 locuitorul Vasile sin Petre Rusu din Frumușița de la Cohurlui împrumută de la log. Ilie 50 lei; o parte din datorie Vasile plătește *în natură* și anume:

Pentru 3 lei și 39 bani dă 17 dimerlii și $\frac{1}{2}$ arnăut și 5 dimerlii orz; iar pentru 18 lei 117 vedre vin.

Socotind în prețul de atunci găsim că în 18 lei sunt $18 \times 40 = 720$ parale; care împărțite în 117 vedre vin, se face de vadră: $720 : 117 = 6$ parale și un ban jum.

Deci în 1762 vadra de vin venea *6 parale și o lețca*, cam tot atâta venea și dimerlia de arnăut.

În schimb banii erau scumpi. Rar mi s'a dat să văd hârtii de vânzări, cumpărări sau împrumuturi, în cari să vină sume mai mari de sute.

Mai toate vânzările *răzășești* se opresc la *zeci de lei*.

În asemenea vremuri dar, când banii erau rari și scumpi, — nimic mai potrivit de cât să se socotească dobânda la grupa de *zece lei*, luată ca unitate de calcul, în loc de *sută*, cum se face azi.

Expresiunea, cari o zicem cu toții: «am dat 1000 lei la dobânda cu procent de 6% la sută pe an», era necunoscută generațiunilor de la 1762.

Pe atunci dobânda luându-se la grupa de 10 lei, se obișnuia a se zice: «am împrumutat 50 lei de la dumnealui logofătul Ilie cu dobândă de zece în doisprezece».

Zeciuiala veche, desetina, se lua nu numai în natură, ci și în bani.

Când am dat întâiu și întâiu de expresia aceasta, am rămas nedumerit, dar cetind și stăruind asupra socotelilor din actul de împrumut a lui Vasile Rusu din 1762 am dat de rostul socotelilor.

Iată cum :

Vasile sin Petre Rusu împrumută de la log. Ilie 50 lei cu dobânda *zece în doisprezece* și cu *soroc* până la Iulie ...» trecând 14 luni la mijloc și neplătind *m'am socotit înaintea negușitorilor* și s'a făcut dobânda *la 50 lei 12 lei...*»

Socoteala e limpede după acest text al actului; 50 lei în 14 luni aduc dobândă 12 lei, atunci 10 lei în 12 luni vor aduce tocmai 2 lei; deci grupa de 10 lei într'un an aducea 2 lei. Bătrânii noștri însă se deprinsese a socoti astfel: înglobau dobânda în capital și ziceau: la *zece*

lei ce ți-i împrumut ai a-mi respunde *doisprezece* lei; sau mai pe scurt «*cu aobândă de zece în doisprezece*».

Deci Vasile sin Petre Rusu împrumutând 50 lei de la log. Ilie avea a da după un an 60 de lei.

Sau băbește vine așa :

La 10 lei în 12 luni se da 12 lei, din care 10 capitalul și 2 dobânda; iar pe o lună venea dobânda la 10 lei 6 parale și 2 bani; La 50 lei se venea în 12 luni 60 lei, din care 50 lei capitalul și 10 dobânda, după proporția

La 10 lei se venea	12 lei
la 20 « « «	24 lei
la 30 « « «	36 lei
la 40 « « «	48 lei
la 50 « « «	60 lei

iar la 2 luni în plus peste 12 se venea la 50 lei tocmai 66 Parale și 2 bani; căci dacă la 10 lei pe lună se vine dobânda 6 parale și 2 bani, pe 2 luni se va cuveni dobânda de 13 parale și 1 ban, iar la 50 de lei se va cuveni dobânda de 66 parale și 2 bani, deci în total se cuvine de drept ca log. Ilie se ia după 14 luni *exact* 61 lei, 26 parale și 2 bani.

Pentru scurtarea socotelelor însă, sfatul neguțitorilor, care după act era alcătuit din Erhana staroste de neguțitori, Andrei Obroz, M. Dimitriu, Gavr. Modroz, Sandul Modroz, M. Ariton, Ion Ciorice vornic și Dumitrachi scriitorul actului; cum zic, acest sfat crede de cuviință să încarce pe Vasile cu 13 parale și un ban, și așa să dea logofătului Ilie 62 lei în cap adică 12 lei dobândă, în loc de 11 lei 26 parale și 2 bani.

Cât de mult colorit nu s'ar putea da acestor răfueți în fața sfatului neguțitorilor, care în bunul lor simț și cu socoteala băbească nu prea țineau samă de precizia matematică a *burselor* de azi, ci întreceau sau tăiau numai ca socoteala să iasă cu bani peșin și bătuți.

32. Pe deasupra ca fuiorul popei

D. Gh. Coşbuc a ținut să explice, într'una din *tribunele literare* ale *Epocei*, (din 9 Martie 1897) înțelesul și originea acestei vorbe, a 9-a la rând dintre zicerile istorice explicate. După cum singur observă în *nota* ce întovărășește studiul: «părerile mele pot să fie discutate, pot să fie pe ici pe colea greșite cu totul; 'mi-ar părea bine dacă și alții s'ar ocupa cu explicarea zicătorilor și s'ar încinge discuții pe terenul acesta», subsemnatul care cad în această categorie de *scormolici*, am crezut că e folositor nu a contrazice pe al nostru Coşbuc, ci a încinge o discuție asupra originii acestei vorbe.

Iată scopul acestor șire.

Cetitorul sânguincios al *Opinieii* a observat, credem, că noi ne-am pus de la început, în seria de articole de Semantică, următoarea teorie pe atât de simplă pe cât e de naturală: țăranul numește lucrurile după *cum le vede*, și numai astfel numește abstractul prin concret. În loc de a zice: *vorbea tare*, sau *răcnea*, el zice; vorbea *'n gura mare*.

Puterea vizuală e așa de mare, că țăranul român ni se arată un fin observator, ca nimene altul. Dovadă ne stă limba.

D. Coşbuc, dus de alte considerente teoretice, se silleşte a găsi obârșia acestei vorbe în chiar textul Evangheliei.

Iată cum argumentează d-sa: În Evanghelia lui Ma-

lei Cap. XXV vers. 35-36 se zice: «flămând am fost și m'ați săturat» (grâul); «setos am fost și m'ați adăpat» (vinul); «gol am fost și m'ați îmbrăcat» (fuiorul); «străin am fost și mi-ați arătat calea» (lumânarea).

Aceasta, zice d-sa, e explicarea popilor în ceea ce privește darea de grâu, vin, fuior și lumânări :

Unele din aceste daruri sînt de origină păgână, ca *lumânarea* și *banul*, ce se dădeau de cei morți lui Caron, care-i trecea peste Stryx.

Fiind ast-fel se întrebă d. Coșbuc, pentru ce tocmai *fuiorul*, care e haina, să fie luată de popor ca ceva *pe deasupra*? Au e mai de seamă grâul, vinul sau lumânarea? Și neavând altă explicație se silește a o găsi în credințele sectei bogomilice, adică a vechilor Pauliciani, cari credeau în zisele apostolului Pavel, mai mult de cât în ale Evangheliei: Ori tocmai la Apostolul Pavel—zice—nu se găsește figurând nevoia îmbrăcăminte pe ceia lume, ci numai *hrana* și *lumina*. Bogomilii, socotind îmbrăcăminte ca ceva prisoselnic, a urmat că și fuiorul—semnul îmbrăcăminte—să fie socotit de popor—care în masă e bogomil—ca ceva prisoselnic *pe deasupra*.

Explicarea dată de d. Coșbuc ni s'a părut la prima lectură pe cât de *ingenioasă* pe atât de *nenaturală*.

Poporul nu naște vorbele așa după *abstracțiuni*. Concretul și realul a precedat abstractul.

Întăiu au trebuit să fie *lucrurile* și apoi *numele* lor.

Ori explicarea preuțească—cum zice d. Coșbuc—e nebiblică. În adevăr în cap. XXV de la Mateiu se spune pilda cu cele *10 fecioare și talanții*, în care se aduce modul întrebuițării vieții, și răsplata pe ceia lume; căci la judecata viitoare *oile* se vor deosebi de *capre*; oile vor fi de-a dreapta *...în raiu* iar caprele de-a stînga *...în iad*;

Cari sînt condițiile căpătării raiului? facerea de bine—*eleimosina*.

Deci explicarea tendențioasă popească cade de la sine, și cu dînsa cade și origina biblică a vorbeii.

Eu văd origina vorbei în practica religioasă. E obiceiul la țaranul nostru ca de ajunul crăciunului și *mai ales al bobotezei* să se dea popei diferite lucruri în natură dintre care și *fuiorul*.

Țin minte că mama, care era evlavioasă, credea de a sa sfântă datorie să pregătească la cele 2 ajunuri masă întinsă cu *sarmale, turte cu julfă, vărzări cu poale'n brâu* și altele și nu se credea mulțămită până ce popa și cu toată ceata de colindători—*mânzii popii*—nu i-o mânca toată. La eșire, mai dădea și câte un leu doi vechi, iar când avea în pod fuioare și caleape—mai dădea *pe deasupra* și câte un fuior *ca să aibă mama preuteasă ce toarce și țese*.

Nu toți poporării puteau face masă, și apoi nici popa n'ar fi putut mânca la toate mesele, cu tot pântecul său de popă. Mânca doar la coana Marghiolița, la coana Niculina și mai temei de vale la coana Dalița. Pe la ceilalți lua parale, ceapă, cartofe, fasole, în fine tot ce se putea da; iar *pe deasupra* lua și fuior; ba popa Ilie cerea fuiorul, dacă vedea că nu i se dădea, căci el strângea la cele două ajunuri atâtea fuioare că punea o pânză de 40 coți; avea în poporul său numai bulgari șopi.

Aceasta era și este practica; Cum s'a născut însă vorba? Țaranca în așteptarea popei cu ajunul, pregătea pitacul, colacul, strachina cu fasole, cu făină, cu cartofe și așa plină cum era, mai punea *pe deasupra* și fuiorul, căci nu era să'l pue doar de desupt!

Practica fiind generală și repetată în fie-care an, a ajuns a trece în limbă.

Și cum cultura cănepei a ajuns rară, și nu toate gospodinele puteau face luxul de a da și fuior la bobotează *ca să lege și crucea*, au început unele a mai rări darea fuiorului ca ceva *peste mână*, zicând: ce! nu-i ajunge popei să-i dau parale, mâncare, colaci? să-i mai dau *pe deasupra* și fuior?

Azi așa, mâne așa, au făcut toate cum a făcut și

mama: când s'a isprăvit fuioarele din pod n'a mai dat fuior popei; deci pe strachina plină de daruri la ajun, un fel de *satura lanx* a Romanilor, nu se mai punea *pe deasupra* fuiorul, care acum era luat ca un lucru *pe deasupra* adică *prisoselnic*.

Iată cum din o locuțiune primitivă *de loc* a ajuns *una de mod*.

Atâta și nimic mai mult.

„Opinia“ II, 116.

---

33. Lasă gura apă

Intrasem în postul Crăciunului. Mama, cum era abotnică și ținea la rânduelile și pravilele bisericeii, n'ar fi pus gura pe carne în post s'o fi fript cu lumânarea. Și bine făcea; simțea o ușurare în suflet, când se vedea că poate îndeplini cerințele bisericii; numai bolnavului i se îngăduie—zicea dânsa—să calce aceste rândueli; altfel cât ești teafăr și pe picioare e o necinste să le iei în nume de rău.

Și cu toate că-i priia rău postul, căci cum era bătrână o vlăguia de nu era bună de nimic, credința era mai puternică și tămăduia aceste mici turburări ale trupului. Nu era zî de Crăciun sau de Paști în care să nu cadă bolnavă. Schimbarea mesei făcea să'i cadă greu la stomah, care îndatinat săplămâni întregi cu borș de fasole, nu putea mistui ușor mîncarea de carne.

Și câtă înrăurire nu poate avea mama asupra copilului ei! Inima copilului se deschide ca o floare la razele de iubire ale mamei; și gustul mama i-l formează.

Trecuse 3 săplămâni de la spolocanie; bietele ulcele, în care se făcuse mîncare de frupt stăteau spânzurate prin cuie, fără să le mai cîntească cineva. Așteptau în tihnă Crăciunul sătulul pentru a li se mai roade și arde fundul și a mai slărni din cea cotruță pe Rozica, măța noastră, cum și pe Bărgan cănele de copilărie.

Treceau zilele, treceau anii și ajunsesem din mila Domnului să țin piept cu bădița Arhip în ale bisericeii. Eram cîntăreț, nu șagă. Rânduiala canoanelor, slujba le-

turghiei, cetitul psaltirei erau floare la ureche pentru mine. Eram, dragă Doamne, elev seminarist; și nu era puțin lucru pe atunci a fi seminarist!

Imprejurări—pe cari nu eram eu chemat a le judeca—făcuse pe bădița Pavel să fie dat afară din slujbă. În lipsă de unele de altele, el se mutase cu casa la noi. Supt aripa ocrotitoare a mamei puteau găsi adăpost toți feciorii mari și mici.

Băta Pavel era om de lumea nouă; de și fusese și el când-va seminarist, dar uitase acum rânduiala de traiu a unui drept și credincios creștin.

Ce mai la deal la vale! Pe când la noi bieteale oale și ulcele de trupt stăteau în tihnă, de li se ură și lor, acum nu mai aveau parte să se odihnească. Le venise de hac oaspetele nostru, care mânca de-avalma carne și în post.

Mama, însă, cu resemnarea creștinească își ținea adetiul ei și din gustul ei n'aveam a eși eu—mezinul casei. Știa și mama că copiii bat mai mult cu carnea, dar câtă vreme plodul e la casa părinților săi n'are voie a mânca altă ceva de cât ceia ce-i vor da părinții.

-- «Când vei ajunge, băete să trăești pe banii tăi, atunci poți mânca ce-i vrea; treaba ta.

Și borșul de cartofe și de fasole era așa de bun, că mai nu l'ași fi dat pe supă, sarmale sau altă mâncare de fruct.

* * *

Mi-aduc aminte ca acum. Era într'o Duminică din Decembrie. Afară soare frumos, dar cu dinți. Omătul era mare și de pe dealul Nantării băeții roiau ca la stup cu sâniușul lor.

Prin toate părțile cât vedeai cu ochii, omăt și iar omăt. Gardurile cu cătina groasă de la coana Niculina erau turtite de troianul ce le apăsa.

Eu scrieam la fereastră în kuhne. De pe fereastră privirea era toată pe pod pe la Nița Vacă, Ilie Porcaru,

Hina Măriuca și până în deal la părintele Ilie tipicarul. Eu mă indeletniceam cu scrierea de note la psaltichie.

Imi pusese în cap să scriu *Irmologhionul* tot. În cotlonul din părete îmi stătea cărțile: psaltirea de la Neamț, Anastasimatarul lui Suceveanu și alte cărți de școală.

Se pusese masa. Întăiu trebuia să stea la masă cei cu carne. Pe divanul mare și lat din cubne se adusese în masă.

Era un curechiu cu carne de porc și împrăștia așa miros, că ar fi îndemnat pe ori cine să mânânce.

Supt masă stătea Rozica care dădea târcoale cu coada ei prin farfurii. Mr!, mr!, mr! într'una și linsuri și netezituri pe brațe. D'apoi Bargan! cum sta sprijinit pe picioarele de dinapoi și cu ochii țintă la cei ce mâncau, i se umpleau ochii de lacrimi, nările i se umflau, iar la fiecare înghițitură, înghița și el în sec.

Vi s-a dat ochii să vedeți și d-voastră asemenea lucru, căci ce e mai obișnuit de că: vezi câni, care în lăcomia lor, să înghită în sec, când văd pe alții mâncând.

Eu, cum stam la fereastră, nici una nici două, mă siliu a face cor cu bădița Pavel. Dar mama, care precum-pănea cu vorba, m'a ținut de-o parte.

Mirosul și vederea curechiului cu carne îmi deschisese atâta gustul, că pare că ași fi calcat în legi și canoane, și în naivitatea mea școlărească, cum eram cu Psaltirea în mână, unde nu zic! — de ce dracu oare n'au pus călugării un psalm, care să'l citești, când mânânci carne în post, ca să nu faci păcat!

Atâtea psalmi pentru tunete, ploi, inecăciuni, secetă, ciumă, etc. și pentru mâncat curechiu cu carne în post nici unul!

Mi se umpluse sufletul de mirosma mâncării și dacă Bargan înghițea în sec, dacă Rozica dădea târcoale cu coada prin farfurii, d'apoi și mie îmi lăsase gura apă, de gustul neasămănat de mare de a mânca.

Parcă acum când scriu aceste mi se umezește gura, amintindu-mi de cele de demult și nu pot încheia mai bine de cât cu clasica împrejurare când Eva văzând pomul oprit, a fost cuprinsă de atâta poftă, i s'a lasat apă în gură, că n'a mai putut rabda tentarea și a greșit.

Căci «frumos era și bun la mâncare rodul ce m'a otrăvit».

„Opinia“ II, 151.

---

34. Iși arată arama

Graiul poporului e plin de expresiuni figurate, căci pe când limba savantă caută a denumi fie-care idee prin termen anumit, poporul se mulțumește a numi lucrurile și însușirile omului prin termeni figurați, rod al fantaziei sale.

În acest proces de schimbare a înțelesului din propriu în figurat, s'a plecat totd'auna de la ceea ce cade supt simțuri. Și cum poporul e un fin observator, nimic nu i-a scăpat din ochi, dacă a avut prilejul să'l vadă mai des.

Poporul a trăit și trăește în mijlocul naturii; el o cunoaște bine și o observă bine; de aceea foarte multe asemănări le ia din câmpul naturii.

El știe să observe și oamenii; și multe însușiri sufletești le numește prin corelativul lor trupesc.

Așa și cu vorba de mai sus.

În trecutul vieții noastre istorice, găsim că banii cu care vindeam și cumpăram lucrurile au variat la infinit.

Nu e secol, în care să nu ne apară alți bani. Nimic mai greu de cât a le găsi echivalența lor azi.

În secolul al XV-lea găsim *Uyhi* ungurești, și *zloți tălărești*; în secolul al XVI-lea găsim pe lângă monedă locală, ca a lui Lăpușneanu, Bogdan și Ion Vodă și bani poloni.

E lung pomelnicul banilor vechi, cari au purtat nu-

mele, de la țara de unde se împrumutase: Polonia, Ungaria, Tartaria, Turcia, Austria, Olanda, Veneția.

Nu arare ori în documente găsim expresia *bani buni și bătuți*. Se vede că mulți bani răi umblau prin țară, și cumpărătorul nu uita a pomeni că a primit bani gata, bani buni și bătuți.

În trecut argintul era mai tot așa de scump ca și aurul. Cu vremea aurul s'a scumpit, și de unde în secolul al XV-lea cu un leu de argint cumpărai un galbăn tălăresc sau unguresc, cu vremea a trebuit să dai $1\frac{1}{2}$ lei, 2 lei, sau 2.20 parale ca supt Cantemir: apoi a trebuit să dai 3, 4, 5, 7, 15, 25, 35, 37 și chiar 42 lei vechi pentru un galbăn.

În această depreciere a argintului a urmat o falsificare în fabricarea monetelor de argint.

Multe monete or fi avut fața de argint, dar de desupt, era aramă curată, numai argintată pe deasupra.

Azi, în industrie, câte lucruri cași le cumpărăm ca nichelate, ori argintate nu rămân curată alamă!

Dar în trecut, când fabricațiunea era mai slabă și falsă, asemenea lucruri se întâmplau mai des.

Nu arare ori omul care își vindea moșioara lui pentru a scăpa de diferitele dabile și de dabilari, deșugubinari, desetnici, ușurgii sau glotași zapcii, primeau bani de argint ca buni și când colo după puțină întrebuițare vedea că banii au eșit răi, căci argintul fiind subțire se rosesese, și se vedea arama.

Pas să se mai plătească de datorie cu asemenea bani cărora le eșise arama, sau li se arătase pe la colțuri arama!

Din *ban bun*—cum se zicea hojma în documente—ajungea ban rău; și nu găseau nici o cumpăratură de moșii sau alte scule în care să se pomenească că s'au primit *bani răi*; dar prin faptul că necontenii se pomenea de *bani buni*, urma că erau foarte mulți *bani răi*.

Vorba de față ne spune că-și arată arama.

Și răzeșul care, pentru un petec de moșie a ajuns să aibă un sac de hârtie, el a trebuit să pățească mai des primind arare-ori bani buni și când colo vedeau că-și aratau arama.

Faptele spuse mai sus au fost deseori observate de Român, care la început le-au denumit cu vorba de mai sus, luând'o în înțelesul ei propriu.

Ducând apoi vorba la oameni, lesne s'a făcut schimbarea din înțeles propriu în înțelegerea figurată.

După cum mulți bani se par buni pe deasupra, că-i iei că-s de argint, dar îndată prin uzare își arată răutatea lor, adică stratul de aramă, așa și oamenii cari pe deasupra ți se arată buni, politicoși, prietenoși, îndată ce-i cunoști mai deaproape îți schimbi părerea despre dânșii, căci zice vorba: *până nu trăești cu omul nu-l cunoști cine-i*, «*nu-i știi moarea lui*».

Scarpină pe Rus după ureche, zicea Voltaire, și îndată apare cazacul; așa și cel mai blând om zgândărâ-l o leacă și îndată partea rea apare la suprafață,

Românul a observat bine acest lucru, dar pentru a-l califica mai bine, a luat vorba care se referă la *bani răi* și a aplicat'o la oameni, și deci azi când zicem de cineva că-și *arată arama*, nu ne gândim la bani vechi răi, care își aratau arama de sub stratul de argint ros ci la însușirile rele ale oamenilor, ascunse supt aparența celor bune.

Omul e lup pentru om zice proverbul latin; Românul n'a înțeles așa: ci s'a mulțumit a zice că-și *arată colții*, ca și cânele, când mârâe, sau că-și arată *arama*, ca și banii răi.

Iată cum experiența cu banii, făcută în cursul veacurilor, a îmbogățit limba figurată a poporului cu o expresie vie, frumoasă și veche, căci e trăită și pățită.

35. O jidovină

Cine a cetit Dicționarele geografice ale județelor, cum și Dicționarul geografic a lui Frunzescu, a întimpinat de sigur deseori denumiri topografice de: *Jideni*, *Jidești*, *Jidovi*, *Jidov*, *Jidova*, *Jidovină*, *Jidoviște*, etc., însemnând când *deal*, când *vale*, când *pârâu*, când *iaz*, când chiar *cetate*.

Jidovime și Jidova se găesc în multe județe de la Dorohoi la Vâlcea; și, de și bănuim că în actualele dicționare nu s'au dat toate numirile topografice, ce circulă în gura țaranului, faptul ne surprinde cu acest cuvânt *arhicurios*. Foarte multe denumiri vechi istorice, pe care noi le credem pierdute, se păstrează în graiul țaranului, cum e de pildă denumirea de «*Câmpul lui Dragoș*» care vine des în soc. secol XV, și pe care d. Hajdeu îl credea în Bucovina, se păstrează și azi în satele de pe valea Nekiului ca *Căndești*, *Borlești*, etc.

Tot cetitorul care a cetit «*Istoria Câmpulungului*» de C. Aricescu, știe că d-sa face mare caz de această denumire de *Jidova*, ce se dă unei ruine vechi din apropiere de Câmpulung, pentru a scoate apoi teoria sa favorită că *Jidova* e vechea *Jidava* dacă, pe locul căreia s'a clădit cetatea *Romula*, municipiu ca și al Iașilor din vestita inscripție cu *Praef. m. Iassiorum*.

Odată coincidența găsită, teoria a venit răpede să completeze coloritul vieții din vechea cetate *Romula*,

municipiu roman, în care ori Dacii, ori Romanii adusesese *Jidovi* din Britania.

Dar, cum afirmă și Boliac, *Jidova* mai înseamnă și cetatea Urieșilor, iar *Jidov* ar fi însemnând în gura Muscelenilor și *urieș*.

Iată deja *Jidov* sinonim cu *urieș*, iar *Jidova* sinonimă cu *cetatea Urieșilor*.

Dar de când au perit frații Macabei, neamul lui Israel nu s'a învrednicit de vitejia armelor; or fi având ei jidovi multe calități, *pișicherlăc*, *afaeri*, dar vitejia militară nu. Deci e inexplicabil cum în mintea Românului să se asocieze ideia de *Jidan* fricos cu ideia de *urieș*, cum *Jidova* să fie cetatea Urieșilor.

D. L. Șăineanu în studiile sale folcloristice a dat—credem—de adevărata explicație. D. sa argumentează astfel și zice: Tatarii într'o vreme au fost *Mozaici*, deci *Jidovi* ca lege, de pe când era Imperiul Cazarilor.

Românii *a fortiori* i-au cunoscut și temut din secol. XIII, când cu năvălirile lor cele neprasnice. Furia Tătarilor *Jidovi* a vârat în groază pe Români, cari au văzut în *Jidovii* tatarii niște oameni fără lege, *urieși*, căci erau înspăimântători. (Conv. Lit. XXIII; *Romania* 1889.)

Prin nici un alt chip nu s'ar putea explica mai bine această asociere între *Urieș* și *Jidov*.

Departate dar ca *Jidova* să fie dacica *Jidava*, ca *Smerodava*, *Petrodava*, etc., avem a face aici cu un cuvânt slavon, *Jidu-Jidov*; cu derivatele lui slave neștirbite la noi: *Jidova*, *Jidovina*, *Jidoviște*, etc., *jidan*, *jidoavcă*, *jidovime*, *jidovină*, *jidovit a se jidovi*, etc.

Nu mai rămâne dar îndoială că cu *jidovină* avem a face cu un slavism vechiu, stratificat în toponimia țării, ca sute și mii altele.

Azi *jidovină* numește și deal și vale, și pârâu și cetate. Am întrebat pe elevii mei și spre mirare abia au putut su-mi spue că în satele lor se chiamă *jidovină* un

loc tare și răpos, cuprins între 2 dealuri foarte apropiate între ele.

Deci și *Jidovină* e un loc tare natural; o văgăună între două dealuri infundate, unde s'ar fi putut retrage cu vremea din cauza restriștelor vremii. Noi am gasit între hârtiile Plotuneștilor și ale moșiilor Cantemirești de pe Ełan, oameni numiți *Jidani* și moșia *Jidanii*, și cari erau răzeși din vechi în acel sat căci vinde ca răzeș moșioara lui, partea lui din bătrâni, «adică eu Ion feciorul Bălanei, nepot lui Toader Jidan din Jidani... am vândut a mea dreaptă ocină și moșie din sat dtn *Jidani*», aceasta în 1672. (vezi Arhiva I, 405)

Probabil că acei răzeși au fost *Tatarii* care odinioară fură mozaici adică jidovi ca lege: iar Românii în mijlocul cărora se așezase ei *Tătarii Jidani*, i-au poreclit jidani ca nume, și li s'a pastrat denumirea și mai pe urmă după ce ei se românizase. Și oare nu acestui fapt vechiu dar adevărat se datorește origina tătărasca a Cantemireștilor, care vor fi fost vechii *Jidani* din Siliștenii de pe Ełan, sat azi dispărut de pe harta jud. Falciu.

Punem numai întrebări, fără a le da răspunsul hotărât, deși din hârtiile Cantemireștilor, care le-am cetit în cele 24 pachete mari în arhiva Berea din Huși am dat exact că Cantemireștii erau răzeși în satul Silișteni, de pe bătrânul *Ursu* fata lui popa Pârciul.

Imprejurarea ne-a favorizat de a găsi în condica de documente, înmânate mie de d-na Vlaicu din Iași, un pasaj foarte curios. Vorbindu-se în doc. din 1798, Mart 9, de o vânzare ce Ignat Pungă face către G. Șerban, serdar în satul Rădăceni și Drițești de la Covurlui, aduce hotarnica veche a satului Gorăști din 7266 Iunie 20 (1758), în care cetim: «Capătul dinspre răsărit o *jidovină* cu drum, ce iaste pe piscul dinspre Sohului, și între pârăul lui Nistor și au luat cu sufletele lor că din *jidovină* în sus până în hotarul Drițeștilor iaste partea lor și din *jidovină* în jos până în hotarul Rădăcenilor iaste partea vist. Gheuca...

și măsurându-se... până în dreptul *jidovinii*.... și am mai pus și acolo o piatră iarăși de la deal de drum în dreptu *jidovinii*.

Iată câte curiosități nu ne spun actele vechi! *Jidov*, *Jidani* (sat), *Jidm* (român răzeș), *Jidovină*, etc.

Iată pentru ce în Istoria noastră românească avem multe de așteptat și descoperit din documente.

„Opinia“ II, 188.

---

36. A'nțercat balaiia

Hina Măriuca avea casă grea. Moșu Marin murise de mult și pe urma lui nu rămăsese de cât o casă cu 6 copii : lelița Săftica și bădița Ionică, care erau mai mari ca mine ; Todiriță, Ilinca, Nița și Delița, cam de-o apă cu noi băeți, care mai mititel, care mai mărișor.

Nu era joacă la capra podului Hagiului, unde să nu fi fost Delița și Toderiță. Cum casa le era chiar la marginea din sus a podului, băeții îndată ce simțeau că a venit cineva pe pod, amandea la fereastră și într'o clipeală erau și ei în cârd.

Pe pod ne era joaca toată ziua ; acolo mergeam pe capra podului, ca comedianții pe frânghie ; acolo dădeam drumul zmeilor cu zbărniitoare ; acolo era țepul vacilor și al caprelor, care nu treceau nevămuite de o țără de lapte, când se înturnau de la cireadă ; acolo în sfârșit era gazda bătailor pe spetele băeților de jidani.

Cum treceai de pod, aveai în stânga casa Hinei Măriucăi ; păreții casei erau joși ; iar de pe ferestruica din drum puteai vedea foarte bine în tinda cu vatră, unde de obicei se durau cele mămăligi.

Șașe guri la casă de vadană nu era lucru ușor ! Cum moșu Marin murise sarac, n'a putut lăsa după sine de cât calicie lucie, o casă și mila celui de sus.

Făcea și Hina Măriuca ce putea ; lucra lucru străin ; ajuta la morți ; mai toamna pe la cules ; dar cel mai mare câștig îl avea de pe tors. Hina Măriuca cu cele 2 fete

ale sale torceau toată iarna și dacă ar fi să se socotească calepele câte le-au tors, ar fi să facem pânza cea lungă din poveste a grecoaicei celei nebune.

Dar ori cât de mult ar fi muncit dânsa, tot nu era ușor de astupat 7 guri. Nevoia învățată însă pe om ce nu ți-e voia și Hina Măriuca ajunsese la cea mai strașnică economie. Despre casa ei eșise între noi băeții vorba că pune brânza în garafă, iar băeții înghit huchiumul de mămligă după ce-l întinge în brânză pe din afara sticlei.

Ce nu-ți stârnește mahalaua! Făcea însă biata Hină ce putea să crească plodurile; și cei care o cunoșteau de aproape n'aveau de cât vorbe bune de zis despre dânsa. Ba hârnicia și cinstea ei o făcuse să răsbată în multe case. De la o curte boerească, unde dânsa torsese multe calepe, căpătă pe lângă prețul convenit și o vițică ca de un an. Cu chiu cu vai vițica a ajuns să fete o altă vițică și iată pe Hina Măriuca că avea cu ce ogoi foamea celor din casă.

Ce nu ajută o văcușoară la casa unui om nevoeș! Dar la casa unei văduve! În toate diminețele Deliță ducea vaca la cireadă până hăt în marginea dricului, în sus de casa lui moș Anton Romilă. Iar sara, la întorsul vacilor de la cireadă, noi toți băeții păzeam să nu se anine cineva de vaca hinei Măriucăi, căci nu arare ori ne înfruptam și noi băeții din laptele de la vaca hinei, care, cu toată strâmtoreala și mulțimea gurilor, era însă darnică și miloasă, și la șase copii nu lipsea să nu ospăteze adeseori și al șaptelea.

Vai de bietul vițel, căci puțină parte avea de laptele mă-sei; cele 6 guri din casă îi făceau mare întrecere și fiindcă nici unul nu avea de ajuns, toți creșteau după puțință, nu după voință.

A mers așa toată vara și toată toamna. Vițica creștea, dar și laptele se impuțina. Gurile din casă cereau mai mult. Niță, care era mai mititel, era avan după

lapte. Sara nu era altă mâncare de cât strachina cu lapte fert cu mămăligă. Era frumos de văzut cum șapte ciuturi încărcate se ridicau pline cu lapte din valea cea adâncă a strachinei cu lapte; și iarăși deșerte se scoborau pentru a se umple din nou. Cimilitura avea pe deplin ființă: «Dintr'o vâlcică adâncă multe cioare se rădică». Zică ce s'a zice, dar pentru copii laptele e sufletul lor. Nu l'ar da pe nimică în lume, în locul oțetelului sau a țerciului cu mămăligă; în locul usturoiului sau a cepei cu trunchiul de mămăligă, e de neasemuit laptele.

Se asprise acum vremea; vântul de toamnă sufla suptire dinspre Rus. La drie iarba să rărise și, cum începuse ploile, vacile contenise de a se mai duce la imaș.

Văcușoara binei Măriucăi nu mai avea lapte și, deși gurile din casă cereau mereu, dar cum, dacă nu era de unde. Mai ales Niță scância întru una după lapte; dar ce era de făcut! Biata hînă se mulțumea să astupe gura băeților cu vorba «*a'nțercat bălăia* măi băeți; numai este de unde să vă dau lapte».

A venit iarna. Neavând hîna Măriuca de dat nici o grânji, fu silită să vâre vaca în tamazlăcul lui Conu Iorgu.

Niță era un bunduc de băiat inai mare dragul de văzut. Și nu era băiat spărios; adesea venea prin casă pe la noi și mama, cum era hahotnică de copii, nu arare ori simțea o nespusă plăcere să dea câte ceva lui Niță, mai ales că știa cât de greu o ducea hîna.

Eram într'o zi la masă și, cum Niță stătea pe scările ce dădeau din kuhne în odaia de sus, unde nu începem noi a țî-l discoase pe Niță, care răspundea grăbit după fie care întrebare:

Niță mămăligă aveți? *avem*; Brînză aveți?—*avem*;— Lemne aveți?—*avem*; Foc aveți?—*avem*; Uscături aveți? *avem*—dar lapte, măi Niță, aveți?

Cum auzi bietul Niță de lapte se zighiri puțin, căci

gura îl luase pe dinainte și zisese: *avem*, dar aducându-și aminte că de mult nu mai văzuse lapte—eram acum pe la Crăciun—se opri și zise cu jale «lapte n'avem, căci... *a'nțercat bălaia*».

Cine era bălaia? Vorba se potrivea léit cu văcușoara hinei Măriucăi, așa că și Niță știa că bălaia era vaca lor din băătătură.

„Opinia“ II, 195.

---

37. Ajuns de mâncarea cânilor

Cu toții știm că Românul, pentru a arăta starea de decădere a cuiva față cu o anterioară situație materială bună, zice că *a ajuns de mâncarea cânilor*. Iar dacă vorba se referă la epoca de declin material, cei cari văd ruina cum vine, pe zi ce merge, zic : «*are să ajungă de mâncarea cânilor*».

Cred că fie-care ar fi doritor să vadă de unde până unde Românul și-a asociat aceste două fapte : *a fi sărac și a ajunge de mâncarea cânilor*.

Ce să fie aceea *de mâncarea cânilor* ?

Românul zice de câne că *bate* : «*ian auzi cum bate cânele*» adică cum *latră*. «Oare la cine *bate* cânele» ? «*parcă au intrat lupii în sat de bat câinii așa de tare*».

Deci *a bate* este sinonim cu a *latra*.

Tot așa în loc de *a mușca* se zice *te mânâncă*. «N'a auzit pe moș Marin *l'o mâncat câinii*». Dar *l'a mâncat câinii* nu e tot una cu *l'a mâncat lupii*. Lupul te mânâncă de-a binele, iar cânele când te mânâncă, numai *te mușcă*.

Mai mult încă; expresiunea *l'au mâncat câinii* înșamnă că l'au și *latrat*, dar așa de tare și așa de aproape, că mai era să pue gura pe dânsul

Când *bate cânele*, *latră* de departe, când *te mânâncă cânele*, *latră* de aproape, dacă nu cum-va chiar te apucă de-a binele.

Dar de la acest înțeles la cel dat întâiū : «*a ajuns de mâncarea cênilor*» e o mare distanță. Avem a face

aici cu un curios, dar prea exact fapt de observare socială.

Cânele e animalul, care își cunoaște stăpânul și pe toți ai casei, și sunt rari câinii, care să fie așa de sălbateci și zăvozi care să dea și la stăpân; un asemenea câne plătește cu pielea lui nătângia.

Puterea de reținere a imaginii stăpânului și a celor din casă, e un fapt pe care fie-care din noi l'a observat la câne. Statura, vorba, portul, mersul, călcătura, mirosul trupului, strigătul pe nume, timpul sosirii acasă, felul cum deschizi poarta, etc. etc. totul în fine e cunoscut, simțit și înțeles de câne. Chiar mâțele au această abilitate și nu rari sunt cazurile ciudate de inteligența lor.

Mai ales câinii de pe la școli publice și care s'au fost deprins deja cu copiii, n'ar da la un copil Doamne ferește; cum văd fețe străine îndată sar și hămăesc.

Iată dar un punct câștigat: «cânele dă la străin», «sare dar să'l mânânce».

Dar nu ori ce străin leagă de el starea de sărăcie, ca așa să se nască ideia că cânele mânâncă, adică sare la calici.

La țară, unde portul tuturor e acelaș, cu diferență de curățenie, natural că nefiind deosebire de înfățișare între unii și alții, cânele va latra la ori ce străin, pe care nu'l recunoaște; iar sătenii fiind ei latrați de orice câne, care nu e al lor, n'au putut ei cei dintâi să-și asocieze ideia de sărăcie cu acea de lătratul cânilor.

Iar dacă cândva intră țiganul ursar cu ursul în sat, câinii vor hămăi, că le miroase a urs, iar nici de cum că țiganul e mai rufos de cât sătenii.

Sprijit deci pe nasul cânelui, luând apoi în vedere apropierea de stare materială între săteni, eu cred că vorba nu și-a găsit întâiu asocierea la țară. Mediul de traiu n'a putut motiva această asociere.

La orașe din contra. Aici contrastul între starea materială a oamenilor e mai izbitor, de-o parte palate lu-

xoase și de altă parte case sărăcăcioase; unii în haine bune și în livrea, alții în haine sdrențuroase.

În această diferențiere de stare și de înfățișări, natural că și cânele și-a acomodat simțul său nativ.

Ia un câne din curtea unui om bogat, câne, care zilnic vede în persoana celor de acasă oamenii bine puși, natural că un asemenea câne totdeauna când va vedea oamenii bine puși nu va bate la dânsii; și dacă câte un cățeluș hămăește ascuțit, cânele cel bătrân stă tologit pe pragul casei, fără să se miște, căci nu e prost să se obosească, de oare ce experiența vieții i-a identificat pe stăpânul său cu ori-ce om bine pus.

Și nu numai cânele știe să facă aceasta. El ca un păzitor al casei își îndeplinește rolul cu aceiaș exactitate, ca și sermanul serjent de oraș, care dă drumul la o paradă în lăuntru la toți cei bine îmbrăcați. Acelaș raționament face sergentul de oraș ca și cânele din pragul casei stăpânului.

Imediat, însă, ce un sdrențuros intră în ogradă, să vezi ce mișcare între câni; și mare și mic, tânăr și bătrân sar, latră, hămăesc, se răped, apucă, mușcă, dau la om, de-i crede că-l rupe, *il mânâncă* nu glumă; și vai și amar până ce se pctolesc.

Înfățișarea proastă a cerșetorului, care nu lipsește a umbla cu ciomag lung, întartă pe câni, căci nu degeaba mahalaua a legat pe spetele calicilor că *numai întartă câni*.

Deci cu cât contrastul între oameni va fi mai mare la înfățișare, cu atâta și câni vor da la cei mai rău îmbrăcați; reciproca nu se întâmplă adesea.

Dacă legăm acest fapt de fineță al simțului cânelui, cu faptul des observat pe la curțile oamenilor chiaburi dacă vom generaliza acest fapt la ori-ce suflare omenească cu o înfățișare sdrențuroasă, natural că lesne s'au putut asocia *sărăcia* cu *mâncarea cânilor*.

Vorba s'a lățit de la târg la țară, de la curțile boe-

rilor la cei fără dare de mână, așa că dacă cine-va, dus de împrejurări fatale, era ajuns la scăpătăciune, la nepuțința de a umbla cel puțin bine îmbrăcat, ci cu antereu și giubele rupte și ferfenetoase, natural că Românul, iubitor de limbajul figurat, a *luat efectul drept cauză*, a numit sărăcia prin urmările ei vizibile pentru câni, și în loc de a zice cutare are să calicească sau *chiar a calicit*, a luat efectul sărăciei văzut prin ochii cânilor, și l'a dat ca po-reclă figurată însăși sărăciei.

Raționamentul a fost pe atât de simplu, pe cât de justificat.

Câinii latră pe ori-ce calic sdrențuros;

X, care până acum a avut avere, are să ajungă calic; dar de oare-ce câinii mănâncă pe ori-ce calic, X are să ajungă de mănăcarea cânilor.

Să zicem că avem aici a face cu o *metonimie* și pace.

38. Ban cu baș

Documentele sînt acele, cari îți oferă în cel mai mare grad tot interesul. Nu e document, pe care pui mîna, să nu îți prezintă ceva nou : ici un nume de boer, colo un nume vechiu de oraș ; ici o dare veche, colo un obicei vechiu.

Cetitorul *Opinieii* știe că din documentele, publicate ocazional în coloana aceasta, am dat de cuvîntul *a lupi* ; tot din documente am scos notița interesantă cu referință la chipul cum se socoteau dobînzile ; mai de mult nu se lua dobînda socotită pe suta de lei (per-centum), ci potrivit sistemului zeciuelei, desetinei, se socotea pe zece ; se zicea „cu dobîndă zece în doisprezece“ sau zece în unsprezece.

Aceasta cu 130 ani în urmă.

Azi întîmplător am dat de un alt document rătăcesc cu referință tot la daraveri bănești și de judecată.

În 1741 se urma un proces între rătășii din satul *Benești*. Satul era împărțit în două părți : în jumătatea din sus venea rătășii clucerul *Iordachi Romașco*, care avea 4 frați. Ca cel mai înstărit dintre frați, el deschide proces de *lămurirea* moșiei *Benești* în jumătate de sat. Dovadă că înainte nu erau moșiile *lămurite* adică hotărnicite și divise, ci comunitatea rătășilor, *plemea* rătășească, stăpînea în devălmășie pămîntul, cum în parte și azi a rămas indivisă proprietatea la pădure.

Procesul se deschide ; se fac jalobe la domn ; se scot

cărți gospod de judecată; se scot chiar și ispiscace; se aduc hotarnici la fața locului în două rânduri ca să hotărânicească moșia în părțile răzășești; în sfârșit Iordachi Romașco vine la Iași și așteptând *zi de soroc* pentru judecarea procesului, a cheltuit tot ce a avut; ba s'a mai imprumutat și cu bani de la negustorii Turci, luând bani cu dobândă mare. Dacă am lua ca normă dobânda zece în doisprezece, ar urma că a plătit 20% pe an; sigur însă că a plătit dobândă mai mult.

Dar frații lui nu se prezintă la vadeă; Romașco atunci scoate o hârtie de la Vodă—era Gr. Ghica Voevod—prin care se rânduește boerul *Mardarie Cliucerul* să aștepte încă până la Sf. Dumitru, în care timp frații lui Romașco să vină să plătească partea lor de datorie anume câte 30 lei de frate; iar la din contra părțile lor din jumătatea de sat din Benești se vin de drept lui Romașco.

Iată 4 frați, care stăpâneau pământul în devălmășie; în dorul de a-l deosebi de alți răzeși ei deschid proces; unul din frați poartă toate cheltuețele, și ca urmare rămâne stăpân pe partea fraților.

Cei trei frați devin *răzăși vânduți* fratelui lor; ei es din comunitatea răzășască, căci n'au putut plăti 90 lei—partea lor cuvenită la judecată.

Cât cheltuise Romașco la judecată? Luând litera documentului se cheltuise 120 lei vechi, căci «pe patru frați vine de parte câte 30 lei».

În 1741 galbănul umbla 3 lei 20 parale, cum reiese din scrisorile dragomanului Calimahi către rudele sale din Moldova; deci 120 lei veneau cam 40 galbeni. Luând însă prețul leului vechiu de atunci de cel puțin 10 ori mai scump ca azi—când galbănul vine 37 lei vechi—ar reeși că în 40 galbeni avem 400 galbeni ca valoare de ban în piață, *deci cam 500 franci !..*

Cheltuelile mari de judecată s'au datorit faptului că

Romaşco s'a mai imprumutat de la Turci cu bani, plătind pentru aceasta dobândă mare. In graiul de atunci dobânda se zicea *baş*, după Turceşte *baş*=agio, scont, dobândă, cum şi cetim într'un document: «*La acea cheltuială care, s'a făcut cu cărţi gospod, cu ispisoace, cu hotârnicii în două rânduri, ce au dus acolo şi cu zabavă aice la scaunul domniei aşteptându vreamă giudecăţii şi cu başuri, ce au dat la Turci luând tot bani în baş de au cheltuit*».

Dar spre edificarea celitorului dăm documentul în întregime :

Io Grigorie Ghica Voevoda, bojiu milostiu gospodar zemli Moldavscoi, datam cartea domnii mele, lui *Lordachi Romaşco* clucer. să fie volnic a opri, din giumatate de sat de *Beneşti*, părţile. fraţilor lui, pentru cheltuiala, ce au făcut imblând în câte-va rânduri, de s'au giudecat, cu răzeşii din ceialaltă giumatate de sat până sau lămurit şi sau ales acea giumatate de sat, de au rămas lămurită şi fără nici o pricină, la stăpânire lor şi din fraţii lui nau dat alţi nime, la acea cheltuială fără numai Mihalachi Doniţă zisă cau dat 12 lei cu un drob de sare şi cu alle socotele ce au mai avut, pentru care cheltuială socotindu-i cliuceriul Mardarie din porunca noastră leau pus şi zi, cine nu ş'a da parte sa la aceia cheltuială pân in doă săptămâni, să i să popriască moşia de istov şi ei tot nu sau mai dat părţile lor la acia cheltuială care s'a facut cu cărţi gospod cu ispisoace, cu hotarnici în doă rânduri ce au dus acolo şi cu zabavă aice la scaunul domniei aşteptându vreamă giudecăţii şi cu *başuri* ce au dat la Turci luând tot bani cu *baş* de au cheltuit si dreptu aceia, iată că de iznoavă li s'au mai dat soroc până în sfete Dimitrie, carele din fraţi nu şar da parte sa, ce lar ajunge la cheltuială după socoteala dreaptă ce sau făcut, pe toţi banii ce sau cheltuit la lămuritul acei moşii denceputul gâlcevei acei moşii şi până acum, acela să lipsască din stăpânirea acei

moșii și să rămâe parte lui de istov pentru cheltuiala. ce
i s'ar face. partea lui carea cheltuială împărțindusă în pa-
tru părți *precum imblă* acea giumatate de sat pe patru
frați și vine pe parte câte 30 lei și nime să nu ste împo-
triva cărții gospod.

u. Ias (in Iași) It. (anul) 7249 (1741) Mai 21

„Opinia“ II, 235.

---

39. Om însemnat

Vorbitorul deprins cu sensul abstract al cuvintelor, așa cum ni-l dă limba de azi, rămâne mirat, când află prin etimologie sensul lipit odinioară de acel cuvânt. De pildă nu același înțeles abstract dădeau cei vechi cuvintelor *spaț* și *timp*; rămâi mirat când descoperi sensul primitiv al cuvintelor *zeu*, *heruvim*, etc. Cât de mult nu ne spune etimologia cuvântului *îndoială* asupra chipului cum a înțeles și exprimat Românul ideia de *nesiguranță*. A luat numeralul *doi* și cu verbul care s'a format din *doi* plus prefixul *în*: *a îndoii*, aplicat la lucruri ca crengi de copaci, care din cauza greutateii ce poartă se arată de departe *a fi două*, adică *îndoite*, a transportat cuvântul acesta la denumirea stărilor sufletești; în loc de a fi *unul*, e *doi* cu gândirea și iată cum într'un termen abstract filosofic găsim cea mai materială tulpină primitivă.

În acest proces de abstracțiune al cuvintelor în limbă nu e de ajuns numai o generațiune două, ci sute și mii de generațiuni, perindate la popoare deosebite. Căci viața morală și sufletească a poporului care le vorbește, și ca atare în transformarea înțelesului cuvintelor adesea avem nevoie a ne sui la Latini, dacă nu mai departe, la Greci sau chiar la Arii primitivi.

Avem expresiunea *om însemnat*; sensul care stă și azi la popor e cel material: *om care are semn*. Din cele mai vechi timpuri *chelia*, chelbea cum zicem noi, sau *spânatecul* au fost luate ca semn. Poveștile noastre ne spun

multe de *omul spân*. Natural că din vechi oamenii purtându-se *bărboși și pletoși*, — *pletoșii* Achei din Iliada—, iar la noi păstrarea lui *bărbat* în loc de *vir*—natural, zic, că oamenii fără barbă și fără păr pe cap să fi fost socotiți *cu semn* pe la duhurile necurate.

Unde mai pui oamenii cu defecte organice, ca *schiopii*, *chiorii*, *ciunții*, *roșcații*, cu *negei* mari pe nas ori pe față; iată atâtea semne exterioare, care servea ca mijloc de deosebire a oamenilor.

Senzul acesta material și fizic al cuvântului *însemnat* îl găsim și azi în foarte dese cazuri; dar la latini era mai des obișnuit. De pildă se zicea *insignis bos*—bou țintat cu alb în frunte, ca vechiul bou Apis la Egipteni; *insignis puer* copil schilod, *insignis cauda*—coadă mare. Nu arare ori și urmele vinete ale bățăilor, vânătăile se numeau tot *insignita*; iar acela care avea un semn deosebitor era *insignatus*, ceia ce ne dă tocmăi al nostru *însemnat*.

Ar urma dar din această alăturare că procesul de abstracțiune al cuvântului *însemnat* de la *semn* a fost făcut numai de Latini, iar că noi Românii am păstrat cuvântul latin fără a conlucra întru ceva la această transformare de înțeles.

Așa ar fi la prima vedere.

Semn al nostru vine din *signum*, prin schimbarea grupei *gn* în *mn*, ca în multe alte cuvinte; iar din *insignatus* a eșit taman *însemnat*.

Latinul avea pentru ideia noastră de *însemnat*, *renumit*, *strălucit*, mai multe cuvinte: *inclitus*, *clarus*, *praecclarus*, *celeber*, *ilustris* și *insignis*. Românul a păstrat numai pe *insignis*, *insignatus*, în *însemnat*. În adevăr era singurul cuvânt care spunea complect și precis partea materială a ideii.

În lumea veche se putea zice că chiar acel care are un semn natural: *spân*, *cu părul roș*, *șchiop*, *ciunt*, *schio-*

lod, chior e însemnat de la D-zeu. Dar acest înțeles păstrat și azi nu ne explică al doilea înțeles: *renumit, strălucit*, cu referință la poziția socială, la rostul politic, la vază în societate, etc.

N'a putut trece ușor de la semnul natural la ideia de superioritate socială. Intru cât era și este fatală legătura de cauză la efect între un semn natural și renumele cuiva? Numai popii s'au bucurat de acest avantaj, că a rămas zicătoarea: «i-a mers vorba ca de un popă tuns». Dar de ce a fost tuns popa? Aici e o acțiune omenească și aceea l'a făcut pe popă să-i meargă vestea. Până ce nu s'a legat aici o acțiune omenească, care să lese un semn pe trupul cui-va și din anumite motive politico-sociale, nu s'a putut trece de la senzul material la cel moral de azi.

Ar fi un motiv *hainele*. În vechime boerii purtau anumite haine. După haine se cunoșteau boerii între ei; dar nu totdeauna haina putea face pe cine-va *însemnat*, căci haina era un semn exterior, comun tuturor, și deci nu a putut servi ca puncte de trecere la senzul de azi.

Alte semne exterioare, după care se cunoștea cine-va că nu e om de rând, *erau tăerea nasului și a urechei*.

Nu se tăia ori și cui nasul și urechea. Toți boerii purtau haine potrivit rangului, dar nu toți ajungeau să fie crestați la ureche și la nas.

Dacă străbunii noștri n'ar fi practicat acest obicei, probabil că ne-am mulțami a spune că *însemnat* vine pur și simplu din *insignitis*; dar așa când știm că obiceiul de a sluți oamenii era des practicat de domnii noștri, natural că în societatea veche se găseau mulți boeri—căci țărani n'aveau de ce să fie crestați—fără nas și fără urechi, adecă *cu semne, însemnați* la față.

Din ce cauză? Sigur vre-o intrigă politică, vre-o răsunare politică: și ca dovadă să reamintim clasicul caz a

lui N. Milescu Cârnu, căruia Ștefăniță Lupul i-a tăiat nasul cu hangerul.

Iată pasajul:

«Deci Ștefăniță Vodă, cum au văzut bățul cu cărțile, sau prea mâniat, și-l-au și adus pe acel Niculai Milescu înaintea lui, în casa cea mică, și au pus pe calău de i-au tăiat nasul; scoțând Șt. Vodă în grabă hangerul lui din brâu, au dat de i-au tăiat călăul nasul; și nu au vrut să-l lase pe călău să-i taie nasul cu cuțitul lui de călău, ce cu hangerul lui Șt. Vodă i-au tăiat nasul».

În jurul acestui obicei se leagă idiotismul *n'ai nas* în senz de *n'ai trecere*, căci fiii de domni crestați la nas, deci cu nasul neîntreg, n'aveau trecere la domnie, și iar mai știm câtă greutate au avut boerii a alege domn pe C. Basarab Cârnu după Matei Basarab, de oare ce era crestat la nas, și se credea pe atunci că domnul să fie întreg la trup, iar nu un schilod ca un *Petru Șhiopol*.

Crestarea la nas și la ureche era un semn văzut. În acest semn Românul vedea că cel crestat e un om sus pus, cu un rost în țară; că e un mare boer, care a avut gânduri de domnie poate și din cauza năzuințelor sale a fost însemnat la față.

Bătrânii noștri când ziceau dar: «aista-i om însemnat» se gândeau mai mult la semnul exterior, la creștătură. Mai apoi asociindu-și că aceasta se datorește unor pricini anumite, că omul însemnat e un boer mare care s'a răsculat, s'a hainit cu domnia, a legat ideia de s'a însemnat aplicată la semnele exterioare la rolul său politic, și menținând apoi pe acest de al doilea, l'a întrebuițat și la alți oameni, care nu mai aveau pe trup semnele rolului lor politic, dar au jucat o rolă în societate. Un M. Cogălniceanu n'a suferit nici o creștătură la nas, sau la ureche, dar față cu rolul său din stat, a fost un *om însemnat*.

Iar azi când vorbim de oamenii însemnați ai României nu ne mai vin în minte chipurile bieților boeri de prin secl. al XV-a, XVI sau XVII-a, care purtau pe fețele lor semnele amestecului lor în afacerile publice, ci ne găudim la frunțașii noștri politici, care conduc destinele țării, fie-care după semnele deosebitoare ale spiritului lor. Cuvintele trăesc, dar senzul lor se modifică.

„Opinia“ II, 240.

40. Podgorii

Cu cât aprofundezi mai mult cuvintele, cu atâta învățămintele, ce reiese din studiarea lor sînt mai mari. Traiul și vicisitudinile vieții unui popor se oglindesc neștirbit în graiul său, căci limba e pastrătorul intact a tot ce a suferit poporul, ce-o vorbește. Numai să știi ceti într'insa.

Grăiul român, format fiind dintr'un conglomerat lexical slavon adăugat la un graiu latin, ne prezintă multe curiosități. Pe temelia latină s'a cladit graiul de azi, păstrat în elementele sale lexicale ca și poporul nostru de azi.

Alături cu denumirea latină de *munte*, singura ce-o cunoaște poporul român în sens comun, pe ici pe colea se păstrează denumiri slave *Cernegura* de lângă Piatra, care nu-i altceva de cât *munte-negru*.

La rădicăturile mai mici de pământ, la *monticula*, românul le zice *dealuri*, denumire slavonă, care însemnă în vechea slavă și serbă tot *munte*. Prezența a două cuvinte în l. slavonă pentru ideia de munte, *gor* și *deal*, a făcut ca una: *gor* să fie lăsată pe de-o parte, de oare ce n'a putut învinge pe *munte*, cuvânt înrădăcinat în graiu, dar s'a păstrat pe ici pe colea în denumiri proprii **Gorjiu**=Jiul de sus, *din munte*, pe când **Doljiu**=Jiul din jos, *din vale*. Tot pe *gor* îl avem în rusescul aclimalisat în cărțile bisericești *Sfetagora*=sfântul munte (Atos).

Tot la tulpina *gor* trebuie alăturată denumirea de

măgură, dată la anumite piscuri de munte, care în deobște sînt acoperite cu păduri. Iar dacă e a duce vorba mai departe ilustrul nostru General **Gorjan**, cuprinde în rădăcina sa că e din *Gorjiu*, adică din Jiul de sus, *din munte*.

De ce vorba de munte și deal, când noi avem să ne ocupăm de *podgorii*? Iată care e legătura: Românul a cunoscut *via* și *vinul* de când e dânsul ca popor, căci a moștenit practica *viei* și a *vinului* de la Romani. Ori și Romanii au moștenit-o de la Greci (*vinum, vinea, foinos, oinos, etc.*).

Dar ce zic eu! cuvântul *vin* e arie, căci în toate limbele Europene se găsește cuvântul *vin* (lat. *vinum*; ital. *vino*; portug. *vinho*; catal. *vi*, prov. *vin, vi*, franc. *vin*, albanesă *venë*, slav, rus, serb, bulg., ceh, *vino*, polonă *vino*, got., *vein*, etc. etc.).

Oare nu degeaba se zice că tata Noe cel bătrân, fost-a fost puiu de Român, căci el a descoperit *via*, cum și zice scriptura :

«Și Noe începu să fie agricultor și plantă și vie și bău din vin și se îmbătă» Genesa IX, 20).

Deci nu putem bănuî nici un moment că Românii să fi părăsit cultura *viei* supt ori-ce formă de așezare socială și politică ar fi fost. Păstrarea cuvântului *vin* și *vie* denota că nu noi am făcut excepție de la practica acestei ocupațiuni, care a căpătat consfințirea sa din cele mai vechi timpuri; căci dacă luăm toate culturile observăm că n'a fost popor semit, sau arie, din Asia sau din Europa care să nu fi făcut libațiuni zeilor din prinosul viței.

E prea înrădăcinat obiceiul băulurei vinului pentru a-l stărpi cu una cu două.

S'a încercat el Deceneu la Daci să stârpească viile, dar n'a reușit, căci și azi urmașii popoarelor băștinase din Carpați, cunosc vinul și *via* (Strabo VII. 3. §. 11).

Care însă erau locurile, pe unde s'a plantat via? Aici stă toată chestiunea. Cunoaştem cu toţii azi regiunile vinicole din ţara noastră şi cu toţii zicem că regiunea dealurilor e cea mai priincioasă viilor. Şi iar mai ştim că acestei naturi deluroase a pământului datoreşte Franţa superioritatea sa faţă cu Germania, care e muntoasă.

Cu ce cuvânt însă numeşte Românul regiunea viilor? Toţi zicem *podgorie*, rostit aplă şi *potgorie*. Denumirea e slavonă veche: *pod-gorie*, şi se păstrează şi în rusasca de azi, şi înseamnă: *care vine sub munte, la poalele muntelui*.

Dacă luăm harta Moldovei observăm că regiunile vinicole le găsim la dealuri, iar nu la munte, afară de Odobeşti, care n'a aparţinut Moldovei de cât din secl. XV-a, Pe când din contra în Muntenia mai toate regiunile vinicole vin *supt munte*, căci Muntenia mare n'are dealuri ci de-o dată de la poalele muntelui incepe şesul; de aici şi denumirea de *Muntean* şi *Muntenia* dată acestei ţări.

Cercetând istoria vom găsi că centrul vechii vieţi a fost Oltenia şi împrejurimele vechii Sarmisegelusa, şi că dar neamurile care au locuit pe acolo au botezat regiunile vinicole că vin *supt-munte* zicându-le pe limba lor *podgorii*. De la ele au primit şi Românul şi păstrează şi azi vorba, cu toate că regiunile viilor s'au întins şi pe regiunile deluroase, care nu mai sînt nici *gora* nici *podgoria*.

În scurt dar păstrarea denumirii de *podgorie* dat la regiunile vinicole ne arată că cultura viei a început din sud, din Oltenia, s'a întins apoi în Muntenia, unde avem podgoriile Odobeştilor, şi apoi în sus: Cotnari, Nicoresti, Huşi şi Iaşi. Deja Cotnarii erau regiuni vinicole în secol XVI-a după mutarea capitalei la Iaşi, iar Huşi devin podgorii în secol XVII-a după înfiinţarea Episcopiei de Huşi în 1592.

Pare a se lega dezvoltarea culturii viei în anumite regiuni după mutarea centrelor politice şi religioase, căci

—ori-ce s'ar zice—dar via a fost un articol rezervat celor bogați. Domnii, boerii, mănăstirile și apoi cei nevoeși au putut avea și plantă vii.

Și azi când Răeșteanul de la Huși zice că are vie în *podgoria* Ochiului, arată că a împrumutat cuvântul de la acei care au adus practica culturii viei din jos, de unde în adevăr viile veneau *supt-munte*.

„Opinia“ II, 200.

---

41. Moghilă-Movilă

Cetitorul cunoaște frumoasa legendă scrisă de Neculce, prin care se arată cum Stefan cel Mare, căzut de pe cal în războiul de la Scheia, și ajutat de aprodul Purice de a se sui pe calul împrumutat, l'a răsplătit cu moșii, schimbându-i porecla în renume: Sărace *Purice!* de-oiu scăpa și eu și tu, te-oiu face *Movilă*.

Frumoasa legendă, ne aruncă o lumină nouă asupra firei marelui Voevod, care pe lângă că era viteaz, era și hătru în împrejurări grave.

Nu prejudecăm veracitatea legendei. Nouă ni se pare că *Movilă* apare ca boer înainte de Stefan cel Mare. În ori-ce caz nu vechimea familiei ne preocupă acum, ci numele.

Azi cu toții zicem *movilă*, *Movileștii*.

Cetitorul trebuie să știe că în vechi Eremia Voevod își zicea totdeauna *Moghilă*.

În documentele vechi iarăși găsim formele *Moghilă*, *Mohilă* și chiar *Movilă*.

Formele *Moghilă* și *Mohilă* vin mai des în secl. al XV-lea; iar forma *Movilă* apare prin secl. al XVI-lea: se luptă o sută de ani și mai bine cu formele *Moghilă* și *Mohilă* pentru a învinge apoi definitiv.

Nimene azi n'ar zice *Moghilă*. De ce oare? Ce fenomene fonetice s'au petrecut aici cu rostirea și scrierea cuvântului?

Vom răsfoi cu aceasta o pagină din istoria dialectului Moldovenesc.

Forma corectă sub raportul etimologic e *Moghilă*. Aceasta apare mai des în vechile documente, unde diferiți boeri Moghilești subscriu și adevăresc actele. Voevodul Eremia iscălea totdeauna *Moghilă*. Aveau cunoștință pe atunci și piserii de documente că forma corectă e *Moghilă*, căci cuvântul e slavon, și în slavonește se scrie *Moghila*, în înțales de mormânt, gramadă, *tumulus*.

În virtutea cărui fenomen fonetic s'a putut trece de la *gh* la *v*?

În Românește *gh* vine din *b+i*; *bir*=ghir; *bine-biene*=ghine; *bivol*=ghihol; etc.

Gh mai reprezintă muiarea sunetului *gl*; *glacies*=ghiață; *glandus*=ghinduri; etc.

În cuvântul *lighean*, *gh* e originar turc.

Cum dar *moghilă* a putut da *movilă*? Avem a aminti aici că în dialectul rutean, malorusian și ceh, o sumă de cuvinte slave cu *gh* se rostesc cu *h*.

În ceea ce privește aspirațiunea cuvintelor, vedem o creștere gradată de la Sud la Nord. Muntenii zic *arae*; noi zicem *harag*; Bucovinenii zic *hargată* în loc de *argat*. Neologismul *Igienă* scris și rostit de unii *Higienă*, la Ruși devine *Ghighbiena*!!

Potrivit acestui fapt fiziologic al guturalizării sunetelor, cu cât mergem spre Nord, vom găsi și cuvântul vechiu slavon *Moghila* scris *Mohila* de către piserii malorusieni, ce vor fi fost după vremuri în cancelariile noastre.

Deja paharnicul *Moghilă* din 1490 iscălește nu arare ori *Mohila*.

Iată dar dubletul fonetic: *Moghila*—*Mohila*. Boerii cărturari, cum cată să socotim pe voevozii Moghilești, cunoscând etimologia cuvântului s'au oprit totdeauna la forma pur slavonă *Moghila*, neprimind ca bună rostirea malorusiană.

Dar diecii de logofeție? dar poporul care a primit cuvântul slavon și în sensul comun? Poporul a auzit mai des rostirea ruteană *Mohilă*.

Cum a tratat atunci poporul pe *Mohilă*? Prezența lui *h* i-a încurcat.

H vine în graiu din *f+i*; *fire*=*hire*; *fiu*=*hiu*; *fireș*=*hireș*; a *fi*=*a hi*; Forma *hi* pro *fi* era chiar literară la vechii noștri scriitori, generală în Moldovă, mai rară în Muntenia.

Dacă *h* vine din *f+i*, de ce în *Mohilă* nu s'a rezolvit *hi* în *fi* și să se fi zis *Mofilă*?

Dacă poporul în rostirea lui, ar fi cunoscut forma *Moghilă*, ar fi oscilat spre *ghi* venit din *bi* și ar fi inclinat spre forma *mobilă*. Iată dar două alternative. Aspirațiunea *gh* drept *h* o mai găsim în cuvinte ca *Gudici* pro *Hudici*; *Guso* pro *Huși*; *Ghetman* pro *Hatman*.

De ce *hi* din *Mohilă* a dat *vi*?

O mulțime de *h* vin din *v*; *vulpe* a dat *hulpe*; *bivol* a dat *ghihol*; *Bivolari* a dat *Ghiholari*.

Iată dar că prin analogie *hi* aici s'a rezolvit în *vi*.

Putea să se rezolve și în *fi*? Posibil.

Vechiul *pohtă* a dat *poftă*; *hvală* a dat *fală*; iar *dohtor* pro *doftor*.

Dacă s'a zis cândva și de cineva *Mofilă* nu știu, dar lucrul nu e imposibil.

O sumă de *f* devin *v*; *vârf*=*vârv*; *praf*=*prav*; *pilaf*—*pilav*; *Popof*—*Popov*; rostirea cu *v* e obișnuită la slavii de la nord; rostirea cu *f* la slavii de la sud. Dar odată *f* rostit *v*, și o mulțime de *h* devin *v*; *vârv*—*vârf*—*verhovnic*; *vătav*—*vătaf*—*vătag*; *hitlen*—*fitlen*—*viclean*;

În scurt o sumă de *h* devin *v* prin *f*; alții ajung de-a dreptul prin analogie.

Din *prah* (Prahova) s'a ajuns la *prav* prin *praf*, din *hitlean* (unguresc «fără credință») s'a ajuns la *viclean* prin *fitlean*, cum se găsește prin documente; din *verh*, *verhovnic* s'a ajuns la *vârv*; prin *vârf*; Dar din *Mohilă* la *mobilă* nu s'a ajuns de cât prin analogie.

În *hulpe* și *ghihol* presupunem influența plurarului; încercați a zice *vulchi* și *biholi*, și vedeți cât comoditatea

graiului, sau așa zisă alunecarea sunetului a cerut ca mai ușor *hulchi*—de unde *hulpe*—; cum și *ghiholi*—de unde *ghihol*.

Dar de când a început a se zice *movilă*? Pe la 1430 găsim un *Movilă*; deci în sec. XIV era în graiul românesc *hi* venit din *fi*; de oare ce cărturarii timpului chemați a scrie așa zicând mai cioplit pe *mohilă*, nevoind a-l sui la obârșia slavă *moghilă*, l'au apropiat de forma zisă mai aleasă: *movilă*.

Pronunța cu *Movilă* a fost cu drept populară.

Că s'a greșit aici nici mai încapе indoială. Forma corectă era și trebuia să fie ori *Moghilă*, ori *Mohilă*, ambele slavone. Ai noștri schimbând'o în *movilă* au făcut ceia ce ar face cineva azi, dacă ar zice: *libean*, *pibril* ori *opiu*.

Dar ce nu face usul?

„Opinia“ II. 257.

---

42. Imi Mânâncă venitul

Intre multele înțelesuri ale cuvântului *mânâncă* e și cel figurat: «mânâncă comândul», «mânâncă averea», «mânâncă din gard», «mânâncă din gardu Răzoaei», «mânâncă răbdări prăjite», «nu mânca ciuperci», «nu mânca rahat», etc. etc.

Fie-care din aceste vorbe își are obârșia sa și a le explica pe toate ar fi a ne scobori în viața de toate zilele, pentru a prinde psihologia mediului, care a dat naștere acestor vorbe.

Mă voi opri azi asupra înțelesului vorbei: «îmi mânâncă venitul», căci o cred și cea mai veche și singura care a înlesnit trecerea de la înțelesul propriu la cel figurat.

Intre nenumăratele acte cetite, nu arare ori am găsit jalbe la domnie din partea cutărei boeroaice sau boer întăritat asupra altui boer, ori razeș vecin cu proprietățile sale, zicând că «a luat în tărie moșia mea și o stăpânește, mâncându-mi venitul».

«Imi mânâncă venitul moșiei» azi se referă la ceia ce produce moșia, fie în natură, fie în bani. Și pare a fi mai general înțelesul că mânâncă venitul în bani, de cât în natură, căci se zice foarte des: «mi-a mâncat toți banii; mi-a mâncat toată averea», «mi-a mâncat zestrea».

Nu e greu a explica logicește nașterea acestui înțeles figurat. Când mâncăm ceva: o bucată de pâne sau o mâncare, în înțelesul de a mânca întră ideia de împuținarea și nimicirea lucrului ce mâncăm.

Odată dar cu acțiunea maxilară se leagă în minte și ideea de împrumutare a lucrului mâncat.

Dacă de la bucata de pâine, ce se împrumută și dispare prin acțiunea mâncării, spiritul prin asociare de idei trece la alt obiect — banul, de exemplu, care se poate împrumuta cheltuindu-l, negreșit că mintea va percepe raportul de asemănare: disparițiunea, *împrumutarea*, și în loc de a zice: «am cheltuit banii» va zice mai des: «am mâncat banii».

Zestrea se cheltuiește, se prăpădește, se perde. În toate aceste cazuri ea se împrumută, se mișcă, se nimicește. Spiritul stabilește atunci raport de asociare și se crede bine denumită ideea, dacă în loc de se *cheltuiește*, zice «mâncă zestrea».

Oare boeroaica Răzoaia, cea cu casele de pe strada Primăriei de azi — vechea uliță a Măjilor — n'avea dreptul a spune că lumea îi mâncă gardul, când vedea că zi cu zi nuelile din gard dispar, se rup și gardul se *nimicește*? De sigur că da, căci numai așa asociindu-se ideile s'a ajuns la vorba «îi lua din gard!» «îi mânca din gardul Răzoaei!»

În scurt dar vorbind din punct de vedere al procesului logic, idiotismele citate mai sus s'au născut printr'un raport strâns între idei de *de împrumutare*, *de nimicire*, *de dispariție* și *mâncare*, ori în mintea Românului, ori împrumutându-l de la Turci, la care există proverbul ca și la noi.

Dar nu e de ajuns numai considerentul logic. Cu el putem explica idiotismele, dar ne rămâne partea reală a vieții pe care logica o poate bănuși, și istoria veche ne-o dă.

Tocmai această parte a vieții noastre din trecut cătam a o reinvia acum spre a vedea întru cât ne explică dânsa nașterea ori *împrumutarea* expresiunii figurate «îmi mâncă vinitul» în înțeles de «cheltuiește» sau *se folosește*.

Puține cunoștinți de trecutul țării să avem și trebuie

să ne amintim că în vechi pământul, fiind în mare parte acoperit de păduri, moșiile erau foarte restrânse în țarine, în curături, căci și din pământul cât era desfundat mare parte era desfundat pentru fânețe.

Cum Românul mai de demult avea vite multe, natural că pășunile și fânețele erau foarte întinse. Cultura cerealelor era mai restrânsă, căci abia în secolul nostru s'a întins în proporții așa de uimitoare.

Fiind astfel moșiile, căci așa era felul exploatării pământului din vechi, ce putea produce o moșie pe atunci? Paține cereale, mult fân, ceva slupi, fructe etc. Tot venitul era dar în natură. Iar dacă moșia mai avea și apă și moară, mai aducea venit peștele, măcinatul de unde se lua folos în natură, *uiumul* sau *ușurul*.

Arendă în bani nu se auzia pe atunci pentru a fi încurentul vorbirei că venitul unei moșii ar sta în bani.

Cam așa cetim de obicei prin documente: «iar acum s'a sculat Neculai și cu alți frați ai lui de *i-au luat moșia și o țin în țăria lor, de i-au cosit fânul și i-au luat a zecea din toate*».

Cei ce scriau actul spuneau lucrurile cum se petreceau. O moșie producea fân; dacă proprietarul nu venea la vreme să-și cosească fânul, vecinii se sculau și *în țărie* coseau fânul și-l vindeau; deci îi mâncau venitul moșiei în fân. Mai făcea ceva moșia; vecinii veneau și lua *a zecea*—*dijma, zecineală*—din «țarină, din fânaț cu loc de prisacă, din apă cu vad de moară, din grădini cu pomeluri și din pădure și cu tot venitul»

În câte documente am cetit, tot așa am găsit produs venitul unei moșii. În asemenea caz, oamenii pe atunci când cheltuiau venitul moșiei, îl mâncau, căci tot venitul era în natură: fân, ceară, pește, făină, etc. etc.

Cel care lua în țărie o moșie a altuia, lua pentru dânsul tot produsul moșiei; și cum produsul nu era bani, ci produse, el le putea mânca.

Dar putea el mânca fân, ori lemne? Da; căci și azi se zice de unul care are trăsură cu cai: «nu știu la ce capăt am să es cu caii iștia; toată iarna *am mâncat cu caii* 2 stoguri de fân!!

Dacă la explicarea logică, ce o dă d. Maiorescu în nașterea idiotismelor, adăugăm și considerentele sociale, ale vieții românului din trecut, ale contactului nostru cu Turcii, popor așa de plin de înțelepciune în proverbele sale, ne vom explica pe deplin nașterea vorbei figurate: «îmi mânâncă venitul moșiei» din sensul propriu ce l'a avut la început, că în adevăr pe atunci se mânca venitul moșiei, totul fiind produs în natură, iar nu în bani.

„Opinia“ III, 116.

---

43. N'ai nas

Se cunoaște de toți vorba plină de haz, pe care Po-denarii din Bârlad o spun cu privire la sermanul *Popa Chiriac* de la sf. Nicolae Eșanul, care din născare avea numai o *nare*.

Toată lumea are nare
Numai Popa n'are nare.

În timpurile mai din urmă Revista „*Albina*” a motivat o întrebare asupra originii vorbei: *i-a tăiat nasul*, la care întrebare (No. 7 al *Albinei*) a publicat o serie de răspunsuri în No. 9 din 30 Noembrie a. c. De oare-ce *nasul* are o mai bogată întrebuințare, căci pe el Românul îl bagă în toate celea, chiar acolo unde nu-i ferbe oala, credem că nu dăm nas cetitorului nostru al *Opinieii*, dacă îi vom aduce toată istoria *nasului* în diferitele lui accepțiuni.

Cuvântul *nas* e latin, ca și *nări*, (lat *nasus, naris*; ital. *naso, nare*; span, *naso, nariz*; port. *nariz*). Deja limba latina ne dă o sumă de accepțiuni figurate la cuvântul *nasus* și *nares*; cuvântul fiind sanscritul *nas* (*na-sis, naris*, plural *nasus* din *nastus*). (Bréal). Iată câte-va exemple: *nare loqui* (a vorbi pe nas); *emunxtae naris senex* (bătrân priceput); *naribus icti* (a-și bate joc); *nares actuae* (bătae de joc); *ira cadat naso*; *habere nasum* (a

fi om de gust, are nas fin) ; *tacito ridere naso* (a râde înăbușit) ; *suspendere omnia naso* (a-și bate joc de toate).

Multe idiotisme găsim și în l. neolatine.

Așa în franceză găsim ; *avoir le nez fin* ; *rire au nez de quelqu'un*, *saignier du nez*, *mener quelqu'un par le nez* ; *se trouver nez à nez* ; *donnez du nez en terre* ; *fermer la porte en nez* ; *fourrer son nez partout*.

Nici o limbă din surorile neolatine nu se aseamănă cu Româna în ceea ce privește bogăția idiotismelor cu cuvântul nas. Și l. italiană, spaniola și portugheză au locuțiuni idiomate cu cuvântul nas, dar pe toate le întrece l. română. Românul și-a trăit mai mult *nasul* său de cât frații din apus.

— De-i omul *mândru*, *fudul*, *țanțoș* ; Românul nu-l va numi așa, ci văzând că mândria și fudulia se arată prin o ținută dreaptă și plină de aroganță îi va zice că *umblă cu nasul pe sus*, *de nu-i ajungi nici cu prăjina pe la nas* ; prin aceasta poporul materializază ideia abstractă de fudulie, numind nu ceea ce înțelege cu mintea, ci ceea ce vede cu ochii.

— Omului dămol la vorbă și supus la treabă, care n'are voința lui ci își ține *chica* în mâna altuia, Românul îi zice că *e dus de nas*, tocmai ca ursul ce-l poartă de nas țiganul. De acolo celui ce se dă de om al guvernului, sau al cui-va i se zice că *are zgardă* sau *cercul în nas ca ursul*.

Din contra când cineva vrea să-și ia un aer de slobozenie și să-și iasă chiar din *teapa* lui, răloindu-se cu cei de-o potrivă cu dânsul, Românul nu numai că-i zice că *a prins mămăliga coajă*, dar că acel om prea își *ia nasul la purtare*, adică se obrăzniceste, și deci trebuie să *îdea peste nas ca să-și vadă lungul nasului*, căci nu e mai mare înțelepciune în viață de cât fie care om să-și *vadă lungul nasului*, caci știți mă rog, D tră, că *unde nu-i na-*

sul se belește obrazul; și de cât să ajungi să pui nasul în pământ de rușine, mai bine să te porți cu omul așa fel, ca să nuți închiză ușa în nas, când ai avea daraveri cu dânsul.

Pretutindenea și în tot locul nas și *numai nas*. În adevăr toate stările de sentiment, de care e cuprins sufletul nostru își au manifestarea lor firească și vizibilă în obraz, în față; dar cum nasul e partea cea mai proeminentă a feței, el a fost luat din vechi ca semnul exterior al sufletului nostru. Mirosul, gustul, fineța, mândria, supunerea, rușinea, obrâznicia, înfrinarea toate își au ca simbol de manifestare nasul. Ba într'o zi bietul părintele Pafnutie întrebat fiind de un poporan, că de ce îi este nasul roș, el a răspuns strâmbând din nări *că a suflat prea mult în cadelniță*, și de aceea i s'a înroșit; căci pe ce doară se cunoaște bețivul, dacă nu de pe nas.

Chiar în cercetările etnografice *nasul* e mult luat în samă pentru aflarea poporului din care face parte cutare și cutare individ, și nu știu, zeu, dacă nu cumva și temperamentul nu zace în nas, căci fluviul de sânge ce aleargă iute în trup, își găsește isbucnirea sa și în față și în nas.

Am zis acestea pentru a arăta cetitorului rostul des al *nasului* în viața psihică a omului.

La aceste considerente Românul a mai adăugat încă unul social și politic, lucru care a sporit idiotismele cu nasul n'a deosebit în traiu pe Român de frații săi din Apus.

Eră dacă nu mă înșel—un vechiu obicei la curtea bizantină de a cresta nările sau a tăia de tot nasul la acei condamnați pentru anumite crime și delictе. Practica războiului a adus apoi obiceiul de a-și râde de soli și supuși slujându-i prin tăere de nas. Așa ni se spune de multe fapte de slujiri, ce ar fi făcut Vasile II Bulgarocto-

mul în bătăliile sale exterminatoare cu Bulgarii. De la Bizanțini obiceiul a trecut la Slavi și prin ei la Români.

Era un obicei des practicat în vechime la Români, obicei dat și de legi și amintit de cronicari că cine fura de la calici, de la stăpâni în repețite rânduri *se creșta la nas*, iar cine fura de la biserică *i se tăia nasul*. Pedepsa se execută numai de cât; iar pentru a da pildă tuturor de cele pășite, cel cu nasul tăiat era prinblat prin târg ca să fie văzut de toți și să prindă frică, cum ne amintesc și vorba *da-te-ași prin târg cu nasul tăiat*.

Istoria noastră veche ne pomenește o sumă de cazuri, în care oamenii de rând, boeri sau chiar domni erau creștați la nas pentru a *li se lua ori ce drept*.

Așa Vlad Țepeș a tăiat nasurile la 23383 de Bulgari și Turci în 1462 iarna; Ștefan cel Mare a slujit o sumă de Tatars. Alexandru Cornea, Joldea și alții au fost creștați la nas pentru a nu mai avea drept la domnie. Cine n'avea nas în vechime nu ocupa o boerie și deci nu putea fi nici domn; și istoria ne spune cu câtă greutate C. Basarab Cârnel a sfârșit și călcat uzul pentru a deveni domn după Matei Basarab, *de și n'avea nas; era cărn!*

Cunoscut tuturor e cazul boerului N. Milescu spătarul cârnel, cel care și-a dăruit nasul la loc cu doftorii din țara leșască.

Acum când tăierea nasului era un fapt des practicat în trecut; când din tăierea nasului decurgeau o sumă de știrbări în drepturi, ne putem ușor explica puțința trecerii de la înțelesul propriu al expresiunii *n'ai nas, și-a tăiat nasul*, la sensul figurat de azi de *n'ai trecere, n'ai baftă*.

Noi cești de azi cu greu ne putem face idee de o societate, cum era cea veche românească, în care la fie care pas puteai vedea oameni fără urechi, fără nas, ori numai creștați, care erau puși supt zăceală, lipsiți de toate drepturile și onorurile în societate. De aici și până a lega de nas cinstea omului nu-i de cât un pas. Astfel privit

lucrul un domn Mihaileanu s'a încercat să explice vorba *n'ai nas* (Macedonește *nai n'ară*) din latinescul *honorem*, nu din *nasus*.

Explicarea noastră e singura plausibilă, căci izvorăște din fapte și din traiul poporului nostru. Na'u fost întâiu vorbele și apoi faptele, ci din contra din fapte au eșit vorbele.

„Opinia“ I, 179.

---

44. Sfârșitul Slavonismului

Iutre influențele culturale, ce am suferit în trecut, ne-tăgăduit că înriurirea slavonă a fost cea mai covârșitoare, din cauză că a atins poporul românesc la începuturile sale de manifestare intelectuală.

După cum un arbore, cât e tânăr poate primi influenți, ce'i pot aduce perturbări și diferite conformări în înfățișarea sa generală, așa și un popor cu cât va fi înrâurit la începutul mișcării sale intelectuale cu atât înrâurirea va străbate mai adânc în inima și sângele aceluia popor.

La întrebarea, a cărei răspuns e încă greu de dat: *unde și cum neam petrecut traiul de la 274—1290?* sigure că în acea plămădeală de viață de popor și de stat înrâurirea slavonă a atins întreaga noastră ființă.

Luăți ori ce ramură de activitate materială sau intelectuală, fizică sau morală; mintea, inima sau chiar voința și vom găsi înrâurirea slavonă mergând paralel cu cea latină.

Că nu sintem slavoni ne stă dovadă gramatica; ne stă dovadă nexul intim al limbei. Totuși elementele lexicale și semantice slavone sînt așa de multe că cu toate studiile întreprinse sintem abia urniți de la început.

Cât au scris d-nii Hajdeu, Cihac, Melhisedec ori mai în urmă d. Bogdan, tot mai e încă mult de făcut în explicarea și lămurirea deplină a întinderii acestui curent.

Inceput probabil prin biserică, curentul slavon s'a manifestat politicește ca o dispilire de suzeranitatea rege-

lui Ungariei, cu care a căutat să se rupă firul vieții politice, și—din care cauză au și fost persecutați — au ținut a primi din secolul al XIV-lea haina slavonismului, rămânând a corespunde în latinește numai cu Poloniai ici pe colea sau cu negustorii Sași din Bistrița.

Acest curent a ținut tot sec. al XV-lea, și jumătatea întâia a sec. al XVI-lea, vorbim de biserică, căci în 1560 găsim *Tetraevanghelul* lui Coresi, tipărit în românește.

În officia domnească s'a continuat de a se da acte în slavonește în tot decursul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea când găsim doc. românești date de domni ca Tomșa, Eliaș, Bârnovaci, Movilă și V. Lupu.

Ne-am obișnuit a zice că V. Lupu a scos slavonismul din stat și din biserică. Eu unul cred că această afirmare e falșă ca și multe altele. Nu Vasile Vodă a făcut acest lucru; ne place a personifica curentele. Cancelaria lui Vasile Lupu a dat doc. în slavonește și românește după împrejurări. Tot amestecate găsim acte și sub Gh. Ștefan. Cam de la Istrati Dabija Vodă nu mai găsim doc. slavone, deși n'afirm aceasta în mod absolut.

Dacă curentul slavonismului în officie a încetat în jumătatea a doua a secolului al XVII-lea, în biserică a continuat *redus* până către 1740, când găsim încă tipărindu-se cărți slavone.

Din sutele de documente ce am cetit cu referință la secolul al XVII-lea mi-a plăcut totdeauna în deosebi acele care arată lupta între cele două curente. Am avut prilej în Uricar (vol. XVIII, XXIV) să aduc mai multe de asemenea acte. Fac un serviciu cetitorului dovedindu-i această curiositate cu un act *inedit* fără dată de loc și an, dar scris de o mână puțin cărturară.

Actul se referă la următoarele: Mateiu și Toma din Ruptură cumpără cu preț de 100 zloți o bucată de ocină de la Bucium și de la fratele lui *Crăla*:

Iată curiosul act pe două coloane;

Ses zapis
 sätvoril
 Drăgoșan vătah
 i liudi dobri
 ocol mejeiaș
 pread nami
 Bucium i brat ego
 Crăla
 i prodal edna *bucatu*
 otnina
 ot list otca doliia
 do *drum*
poian ceaia parte
lacul cel mare;
 otco *drum* dolijen
podîșur; ot *podîșur*
 do *seamne*
fără drum
 otco *dumbrav*
 Slugan,
 iară din *podîșuri*
 do *crocișeatele*
 nijna na hotar
 Buciumie
 za 100 zlot.
 i cupil Mafteiu
 i Toma ot
 Ruptură

acest zapis
 l'a făcut
 Drăgoșan vătah
 și oameni buni
 de prin prejur megieși.
 înaintea noastră
 Bucium și fratele lui
 Crăla
 și a vândut o *bucată*
 ocină
 din pădure din câmp
 la *drum*
poiană ceaia parte
lacul cel mare;
 din drum până la
podîșuri; din *podîșuri*
 la *seamne*
fară drum
 din *dumbrava*
 Slugan;
 iară din *podîșuri*
 la *Crucișeatele*
 în jos la *hotarul*
 Buciumii.
 drept 100 galbeni;
 și a cumpărat Mafteiu
 și Toma din
 Ruptură.

Pentru anonimul scriitor al acestui act—care după slovă e din jumătatea întâia a secolului al XVIII-a limba slavonă era o belea, cum ar fi azi o belea pentru cărpacii de scriitori limba franceză. Intru cât e mai caraghioasă fraza de azi impestrițată cu franțuzime a cucoanelor de la Copou, de cât fraza fericitului anonim, care a adăugat încă

o verigă la lanțul caraghioslăcurilor de limbă de care furnică actele slavo-române din timpul sfârșitului curentului slavon.

Aceste acte curioase ne arată și ne învederează mereu legea că *nimic în natură și societate nu se face cu salturi* și deci și în curențele literare unele s'au stâns pe nesimțite dând loc altora încetul cu încetul, silind pe cei trăitori prin acele timpuri a suferi influențele curentului de tranziție.

„Opinia“ II, 5.

---

45. Fasolă—A se fasoli

Intru'n curier literar vorbind despre rarismul *a lupi*, găsit într'un document de la Vasile Lupu, am crezut că lămuresc pe cetitor explicându-i cum românul numește o sumă de acțiuni morale cu vorbe formate din substantive.

De pildă, din *porc* avem *a se porci*; din *măgar* pe *a se măgări*; din *mămăligă*, *a se mămăligi*, din *sfeclă*—*a sfecli*, din *fasolă*—*a se fasoli*.

Pentru ce și cum s'au format vorbe din aceste substantive n'am stăruit de cât din treacăt, tendința fiindu-mi atunci de a explica pe *a lupi* din *lup*, cu înțelesul de a hrăpi, a lua cu hapca, cum spune documentul: «*îți voi lupi cei șese boi*».

D. Speranță, prietenul și colegul meu, a crezut că explicarea mea nu e cătuși de puțin dreaptă, căci—zice d-sa—*a fasoli* nu vine din *fasolă*, ci prin etimologie populară din francezul *façonner, faire des façonnées*.

Cum s'a putut naște înțelesul românesc *a fasoli* din *façonner, faire des façonnées*, prietenul Speranță își explică prin molipsirea de graiu de sus în jos.

Fetele din casele boerești, așa zise *fandișambre* (*femme de chambre*), auzind pe boeri—stăpânii lor—cum vorbesc franțuzește au prins vorba asta și stâlcind-o pe limba lor i-a dat forma *a se fasoli*, în înțeles de a face molturi, nazuri, *fasoane*.

Să vedem întru cât e justificată etimologia.

Inadevăr graiul *fandișambrelor* e plin de nostimade

și numai comicul și anecdotistul le poate prinde hazul. Nî s'a dat adese-ori să auzim vorbind asemenea fandișambre și drept să spun răsul n'a fost prost. Ce-i șade mai rău omului de cât când vorbește nu cum 'i-e portul!

Dar oare vorba *a se fasoli* să fie dintre acele, cari să nu se potrivească cu portul nostru? Să nu fie ea curat românească, ci o stropsire a vorbii franțuzești? Ne vine greu a crede.

Și iată de ce.

Stă în firea românului de a zice celui ce se hlizește, *că își arată fasolele*, în loc de *își arată dinții*.

A văzut și țăranul, și apoi noi știm că el vede bine --nu prin ochelari--că dinții din gura omului--mai ales a fetelor tinere și frumoase--sînt ca niște *mărgărintare*.

Ce podoabă mai frumoasă la om—și mai ales la femeie—ca dinții! Poetul popular să pierde când vede pe ibovnica lui *râzând*. Șiragul de mărgele, ce umple gura, contrastează frumos cu rumeneala obrazului și în dragostea lui ferbinte n'are cuvinte de a-și cânta iubita.

Dacă iubila nu gonește pe flăcău, ea rămâne tot frumoasa lui cu dinții ca un șirag alb de mărgele, de mărgărintărele. Dar dacă fata nu-l vrea, că are pe altul alesul inimei sale, altul, care adesa e flăcăul ce chiuie la horă în sat—are prilejul de a-și râde ceva de fată—ori nevastă—și în loc de imagina *pur* poetică, obișnuște alta mai prozaică *fasolele*, că dinții lelei sînt fasole—asemănare, care de fapt e îndreptățită: sînt dinți cari aduc cu fasolele mărunte și lungărețe; după cum sînt dinți—dinții de babă și chiar ai hârcii morții—care samănă *cu grebla*.

Și în necazul seu, cântărețul popular zice în răsul și auzul tuturor:

Strânge-ți, leleo, buzele

Că se văd *fasolele*.

Oare de ce cântărețul—și noi știm că cântărețul popular e poporul—zice la dinți fasole? și când le dă acest

nume? Când fata face nazuri, se face a nu primi dragostea cui-va. Fața atunci ia o contracțiune deosebită și nu arare ori în mânie își arată omul *colții*, adică *dinții* — recte *fasolele*.

Legând lucrurile astfel, lesne ne explicăm pe *a se fasoli*, care nu înșamnă că se *face moale ca fasola* adică face *foftenchiu*, din contra se hlizește în așa fel, că arată dispreț, neprimire din partea celui care propune.

Și pentru fericitul flăcău, căruia toldeauna fata tânără și voiasă i-a surăs în semn că-i primește dragostea, făptura i-a fost îndumnezeită prin poezie, iar dinții i-au fost șiruri de mărgărintare albe.

Cât despre ibovnicul amărât și izgonit, ura și prosai-cul vorbii i-a fost rezervat. Vorba *a se fasoli* de la ei s'a născut și cam tot în aceleași împrejurări se întrebuițează.

De aceia zic, tare mă tem că nu cumva din cei ce mă vor ceti în aceste șiruri să nu facă ca și fata flăcăului, *fasolindu-se*.

„Opinia“ II, 117.

46. Strămurări

Noi cești cari nu sîntem get beget de la coarnele plugului, și care n'am văzut de la părinți, cum se pune plugul pe brazdă, nici cum țese femeea războiul în casă, nu cunoaștem o mulțime din termenii tehnici, cu referință la practica acestor lucruri.

Străini de limba țaranului, ca și de viața lui, ni se pare îmbracată supt haina arhaismului, dacă ici coalea găsim prin scrierile vechi cuvinte, ce azi au dispărut din gura orășanului și poate pe ici pe coalea și a țaranului, dar cari în rari locuri se păstrează aproape în întălesul vechiu.

Nu puțină mi-a fost mirarea mie ca și elevilor mei, când din explicările date am auzit că în cutare sat se zice de pildă *Dobrenii liuzi*, un sat.

Pentru ce și cum li se zice Dobrenilor și *liuzi* ni-mene în sat nu știe, dar cuvântul ne arată obârșia satului în vechiul obicei, ce aveau boerii de a-și aduce pe moșie *liuzi* străini, aceasta cu carte domnească.

Altă dată venind vorba de *poslușnici*, am aflat că și azi locuitorii răzeși de la Strunga, își zic: *răzeși Poslușnici* și *răzeși clacași*, când se ocărăsc ei în de ei.

Cuvintele vechi, care ne spun de stări vechi de lucruri, ființează și azi la țară, unde n'a răzbătut de loc cultura modernă.

Tot așa cu cuvântul *strămurări*.

Cine cetește pe Ion Neculcea, va găsi la § 8 din o samă de cuvinte, următoarea frază, vorbindu-se de Leșii înjugați la Dumbrava Roșie: «Și așa vorbesc oamenii că, când au fost arând cu dâșii, cu Leșii, i-au fost împugând cu *strămurări* ca pe boi, să tragă; iară ei se rugau să nu-i împungă, ci să-i bată cu biciuștele; iar când il băteau cu biciuștele, ei se rugau să-i împungă».

Nu știu care târgovaț ar cunoaște acest cuvânt, dispărut din graiul nostru zilnic orășenesc ca și practica lucrului. Fără pic de greșală, am putea lua cuvântul un arhaism literar, cel puțin pentru limba noastră orășenească.

Ceea ce însă la 1700 era cuvânt cunoscut și pentru boeri de talia lui Neculcea; azi abia a rămas în graiu răsleț al țaranului. Chiar la țară, de și nu pretutindene, se aude cuvântul *strămurări*, i-a luat locul sinonimul *îmboldire* de la *bold*.

Din citatul lui Neculcea reiese că una e a lovi cu biciul și alta e a împunge cu *strămurările*. Ce să fi fost acele *strămurări*?

Cuvântul e curios și e de o latinitate pură, ca și mai toate cuvintele, ce se referă la viața intimă a țaranului.

Primăvara, când se ară câmpul, țaranul sau copilul care mână boii, vede că de la o vreme boii rupți de osteneală se lasă *pe tânjală*, adică merg a lene și nu trag. Biciul zis și *poacă* ori *puhă* pe alocurea, nu e de ajuns a-i îndemna să meargă. Ce face atunci țaranul? Cum poaca lui e făcută din o jerdie lungă, în capătul căreia e legată puha cu șfichiul ei cel ascuțit, țaranul întoarce coada biciului cu vârful dinspre mână. Aici coada puhăi e așa făcută, că sau e cioplită ascuțit, ori are bătut un cuiu ascuțit. Și cum boul se lasă a lene, numai ce'l împunge cu cuiul în șolduri și boul de usturime merge. Cuiul acela din capătul bățului se cheamă *strămurare* prin unele lo-

calități ca Hurduci (Fălciu). Pungești (Vaslui). Gropnița (Iasi) etc. În susul Moldovei nu se mai aude vorba, de cât poate rar de tot.

Deci când Leșii se rugau Moldovenilor să nu-i împungă cu *strămurările*, nu era alta de cât boldurile unei curele de la capătul biciului, cuiu care și azi se chiamă strămurare.

Ce origină se aibă *strămurare* ?

În Cihac găsim că *strămur* și *strămurare* din latinul *stimulus*, *stimularius* de unde avem neologismul *a stimula*: a îmboldi, a îndemna.

Dublețul *strămurare* și *stimulare* e tot ce poate fi mai caracteristic. Forma veche ne dă pe *l* schimbat în *r* ca și *soare*, *gură*, *sare*, *moară*, etc. Apoi intercalarea unui *r* prin analogia compuselor cu prefixul *stră* (lat. *extra*) din atâtea cuvinte: *strămut*, *străbat*, *străpung*, și deci *strămur*.

În lumea veche romană prin *stimulus* se înțelegea o prăjină ascuțită pentru silit boii, și la nevoie robii. Iar în Pliniu găsim că *stimulus* erau niște țepi de fer ascuțite la vârf. Iar în războiu *stimulus* se întrebuița în potriiva cavaleriei.

Deci la Romani practica lui *stimulus-strămur* era foarte deasă și variată și Românul a păstrat-o în practica arăturii în timp de 1800 de ani.

Când însă Românul a început a întrebuița pe *bold* (slav *boldi-spin*), zis muntenește și **ac cu gămălie**, acesta a făcut concurența lui *strămur*, care s'a izolat din ce în ce mai tare în ungherele satelor, pe când boldul a iuvadat orașele, ca și derivatele din el: *a îmboldi*, *îmboldire* și chiar *Boldescu*.

În secl. al XVI *strămurare* era luat în înțeles mai general cum îl găsim în Codicele Voronețian; «corabiile se

intorecu încătruo o va dein *strămurare*». In loc de *strămurare*, traducătorii Bibliei din 1688 pun *îndireptează*.

Nu știu acum dacă nu cumva geambașii de cai nu întrebuițează și ei vorba a *strămura* când împung pe cai la bolfe și beșici ca să se desumfle.

Strămurări e un arhaism literar, ce subsistă la țară ca și rarismul a *înțina* de Gr. Ureche.

„Opinia“ II, 125.

47. Vechimea căciulei

Sunt cuvinte, cari prin curioasa lor întrebuințare, spun câte n'ai gândit despre trecutul nostru ca popor. Nu o dată am spus că în cuvinte se oglindește rostul trecutului și că vorbirea românească cuprinde în sine atâtea secrete ale trecutului, că numai să știi să cauți în ea pentru a-l tălmăci și răstălmăci.

Intrebam mai eri-alaltaeri la examen pe un elev de rostul unei fraze, ca analiză gramaticală. Mi-o discursă binișor elevul, că nu era cine știi ce greutate. Intre cuvinte era și *căciulă*; se vorbea de *Astrahan*, unde se fabrică bine pieile numite de Astrahan, din care se face renumitele *căciule* zise de Astrahan.

Mă fură vorba să întreb de familia de cuvinte a substantivului *căciulă*. Țăranul nostru nu prea știe de pălărie, (*pilaria*) țăranul nostru nu-și prea bate capul cu avinturile naționale, pe care nu le înțelege, și ține mai mult la *căciulă*, căci așa a apucat-o din moși strămoși. Și n'avem de cât a ne sui la vremurile vechi pentru a vedea *căciula* pe columna lui Traian, purtată de Daci, și vom înțelege că strămoșii noștri se fuduleau cu *căciulele lor*, pentru a-i bănuși cătuși de puțin că *s'ar fi căciulit* pe lângă Romani să-i erte. Erau prea dărzi Dacii; erau prea înțăriți în credințele lor pentru a socoti că un singur moment ar fi stat să se *căciulească* atât puterniciei romane.

Nu; ei băut-au cu toții otravă numai să nu cadă în mânele Romanilor, îngropatu-și-au averile sub albia râului ca să nu le ia Romanii, și nu se putea ca acest po-

por, care a preferat calea exilului și a expatrierii în masă, să se *căciulească* pentru *teama* făloșilor învingători Romani. Era la Daci întreaga clasă a *Sarabilor*, care se distingueau de restul poporului, prin aceia că *căciula* lor era mai aleasă, se numea *Sarab*, de unde se zice că ar fi și venind vechea familie a Ban-Sarabilor.

Peste Dunăre trăiau Tracii, frații mai mari ai Dacilor, dacă îi luăm că au ocupat partea sudică a peninsulei și deci erau veniți mai dinainte în Europa. Și Tracii au avut în mare cinste *căciula*, și nu știu dacă în raporturile lor cu vecinii *Greci* și mai apoi *Slavi* să nu fi fost siliți a se *pocloni*, a se *căciuli* pentru a putea trăi în tihnă. Cum însă împrejurările le-au fost vitrige, resturile de Traci au trebuit să se retragă în munții Albaniei pentru a da naștere poporului albanez, cunoscut nouă sub numele de *Arnăuți* și *Squipetari* și nu e greu de explicat cum această națiune de militari și negustori a putut da țărilor noastre o serie de domni, dintre care Ghiculeștii sunt cei mai de seamă.

Ar fi greu de spus, dacă Arnăuții au știut să se *căciulească* la Turci, ei care formau elita armatelor turcești. Ceia ce Svițerienii au fost în Franța, au fost Arnăuții în Turcia, și amestecul cu Turcii i-au asimilat într'atâta, că *Skipotarii* de azi sunt jumătate musulmani, jumătate creștini.

Albanezii nu ne-au lăsat nouă multe cuvinte; dar puținele, care le avem sînt din cele mai adânci săpate în inima noastră. Noțiunea de *sat* de la Albanezi o avem; *bucuria* arnăuții ne-au dat-o cu ideia de *frumos*; a bate *mendrele* și *buze* tot de la ei avem; ba și la numărul ei ne-au dat pe tipul *unsprezece nouăsprezece*; în sfârșit de la ei avem pe *căciulă*, în sensul primitiv de *șapcă*. *cușmă*;

Albanezii zic *catșluj*, *cășulje*; iar dacă la Slavi găsim pe *Koșulja*, *Kojulica*, *Koșulj*, *Kacjul*, *Kojulja*, *Koszula*,

ne explicăm pe al nostru *Koşulă*, păstrat ca nume propriu de familie, nu ca denumind un lucru comun.

Ce-i dreptul *şapcă* şi *cuşmă* sînt slave, căci e cunoscut că *şapcă* e caracteristica portului rusesc; iar noi moldovenii am împrumutat şi pe *cuşmă*, *Kucima*, *Kuczma*, cum şi unгурii la rîndul lor au luat'o tot de la Slavi, cînd zic *Kucsma*;

Căciula rămîne însă albaneză, deci tracă, deci *dacă*; şi o putem aduce ca dovadă de statornică rămînere a elementelor băştinaşe dace şi trace pe aceste locuri, căci multe ori fi suferit românii noştri, dar să li se ia *căciula* din cap, mai pace!

Căciula cu greu să ia cu de-a sile din cap; mai lesne însă se scoate de nevoe şi de *frică*!... şi tocmai aici e nodul lucrului.

Flăcăii noştri cînd au fost chemaţi să scuture jugul ţării la Griviţa şi Plevna au rădical la mare cinste *căciula strămoşescă*. Era şi vremea ca soldaţii noştri să nu se lese mai pe jos în voinicie ca strămoşii noştrii Daci. Ce iese din mîtă şoareci prinde, şi din *căciulă*, n'a putut să iasă de cît *căciulari*. O fi ea *căciula* pe alocurea şi semn de prostie, cînd nu o ştie scoate omul la vreme; se pote! ce nu se poate întîmpla, cînd are omul *căciulă* în cap; ii poţi da peste *căciulă*, să şi-o i-a jos! Da; dar şi ţaranul singur şi-o poate pune jos înainte şi să se judece singur, căci a lui e vorba: pune-ţi *căciula* înainte şi judecă-te singur. Aşa doar nu el e acela, care cînd intră la boer în curte îşi pune *căciula*, jos la picioare căci cu mânele n'are ce face. Şi ştie că nu e bine se învârteşti *căciula* în mâni, căci prea degrabă ajungi să-ţi iasă părul prin *căciulă*. Şi românul nu-i ţigan ca să-i placă să-i iasă părul prin *căciulă*, de aceia îşi şi face el *căciula* dintr'o oae miţoasă, ca sa-i ţină cald la cap. Ţaranii se cunosc după *căciulă*; totdeauna ţuţuanul are *căciula* dintr'un mel, dacă nu şi dintr'o oae bătrână.

Tot după *căciulă* se cunosc cei procopsiţi. In casa

calicului nu-i de cât o *căciulă*, pe care o poartă iarna și femeia, și barbatul și copiii, când au a se duce la crăsmă, să aducă rachiul tetică-său.

Noi zicem că *m' o lovit în pălărie*, țaranul însă își pune înainte *căciula* lui. Bețivul își bea și *căciula*; uitucul își uită și *căciula*; săracul își ponosește *căciula*, dind'o la toți din casă. Dar toți își ogoesc nevoia lor și la vreme de nevoie aleargă la *căciulari*, de cari sunt pline târgurile și satele. Mai nu era sat din vechi să nu-și aibă *cojocarul* său. *Cojocarul* făcea *cojoace*, și ce haz are un *cojoc* nou fără o *căciulă* mițoasă! Și e o legătură între *cojoc* și *căciulă*, căci tot din spinarea oaii sunt făcute. Biata oaie după ce o năcăjește atâtea amari de ani la strungă să-i ia laptele, lâna, mielul; apoi nici când moare n'are odihnă, ci-i încape pielea pe mâna *cojocarilor*.

Nu știu dacă la târg ar fi de-al de *cojocarii*, știu însă că la țară sunt *pozderie*, și de 15 ani de zile n'a fost serie de elevi învățători, care să nu aibă câte 2—3 *cojocari*; care *Costaki*; care *Petru*; care *Pavăl*; care *Ion*. Dar să stăm strâmb și să judecăm drept! Ce-s de vină bieții *cojocari*, dacă multe *pelce* bune le scapă din mână și le flocăesc *cojocarii* din pădure. Or fi învățat ei de la răz-bunicii lor arta *cojocării*, căci dinți au, slava Domnului—dar arta *căciulăriei* mai ba!

Căciulăria e meșteșug omenesc, nu lupesc, căci o-menească e și *căciuleala*!

Apropos!

De ce adică *șapcă*, *cușmă*, *pălărie*, nu ne u dat verbe ca *a se șapci*, *a se cușmi*, *a se pălărieri*! Ce! n'ar fi bine! n'ar șede a frumos! Nu cred; dar Românul nu le cunoaște de mult, *șapca* nu ne place, căci miroase a Rus-urs! Mi se rupea inima de durere, când vedeam Chișinăul invadat de *șapcăria* rusască! *Cușma* e prea pe urechi ca să se lînă în picioare.

Tot sireaca *căciulă*, cea *căciulă* veche! De aceia, Românul ne cunoscând altă ceva de cât *căciulă*—căci în *căciulă* clocea

și cloșca mai de demult,—n'a avut cu ce se milogi la cei mari, de cât luându-și *căciula* din cap. Țăranul nu știe de cât de D-zeu, înaintea lui își descopere capul—de cutremur, înaintea oamenilor însă de... *frică și de cinste*.

Și doamne! amară viață a mai dus în trecut! Câți n'au trăit pe spetele lui! Și ce avea să facă bietul țăran, de cât să-și ia *căciula* din cap, să se roage pe la toți sfinții; să *[se căciulească*. Dărjia a fost aspru pedepsită totdeauna; cel care știa însă să se vâre în sufletul omului, spuindu-i fel de fel de vorbe dulci, n'a fost poreclit după actul în sine al lingoșirei, ci după actul exterior al dezgolirei capului, *a se căciuli*.

Țăranul are ochi foarte buni; el ce vorbește, vede cu ochii; cel care răcnește strigă *în gura mare*; așa și cel ce se roagă mult, stă cu capul gol înaintea celui mai mare; și fiind că-și *ia căciula* din cap *se căciulește*.

Poate să se declare luptă contra *căciulei*! putem noi s'o înlocuim cu pălării și cu clacuri și jobenuri; de geaba; *căciuleala* nu ese cu una cu două, căci și azi ca și eri se simte nevoie de *căciuleală*, de și cel ce *se căciutește* poartă pălărie.

„Evenimentul“ anul VIII, 178.

---

48. Pevețoae,—Privițoae — Privighițoae

Pe când comuna Iași era pusă supt oblăduirea liberală, venind în discuție chestia amenajării *Râpei galbene*, unii din edili au discutat asupra numelui acestei râpe, pretinzând a fi dânsa adevărata râpă a *privighițoaei*, iar nu cea din dosul șirului de case, unde este fundacul Lozon-schi, și din dosul caselor din stânga stradei Seulescu, cum mergi în jos spre strada Gândul.

Imi aduc aminte—căci n'am la îndemână dezbaterile consiliului comunal de atunci—că singur Păr. N. Vereanu a preîntimpinat că rău și fără cale se dă numele de râpă Privighițoaei, râpei Galbene, căci din hârtiile vechi ce ar fi posedând biserica Talpalarii—și biserica are o bogată arhivă de documente—adeverata râpă, zisă a Privighițoaei e aceia din fața Talpalarilor, și cu cunoștințele bogate, ce are de anticele Talpalarilor, Păr. Vereanu îndrepta că rău și fără cale se zice *râpa Privighițoaei*, ci trebuie zis *râpa Pevețoaei*.

Amintesc acest lucru, căci nicăiri nu e locul mai potrivit, ca în consiliul comunal, de a se rectifica numirile vechi ale străzilor orașului, spre a arăta legătura strânsă dintre trecut și prezent.

Nu mă ocup de a stabili acum, care din cele două râpi, e râpa Privighițoaei. Imi place a aduce aici două acte, care par a da dreptate amânduror părerilor.

În actul breslei calicilor din 7205 (1697) se spune că margina locului dăruit de Rareș Vodă începea spre răsărit din *râpa ce vine despre târg*; cum însă calicii erau a

șezați pe costișa râpelor din dosul străzei Arcului, azi strada Petru Rareș—donatorul cel dintâi—râpa care în 1697 n'avea încă nume, e râpa de azi a Privighițoaei.

Dar într'un act din 1778 al bisericei Sf. Neculai, zis cel sarac, cetim de un loc proprietate a acestei biserici „*ce vine în dreptul capul râpei Evețoaei din deal de ulița strâmbă*». Unde să fi fost *ulița strâmbă*? Cât de colo se vede că nu este vorba de strada *Strâmbă* de azi ce leagă podul vechiu cu strada Hălei; în vechi se chema ulița strâmbă strada Banu de azi, care se cobora la vale spre *drumul sapat*—strada Arcu de azi. Urmează dar că pentru scriitorul actului din 1778 râpa *Pivițoaei* era tocmai râpa Galbenă de azi, căci ea vine din deal de ulița strâmbă.

Dar pentru moment ne preocupăm de variațiunea denumirii; *Pivițoaei* și *Privighițoaei*, căci vom găsi un curios fenomen de etimologie populară prin uitarea înțeleșului și confuziunea formei.

Azi toți Ieșenii zic râpa *Privighițoaei*, și rămâne mirat când i se spune că forma corectă e *Pivițoaei*. De ce? Forma *privighițoaei* pare a fi mai înțăleasă de ori cine, căci în *privighițoae*, găsim tulpina cuv. a *privighea*, *privighere*, cu o familie destul de bogată. Toluși dacă aprofundăm forma observăm că *privighițoae* n'are nici o legătură cu rădăcina verbului a *privighea*—mai simplu *veghea*. Toate derivatele nu ne dau forma *privighițoae*: *privighere*, *privighitor*—*privighitoare*, etc.

Urmează dar că derivatul *Privighițoae* vine din altă formă, confundată însă în esența sa. Actele vechi ne vor desluși asupra acestui lucru. În multe din aceste acte cetim de oamenii care îi chemau *peaveț*: Ifrim *peaveț*, Iani *peaveț*, Epachi *peaveț*, Toader Rasul *peaveț*.

Ce erau acești *peaveț*? Sigur că puțini înțelegeau după timpuri ce să fi fost acei *peaveți*. Termenul fiind tehnic, numai cărturarii îl cunoșteau, mai ales diecii de

visterie; pe când lumea ne înțelegându-l l'a confundat cu termenul ce suna mai aproape cu *peaveț*.

Peaveț însemna pe slavonește: *cântăreț* de biserică, *psalt*; deci acei Ifrim, Iani, Enachi erau psalți la bisericile din Iași; ba avem și *peaveț gospod* după cum avem biserică *gospod*, popă *gospod*, loc *gospod*, etc. etc.

Ar putea unii să apropie pe *peaveț* de rusescul *piva* — bere, de unde *pivniță*, *pimniță*, *pivniceriu*, urmând dar că *peaveț* să fie sinonim cu *berar*. deci *pevețoae* — berăreasă, cum pare a eși din porecla dată în actul din 7198 (1690) unei marture aduse în act: *măricuța bărărița*, apropiată din întâmplare cu *măricuța pevețoae* din actul din 7216 (1708).

Pevețoae-bărărița; pevețoae-psăltoae; — Noi stăruim în sensul de al doilea, *psăltoae*;

Traia pe la 1700 pe malul râpei din dosul bisericii Sf. Gheorghe Lozonschi unul Ifrim *Peaveț*, a cărui femeie a supravețuit mult barbatului său. Pe numele bătrânei Măricuța *pevețoae* s'a zis și râpei din dosul casei tot *pevețoae*. Și cum puteau fi mai mulți *peaveți* în Iași, s'ar fi putut să se dea la mai multe locuri numele de *peavețoae*.

Ce se întâmplă însă? O dată cu botezarea râpei după numele bătrânei Măricuța *pevețoae*, proprietara locului unde azi sunt casele C. Meisner, locuitorii megieși: calicii dinspre Soare-apune, meșteșugarii de lângă râpă, despre nord în necunoștință de ce însumă *pevețoae*, au corupt cuvântul în *Privițoaei*, făcând se alunece sensul spre cuvântul *a privi* de la *a ivi*. Deja în 1753 cronicarul Enachi Cogălniceanu ne dă forma *râpa Privițoaei*, vorbind de un foc, care a ars partea târgului despre această râpă (Let. III, 227). Notița aceasta a lui Enachi Cogălniceanu ne explică veriga alunecării de la forma *pevețoaei* la forma *Privițoaei*; căci odată ajuns la forma *privi-țoaei*, era lesne de trecut la forma *pri-vighi-țoaei*. Cele 2 silabe *pri-vi* (corect *pri ivi*), au chemat forma *privighi* (corect *pri-vighia* =

pri-veghia), sensul cerând mai mult pe *privighere*, de cât pe *privire*.

Avem dar sufixul *ețoae*, de la cuvântul *peav-eț*, alipit la altă tulpină: *privi*, *privighe*: —

Ce-i pasă vorbitorului mahalagiu de rațiunea logică a limbei, în întocmirea unui cuvânt! Pentru el urechea fiind o călăuză puternică, va rosti corect, tot ce-i mulțumește și mintea. Unde însă urechea nu deșteaptă nimic pentru minte, ori rostește rău și stâlcit, ori confundă formele.

Ne place a alătura la seria etimologiilor populare și pe cuvântul *privighițoae*, căci e tot așa de curios ca și: *un târtan*, *miezul păreții* și altele. Pe spetele bieteii bătrâne Măricuța Pevețoae, s'au jucat de râii mahalagii—râi din neștiință—, o festă gramaticală, de care avem a ne bate capul noi iști de azi, ca din liniștea mormântului ei să ne lămurim lucrurile din vechi.

„Evenimentul“ anul VIII, 113.

---

49. Calcă 'n străchini

Și d-voastră vă veți fi întrebând ca și mine de ce adică să zică Românul «*calcă 'n străchini*» și «*îi face cu ulcica*» și nu de pildă deandoasele : «*calcă 'n ulcele și-i face cu strachina*». Negreșit că dreptate are lot țaranul să zică așa cum zice, căci până nu s'a dat prilej să se calce în străchini și să se facă cu ulcica nu s'a scos vorbă. Vorba ceia «*unde nu-i foc fum nu iese*».

Țiganul, care se deprinsese a se duce la cumătru-său, când vedea că ese fumul, știind că s'a pus românul la masă, nu da greș nici odată. După fum se ducea la sigur ; până ce românul i-a făcut șotia și a păcălit pe țigan, că a pus să se facă focul după ce stătuse la masă, așa că țiganul mirosind a fum a crezut că chiar îi și miroase a mâncare.

— Și a așteptat țiganul până ce i s'au lungit urechile, și masa nu s'a mai pus : dar vorba a rămas vorbă, nu și pentru țigani.

Tocmai așa și cu vorba «*cală 'n străchini*» care pe alocurea se zice «*calcă 'n străchini verzi*», ori că celor de pe acolo le plac străchinile *verzi* iar nu cele *galbene*, ori că s'o fi zicând acolo la străchinele *nearse*, *verzi*, ceia ce nu-mi vine a crede, de oare ce strachină *crudă* n'am văzut nici n'am auzit că s'ar fi întrebuintând unde-va și pe cât știu, nici chiar moș Romila, olarul Răeștilor, nu ducea de vânzare la târg străchini *nearse*, ci boite fel și chip,

din care culoarea *verde* era cea mai fiștichie, căci se desfăceau mai degrabă la moși.

Dar acuma de unde să fi eșit vorba asta? Cu toții știm, care e orânduirea pe dinlăuntru a unei case răzeșești, foști neam de mazil. În odaia cea mare se văd atârdate pe culme toate scorturile și lăicerile; iar prin cue stau prinse linguri, cofețe, străchini, talgere, așa că ți-i mai mare dragul să stai la vorbă în asemenea casă, care-ți spune prin înfățișarea sa de gustul boeresc de sute de ani în urmă. Ceia ce azi e la răzeși era mai de mult la cei întâiu boeri din țară, pe vremea când chiar *măncarea de perje era bucate boerești*.

Nu mai rămâne dar îndoială că din asemenea case cu gospodărie întemeiată, și cu *străchinile atârdate în cuiu*, nu putea eși vorba, de care avem prilejul a ne ocupa.

Să ne restrângem dar în cercul vieții, dusă în căsuțele mai modeste a vechilor ruptași, poslușnici, brisovoliți, vecini ori clăcași, ca să vedem cum se petrec lucrurile și de acolo să scoatem vorba. Vorbele oglindesc în ele anumite stări reale, care ele au încolțit mai întâi în minte și apoi au fost numite.

Așa de pildă a trebuit să se petreacă întâiu faptul brut al călcării în străchini, să se constate acest fapt și abia mai târziu să se afle motivul acestor călcări în străchini. Și cum tot la românul nostru este vorba că *ce știe satul nu știe bărbatul*, natural că deslegarea faptului cu călcatul în străchini nu s'a făcut de hoțul de păgubaș, adică de bărbatul muerii înșelătoare sau de părinții fetei lumete, ci de gura lumii, de satul cel a toate știutor.

Par'că și acum mă văd în satul Epureni. Era o noapte frumoasă. Noi-eu și cu soldatul Gheorghe, de loc din Epureni—după ce ospătasem cam pe la 10 sara, ne pusem la cislă pe prispă. Cântau cucoșii, de era mai mare dragul să-i ascuți, când cântecul lor îngeresc fu îndată îngăimat de cântecul prelung al unei cete de flăcăi, care a-

pucase a cutriera satul dintr'un capăt la celall al lui, cântând cântece de inimă albastră. Cu cât se apropiiau spre noi cu atât ceata să rărea, vocile se imputinau, căci la fiecare casă era chip de o aciulare pentru cei *feciori de gazdă mare*, cum s'ar zice peste munți...

Toți flăcăii se mistuise, care pe unde era ochit de cu ziuă de la horă. Așa se petrece viața la țară; liniștită și monotonă ziua, dar plină de farmec și de plăceri noaptea.

Pe la nici o casă nu se vedea vre-o flicărire de lumină; doar lătratul cânilor mai tulbura liniștea adâncă a nopții; câinii erau și ei deprinși cu cântecul flăcăilor, așa că nu se zădărau nici ca cum,—Toți gospodarii dormeau duși, care în casă pe laiță, care pe pragul ușei, care pe prispa afară!

Vara se lătește și țărani noștri cu dormitul, care unde apucă; nu ca iarna, când frigul și înghețul îi covrigește pe lângă cuptor, dacă nu cumva căscă și pe acolo mâțele.

Și cum sunt trudiți și ruți de oboseală de munca zilei cad butuc cu toții, abea mai putând aștepta rândul mămăligei, ce se răstoarnă galeșă și aburoasă pe masa cu trei picioare, copiii stând roată în jurul ei.

Infulecă ce infulecă și lăsând așa lucrurile asvârlite în tindă se pun pe somn. Nu e nimene la țară, care sara după o zi de trudă la câmp, să mai aibă vreme de spălat oalele, și străchinile, și ceaunul îl pune în parul din gard, oalele în prepeleacul de dinaintea casei, iar *străchinile le înșiră cât e tindă de mare*, cătând ca să nu le aibă așa în drum, să se împiedece de ele, căci nu sint nici multe în casă și ce haz ar avea ca să dea peste ele.

Să ne ducem acum cu mintea în o asemenea casă modestă. Cum intri pe ușă, dai în tindă; în față ai vatră cu cuptorul în fund; la stânga loc îngust pentru mers după cuptor; în fund o ferestruică să se vadă afară și care de

obiceiul vara e deschisă ca să vină vântul. Țăranul nu se teme de *curander de aer* și par-că văd ferestruica cu geamul ce se ridică în sus sprijinit cu un băț să nu cadă jos. La dreapta se intră în odaia cea mare, iar în fund e *etacul* dacă este.

Sintem sara; toți ai casei au ospătat; femeia gospodină și-a regulat, cum am zis, toate ale vetrei și s'a culcat de obicei în casă, luându și pe lângă sine fata dacă o are; barbatul doarme ori în prag ori pe prispă; flăcăul dacă este, umblă *berbunca* prin sat, cântând cântece de inimă albastră.

Din când în când ese câte unul din casă, dus de nevoile sale, dar cel care are mai multe nevoi e ori fata—care face zimbre în casă, auzind cântecul flăcăilor prin sat, și știind că și pentru ea cântă un Gheorghe al ei, ori flăcăul care se sucește se învârtește par-că ar avea musca cânelui, și pe când toți dorm, el o ia tiptil-tiptil, sare peste cei ce dorm pe prag, trece binișor pe lângă tatăl său de pe prispă și prieten cum e cânele, care nu face nici *mârrr*, o ia pe ici în colo, unde îl duce dorul.

Ei adică, ce credeți d-voastră, că arareori să se fi întâmplat, ca ori fata, ori *mai ales băiatul*—căci el are mai ales dese prilejuri de a *strica străchinile* în graba lor de a eși horhăind prin întuneric, să nu fi dat... țic, în strachina asta, poc în strachina cealaltă, așa că în loc să nemerească drumul drept prin casă a cotit-o pe alocurea, mai ales că în drum dormeau cei ai casei.

Și iată cum dorul, care măoaă lumea aceasta să se miște, și pe cei tineri să iubească, a pricinuit la cei tineri din casă să iasă din calea bătută și abătându-se pe alătura să calce în străchini, fiind-că așa e obiceiul la țară să se înșire pe jos străchinile cât e tinda, mai ales după ce viind trudiți de munca zilei nu mai au răgaz de a le așeza pe toate la locul lor de cu sară.

Cei bătrâni din casă văd lucrul, îl aud chiar, dar se

fac că nu pricep, că doar și ei au trecut prin hertura asta, dar deprinși numai a bate șaua, se mulțumesc a spune în pohida celor cu pricina: măăă! *a început să' calce în străchini*, se vede că'i miroase a catrințe.

Dar dacă unii sau unele se arată mai tânăi și nu prea se fac a pricepe imboldurile inimei mai au nevoie a li se *face cu ulcica*.

Dar despre asta pe altă dată.

„Evenimentul“ anul IX, 82.

50. Ii face cu ulcica

Mama Angheluşa, D-zeu s'o erte, că i moartă acum, işi avea casele de la Deal de Irimia Răpanu. Era vestită mama Angheluşa în toată mahalaua Răeştilor, nu ca doftoroae, cum trecea mama Călcioaea, ci ca una ce ştia să facă vrăji, să facă de dragoste, să fiarbă buruiene, să cheme pe michiduţa, să descânte de ori ce fel de boală, chiar de diochiu. Tăciunii stânşi de dânsa în apă neincepută îli luau cu mâna durerea de la cap şi nu era femee, nu era fată, nu era băetan, care să *nu fi trecut odată* prin casa mamei Angheluşei pentru fel de feluri de năcazuri şi năduhuri.

Lumea-i lume, şi nu era năcaz cât de mic, care auzit de Angheluşa, să nu fie ogoit cu descântecetele ei şi cel cu năduhul pe inimă să *nu iasă uşurat la suflet*, ca cum i s'ar fi luat un petroiou de pe inimă.

Prin mahală umblau fel de fel de vorbe despre casa ei. Pare'o văd mititică, abia se zăria de sub ştreşina ei cea mare; şi cum gardul de nuele era nalt cât casa şi portiţa înaltă mi se părea cu atât mai pitită casa, cu cât acoperământul, gardul şi portiţa erau mai mari. Pare că lumina n'avea pe unde să intre în casă, iar ferestruica ce dădea în gard oprea vederei tot ce se petrecea înlăuntru. Ori că mama Angheluşa şi-a croit așa casa *după meseria* ei, ori că felul casei a făcut să adauge mult la *tainile vieţii ei*. Pentru noi băeţii era un chin şi o primejdie a trece pe lângă casa ei. Ca şi pe lângă casa Cănciulesei,

când treceam, par'că zăream că sare la fereastră michi-
duță cel mititel și vrea să ne sparie. Treceam pușcă pe
lângă casă, șuerând cât era ziua de mare; cât de trecut
înti'amurgu, mai ba, să-mi fi dat ori-ce, n'ași fi suit scara
în pod de frica lui Alecu, n'ași fi scoborât în beciu din
cauza stafilor; pe pod când treceam șueram de frică sau
mi se părea că sânt doi; pe lângă casa Cănciulesei treceam
la fugă, iar pe lângă mama Anghelușa alergam de-mi pă-
răiau călcăile, ca și pe la plopii de la via Frimului, unde
mi se părea că creștăturile de pe la copaci sînt draci
spânzurați și... tiva băete.

Eșise vorba la mahala că mama Anghelușa a clocit
un ou supsuoară; că în loc de pui de găină a scos un spi-
rituș și că cu spiritușul face ce vrea: aduce foc la casa
omului; face farmece rele oamenilor, face să turbe pe
cei răi și sfadăioși, ia câte o mână și un picior de la cei
voinici, în fine poate aduce pe prăjină, pe cine poștește.

Poate aduce pe prăjină! Cum noi băeții ne alergam
cât e ziua de vară pe prăjini, crezând că sânt cai, ne in-
chipuiau că ceia ce la noi era cu puțință și obișnuință
ziua în ameaza mare, mama Anghelușa putea să aducă pe
prăjină pe ori ce om, mai ales pe cei holtei, ca să-i treacă
de dorul cutărei sau cutărei fete. Și nici nu-mi pot ho-
tări în minte cam cum ar fi fost flăcăii aduși pe prăjini
la fete, dar dau vorba celor mai mari, de la cari am prins o
întâmplare, pe care ial'o:

Era în mahala o fată *cam stătută* de vrastă și nu
așa prea cozi; dar era fata robace și trecea în mahala
de cea mai gospodină. Erau ei flăcăi pe la noi că doar
nu era mahalaua noastră pustie de flăcăi și fete. Și eu
am apucat un cărd de fete și o ceată de flăcăi, tot unul
și unul; dar mai de mult era și mai și.—Și cum vă spun
fata noastră se trecea odată cu scurgerea anilor, căci flăcăilor
par'că li se impainjinise ochii și nu vedeau în fata noas-

tră—o chema Stratina—ceia ce avea mai bun —gospodăria—ei cârteau ba că-i lae, ba că-i balae. Mahalaua începuse să scoată fel de fel de vorbe, căci se poate ca mahalaua să nu pue coadă la cine-va? Dar fata era curată în gândul și trupul ei, cum eram noi în nevinovația noastră de copii. Dar se vede că o fi arătat și dânsa vre-o deosebită băgare de samă la vre-un flecău; căci, vezi ochi avea și dânsa; inimă, căz, ca toate fetele; și apoi ochii văd, inima cere; dar atât.

Ori flăcăul—l'am cunoscut ca moș Vasile—nu știa rândul trebei, ori fata n'avea lipici; nu era drăguș la căuș și pace, dar gura măhălălei las'o pe dânsa; stărnise fetei coadă.

Și cum adesa lumea te ametește de cap, că te face vrând-nevrând să te dai după ea, căci altfel îți merge mai rău, i-a fost scris și Stratinei să facă ce zicea mahalaua. Pe Vasile l'am cunoscut ca Vasile a lelei Stratinei iar pe Stratina ca Stratina lui moș Vasile, așa de tare îi legase mahalaua și așa de mult s'au ținut ei să n'o dezmintă.

Auzise și mama Anghelușa de buhul ce scosese mahalaua pentru Stratina, și și-a vârat și ea coada. Ori că Stratina a fost târâtă spre mama Anghelușa, ori că mama Anghelușa i-a înlesnit calea eșindu-i înainte, iată ce nu putea spune lămurit mahalaua.

Hotărât că mama Anghelușa înlesnise lui Vasile și Stratinei treaba trebei. Și era casa făcută pentru așa ceva. Gardul cel înalt și streșinat; portița cea înaltă și închisă; casa cea cu ferestrele mici și pitită supt streșina cea mare, toate o făceau singuratică și grea de pătruns în lăuntru.

Poftise mama Anghelușa pe fată până la dânsa; ori mai drept mama Anghelușa a chitit, că pe când trecea Stratina pe lângă casa ei—căci avea des drumul pe dina-

întea casei ei—să-i iasă la porțiță și din vorbă în vorbă s'o ademenească să între puțin pe la dânsa.

Dura-vura, baba a amețit pe fată cu vorba, laudându-i pe Vasile, că băet ca dânsul în mahala nu este altul, că se prăpădește după dânsa, dar că'i e limba legată ca să-i poată spune el singur; dar ea știe prea bine, și că—vezi ulcica asta, arătându-i spre vatră unde erau înșirate fel de fel de ulcele,—i-am făcut eu lui să se prăpădească după mneta fată hăi. Fată adică ce fată, că era fătouiu acum—începuse a simți ceva deosebit; și cu ochii la ulcică, cu urechea la vorbele babei, iar cu gândul la Vasile, pare că i se învârtia casa cu ea. Un țuiit lung în urechi, un fior din tălpi în creștet; i se părea că vede ceva; că din ulcica goală de pe vatră esă ceva, o arătare, care-i făcea cu mâna că Vasile tot așa se gândește ca și dânsa, că și el se gătește se plece de acasă, pare că'l aude cum închide ușa cu zăvorul, cum se scoboară de pe prispă, că apucă spre casa mamei Anghelușei, că se apropie și că are s'o găsească acolo, și ce va zice când o va vedea acolo; dar n'apucă să se dezmeticească bine din nălucirea asta, când baba, care stătea la ferestruică, și se uita printre gard afară în drum, numai că zărește pe Vasile și fuga dă la porțiță și-l cheamă în lăuntru:

Și i-a balmăjit el mama Anghelușa, că legați au eșit din casa ei. A huit mahalaua de nunta Stratinei; îi cântase și ei cucoșul în prag, zicea mahalaua; nimenea însă nu știa de rostul ce l'a avut Anghelușa. O vedea el mahalaua că prea se rotea pe la nuntă, par'că n'ar fi fost lucrul curat la mijloc, dar nimărui nu i-a trecut prin minte de puterea de ademenire a ulcicai sale de pe vatră.

Stratina a făcut băeți și fete; pe unii 'i-am apucat mari, pe alții așa mai răsăriți ca mine. Târziu de tot ș'a răsufolat Stratina de pătărania din casa mamei Anghelușei,

căci mama Angheluşa dusesese cu dânsa în mormânt tainile ulcicâi de pe vatră.

Şi credea în adevăr Stratina că tot a făcut ceva Angheluşa cu ulcica ei de i 'l-a adus pe Vasile la prochimien; iar eu cum am auzit-o aşa v'am vândut'o, cum am cumpărat'o aşa v'am lăsat'o, căci am încălicat pe un fus şi v'am isprăvit de spus, şi făcându-vă din ulcică v'am spus o braşoavă mititică.

„Evenimentul“ anul IX, 86.

---

51. Copii de Casă.

Cine crede că lumea a fost tot așa de când e dânsa, se înșală. Fie-care veac își are ale lui întocmiri ; și mai ales noi Românii ne-am schimbat așa de tare, că nu ne mai cunoaștem că noi suntem, când ne cetim moravurile și întocmirile noastre sociale și politice, nu mai mult de cât acum 70 de ani în urmă.

Cetitorul prefeții lui V. Alexandri la operele lui C. Negruți va fi observat cum subțochii acelorași oameni s'a schimbat societatea românească, așa cum o apucase ei la finele domniei fanariote, și cum se primenise sub influența apusului. În „Iași în 1844» iarăși vedem fizionomia unui oraș oriental, ce începuse a deveni occidental.

Secolul nostru ne-a adus tot ce are Apusul ca al său caracteristic: fracul și surtulucul nemțesc, în locul *antereului și giubelelor* ; ciobotele văcsuite în locul *ciobotelor roșii* ; străzi pavate în loc de *podite* ; apoi școli fel de fel, telegrafe, telefoane, drumuri de fer, și mai știu eu câte, tot așezăminte și îmbunătățiri, care denotă o stare de progres. De la cartea cu slove am trecut la cartea cu litere ; avem azi Universități ; ne măsurăm cu apusul în ceea ce privește instrucția și dacă s'ar scula unul din strămoșii noștri și ar vedea ceea ce s'a săvârșit în țară la noi, nu ne-ar mai cunoaște că suntem nepoții lor și că țara aceea e țara lui Stefan Vodă.

Dar ori ce stare de progres își are ale ei verigi, și noi ori cât ne-am fi dichisit supt haina culturei apusului, tot noi am rămas : orientali în moravuri, supuși domniei hațărului, sclavi nepotizmului ; neluând în samă de cât cu

greu meritul ci mai mult spetele ; în sfârșit dacă cu capul am progresat în ceva—și zicem că am progresat—cu inima însă am ramas ceia ce au fost părinții noștri : oameni supuși bunului plac și cherimului celor de sus. Și în trecut își aveau rostul asemenea lucruri, căci de la domn până la cel mai mititel slujbaș era o dependență erarchică, deasupra tuturor plutind sabia Turcului, care dispunea de capul domnului, iar el la rândul său dispunând de averea și capul supușilor săi.—Noi urmașii moștenim și azi astă dependență de om la om, mai mult de cât ori unde aiurea.

Era în trecut un obicei, care a dispărut cu totul azi din întocmirea noastră socială, căci democratizându-se școlile și înlesnindu-se sușul treptelor sociale la ori cine se arată destoinic, s'a lărgit scara de recrutare a oamenilor noștri politici, adică oameni cari sunt chemați a juca un rol în stat.

Fie care veac își are oamenii săi și zic prea mult, căci într'un veac oamenii politici se priminesc. Luați istoria boerilor, cari au cărmuit țara aceasta, și veți vedea că marii sfetnici ai lui Ștefan Vodă n'au lăsat urmași demni de a le ocupa locul și că mai cu fiecare domnie nouă veneau oameni noi. Alegerea boerilor, cum și boierirea lor stătea în mâna domnului, și unde ne sunt memoriile, cari să ne spună de asemenea rădicări și scoborări ! Cronicarii abia ici pe coala ne spun de unele.

Rădicarea noilor boeri se făcea sau prin avere—părghia materială a inobilirii—ori prin contact social. Se știe de toți cât de mult face contactul, și cum omenii nuli ca pricepere însămnă ceva într'o țară, numai prin faptul că s'au vârat în sufletul unuia și a altuia și s'au pofțit cu loc ori fără loc, cu vreme ori fără vreme.

Ceia ce azi e considerat de omul onest ca o lingușire, ca un semn de lacheism—și slavă domnului mulți lachei avem azi!—în trecut era introdus în deprinderile țării următorul fapt :

Un boernaș mititel de la Fălciu—Cogălniceanu de

pildă, care era căpitan de județ, ori Alexandru Miron, tatăl lui M. Costin, dorind a deschide copilului său: un Ilie Cogălniceanu ori Enaki Cogălniceanu, ori M. Costin, cariera slujbelor în stat, nu se mărginea a-l trimete în Polonia să învețe carte, ca Costineștii, ci căuta a-i înlesni primirea de tânăr în curtea uzui mare boer, sau chiar a lui Vodă spre a avea timp să fie cunoscut mai bine de cei de sus.

Nu era boer mare de divan, care să nu numere cu zecile tineri de aceștia, feciori de boernași, care făceau fel de fel de slujbe în casa boerului numai în scopul de a fi cunoscuți mai de aproape; știau părinții că alt chip nu este, simțeau și feciorii lor că numai așa se putea ajunge ceva.

Miron Costin după ce și-a isprăvit studiile în Polonia la Bar, a intrat ca *copil* de casă în curtea lui Iordachi Visternicul, cumnatul lui Vasile Lupu, căruia nu puține servicii i-a adus, când cu rezmerița în țară. «Eram eu pururea în casa lui Iordachi Visternicul prin multe cuvinte nu lungesc, ci inima agonisitei lui (banii) i-am trecut'o la Camenița»...

Asta nu l'a împiedecat pe M. Costin să se dea apo de casa lui Gh. Stefan, să fie unul din sfetnicii lui intimi, și N. Milescu Cărnul.

All copil de casă cunoscut nouă din Cronici, e Enaki Cogălniceanu, cronicarul. El a intrat ca copil de casă în curtea lui Ion N. Mavrocordat Vodă în 1746. Iată ce zice el însuși.

În la măriia Sa I. Mavrocordat Vodă, am intrat în curtea Măriei sale *la slujba copilăriei de casă*, la anul 7254 (1746), de am slujit cu dreptate, până a venit Măria Sa Gr. Ghica Vodă, și iarăși am intrat în slujba copilăriei de casă, până au mers Măria Sa la București și iară ne-a cerut domnia *pe câți-va copii de oameni, a boerilor, pe Andrei Donici, pe C. Catargiu, M. Jora, Andrei Beldiman, pe C. Negri și alții*; Iar venind ca domn C. M. Racoviță Cehan, m'a făcut și pe mine ca pe un copil Comis al treilea.. apoi în 1753 m'a făcut Comis al doilea... apoi m'a făcut vătav de copii; etc. etc.

Slujba copilăriei de casă stătea în a da dulceți la mosafiri, a aprinde ciubucele și narghiulele; tinerii copii erau

neteziți pe cap de boerii divaniți și câte scene vrednice de amintit nu s'ar fi petrecut în viața de *copil de casă* la diferiții noștri boeri, dar despre care istoria tace.

— «Frumos băiat, e copilul D-tale de casă, a cui fecior este, Jupân logofete ?

— A boerului V. Cogălniceanu ot Huși.

— Vad că-i harnic și deștept ;—Să-i căutăm o slujbă, că e curățel.

Și așa se vârău în slujbele statului tinerii ficiori de boeri. Trebuia să fii copil de casă cutărui boer mare, ca să poți ajunge ceva. Și cât boerul era mai protipendadă, cu atâta numărul copiilor de casă creștea, iar la Vodă erau cu zecile. Altfel te țărăniai de trăiaii la țară !..

..Ziceam la început că în moravuri n'am progre at așa de mult, căci nu degeaba a rămas și azi vorba la noi, când voim a caracteriza pe un om de vază în stat : *e ci-rac* ae-ai lui Roseti ; e om *de casă* lui Brătianu ; iar la noi în Iași câți nu ne sunt cunoscuți ca *de casa lui Cc. Ghiță*.

Vorba ceia... : *tot modă veche*.

„Opinia“ I, 38.

52. Sămi vechi

Dacă este vre-un capitol interesant în istoria economică a țărilor Române, apoi este chestia *banilor* și a *valorii* lor, așa cum au curs după vreme.

Numismatica e o ramură seacă a Istoriei, dacă nu se completează prin *valoarea în circulațiune* a acelor bani vechi, a căror efigie o vedem în monede.

Piața românească veche a fost inundată de mai toate monedele țărilor vecine; așa că prețeluirea lucrurilor, ca și valoarea banilor a atârnat de la cursul străinilor, și mai ales piața Țarigradului dicta în aceasta, țările noastre fiind *grânarile Turciei*.

De curiositate dau aici câte-va nume vechi de monede, cum au curs după vremuri:

ort, ugri, ughi, taleri, florinți, coștandă, potronic, Zlot, tult, aspri, para, bani, lețcae, grivină, capeice, Dupce, Șaleu, irmilici, icosari, firfirici, etc.

Fată cu aceste variate monede, o încurcălă mare se naște, când e vorba de a constata valoarea lor.

Cronicarii, istoricii vechi, documentele interne și mai ales scrisorile particulare ne vor lămuri mai mult asupra acestui lucru. Să nu uităm și condicele vechilor *Sameși* și a altor autorități.

* * *

Servim cetitorul ocupându-ne puțin de valoarea banilor vechi.

Domnița *Safta Krețuleasca*, fata lui C. Brancoveanul

Vodă lasă în testamentul său următoarele sume de bani, să se dea în acest chip :

1500 *talere* înmormântare și pomeniri într'un an.

500 *talere* pomenire anul al doilea,

500 *talere* pomenire anul al treilea.

240 *talere* la *trei* Arhieriei pentru 3 sărindare.

200 *talere* pentru 20 sărindare în anul întâiu.

100 *talere* pentru 10 sărindare anul al doilea.

100 *talere* pentru 10 sărindare anul al treilea.

300 *talere* Patriarhului de Alexandria.

500 *talere* Patriarhului de Antiohia.

250 *talere* Patriarhului de Ierusalim.

300 *talere* Sfintei Mitropolii, plus o cruce de aur în preț mai bine de 300 *talere*.

200 *talere* mănăstirei tuturor Sfinților.

300 *talere* Bisericei Sf. Ilie.

200 *talere* mănăstirei Stavropoleos.

100 *talere* mănăstirei Colței.

100 *talere* mănăstirei din Trapezunta (Sumela).

1150 *talere* să se facă biserica ce va face-o Mitropolitul.

300 *talere* pentru 2 fete de boeri săraci.

150 *talere* fetei lui Matei Clucerul din Ungurei.

1700 *talere* în sinete.

În total cam 8600 *talere* bani.

Cât valorau acești bani, care după număr nu par a fi așa mulți ?

După socoteala care ne-o dă Melhisedec în Cronica Hușilor, luând ca dovadă arătările lui D. Cantemir ar urma că *talerul* valora în secolul al XVIII, la început 2 lei vechi și 10 *parale*, ceva mai puțin ca un *ug* (galbăn), care prețelua 2.20 *parale*.

Dacă arătarea lui Cantemir merită credință, am putea lua de bază în valoarea *talerului*, față cu starea de azi, când acelaș *taler*, monedă austriacă, prețeluește 3 fr. 70, cum e notat în copia testamentului de față.

Tot Melhisedec în altă parte (Cronica Romanului II, 112) ia talerul drept leu vechiu, căci zice că un țigan se vându cu 45 lei *sau taleri*, Episcopului de Roman *Leon*.

Să luăm arătarea dintăi ca bună. Un taler valora 2 lei și 10 parale, și să socotim acest preț bun și pentru 1744, anul morții Saftei Krețuleasăi.

Cât ar reprezenta cele 8600 talere ?

În 1740 galbănul umbla și 4 lei și 3 lei și 80 bani, căci iată ce scrie dragomanul Ioan Calimahi către fratele său Dumitrașcu :

...«Căci galbenii Ungurești umblă aici (în Constantinopol) câte 4 lei; iar eu vi i-am trimis galbănul câte 3 lei și 80 bani, adică fără un *tultz*».

Dacă galbănul umbla 4 lei, apoi cei 8600 taleri ar fi în cazul întâiu 8600 lei, iar în al doilea 19350 lei vechi. Ar da dar în cazul întâiu că cei 8600 taleri valorau 2150 galbeni, iar în cazul al doilea 4838 galbeni.

Dar galbănul din 1744 de și costa numai 4 lei față cu argintul, pe când în 1830 era 37 lei vechi, totuși prețelua mai mult; erau banii mai puțini, și argintul făcea concurență aurului.

Pentru a afla valoarea banilor să le raportăm la ce cumpărăm cu ei.

Un franc n'are acelaș preț pretutindenea. Valoarea lui mare sau mică va atârna de prețul lucrurilor.

În 1772 cu un leu vechiu puteai cumpara 40 ocă pâne, 18 ocă făină grâu; dar pentru o ocă cafea plăteai 3 lei 30 parale, iar cu 1 leu și 80 bani cumpărai o ocă zahar. Deci pentru o ocă cafea dădeai 950 ocă pâne, 70 ocă făină de grâu, etc.

Socotind cum umblă azi pânea și făina am vedea că leul vechiu valora mai mult ca francul nostru în piață.

Pe 40 ocă pâne azi dai 10 franci; pe 18 ocă făină grâu cam tot atâta.

Luând dar leul vechiu în valoarea sa de circulațiune

cam cât 10 franci de azi ar eși că un taler costa în cazul întâiu 10 franci, în cazul al doilea 22, 50 lei.

Averea dar lăsată în numerar de domnița Safta ar fi în monedă de azi cam 86000 franci, sau mai drept cam 200000 lei, sumă nu exagerată față cu averea unei fete de domn, care lasă mai multe moșii și scule neprețuite.

Numai în acest mod socotiți banii vechi îi aducem la adevărata lor valoare; alt fel ne facem o idee greșită, căci sume mici în realitate valorau mult în piață.

„Opinia“ I, 123.

53. Feriia (heriia)

Cu cât ne adâncim în trecutul vieții noastre și căutăm a scotoci supt toate formele ei multiple, cu atât ne apar o sumă de particularități, vrednice de amintit, pentru a vedea și înțelege rostul societății vechi.

Cetitorul curierelor noastre a observat cum din vechea dare a *deșugubinii*, nea rămas vorba *șugubăț* în alăturare cu *se face mort în popușoi*. Azi asemenea lege nu mai este, ca adică să plătești dare pentru mortul, ce se va găsi pe pământul tău.

Altă practică juridică curioasă prin firea ei e aceea dată mai sus ca titlu: *heriia*.

* * *

Se iscă un proces între 2 persoane; În 1592 April 24 se judecă de Domnul Aron Vodă un proces curgător între 2 femei: Anghelina, femeia lui Șeptelici și între jupâneasa lui Dumitru Moviliță pentru moșia *Săvenii* de pe Bașău.

Amândouă părțile vin cu hârtii vechi de la domni anteriori, ca să probeze deplina stăpânire a acelei moșii.

Cneaghina Anghelina Șeptelici, nepoata hatmanului Ghianghea aduce înaintea lui Aron Vodă uricele de la Stefan Voevod și de la Rareș Voevod, prin care se arată că moșia *Săvenii* curge de drept în familia lor, mai ales că

și alți înaintași domni întăresc acel drept de proprietate în repetate rânduri.

Era un obicei de mult la noi ca la ori ce schimbare de domnie nouă să se scoată hârtii de întăritură pe cumpărături și mai ales pe danii, căci altfel n'aveau valoare. Domnul nou putea nesocoti toate cele făcute de predecesorul său. Așa și bunicii Anghelini Șeptelici avuse grija de a-și reînoui dreptul de proprietate pe Săveni.

La rândul ei și jupâneasa lui D. Moviliță aduce ca dovadă *Uricul de danie* de la Iliș Vodă, fiul lui Rareș Vodă. În fața acestor arătări, Aron Vodă ne având și neștiind ce să facă, nu se mulțamește numai cu uricile arătate, ci ordonă a se trimite la fața locului spre a se cerceta prin marturi.

Pentru acest scop se strângeau oamenii bătrâni din sat și de prin meleagurile vecine și jurându-i pe sufleție sau pe Evanghelie îi puneau să mărturisească ce știu ei de mersul proprietății în acea moșie.

Adesa acești marturi (svedenteli) erau aduși la Episcopie și jurați pe sfânta Evanghelie, și sint cunoscuți nouă ca *jurători* (bojilniți).

Boerii rânduți cu cercetarea, adică cu ancheta (*sprafca*), încheiau referatul lor cătră Domn că au cercetat și au aflat precum că adică Anghelina fata lui Șeptelici și nepoata lui Ghianghea e adevărata stăpână în Săveni, având moșia din moși strămoși.

Judecata dată de Vodă nu putea fi definitivă, căci cel ramas putea deschide procesul supt alt domn, și ca atare dar puteau dura procesile la nesfârșit.

Ce făceau însă părțile câștigătoare ?

Pentru a închide judecata și a nu mai da drept celor rămași să redeschidă judecata supt alt domn plăteau o dare anumită visteriei gospod, prin care obliga domnia că procesul s'a închis definitiv, luând *garanție* sau *legă-*

tură (*zavescă*) că judecata s'a făcut bună și că dar nu mai e nici un motiv de a reîncepe procesul.

Darea aceasta se numea *feruia* sau *heria*.

Darea aceasta era de 12 zloți, de 24 de zloți, de 20 taleri; și până acum din documentele publicate nu se știe încă după ce norme se încasă o asemenea taxă.

Probabil pare a fi fost *proporționate* între valoarea pământului și darea *heriei*.

În adevăr *Săvenii* fiind târg mare pe Bașău, Anghelina a plătit 24 zloți; aceasta în 1592; iar în 1628 Mart 11 pentru 2 sate din Basarabia și pentru o baltă cronicarul Gligore Ureche plătește numai 12 zloți, moșiile fiind mici. (Uricar XVIII, 220, 392).

* * *

Ce fel de cuvânt e *feriia*?

În o notiță din «Arhiva Iași» 1,631, d-l Ion Bogdan discută etimologia acestui cuvânt, și arată că nu e de pus în legătură cu slavonul *Vera*: credință, de unde am avea pe *Veresie* al nostru, D-sa îl pune în legătură cu turcescul *Vere*, care de și are înțelesul același ca și slavoneasca *Vera*, adică înseamnă *credință*, *încredere*, *credit*, *învoială capilulație*, dar e mai apropiat de etimologia română. Asemenea din dativul turcesc *vereje* a putut eși românescul *ferie*, *ferăe*, de unde prin schimbare de labială am avut *herăe*, mai apoi *hărăe*. Scrierea deosebită a acestui rar cuvânt arată variata lui pronunță.

Avem mai multe cuvinte de acestea, care ne arată că pronunța moldovenească a început a se accentua mai mult în secolul al XVI-a.

Pentru scriitorii slavoni ai documentelor se credea mai literară forma *ferie*, *ferăe*, pe când cea cu *h*; *hărăe*, *hărăe* era socotită ca *țărănească*.

H, era socolit ca o stricare a lui *f* *hin*=fin; *hire*=fire; *hireș*=fireș; *hiu*=fiu; *hiică*=fică; etc.

A fost și la vechii diaci o tendință literară, căci de și moldoveni, nu ți-ar fi scris nici odată *înghie* ci numai *îmbiia*. Tot acelei năzuinți literare datorăm formele moderne *movila* și *viclean* din vechile *Moghilă*, și *hillean*, trecute prin *Mohilă* și *fitlean*.

Forma *hărăe*, *ferâe* din turcescul *vereje*, ne ajută puțin a deslega natura și vechimea graiului moldovenesc în Moldova.

„Opinia“ I, 126.

---

54. In curătură

Mai nu e sătean, care să nu întrebuițeze în vorba sa cuvântul *curătură*. Se înțelege prin acest cuvânt un *loc desfundat*, bun de arătură sau de imaș, de care însă țaranul își amintește că a fost oare când pădure.

Sînt sate, în care nu se amintește de curături. Așezate acele sate pe văi deschise, în care pădurile s'au tăiat de mult, iar arătura, *țarina*, s'a întins, țărani au uitat a mai zice curătură la locurile devenite *țarine*.

În alte sate *curături* se numesc locuri din vatra satului, locuri goale, parte acoperite cu livezi, parte cu cioate și huciu, nefind încă desțelinate. În asemenea sate locul de arătură e mic iar dealurile păduroase se află în apropiere.

În cele mai multe sate însă curăturile sunt în ogoare, ori la marginea pădurii. Ici pe colea se află încă copaci cioate ori *huciu*.

În scurt dar nici la țară cuvântul curătură n'are acelaș înțeles. Cauza acestui fenomen ne arată cum a curs proprietatea la țară.

S'a emis teorie în parte adevărată, dar exagerată că toată proprietatea mică de azi își are obârșia în proprietatea mare. D. Radu Roseli e susținătorul ei. Noi vom dovedi exagerarea ei, cu modul natural al dezvoltării proprietății la țară.

Astăzi țara Românească e acoperită 15 la sută din suprafața ei cu păduri. Cu cât însă ne ridicăm mai în

vechi, cu atâta pădurile erau mai mari și acopereau *cred* cam la 80 la sută din fața țării.

Se știe de toți că pădurile n'au fost ale nimărui, căci proprietatea a început a curge cu așezarea locuințelor, cu desfundarea locului de ogradă, cu desfundarea locului de arătură, de imaș; etc. etc.

Proprietatea a mers dar întinzându-se de la casă la ogradă, la livadă, la ogor, la țarină, la imaș, *la curătură*, la pădure.

Nu se putea stabili o mare proprietate acolo unde abia era o *poiană* în pădurea cea imensă. De aceea nu în rari cazuri în măsura în care s'au desfundat pământurile, proprietatea urmașilor s'a întins asupra dealurilor și văilor.

Primul proprietar, lăsând urmași, aceștia au ajuns a fi *bătrânii* satului, după care se așeza cursul proprietății. Fiecare sătean își avea casa sa în vatra satului, loc de arătură, vad de moară în apa râului, drept la imaș și la pădure, dar cât anume avea, nu știea cât i se venea după spiță. De aceea la procese și vânzări, se socotea dreptul după spiță. Iar la măsurare se lua pământul în *latul* și se socoteau stânenii sau *funele*, câte veneau.

Nici odată nu vedem procese pentru pădure, de oare ce se foloseau toți de dânsa.

Din faptul că pădurea era a tuturor, și deci a nimărui, urma că ori-cine desfunda o parte de loc din pădure era proprietatea lui. De aci acele multe *poieni* care poartă nume proprii de oameni, dovadă vie de acei care le-au curățit.

Tot așa; cine desfunda o parte de loc pentru *priseci* era proprietatea lui; tot așa cine curăța pădurea și scoțea cioatele pentru a face imaș, sau loc de arătură, locul acela era proprietatea lui.

Locul o dată păduros, dar acum *curat* se chema *curătură*; ca și locul de *arat* era *arătură*.

Că lucrul așa a fost aducem dovadă un document

din 7197 Maiu 27 (1689), prin care vornicul de gloată Beblea, rânduit de Vodă să măsoare locul de arătură și de imaș din satul Armenești, jud. Vaslui, după ce au cercetat și măsurat la fața locului, scrie lui Vodă următoarele :

«Milostive și luminate Doamne să fii mărie domnii tali sănătos, facem știre măriei tale. că mai trimis mărieta. să aleg nești părți de ocină din sat din *Armenești* ce sântu la ținutul Vasluiului. deci pre poronca Mării tale am vinit la Armenești. și am strânsu oameni buni megiiși. de prin pregiur. și am măsurat locul în țarini și fânați. cât iaste locul de câmpu. cu *fune de zeace stânjini*. și sau vinit lui *Costantin* și surorilor lui *Măricăi*. și *Măriei* și s'au aflat moșie driaptă a lor din bătrânul *Coșului*—*unsprăzeaci*. *pământuri* iar de cumpărături din bătrânul *Găureanilor* li să vine *șiasspreaci*. *pământuri*. și *pământul iaste de lat de zaci stânjini*. *în coasta despre răsărit*. din gârla Armeneștilor pân în pădure despre răsărit. și cu alți răzăși. ține iar vatra satului și pădurea nu li sau ales ce cu toții să ție frățiași—*însă curături cine ce ar avea să și le ție a cui ar hi*. iar locul de prisăci și curături cine ce ar faci de acumu înainte și unde liar plăce săși facă în pădure întreagă săși deșchiză. *volnici să fie a faci*. și la aceasă socoteală. sau prilejit. Lupașco de Pancești. Și Jiaan ceau fostu căpitan și Ion Muntianul de Glodeni. și Toader Cumpăni de Borăști. și Ilie ot Glodeni. și Alexandru Mulgoci. și alți oameni buni megiiși carii mai gios au iscălit și pecețile șiiau pus săsă criază. aceasta facem știri măriei tali să fii mărie ta sănătos. ot. Hs. amin.

leat 7197 Mai 27.

Robul măriei tali și să mă erți mărie ta că împreună am iscălit cu acești oameni buni să să criaza.

Az BEBLEA

Glodni vornic iscal

55. Kervasaraua

Nu ne facem azi idee de multe dări ce se plăteau mai de demult, dări care în loc de a servi la îmbunătățiri în țară, nu erau în deajuns pentru a satisface nevoile domniei și ale Porții. Dacă e vre-o pagină mai tristă, dar și mai interesantă e aceea a dărilor, căci de când ține minte Românul, știe că a plătit dări cu sila, iar în schimb nu i s'a dat mai nimica de cât bătăi și schingiuiți.

Multe dări intrau în punga domniei, și veniturile ce se încasau de la țară se vede că erau destul de mari, căci nu degeaba se băteau compețitorii de la scaunul domniei, pentru care de și avea de dat atâtea sumi colosale la intronare, tot le mai rămânea puțința încăsării unor sume mari pentru a se înțoli mulți domni numai în câți-va ani.

În special vămile erau un venit al domniei. De aici grija cea mare de a fi scrupulos domnul în reglementarea vămilor. Și de oare ce înrăurirea turcească era mare și tare în trecut, casa de vamă unde veneau carăle cu mărfuri și plăteau vama, se numea *carvasara* sau *Chervasara-palatul vămii*, după turcescul *Kervan sarai*, *Karavan-sarai*.

În Iași Karvasaraua era lângă palat. În planul vechiu al Iașilor găsim că ulița pe din dosul Palatului, numită Podul Lung, începând de la Biserica sf. Lazăr până la Podul-roș, se numea ulița pe supt *vama veche*.

Chervasaraua își avea casa ei la deal de palat. Și azi încă există această casă, în colțul uliței, care face cea dintâiu pe stânga, de cum mergi din târgul de jos în str.

Anastasia Panu. E o casă veche cu două rânduri, ce poartă și azi o inscripție în slove chirilice.

Amintire de această uliță a chervăsăriei avem tocmai din anul 1669 Iulie 15 (7176).

Era pe atunci vameș mare în Iași jupânul *Cristea frațele Ducăi Vodă*. Acest Cristea vameșul ținea pe fata lui *Arsenie negușitorul*, care avea 8 dughene pe ulița *Kervăsăriei*, în rând cu dughenile altui negușitor *Ionașco Benescu* fost *vataav de temniță*.

Acest Arsenie luase un copil de suflet, pe *Simion Tatarul*, care s'a apucat și a vândut jumătate de loc egumenului Goliei, iar jumătate l'au dat danie tot mănăstirei Golia. Mănăstirea le-a vândut acele 8 dughene lui *Paraschiva Cămărnar*, iar mai apoi prin răscumparare lui Cristea, ca ginere drept reposatului Arsenie, în preț de 400 lei *bătuși*. Cu acești 400 lei Egumenul de la Golia, *Macarie* a cumparat loc mănăstirei, *de a lărgit locul chervăsăriei, și a făcut de iznoavă chervăsărie nouă*.

La chervasara se vămuia toate articolele ce aveau să intre și să iasă din țară. Intre alte articole de vămuit erau și vitele cornute ce se exportau; pentru ele se mai plătea și darea numită *cornăritul*, pentru cai fiind darea numită *cuniță*.

Sintem în anul 1820, domo fiind M. Gr. Suțu Vodă. Nu știm exact care să fi fost prețul unei părechi de boi buni, în orice caz nu erau mai scumpi de 40 lei vechi.

Cât se plătea acum pentru o păreche de boi de export, *vamă și cornărit*, cum și darea *răsurilor* se va vedea din document dat mai jos, care deși nu e vechiu de cât 78 de ani, dar ni spune lucruri așa de deosebite de starea de azi că, merită a fi publicat, mai ales că sînt rari documentele, care vorbesc de *dări și vămi*.

Iată acel document, împrumutat de tânărul *Onu*, unul din strănepoții bivel bașbulubașului *C. Onu* din 1820, — un moș sau răsbnic d-lui *Onu* ministrul Rusiei la Atena:

Io Mihai Grigorie Suțu Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovii.

«Datam cartele domnii mele vamășilor de *Kervasarà*, și oamenilor pe care îi vor orându-i asupra scrisului *cornăritului* (*) să fie volnici cu cartele domnii mele a merge pe la toate cirezile cu voce neguțătorilor și să ia înscris toți boii ce vor fi cumpărați de cătră neguțitori, și pentru boii ce vor găsi cumpărați prin sate, și nu vor fi apucat ai plăti *vamă* și *cornărit* să aibă a lua numiții oameni pe toți boii acie *vamă* și *cornărit*, după obicei și după hotărâre ponturilor cu pecete gospod, adică câte *un leu și doi-zeci și trii bani cornărit* și câte *un leu doisprizeci bani vamă de tot boul de negoț*, cărora neguțitori să aibă a le da rânduții oameni și *cărțulie* de plata vămii și a *cornăritului*, cu care *cărțulie* în vreme când vor voi să treacă boii piste hotar să fie neopriți. Să scrie Dumnevoastră ispravnici de pe la ținuturi ca să dea mână de ajutoriu rânduților oameni de cătră vameși, dându-le și câte un slujitoriu pe câtă vreme vor umbla la ținutul, acela pentru scrisul *cornăritului* ca săș caute slujba cu toată lesnire, fără a li se pricinui cât de puțină păgubire. Osăbit vor mai lua *cornărit* și câte *un leu de tot boul, a casii răsurilor*.

1820 Apr. 13.

„Opinia“ I, 326.

(*) Seris de altă mână, cu altă cerneală. *Debivel bașbulubașe Const. Onu.*

56. Poiană, siliște, sat.

Dacă e vre-o chestiune mai obscură în istoria țării noastre e cea a primelor alcătuirii de sate. Lasă că cele mai multe din ele au denumiri străine, dar chiar termenii comuni, ce se întrebuițază la țară pentru denumirile de proprietate încă sunt străine.

Ne e greu a desțelina cătuși de puțin această chestiune ; supunem însă celitorului iubitor de investigați câte-va mici date alăturate.

Termenul comun sub care denumim noi așezările de la țară e cunoscutul *sat*. El ne apare sub forma *saat* în foarte multe documente, din care aducem unul vechiu dar inedit.

«Io Stefan Voevod (Tomșa), bojiu milostiu gospodar zemli Moldavscoi. ađec a venit Gheorghii Zmăulu sluga noastră la domnea mea zicându că are ocină și moșii în **saat** în Rădeni *de întrașesă parte giumătate. parăte den sus desprea Rădeni.* Și stălpul ne esta de supără Răduțului în stejariu și în dreptulu locului în Jejeia în ughiul cel marea la grădini așșdere nei stăpân.

Vleat 7125 (1617/ Mart 10.

Sam gospodin veleal (insuși Domnul a poroncil).

Voico logofăt ;--Nica uricar.

Cuvântul *sat* nu ne apare numai în forma *saat*, ci mai vechiu în forma *fsat*, cum îl cetim de 28 ori în Psaltirea Scheiană. Odată gășită forma *fsat*, e foarte ușor a-l apropia de forma albaneză *fșat-sat*, mai mult de cât de slavonul, *sad* de unde avem *sădesc*, *răsad*, etc.

Prin ce înriurire însă, cum și din ce epocă să fi început a se lăți termenul albanez *fșat*, scris pe la 1600 încă *fsat*, iată o enigmă în istoria noastră socială. Multe s'ar putea înjgheba împrejurul acestui cuvânt, dar ar fi niște ipoteze hazardate nefiind sprijinite pe nimic sigur.

Pe când țărănimea continua de a zice *Sat*, *Sadat*, *fsat* (mai ales în Transilvania), termenul oficial întrebuințat pururea în actele slavone era slavonul **Selo**, de unde al nostru *seliște*, ca și *miriste*, *capiste*, cu sufixul *iște* la tulpina *selo*.

În limba slava **Selo** înseamnă *sat cu biserică, câmp, loc de arătură, cimitir, parohie*. Din toate aceste accepțiuni Românul a prins pe acea de *sat*, de oare ce și azi *siliștele* sînt locuri de arătură, unde odinioară a fost *sat*; iar satele ce poartă acest nume dovedesc a fi destul de vechi, fiind slavone în înțelesul lor.

Noi credem că populațiunea locală și anterioară descălecatului cunoștea mai numai termenul de *siliște* care în slavonă înseamnă *câmp, pășune pentru vite*; iar la noi locuințele așezate în câmp, deci *sotele*, pe când populația venită cu descălecatul va fi adus cuvântul *sat*, modificat din forma *fsat*, albanez *fșat*, și va fi înlocuit termenul comun de *selo*, dar fără să poată înlocui printr'un derivat propriu pe *seliște*, care a rămas 'n limbă alături cu albanezul *Sat*.

Că se întrebuința cuvântul *Selo* și în popor avem o dovadă în cuvântul *salaș*, specificat numai la locuințele țiganilor.

E un lucru dovedit în materie de limbă și obiceiuri că elementele străine venite în o țară păstrează mai vechi urme de limbă și obiceiuri de cât autohtonii. Țiganii și azi cred că așa e frumos a te duce de paște la biserică, în blănuri, căci așa se duceau boerii de mult la biserică; blănile fiind semnele distinctive a cinstei boerești. Tot țiganii păstrează mai bine sonoritatea lui *a*, schimbat de noi în *ă*.

Ei bine ; și azi Români zic un *sălaş* de țigani ; iar în documente cetim : «S'a vândut un Sălaş de țigani».

Ce-i acela *Sălaş*, azi *Șălaş*? E Slavonul *Șălaş*=*colibă*, *cort*; de la Slavi a trecut la Unguri și la Români *Szállás*, locuință, *sălaş*.

Credem că vechile *selo* nu erau de cât mici adunături de *colibe*, de *corturi*; a căror vatră sau așezare se mulă după vreme sau după împrejurări. Zidiri de piatră nu erau, ci mai mult de lemn și de pământ: *colibe*, *bordee*. De aci ușurința cu care ș'au mutat alătea *Sălaşe* locul, de au devenit *Siliște*. Mai toți oamenii din *Selo* fugeau în păduri, ce pe atunci ocupau o mare parte din fața țării, cam 80 la sută. De unde *Selo* erau așezate pe văile apelor, pe unde erau *Șleahurile* cele mari, refugiații sau bejenarii odată retrași la pădure, începeau aici a-și așeza șălaşurile lor. Tăiau copacii, curățiau pământul, și făceau case, *sălaşe*, *colibe*, *bordee*. Locurile astfel curățite prin păduri se numeau *poiene*, căci și cei ce le deshideau erau tot Slavi în mare parte, de oare ce în Slavonă *poiana* însambră un loc gol, *džschis*, câmp. Asemenea *poiene* puteau fi făcute și de la natură, dar multe din ele s'au deschis de oameni, a căror nume le și poartă: *Poiana lui Orăș*, *poiana lui Coman*, etc. etc. Și câte sate azi nu poartă numele de Pöeni, dovadă evidentă că acele sale au fost croite o dată în mijlocul codrilor, unde bejenarii fugind din vechile lor *Siliști* și-au găsit scăparea în pădure; acolo au desfundat pădurea și încetul cu încetul s'a format satul, deschizându-se locul.

Ori cum ar fi, viața noastră de țară zace în ceea ce privește toponimea pe un strat slavon și albanez, căreia pe urmă Românul i-a dat coloritul latin cu vechile sale denumiri latine; la țară, țarină, pământ, dovadă vie de puternicia elementului românesc asupra celor vechi resturi slave de la șes.

57. Zile de soroc

Multe numerale apelative mai are și limba română.

În *vâr primar*, găsim pe *primus* latin; în *an țărt* găsim pe *tertius*; în *miezul păsii* găsim pe *quadragessima*.

Apoi slavoanele *pervă*, *noatin*, *tretin*, *soroc*, însemnă pe românește *întăiul*, *de nouă luni*, *de trei ani*, *40 de zile*.

Ne interesăm pentru moment de slavul **soroc**, într-t așa de adânc în graiul nostru: *zi de soroc*, *la soroc*; *mă vei plânge pe la soroace*, etc.

Origina cuvântului *Soroc* e greacă, *tessaraconta*; de la Greci a trecut la Slavi prin influența bisericii și trecerea s'a făcut de mult, căci vechile monezi elene fiind făcute de *piei de miel*, s'au numit monezile în valoare de *40 piei*, **sorocovăț**, de unde am moștenit și noi pe al nostru vechiu **sorocovăț**, adică un *doi lei și patru* parale.

Nu e locul de a arata aici pentru ce Slavii de nord au uitat pe al lor *cetiri deseat* și l'au înlocuit cu *soroc*; faptul are aceiași explicație ca și la noi, care am uitat pe *centum* latin și am primit pe *sută* slavon (*suto*, *sto*).

A fost aici un curat amestec grec, prin vechea înriuire a credinței creștine primită de la greci, în secolul al IX după Cristos.

Slavii în special au uitat multe din apucăturile lor antecreștine. Pe când popoarele germane și latine au pastrat denumirile păgâne date zilelor; *Luni*, *Marți*, *Miercuri*, *Joi*, *Vineri*; *Montag*, *Dienstag*, *Mittwoch*, *Donnerstag*, *Freitag*, *Samstag*, *Sonntag*; Slavii le-au părăsit pe cele vechi și numesc și astăzi zilele: *după săptămână* (Pone-

dealnic), *A doua, mijlocia, a patra, a cincia, Sâmbătă* *Invierea.*

Cu toții cunoaștem Elimologia numelui sfintei *Paraschiva*, care grecește se zice *Vineri (paraschevi)* Slavonește *piatoc* (a cincia), iar românește *Sfânta Vineri*, sau *Vine-rea mare.*

Am adus spre a arăta că precum prin înriurirea religioasă slavii au uitat pe *Cetiri deseat* vechiu și zuraș slavon și l'au înlocuit cu *soroc*, așa și noi Români prin înrăuriri sociale și politice am primit pe *soroc* ca numeral apelativ, i-am creat senzuri speciale românești, l'am încetățenit, fără însă a izgoni cătuși de puțin pe al nostru *patru zeci.*

Numărul *patru zeci* are diferite înțelesuri. După *patru zeci* de zile ese femeea din lehuzie, când i se cetește molifta de 40 de zile; după *patru zeci de zile* se ridică parastas la morți, căci până atunci se crede că sufletele morților rătăcesc pe lângă casă. După *patru zeci* de zile se putea vinde o moșie, o casă.

Să ne ducem acum cu mintea în acele timpuri, când pătura oficială din țară rupea ceva slavonește. Popa când venea să cetească molifta de lehuzie zicea că e *soroc*; când popa venea și ridica parastasul mortului zicea *soroc*; iar la vânzări *telalbașa* și toți mușterii așteptau *vadeaua de soroc.*

Nașterea, moartea, afacerile de vânzări iată trei momente și dese și puternice, cari au îndrituit încetățenirea lui *soroc* ca numeral apelativ.

Mai din vechi vânzările se făceau la *Kokii-vechi*; apoi la *Soltan mezat*; la acestea trebuia *un termin, o vadè* (turcește *termen*), un *soroc*, căci vadeaua era de 40 de zile.

În acest răstâmp se făceau strigări și bateri cu dărâbana pe toate ulițele târgului și ori-cine avea vre-o întâmpinare de adus putea strica vânzarea.

Iată ca dovadă un pasaj dintr'un document înedit:

În 1816 Sc, A. Calimachi întărește cumpărătura lui

Iordachi Drăghici bivvel ban, în moșia Bălțații ot Cârli-gătura, făcută de la vorn. Iordachi Catargiu prin mezat.

În document cetim următoarele:

«și văzându-se că nu este în mijloc nici o pricină... s'a dat cătră vornicia de aprozi să pue vânzarea în lucrare prin telalbașa, după rânduiala ce se păzește, s'a scris osăbita carte cătră diregătorii ținutului ca să urmeze și acolo publicație... în curgere de 40 zile atât la starea locului cât și în tot ținutul spre înștiințarea celor ce vor fi mușterii, cât și celor ce ar avea vre-o pretenție.., ca în hotărâta vadè să se arâte la divan... poruncindu-se de cătră vornicii și lui telalbașa ca și el să facă strigare la mezat iarăși în hotărâta vadè de 40 zile atât pe toate ulițele orașului cât și în divan și la împlinirea vadelei, mușteriu-lui ce va fi și va da prețul... și viind și de la diregătorii ținutului de săvârșire publicației și că n'au născut nici o pricină prin *hareciul* ce se va face să se săvârșască vânzarea... se va întări și de cătră domnia mea».

Iată cum cuvintele trăesc în limbă, numind anumite stări sociale. Influența turcească a slăbit întrebuintarea lui soroc, iar societatea de azi l'a redus la mai puțin.

„Opinia“ I, 247.

58. Cîsla

Azi sistemul de percepere al dărilor și-a modificat bazele sale, căutându-se pe încetul a se ajunge la o stare mai rațională de impus.

Nu tot ast-fel era și în trecut. Domnul pe sama căruia se strâneau dările în număr de vre-o 26, singur avea dreptul de a scuti pe cineva de orice dare, *afară de bir*, pe care îl plăteau toți locuitorii țării, afară de boeri și aceasta *probabil* nu în timpurile vechi de tot, ci *mai încoace*.

Chestiunea aceasta nu e încă deplin studiată, nu cropicarii ne vor sluji în primul loc, ci lămurirea chestiunii se va face cu publicarea documentelor interne cu referință la dări, documente care până acum nu avem multe.

Domnul dispunea în trecut de acelaș drept, pe care azi în anumite ocaziuni îl are parlamentul și legea; căci se știe că în trecut *voința Domnului era lege*.

Plata *birului*—numit mai apoi *capitația*, iar azi *căile de comunicație*—se făcea în mod deosebit ca azi.

Astăzi birul este personal și e fix pentru toți cetățenii, *6 lei plus zecimele*. Fiecare om, care se bucură de drept în stat, e obligat a plăti *birul*, numerându-se oame-nii *după cap*; azi capitația s'a șters ca nume, dar a rămas de fapt, numai că azi plătești *pentru picioare*, iar nu *pentru cap*.

Birul era ast-fel întocmit ca să se perceapă pe *fi-care* individ; cuvântul *bir* putându-se alătura, la turcescul *birmul*; ca și la ungurescul *bir*—dare. Familia cuvântului *bir* e dăstul de întinsă la Slavi, Unguri și Turci pentru a nu ne putea pronunța de-o camdată care de la care l'a luat.

Birău biruință, birnic, etc., iată alătea cuvinte care derivă de la *bir* și ne arată bogata lui întrebuințare, căci pare a ne duce la acele timpuri când cel învins în războiu era impus la dare, la *bir*.

Ori cum ar fi lucrul, cuvântul *bir* apare în cele mai vechi texte, ceea ce arată că e cunoscut pe la noi, dacă nu din primele noastre atingeri cu Turcii în secolul al XV-lea, apoi chiar de la descălecat.

Birul îl plăteau țaranii; era însă o deosebire; unii — răzeșii — plăteau birul *personal*; pe când țaranii *legați de pământ* îl plăteau în comun. Acești țărani se numeau *vecini*, cari-i vedem figurând până la C. Mavrocordat.

Că *vecinii* nu erau *robi*; știm; dar anume în ce consistă vecinatul, cu toate afirmările lui D. Cantemir tot nu știm bine. În ori ce caz vecinul era ținut după obiceiul țării să nu fugă de pe moșia stăpânului său; el era strâns legat de pământ; putea fi urmărit ori și unde și adus înapoi la sălașul lui, căci el era om *birnic*, pus la *cislă*.

Cuvântul *cislă* e slavon; înșamnă *număr (cisló)*; senzul seu literar ne va ajuta la chipul cum se încasa birul.

Se sorocea de la visterie cât bir să se pue pe țară; pentru acest lucru *se numărau sau se cisluea* oamenii. Unii din cei numărați putea plăti individual, ca *popii, răzășii, mazilii*; alții, *clăcașii vecini*, plăteau pe *comunitate*.

Era comunitatea vecinilor de pildă de 50 inși, se sorocea alăta să se plătească fie că or fi având cu ce, fie că nu, comunitatea trebuia să plătească tot birul în *cislă*. Se întâmpla acum ca cineva din *cislă* să fugă;

cisla trebuia să fie scoasă, căci se repartiza pe ceilalți; pentru a se percepe cisla în regulă. Așa Miron Barnovskie spune că fugind vecinii dintr'un sat mănăstiresc, domnul le dă voie călugărilor să-și ia vecini, *însă să le ia și cisla*, ori unde i-ar afla să-i întoarcă înapoi cu toate bucatele lor, și *cisla să se mute după ei*. Aceasta în 1628.

Totdeauna s'a considerat la noi în țară ca o degradare a plăți birul în cislă; această dare o plăteau cei mai de jos oameni, nesocotind bine înțeles țiganii, cari erau robi.

Cisla se socotea după sate; nu după oameni; așa în 1620 M. Barnovskie scutește satul Borilești de ori ce angarie, *numai să aibă a-și plăti cisla câtă va fi scrisă în vistișarul domniei mele*.

Cronicarii sunt plini de date asupra cislei. Cred că aduc o lumină mai mult dând loc mai la vale unui document inedit din 7214 (1706) Aug. 6 de la Antioh Constantin Cantemir Vodă, prin care se arată că satul *Dămienesti*, proprietatea lui T. Hăbășescul, biv spătar, fiind pus la cislă au fugit din sat *trei* locuitori: *Ion, Iftimie și Chiriac*, lăsându-și cisla lor în sat, adică partea prin analoghisirie, care li se cuvinea s'o plătească, Domnul încuviințază pe boer să-i caute și să-i ia de după cap și să-i aducă cu sila în sat, *chiar de-ar fi având cislă*, căci birul tot aveau să-l plătească undeva.

Iată în întregime acest important document:

Io *Antioh Constantin* voivoda bojiu milostivu gospodar zemli Moldavscoi, datam curtea domniei mele boerului nostru lui *Toader Hăbășescu* ce au fost spatar mare și pe cine ar trimete cu cartea domniei mele să fie volnic a căuta și a cerca pe ai săi drepti vecini din sat din *Dămienesti* anume *Ion* feciorul lui... și *Iftimie și Chi-*

riac care ș'au lasat cislă în sat ș'au fugit; deci ori unde iar afla să-i ia de grumaz cu tot ce ar ave și să-i ducă unde iar hi voia, așijdererele și alți vecini drepti ce-ar hi având ori unde iar afla să-i ia de grumaz și de ori hi având cislă se i ia cu tot și nimenea să nu se puie in po-triva cărții domnii mele. Aceasta scriem.

U Ias leat 7214 (1706) August 6.

Veliki boleari ucil (marii boeri au învățat).

„Opinia“ I, 266.

59. Spițele răzeșești

Dacă e vre-un lucru mai important în chipul curgerii proprietății rurale în comunitatea răzeșască e cunoașterea *spițelor*.

Multă vreme pământul răzeșesc a stat în indiviziune. Hotarnice răzeșești nu găsim vechi de tot; se găsesc foarte rare chiar în secolul trecut, cele mai multe datând din secolul nostru. Acestei lipse de indiviziune se datoresc în mare parte rășluirile dese făcute de boeri, ceia ce a adus nesfârșite procese, și a născut vorba răzășască «un sac de hârtie și un petec de moșie».

Răzeșii știau că ei au drept de moștenire la vatră de sat, la țarină, la vad de moară, la fânaț după spiță. Spița nu era și nu este pentru răzeși o adevărată genealogie, în înțelesul, cum ne-am deprins a-l găsi pe la diferitele case boerești, cum e vechea Genealogie a lui Despota: genealogia casei Boldur, Calimachi, etc., vorbim de cele publicate, căci genealogia casei Racoviță, Balș le posed în manuscripte. Răzeșii puneau în spițele lor numai pe acei care aveau drept la pământ, pe când pe cei înstrăinați, stărpi ori *vânduți* nu le arată urmașii. Din acest punct de vedere o spiță răzeșască nu ne spune întreaga genealogie a răzeșilor, ci curgerea proprietății rurale în familia răzeșască.

Dar cum într'un sat răzeșesc sunt câte două trei tulpini de răzeși, urmează că vor fi atâtea rânduri de spițe câte sînt

trupurile răzeșești. Și numai intrunindu-le pe toate vom avea o complectă spiță a întregului neam răzeșesc.

Că lucrul așa a fost aducem aici o spiță răzeșască a răzeșilor din «Oniceni», moșie din ținutul Vasluiului, dată danie primăriei Hușilor de cătră d. Castroianu și până acum inedită.

În 1666 (7175) Noembrie 2, răzeșii Constantin și Nicoară, feciorii Varvarii fata lui Ion, cum și Simina fata lui Toader, fratele Varvarei, iar nepot lui Ion, spun că perzând diresele în învalmășala țării pe vremea lui Gheorghe Ștefan, cer de la Ilieș Vodă să le întărească dreptul lor de stăpânire pe partea din mijloc din Oniceni pe Bărlăzel, stălpul lui Ion ficior Andreicăi. Domnul de atunci le dă următorul uric de întăritură :

Io Iliaș Alicsandru Voevod. b. m. g. z. m. adică au venit înaintea noastră și înaintea boiarilor noștri moldovenești a mari și a mici. Constantin și Nicoară feciori Varvarei fata lui Ion și feciorii lui Toader fratele Varvarii iarăși ficior lui Ion și nepoții Andreicăi, și alte sementii alor și sau jăluit cu mare jalobă și cu multe mărturii zicând cum direasă și urice au avut, pre a lor direaptă ocină și moșie, din sat din Oniceani, pre Bărlăzel în ținutul Vasluiului partea din mijloc ce se chiamă stălpul moșului lor lui Ion, și cu curături și poeniță din pădure ce iaste făcută de moșul lor de Ion și săcătura din Muncel la ținutul Romanului. Aceste direase și urice ce au avut au perit de la dânșii de Unguri când s'au rădicat Gheorghii Ștefan Vodă cu Ungurii pre Vasile Voda și lau scos din țară, deci domnia mea și împreună cu tot sfatul nostru văzând jaloba lor cu atâtea mărturii crezulam de la domnia mea încă am dat și am întărit lui Costantin și lui Nicoară și feciorilor lui Toader și nepoților Andreicăi și altor frați ai lor pre acestu stălp din sat din Oniceni pre Bărlăzel în ținutul Vasluiului ce se cheamă a treia parte de sat partea din mijloc stălpul mo-

șului lor lui Ion precum iaste stălpit și cu curături și poeniță din pădure, și săcătura din Muncel ținutul Romanului în deal, ca să le fie și de la domnia mea dreaptă o cină și moșie și uric și întăritură, neclălit și nerușeit nici dănaoară în veaci, *in da ne umișaeit*. (și altul să nu se amestece).

Saam gospodin vealea
u Iasoh veleat 7175 (l. s.) nista Noev. 2 dni
Az Nicolae Buhuș vel log. iscaal.

Stratulat.

NOTA. După ce li sau făcut diresul și sau dus pre la casele lor de iznoavă au venit toți răzeși și au făcut jalobă că pre Magdalena fata Tomei nu sau pus numele ei la ispisoc, ce... sau pus numele barbatului ei Toader... de toader acesta zic cum el are partea din mijloc din stălpul lui Ion și în curături și în poeniți iar în săcătura din Muncel alții nau treabă fără numai Magdalena fata Tomei, iaste moșia ei așa au mărturisit cu toții așa am scris, iară Magdalena iarăși nari treabi cu ce lalți în Oniceni:

Pentru lămurirea acestui uric dăm și spița care arată filiațiunea și deci curgerea proprietății.

Strămoșul tuturor răzeșilor a fost **Oancea Averescu**, dăruit de Petru Vodă Schiopul în 7084 (1576) cu moșia *Oniceni* ot Vaslui și *Averești* pe *Cobîla* ot Roman. El dar pune început spiței.

Oancea Averescu are de urmași pe *Toader*, *Petru*, **Marușca** și *Toader* ban. Din're toți aceștia spița nu ne dă urmașii de cât ai *Marușcăi*, ceilalți moștenind Avereștii din Roman, iar acesteia dându-i-se partea din Oniceni, unde o găsim continuind spița răzeșască.

Marușca a născut pe *Ivașcu Serghie*; pe **Toader** și pe *Fetca*. Urmașii lui Ivașcu și ai Fetcăi îi uită spița și continuă cu Toader.

Toader a născut pe **Petru**; Petru a născut pe **Andreica**; Andreica a născut pe **Ioan**, cel pomenit de uricul din 7175 (1666), că a făcut *curături și poene din pădure*, deci a lărgit proprietatea în satul Oniceni.

Ioan are urmași pe **Varvara**, **Toader** căsătorit cu Magdalena, fata Tomei. După părinții săi Toader moștenește

în Oniceni numai a treia parte din mijloc din stâlpul lui Ion, iar 'n secătura din Muncel, are el drept numai după temeia lui Magdalena fata Tomei.

Varvara are de feciori pe **Costandin** și **Nicoară**, cei arătați de doc. de mai sus, iar Toader are pe **Simina**, măritată cu Vasile Vatră *om străin*. Aceștia cer de la Iliș Vodă întărirea proprietății lor la Oniceni, stâlpul lui Ioan.

Mai departe spița nu ne dă urmașii feciorilor Varvarei, ci numai ai urmașilor Siminei, tata lui Toader.

Simina a avut 6 copii: **Hîncul**, **Simion**, **Kiriak**, **Pavăl**, **Grigoraș** și **Toader**.

Mai departe spița abia le dă copiii, lui Hîncul, Simion, Kiriak și Grigoraș, iar celorlalți doi, lui Pavel și Toader le dă copiii, nepoții și strănepoții, ducând ast-fel spița până 'n secol. al XVIII cătră sfârșit, când pare a fi făcută după ispisoace.

Ar fi cel mai interesant studiu de făcut la fața locului într'un sat răzășesc vechiu, cum ar fi *Pocreaca* ori *Oniceni*, spre a vedea cum a curs proprietatea și cum s'a divizat până la a 6 parte din a treia parte din jumătate de sat partea din jos, vorbind de limbajul documentelor.

În scurt spițele răzășești ne spun nu de genealogiile razeșilor, ci de drepturile lor de moștenire la pământ.

60. Zloți

Intre banii cari au avut mai mult curs în vechime la noi au fost *zloții*, scris și *zlat*. Cei mai mulți *zloți* erau tătărăști, căci cei Ungurești purtau nume de *ughi*, după cum în gura poporului galbenii venețieni se cunosc supt numele de *Venetici*.

Comerțul nostru cu Tatarii și Polonii era în floare, și dar banii lor de aur aveau curs și în Moldova ca și în Muntenia.

Numele de *zlat* sau *zlot* e și azi păstrat de Ruși și Poloni, și înseamnă *aur*. Așa de pildă lui Ioan *Gură de aur* i se zice *zlataust*; Numele de *zlat* pare a veni din adjectivul *jlotii*=galbăn, căci și Slavii au numit banii de aur după culoarea metalului, care e galbenă, și deci ori *zlot* din *jlotii*, ori *zlat*=aur, apropierea e evidentă.

Mai mult încă dacă ne-am întreba: cum se face că și noi Românii numim banii de aur *Galbeni*? Oare nu s'a petrecut aici un fenomen de curată traducere a numelui vechiu oficial al banilor de aur: *zlot* și *zlat*. Toți oamenii de afaceri știau că banii de aur se zic în deobște *zlat* și *zlot*; ori unul însemna că *banul e de aur*, iar altul că e de *culoare galbenă*; și prin practica deasă a limbii cum și prin contactul comercial a spus pe românește la *zlot* că-i *galbăn*; iar la *zlat* l'a păstrat ca denumire specifică țiganilor aurari, care strângeau aurul de prin văile apelor Olt și Buzeu; la asemenea țigani li s'a zis *zlotași* sau *zlătari*, iar la biserica comunității lor din București s'a

păstrat și până azi numele de zlătari. Cu toții știm că țigani zlătari nu erau de cât în Muntenia, patria țiganilor.

Dar cum era cursul zloților mai de mult? Sigur că pe câtă vreme și argintul era rar, banii de aur aveau același preț ca cei de argint, căci nu greșim când zicem că *lei* vechi de argint se egalau în valoare cu zloții prin secolul al XV-lea. În măsura în care însă argintul s'a înmulțit în circulație, iar aurul s'a rărit, *zlotul* adică *galbănul* a devenit obiect de preț și a început a se da mai mulți lei vechi pentru un galbăn, de la 1 jum.,—37 lei vechi. Scumpirea aceasta a aurului și deprecierea argintului a fost o operă înceată a 3 secole și mai bine. Dar odată cu deprecierea argintului s'au pus în circulație și bani răi de argint, care aveau pe deasupra numai un strat de argint, în dos era *aramă* curată, sau aliajul era așa de prost că îndată se arăta arama la față, după o mică întrebuințare în piață.

A fost dar odată, când apropierea de valoare în piață a înlesnit darea numelui de *zlot* și la ban de argint; căci ori ai fi avut un *leu* de argint ori un *zlot* de aur, tot una erau; deci s'au zis *zloți*. Și azi în Polonia, în Bucovina și chiar la noi pe la țară s'a păstrat numirea de *zlot*, dată la bani de argint. Ba de la o vreme numele de *zlot* s'a dat numai banilor de argint, căci pentru cei de aur se lățise denumirea românească de galbăn, mai ales după ce limba slavonă nu mai era oficială.

Când de pildă cetim într'uu doc. din 1470, că s'a vândul o moșie cu 400 *zloți tătărăști*, sigur că avem a face cu bani *de aur*, care însă prețeluiuau tot atât și în argint. Din contra dacă găsim un doc. de la finele secl. trecut, care să ne amintească de *zloți* apoi avem a face cu bani de argint, originari de prin Polonia, care aveau o valoare deosebită chiar de a *leului vechiu*.

În 1778 Iunie 14, Gavriliță Modruz vinde lui Ion Cantacuzino biv. vel. log. 30 stânjeni cu 45 lei; «*câte doi zloți pe stânjen*».

În 1782 Iunie 2, femeia Ruxanda, fata Irinei Bejăneasa, și Măriuță Măgurănița, fata lui Ion Vărgolici din Perișeni ot Covurlui, vând lui Ion Cantacuzino vel. log. 38 stânj. «câte un zlot stânjenu, care s'au făcut 28 pol lei adică dou-zeci și opt lei șese-zeci bani».

Cu 16 ani mai în urmă, în 1798 Apr. 12, răzeșii din Băleni, ot. Covurlui, vând lui C. Ghica Hatm. 115 stânj. «cu tocmală câte doi zloți stânjenu, care s'au făcut în bani 174 de lei».

Am reproduș în tocmăi aceste șiruri din lungile documente de vânzare a răzeșilor, așa cum le-am copiat din condica d-nei Vlaicu.

Care era valoarea, dar, a zlotului față cu leul în 1782—1798? a) $30 \text{ st.} \times 2 = 60 \text{ zloți} = 45 \text{ lei}$; deci un zlot egal 30 parale.

b) Pe 38 stânjeni, plătindu-se câte un zlot stânjenu, s'a venit 38 zloți; dar doc. de vânzare ne mai spune că s'a făcut $28\frac{1}{2}$ lei, sau 28 lei 60 bani, leul vechiu având 120 bani sau 40 parale. Deci $38 \text{ zloți} = 28\frac{1}{2} \text{ lei}$. Prefăcând lei în parale găsim că în $28\frac{1}{2}$ lei avem 1140 parale; care împărțite la 28 vine că un zlot valora 30 parale, sau $\frac{3}{4}$ din leul vechiu.

c) Pe 116 stânjeni a 2 zloți stânjenu s'ar fi cuvenit 232 zloți, dar doc. ne dă că în bani s'a venit 174 lei. Iată dar încă o nouă egalitate: $232 \text{ zloți} = 174 \text{ lei}$.

$174 \text{ lei} \times 40 \text{ parale} = 6960 \text{ parale}$: $232 = 30 \text{ parale}$

Nu credem mai nimerit lucru de cât a da prețul stânjenu de pământ pe un restimp de jumătate secol.

În 1760 stânjenu se vindea cu 8 parale.

« 1764 stânjenu se vindea cu 70 bani.

« 1773 se vindea cu 54 bani.

« 1774 se vinde cu 35 parale.

« 1775 se vindea cu 1 leu.

« 1776 se vindea cu 78 bani.

« 1777 se vindea cu 35 parale.

« 1778 se vindea cu 1.20 parale, cu 2 zloți.

In 1779 se vindea cu 50 parale.

« 1780 se vindea cu 65 parale.

« 1781 se vindea cu 50 parale.

« 1782 se vindea cu 25 parale, 1 zlot, 60 bani, 30 parale, 20 bani.

« 1783 se vindea cu 20 parale, 90 bani.

« 1785—86 se vindea cu 50 parale.

« 1791 se vindea cu 1 leu.

« 1793—94 se vindea cu 50 parale.

« 1795 se vindea cu 1 leu.

« 1796 se vindea cu 25 parale, cu 28 parale și o lețca.

« 1798 se vindea cu 1 leu, 50 parale și 2 zloți.

« 1803 se vindea cu 60 parale.

« 1805 se vindea cu 2 lei.

« 1806 se vindea cu 2 lei, 3 lei, 20 parale, 10 lei.

« 1807—8 se vinde cu 2 lei, 2.20 3,20, 4 și 10 lei.

Iar 4 boi s'au prețeluit 28 lei.

Se observă dar o creștere în valoarea pământului cum trecem în secolul al XIX-lea.

61. Gropi de pâne ; coșere și docuri

Societatea merge înainte spre progres. Din starea de nesiguranță în care zăcea înainte țara, până la starea de azi, a fost o trecere înceată, în care poporul și-a văzut asigurate persoana, familia, averea și viața.

E mare lucru pentru o societate, când fie-care cetățean se poate desvolta în liniște, își poate cultiva ogorul, poate fi sigur stăpân de rodul muncii lui; în fine își vede familia liniștită, nebântuită, iar împreună cu dânsul, satul lui, orașul lui, țara lui e în o complectă siguranță și liniște.

Civilizația unui popor, după aceasta se cunoaște. Fie or cum or fi legile sale ; fie ori cari ar fi oamenii săi ; dacă individul e sigur pe ziua de mâine că va fi netulburat de nimeni, totul se dezvoltă armonic.

Era o vreme, când era *Slut la Prut*, era trist la Nistru ; totdeauna locuitorii se uitau pe dealuri să vadă nu se dă șfară în țară s'o rupă de fugă de Tataři.

N'a fost popor mai turbulent, mai risipitor și iubitor de năvăliri năprasnice ca Tatarii.

Cronicarii noștri sînt plini de povestiri asupra relelor neasemuite, ce cădeau asupra țării cu năvălirea Tătarilor.

Sate și orașe arse ; locuri pustiite, iar de la Hotin până în Bârlad era foc și jăriște.

Apoi Tatarii erau avani la inimă. Neculcea spune că pe vremea lui s'a întâmplat de au ernet o iarnă Tata-

rii în țară. Vai și aman pe țară! Pe lângă că trebuia să hrănească pe tatar, să îndure necinstea casei lui, apoi trebuia să îngrijască și de caii lor, dându-le orz și ovăz; iar dacă n'aveau, trebuia să le cumpere.

Unii erau și mai haini. Dacă din orzul ce li se cumpăra, calul nu mânca tot, Tatarul silea pe Român să i-l cumpere înapoi și apoi iar să i-l dea silit.

Nimic măi greu în vreme de năvăliri ca omul cu stare. Pentru cel cu brațele era lesne; putea să fie și Goti-Magoti—n'avea cu el ce face. Robie putea face ori și cui.

Pe când cel cuprins cu boi, cu oi, cu cai, cu pâne—ce avea să facă? Să fugă și să lese toate baltă, nu mergea. Toate ca toate, dar pânea era ceia ce făcea miezul vieții. Putea omul răbda de toate, dar de mâncare, nu; malaiul, grâul, popușoiul au fost și sînt azi elementul esențial al traiului.

Stomahul cere; și Românul de când e el nu s'a lăsat peritor de foame. Dacă a văzut că nu e chip să ție nimic în afară, deasupra pământului, a încredințat pământului avutul său.

Ca un răsunset de departe al obiceiului vechiu. Dacă de a ascunde în pământ odoarele, când era războiu cu Romanii, țăranul nostru își făcea gropi uscate în pământ, în care, la vreme de rezmeriță, își ascundea pânea, sculele sale, multe-puține. Groapa era săpată în formă de *chiup* sau oală; era lipită, văruiță, arsă în fine ca o oală ca să nu mucezească lucrurile și bucatele în ea.

După ce se turnau în gropi cele ce erau de ascuns, se astupau bine și pe deasupra se bătea pământul sau se ara de-al binelea. Nimeni nu știa unde vine groapa, și nu arare-ori, chiar cel cu casa, își uita de groapă, dacă bejenia ținea mai multă vreme.

Multe din acele gropi azi sunt comori, cari din când în când se găsesc de țărani.

Vremea gropilor de pâne, arată complectă nesiguranță în partea economică a vieții.

* * *

A trecut vreme. Cu finele secolului al XVIII vine siguranța în țară.

Tatarii fiind supuși Rușilor, țara a început a răsufla ; ba ceva mai înainte chiar fusese supusă la un fel de tratat cu Voevodul Moldovei Gr. Ghica cel Bătrân, prin 1730.

Incepând țara a fi asigurată în traiul său zilnic, a început și Românul să-și agonisească în tihnă bunul său.

Vitele le vedeai hojma în bătătură, pentru pâne s'a început a se face *coșere*, care se înălțau mândru de asupra pământului, semn al siguranței averei omului.

Nu-i vorbă mulți au fost și sunt talhari care au dat chiorăș navală la coșerele oamenilor. Ori cât i-ar fi furat, rămâne ceva. Apoi hoțul se putea prinde, judeca și osândi. Pe când cu Tatarii era din potrivă. El te jupuia de tot ; ba după ce îți lua totul, te silea să cumperi de la dânsul pânea ta, ca și cum ar fi fost a lui de când lumea.

Epoca coșerelor arată că un pas înainte se făcuse în economia țării supt raportul producțiunii și stabilității vieții.

Vremea Reglementului organic e expresia cea mai vie a acestei stări de lucruri. Se știe că de la reglement datează înființarea *Coșerelor de rezervă*, care ne arată că pe lângă siguranța coșerului ca pâne a particularului, statul începuse a garanta avutul comun al statului la vreme de nevoie.

Năzuința aceasta din partea statului ne arată că de nici o parte siguranța vieții nu-i era tulburată, ba din contra că ori cine se putea deda la ocupațiuni agricole.

* * *

Dacă în coșerele de rezervă oamenii își puneau plusul lor de pâne, aceasta era, însă, silit, o obligație legală de a strânge la coșerul comun a zecea parte din pro-

dusul tău pentru a găsi acolo pânea necesară la vreme de nevoie.

Azi au mers și mai departe în ceia ce privește siguranța pânei ș'a averei cuiva.

În locul coșerelor de rezervă, azi avem mărețele docuri de la Brăila și Galați, docuri cari în curând se vor clădi și la Iași. 1)

În aceste docuri marele proprietar sau arendaș găsește, pe lângă siguranța averei lui, date pe răspunderea Statului, și o îngrijire sistematică a grânelor, o aerisire și priminire a grâului prin sistemul de ventilare din docuri.

Iată cum vremea schimbă toate... în bine, și cum omul se resimte încetul cu încetul de această propășire fatală a vremei.

Uude sînt Tatarii supărăcioși de-odinioară, care să binecuvinteze pe Alah, când ar da de docuri pline de pâne!

Fie-care veac își are așezămintele sale potrivite vremei.

Am alăturat aceste trei cuvinte pentru a vedea cetitorul că stările sufletești ale unui popor, ca și cele economice, se restrâng înconștient și în limbă, și că dar depozitarul cel mai sacru al vieții unui popor e graiul, sînt cuvintele; numai să știm ceti în ele, 2)

„Opinia“ I, 101.

---

1) *Notă.* Nici până azi cele ce se plănuiau prin 1897 nu și-au găsit ființă. În curând însă se vor rădica mândre în preajma gării antrepozitele de mărfuri.

62. Pentru o moarte de om

Cu prilejul explicării vorbei «*se face mort în popușoiu*» am arătat că din cauza abuzului ce vechii funcționari, însărcinați cu strângerea dărilor de [moarte de om,—poporul a rămas cu groază de acești funcționari, pe cari i-a poreclit *șugubeți*, ca unii ce veneau să strângă *deșugubina*, iar la cei îndemnați de ei să se facă morți în popușoalele oamenilor, numai pentru a sili pe proprietari să plătească dare de om mort, a silit pe țărani să vadă dacă cel găsit mort în popușoiu e mort cum se cade, ori numai se face mort.

Din câte documente am cetit, nu dădusem cam cât venea plata pentru un om mort, căci în multe din ele să repeta fraza că: «neputându-mă plăti de darea de om mort, m'am dus la d-lui Jupânul Stroe Buzescu și m'am vândut cu moșia mea și mi-am plătit capul».

Unii din proprietari, pe a căror locuri se găsea cadavrul, puteau răspunde plata deșugubinii la deșugubinari, mulți însă n'o puteau; de aceia își vindeau pământul și la nevoie chiar persoana lor, făcându-se *rumâni* sau *vecini*.

Și la câți oare din *rumâni*, găsiți în documente, nu o fi fost cauza rumâniei lor tocmai neputința plății deșugubinei.

Reiese în mod clar din documentul ce-l dăm la vale, că deșugubina *era mare de tot*; nu arăreori întrecea prețul moșiei, de oare ce proprietarul se vindea și pe sine.

Pentru o moarte de om se plătea *70 zloți*; aceasta

sub Ștefan cel Mare. Dar cât valora 70 zloți în sec. al XV-lea? *Probabil* că atunci leul vechiu valora mai tot una cu *galbănul*, căci abea pe vremea lui Cantemir vedem că zlotul valora 2 jum., lei, apoi 3.30, 4 lei, 5, 15 lei, 20, 35 și mai pe urmă de 37 lei. Nu greșim dar când zicem că în secl. al XV-lea un galbăn valora de 37 de ori mai mult ca în 1840, când galbănul ajunsese la 37 lei, cursul fiscului.

Dar cetitorul mai știe un lucru, că : cu cât galbănul umbla din vechi mai puțini lei, cu atâta cumparai lucruri mai multe din piață ; așa că ar trebui mai mult de cât înzecită valoarea unui galbăn în secl. al XV-lea. Și în secl. al XV-lea galbănul umbla *un leu*, iar în 1837 umbla *37 lei* !

Deci ne-ar fi și greu de a găsi azi echivalența celor 70 zloți, prețelându-i în prețul lucrurilor de pe acea vreme.

În 7036, Mai, Petru Rareș întărește următorul uric de proprietate asupra moșiei Bălenii de la Covurlui.

Moșia n'avea atunci un nume hotărât, ci se zicea locul la *fântâna Roșie și Câmpul ocolului*. Proprietarii acestui loc erau frații *Muncen*, care țineau moșia încă de pe timpul lui Ștefan cel Mare, căruia i au și plătit *deșugubina* 70 zloți, pentru moartea unui om anume *Nenciul nemis*, ce s'a găsit ucis în acel câmp al ocolului.

Dar spre lămurire iată actul în întregime :

«Cu mila lui Dumnezeu Noi Io *Petru Voevod*... facem știre cu această a noastră carte tuturoră, cine o va căuta sau cetindu i-se o va auzi, pentru adevăratele slugile noastre *Petre*, i *Oane*, i *Toader*, i *Constantin*, i *Ion*, i *Jurja Muncen*. Precum că au slujit nouă cu dreptate și cu credință ; pentru aceia dat văzând noi a lor cu credință slujbă cătră noi i-am miluit Domnia mea cu osebita a noastră milă, le-am dat și le-am întărit a lor dreaptă ocină ce ei au avut din *ispisoc de întăritură* de la *părintele domniei meale Ștefan Voevod cu mică pecete o*

fântână anume roșie și a patra parte ot câmpul ocolului, parte din gios ot Covurlui, ce ei au plătit părintelui domniei mele lui Ștefan Voevod 70 zloți pentru moartea unui om anume Menciul nemiș, ce s'au găsit ucis într'acel câmp ai ocolului.

Toate aceste de mai sus scrise să le fie de la noi uric cu tot venitul lor și copiiilor lor și nepoților lor și strănepoților lor și prestrănepoților lor și la tot neamul lor, cine se va alege mai de aproape nerășuit nici o dănaoară în veci. Iar hotarul celei de mai sus fântâni anume roșie și a pătura parte din câmpul ocolului partea din gios ot Covurlui să fie pe unde le-au hotărât *Fele starostele*. Iar spre aceasta este credința a însumi domniei meali noi Petru Voevod și credința preaiubitului nostru fiu Bogdan Voevod și credința tuturor boerilor noștri... A scris D. Popovici în Huși, 7036 Maiu 28 (1526).

Dacă traducătorul ispisocului a cetit bine *Fele* reiese din doc. cunoscute că se găsește un *Fele* paharnic în 7036 Mart—7038 Mart, iar dacă în loc de *Fele* ar fi fost cumva în original *Fete* apoi e parcalabul de Roman, care a ocupat această slujbă de la 1472—1476.

Probabil e un *Fele* rudă de aproape sau frate a lui *Fele* paharnicul din anul 1526.

Iată dar pe deplin stabilit că deșugubina era pe vremea lui Ștefan cel Mare și că se plătea pentru un mort 70 zloți, cursul de atunci.

63. O moșie pentru 2 cai

a

În 1629 era pe tronul Moldovei un domn pe atât de mititel pe cât de scurtă îi fu domnia. Era *Alexandru Coconul*, fiul lui Radu Mihnea «figliolo di Radul» (Hurm. IV, 433). Miron Costin, care scrie istoria acestui răstâmp, se scuză către cetitori că n'are ce spune despre domnia lui Alexandru Coconul, de oarece mai nimic n'a aflat de la boerii bătrâni. Cronicarul se mulțumește a istorisi într'un singur capitol despre *trei* domni, dintre care e și acest Alexandru.

El vine în scaun prin August 7137-(1629), căci în 1629 (7137) Iulie, găsim încă pe scaun pe Miron Barnovskie cel cu domnia atât de nefericită și cu pomenirea în țară atât de tristă. În 6 Septembrie acelaș an, dar în anul vechiu 7138 Miron Barnovskie nu mai este, căci găsim pomenit pe acest Alexandru Coconul (Hurmuzachi «Documente» IV, 436). Cum pe atunci schimbarea unui domn se făcea cel puțin într'o lună, până ce să vina mazilirea, până ce să se facă investitura cu caftanul de domnie, până ce să se așeze caimacanul și apoi domnul în scaun, trebuia negreșit o lună. Deci în cursul lunei lui August 1629 s'a suit în scaun Alexandru Voevod.

În pachetul de hârtii ale casei Codreanu din Bârlad am dat între altele și de un opis de acte, în care cetim ceva, tocmai de acest Alexandru.

Trăiau pe la 1629 la Bârlad 3 frați Roșca: Gheorghe, Matei și Vasile Roșca vornicul. Dintre dâșii Gheorghe

Roșca ținea în căsătorie pe una Anița, cum ne-o arata un d. c. din 1632 ; iar Matei Roșca ținea în căsătorie pe una Anastasia. Din acești 3 frați Matei fu sorocit de soartă a juca un rol istoric. El a avut 5 copii: [2 băieți și 3 fete ; din fete una, Ruxandra a fost măritată cu Dediul Spătariul, boer cu vază supț Cantemirești, iar, pe-o fată a lui Dediul Spătariului, pe *Ana*, a ținul'o în căsătorie *Mihai Racoviță Voevod*. Deci dintre urmașii lui Matei Roșca găsim și doamne și domnițe, iar dintre băieți unii au ajuns mari filantropi ai Bârladului, ca frații Codreni de pe la 1850.

Boerii Roșca apar în documente pe la finele secl. al XVI-lea și în secl. al XVII-lea sînt pomeniți chiar în cronicari.

Ce se întîmplase cu Matei Roșca ? Pe cînd noul domn Alexandru Coconul era investit cu domnia la Țari-grad, se repezise de sîrg boeri caimacani ca să așeze lucrurile la Iași, unde era mare zarvă cu retragerea lui Barnovskie și fuga lui în Polonia. Prin refuzul său de a plăti cele 40 pungi de bani vizirului iritase pe Poartă și deci trebuia ca noul domn să liniștească lucrurile.

Boerii caimacani poposise la Galați. În grabă să înghebase mijloacele de a fi transportați la Iași. Cum era pe atunci sistemul, parcalabul de Galați luase de la cel întăiu eșit în cale caii necesari pentru drum. Merse ei boerii toată ziua pe drumul vechiu al țării, trecînd prin Puțeni și abia seara într'un tîrziu ajunsese la Bârlad. Călcase 6 poște și cum drumurile erau pe atunci cam întelenite, se făcuse mare drum de la Galați la Bârlad.

Odată ajunși în Bârlad, boerii caimacani trăsese în gazdă la biv vel vornicul de țara de jos, care își avea reședința în Bârlad. Pentru așa musafiri neașteptați se căutară toate mijloacele ca a doua zi des de dimineață să fie pornite, pentru ca sara de sîrg să fie în Iași.

Se dăduse veste în tîrg, că trebuiesc 2 cai de olac

pentru dus boerii caimacani la Iași. Pe când acestea se soroceau în casa Vornicului, iată că se prezintă boernășul Matei Roșca, gata de a îndeplini el cerința domniei și nu trecu mult și doi cai tineri și sprinteni se fînțară la casa Vorniciei, care era acum plină de lumea ce furnica acolo.

Boerii caimacani plecară a doua zi des de dimineață și sara într'amurg intrau în Iași pe bariera Docolinei. Lucrurile s'au așezat cum au fost mai bine. Noul domn sosi în Iași pe la Sântămăria mare și după ce se liniștise lucrurile și țara începuse a-și intra în fire ca după o domnie nouă, domnia începu a pune la cale treburile. Domnul dădea curs hârțiilor și țara era mulțumită de noul domn, care dacă avea păcate în politica lui externă, datoriile către Veneția, înlăuntru din contra se arăta bine voitor.

Era acum pe la Vinerea mare; între hârțiile ce avea domnul de rezolvat era și o hârtie a vornicului de Bârlad, care făcea cunoscut domnului că Matei Roșca din Bârlad a fost dat 2 cai pentru trebuința țării și că potrivit obiceiului vechiu, așteaptă de la mila măriei tale să-i dați o răsplătire potrivită serviciului făcut.

— «Ia mai cetește logofete hârția vornicului! Logofătul ceti după voia Domnului.—Ei ce zici d-ta, mări Logofete? Ce răsplată să dăm.

— Cum va crede Măria ta, răspunse logofătul. Eu din parte-mi ași crede că ar fi deajuns să-i dați ceva din moșia gospod de la Bârlad, căci, dă, omul a dat sprijin domniei și țării, dându-și doi cai ai săi.

Se făcură cele de trebuință. Se aduce un pergament și logofătul scrise după spusa lui Vodă un uric în 7138 Oct. 28 prin care spunea: că *Alexandru Vodă, dă și întărește lui Matei Roșca din Bârlad o siliște Frunțișăanii ce a fost curat domnească în jurul târgului Bârladului, pentru că a luat de la acest boer 2 cai buni, pe care i-a dat în folosul țării. Tot odată întărește acest sat să-i fie*

lui uric cu tot venitul din vatră de sat, din câmp cu țarină, din vad cu moară în gura Similei, și cu tot venitul din tot hotarul, pe unde de vechi a umblat.

Tot această danie i-o mai întărește din nou cu alt uric din 7138 Mart 24 (1630).

Azi moșia Frunțișăanii face parte—pe cât știu—din moștenirea Iorgu Radu.

Dar la 1629 primul proprietar al ei a căpătat dreptul de proprietate asupra acestei moșii, foastă liberă domnească pentru 2 cai dați în serviciul țării.

Un raport mai feudal între domn și subalternii săi nici că se poate. Țara era a domnului și Vodă putea dispune de țară ca de avutul său.

„Opinia“ II, 202.

b

Am mai avut prilejul de a arăta că Moise Moghilă Vodă a dăruit lui Mătei Roșca Codrenul o bucafă din moșia gospod a târgului Bârladului pentru că a dat 2 cai buni în trebuința țării.

Faptul acesta se practica des în trecut, și e bine a mai reaminti încă un caz care ni-l amintește un alt document, tot așa de interesant ca și cel dinlăiu.

În 7170 toamna moare Ștefăniță sin Vasile Lupul. Boerii din țară trimet pe doi dintre dâșii pe Chirița Drace Ruset și pe A. Costin pol., ca să vestească pe vizir de această moarte și să ceară domn din țară. Kiupruliul cel bătrân era bolnav de moarte, dar lasase vorba fiului său Ahmed-Pașa «ca să facă pe voia țării domn». În adevăr boerii se întrunesc și sorțul cade pe Istrati Dabija Vornicul, boer de țară. Și așa a eșit Evstratie Dabija Vodă. El a intrat în Iași în Decembrie 7170 (1661). Ca să vii de la Țarigrad la Iași, mai ales un domn în drumul său făcea cel puțin 2 săptămâni.

De anul nou 1662 (7170) Istrati Dabija era Vodă în scaun la Iași. Multe se spun în cronici de firea acestui Vodă răzeș între răzeși; din toate însă Niculcea îi place a spune că bea vin cu oala, căci zicea: «e e mai dulce vinul din oală de cât din pahăr de cristal». Divanuri făcea și dimineața și dimineața.

Cum a dat în câșlegile Crăciunului era în al doilea an de domnie 7171, a venit poftă lui Dabija să însoare pe un hiastru al său, ficiorul femeii sale cu barbatul dintăiu, cu Buhuș și așa a făcut o mare nuntă în Iași, luând Iordachi Lupașco o fată de a lui Iordache Cantacuzin vist.

N'apucase se isprăvească nunta, care pe atunci se ținea de *de Joi până mai apoi*, și iată că vin *olăcari* de sirg de la Stambul cu veste ca să plece Domnii din cele două țări la oaste în ajutorul seraskierului Sari-Husein-Pașa. Se desprimăvăraseră mai degrabă ca în alți ani; trecuse de pomină iarna lui Barnovschi Vodă și cum se desvăraseră, trebuia să plece cu oastea în ajutorul armatei turcești.

În grabă domnul dădu porunci în țară că cine are cai de rechiziție să înștiințeze domnia. Între boerii cari au răspuns cei întâiu la îndeplinirea poronței gospod, a fost și vornicul de la Pogonești și Petrimănești, Ion Racoviță. Dânsul avea multe herghelii de cai pe malul Prutului și ce era pentru el a da 2 cai în trebuința țării și a domniei.

Se rânduise catastifuri pentru toți cei ce au dat cai de rechiziție. Se trecu în acel catastif și Ion Racoviță vornicul că a dat 2 cai.

Țara românească era sorocită de Turci să dea tot aproviartul sau zahereaua în fân, grâne și pâne pentru armată; la nevoie dădea și cai și vite pentru transportul zaherelei și a munițiilor. Asemenea poroncă se dăduse și lui Grigorie Ghica Vodă din Muntenia.

Dabija Vodă plecă în Muntenia, apoi de acolo s'a

împreună cu Paşa care era seraskier, trecând Dunărea pe la *Ruşova* (Rova, şi Orşova).

De acolo au mers asupra *Uivarului*, în care era puţină oaste nemţească, care luptându-se şapte săptămâni, de la o vreme s'a închinat cu tocmală de a eşi cită oaste a fost în Uivar cu petrecători până aproape de *Pojoni* (Presburg).

Iar după ce s'a deşertat cetatea *Uivar* (cetatea nouă) de Nemţi a stat Paşa câteva zile şi cu Domnii amândoi de au tocmit cetatea, asezând'o cu oaste împărătească. Şi așa s'a întors Dabija Vodă la [scaunul său, aducând care încarcate cu haine şi multe lucruri.

Astfel scriu N. Costin şi I. Neculce despre acest războiu (Let. II, 3. 193).

Rari documente amintesc fapte istorice.

Celind pachetele cu documente vechi a d-lui N. Volenti, asupra Pogăneştilor, am dat de o hotarnică a satelor Pogăneşti şi Petrimăneşti făcute în 7252 Iulie 7 (1744); acolo în hotarnică se enumeră siliştile de pe moşie, cum şi diferitele trupuri; între altele se zice «şi o *bucată de loc* din hotarul târgului a Uşilor (nc), care au fost danie lui *Ioan Racoviţă vornicul, di la Evstratie Dabija Vodă, pentru 2 cai buni ce au dat la vizirul când au fost la oaste la Uivariu*».

Pasagiul acesta se tâlmăceşte osebit de bine prin alăturarea cu cronicarii. Deci la 7172 primăvara (1663) Ioan Racoviţă a dat 2 cai vizirului (cronicarii spun paşei seraskier Sari Huseni),

Turecul fu cinstit şi răsplăti prin mâna d-lui Eustratie Dabija sacrificiul boerului.

I se dete în schimb o *bucată* de moşie şi din hotarul târgului Huşi.

Cât era de mare acea *bucată* de moşie? Hotărnicia satului Pogăneşti, din 1798 ne va spune: Pe la 1663 hotarul târgului Huşi se întindea până la Pruteţ, ce curge azi în jur de Pogăneşti.—Începându-se din colţul din sus,

unde e în hotar cu Toporul moșia Episcopiei, s'a mers în jos 2750 stânjeni, (6132 metri) până la unghiul stejarului; de acolo s'a luat spre apus movila Pascarilor, la ținutul Fălciului, unde era hotarul Plopenilor, pe o lungime de 1550 stânjeni (3456 m.) și apoi ridicând în spre nord *Valea lui Dodu* prin gura văii Galbene, până în fundul ei, unde se lovea cu moșia lui Iamandi medelnicer, pe o lățime de 1600 stânjeni (3568 m.), iar de aici întorcându-se spre răsărit de la movila lui Ioan spre hotarul Toporului, pe o lungime de st. (4634 m).

Cum se vede o bucată era, o coșcogemete moșie de vre-o 120 fălci, care s'au dat așa din trupul târgului Huși, numai pentru *2 cai buni*.

Locurile libere de prin prejurul târgurilor erau gospod, adică domnești și Domnul putea dărui cui făcea vre-un serviciu țării și Domniei. Cu această danie pentru doi cai s'a mărit hotarul Pogăneștilor de la Pruteș spre hotarul Hușilor cu o bucata de pământ lungă de 4 kilometri, trecând 2 dealuri și două văi: a lui Dodu și a lui Ioan.

Astfel cronicarii se completează prin documente și documentele prin cronicari, și așa se adevăresc datele istoriei românești.

64. Răzeșești

I

Cetitorul de documente cu referință la pământ, găsește o sumă de lucruri, cari îl curioșitează cu atât mai mult cu cât departarea în timp e mai mare. Lumea veche la noi se purta după norme, care nu mai trăesc astăzi. Cine ar crede altfel se înșală.

Cestiile de pământ, ori cât de neschimbătoare ar fi ele prin firea lor, totuși se prezentau în vechi supt o față cu totul schimbată. De aceea am zis că trebuie să fii foarte atent la actele de pământ, căci nici nu știi ce găsești în ele cu referință la obiceiurile pământului, care de și nu erau scrise, dar se practica pe o scară întinsă în țară printre răzeși.

Azi, când legile civile le avem copiate după străini, când în moravurile noastre juridice se introduc lucruri străine, e necesar a reîmprospăta în mintea cetitorului particularitățile vechi juridice cu referință la pământ.

În alt curier, cu numele «*spițele răzeșești*», am arătat că spițele acelea nu erau alăta o genealogie în înțelesul modern al cuvântului. Pe răzeși nu-i interesa alăta copiii și filiațiunea, cât transmisiunea moștenirii. De aceea spița nu pomenește nimica de *răzeșii vânduți*, ai căroro urmași nu-i mai trece în spiță.

Aceasta e o particularitate. Luați ori-ce spiță și veți găsi în ea titlul: «*răzeș vândut*», iar în dreptul lui încetată transmisiunea proprietății.

În actele răzeșești se mai face o deosebire între ră-

zeș și rudă. Putea fi cineva răzeș fără să-i fie rudă. În înțelesul bisericesc rudă e acela care nu poate fi luat în căsătorie. Rudele merg, după biserică, până la a 7 spiță și trupească și sufletească; adică biserica ortodoxă socoate de rudă și *pe nepotul de văr al doilea*, care e în a 7-a spiță; mai în colo se pot lua în căsătorie.

Mai pe înțeles, sunt rude copiii din doi frați—aceștia sunt verii primari; mai sunt rude copiii din copiii celor doi frați—aceștia sunt verii al doilea; rudă mai e chiar și nepotul de văr al doilea.

Dar din punct de vedere al proprietății transmișiunea e și mai departe.

Să ne inchipuim că într'un sat «fie acela satul *Budeștii* din ținutul Fălciului, trăiau doi frați *Chirilă și Pavăl Agarici*; aceasta prin 1680. Acești doi frați se însoară și fac copii. Copiii lor sunt veri între dănșii, deci rude. Ei au dreptul de a stăpâni ocina și moșia părintească, fie în natură, fie în bani. Acești veri să fie *Neculai și Iftodi Agarici*, trăitori prin 1710.

Verii între dănșii, fie-care cu partea lor de moșie, sînt și rude și răzeși între ei; sunt rude căci sunt veri primari în a 4-a spiță de înrudire. Sunt și răzeși, căci moștenesc partea lor de la părinți, și luând că părinții lor moștenesc tot trupul de moșie din Budești, de la tatăl lor Ion Agarici zis și *Budescul*, ar urma că ei sînt primii moștenitori ai satului Budești, împărțit pe doi bătrâni, bătrânul lui *Chirilă* și bătrînul lui *Pavăl Agarici*.

Acești doi veri între dănșii se însoară și ei la rândul lor. Ei au copii. Copiii lor vin veri al doilea între dănșii, deci în a șesea spiță. Dacă fiecare a avut câte 2 copii, urmează că unul va moșteni jumătate din partea de ocină a tatălui lor, deci vor fi între ei și rude și răzeși. Cu toții vor fi trecuți în spița răzășască ca coproprietari în Budești.

Dar dacă succesiunea trece mai departe la copiii a-

cestor veri al doilea, ei între dâșii venind veri al treilea, adică în spița a 8-a, ei nu se mai socotesc rude ci numai răzeși.

Românul chiar, când întrebă pe cine va de-o rude-nie mai îndepărtată, zice; ei, ce neam ești d-ta cu cutare?—Eu! neam! Două ape și o chiseliță».

Dar dacă înrudirea se isprăvește cu spița a 7-a, dreptul de succesiune la pământ se păstrează din tată în fiu; și spițele răzășești departe de a trece peste acești răstră-nepoți, din contra îi însamnă, căci au dreptul la pământ. În vechile acte chiar se zicea: «să fie ocină și moșie *lui*, și *copiilor lui*, și *nepoților lui*, și *strănepoților lui*, și *răstrănepoților lui* și la toate neamurile lui cari i se vor alege mai de aproape (emu, i deatem ego, i unuciatom ego, i prea-unuciatom ego i preăștureatom ego i văsemu rodu ih..)

La ce ne folosește această diferențiere de înțeles între rude și răzeși? Chiar vechii răzeși țineau samă. Proprietatea unui sat era inalienabilă pentru răzeși. Numai în anumite cazuri un răzeș putea să-și vândă moșioara lui la alții.

Documentele ne spun lămurit cazul.

De exemplu:

În 1709, Ioana, fata Ilincăi din Budești ot Fălci, vinde lui Radu ce a fost paharnic al doilea, partea ei «*din vatra satului, cu loc de țarină și fânețe și de grădină, și din pădure cu loc de prisacă și cu pomeși și din tot locul cu tot venitul*».

Radul paharnicul era om străin de sat, nu era nici rudă, nici răzeș.

Cum Ioana a putut să-și vândă răzășia ei?

Actul ne spune curat «*și când am vândut, am întrebat pe toți răzeșii mei și rudele mele să o cumpere și nime n'a vroit*».

Numai în acest caz se putea vinde răzeșia.

Care erau rudele Ioanei și care îi erau răzeși?

Rudele ei erau frații, surorile, nepoții, verii întâi și al doilea și chiar nepoții de veri al doilea»; mai încolo îi veneau răzeșii, tocmai cum zic și vechile acte slavone: *unuciatom* (a 3-a spiță), *preaunuciatom* (a 5-a spiță) și *preaștereatom* (a 7-a spiță); iar răzeșii erau *văsemu rodu*.

II

Am stabilit prima deosebire: Spițele răzeșești nu sint genealogii, ci titluri de proprietate la pământ.

A doua deosebire e că termenul răzeș e mai larg la înțales ca *rudă*, căci cuprinde și filiațiunea în a 8-a, a 9-a și a 10-a generațiune, pe când rudenia încelează de la a 7-a generație. Toate rudele erau și răzeși între ei, dar nu toți răzeșii erau rude apropiate, ci erau *văsemu rodu*.

Altă deosebire:

Documentele vechi ne spun foarte adesa, vorbind de moștenirea urmașilor: «a sa dreaptă ocină și moșie».

Ocina cuprinde radicalul slavon otetj—tată; adică ceia ce rămâne de la tată, *patrimoniu*.

Moșie ar fi ceva mai vechiu, adică ceia ce rămâne de la moș, *bunici*, căci chiar textele slavone ne vorbesc de *deadninu*, *dead* fiind *moș* (*bunel*) pe românește.

În aplicarea ce au luat cuvintele ocină și moșie, s'au referit mai mult la pământ, de unde chiar cuvântul *moșie* de azi aplicat la proprietatea teritorială.

Oare cuvântul *ocină*, tot acest înțales să aibă vecinic în actele vechi? Să însemne adică *ocină* numai *moșie*, proprietate rurală? În înțelesul mai des luat și în acte și cronicari, *ocină* însemnă *moșie*. Eu, câte sute și mii de acte am cetit, cam numai acest înțales l'am găsit «*ocină și moșie*»: proprietate moștenită de la tată și de la bunici.

Chiar cronicarul Ureche tot în înțalesul acesta îl ia, vorbind de Iuga Vodă: «și au început a dăruire *ocini* prin țară la voinicii ce făceau vitejii la oști». (Let. 1? 136).

De și cronicarul atribue numai lui Iuga acest început de împroprietărire, pe baza virtuților militare, istoria

însă ne spune că și alți domni au avut acest bun obicei, de a lega de pământ pe militarii voinici.

Dar sensul în care ia Ureche acest cuvânt nu e complet.

Intr'un document din 1672 Sept. 12 se citește următoarea frază curioasă «vorbind de unul Andrei călugărul, care vinde lui Golăe vataful o cumpăratură a lui de la Evtimia fata lui Măteiași din Budești. Partea vândută e a treia parte, pe preț de 40 lei. Apoi continuând mai departe documentul scrie: «și o vacă drept șapte lei prețuită și un bezmăn de ceară și am vândut și a noastră **ocină, vaca ce am avut-o de la părinți.**»

Pentru Andrei călugărul și pentru fata lui, Maria Brândușa, *vaca* de la părinți era *ocină*, căci era un patrimoniu. Deci înțelesul larg al cuvântului *ocină* nu era numai *pământul*, moșia, ci ori ce avere mișcătoare ori nemișcătoare, care rămânea de la părinți. Documentul din 1672 completează sensul vechiu a lui *ocină*, aplicat de Ureche, care scrie în 1645, numai cu referință la pământ.

Vom utiliza mai jos prețul vacii *pe 7 lei* și un *bezmăn de ceară*, ținând samă și de valoarea leilor pe atunci și de nevoia întrebuintărei cerii.

Dacă o vacă prețelua 7 lei și un bezmăn de ceară, natural că un bou putea prețui mai mult.

În adevăr, în alt doc. datat tot de pe la Budești și anume din vechiul sat *Bălăneștii*, azi o parte din satul *Curteni*, tot pe Lohan, se zice că Pricopie și cu Ștefan, ficiorii lui *Nichifor Musteață*, vând un bătrân din Bălănești de pe Bujor, alt bătrân din Popești și altul din Budești lui Golăe vataful drept 50 lei bătuți și doi boi *biciuluiți* 29 lei bani de argint bătuți. Documentul e din 7189 Sept. 8, adică din 1680, cu 8 ani mai târziu.

Pe când dar vaca costa 7 lei, doi boi costau 29 lei bani de argint bătuți. Boul costa îndoit mai scump decât o vacă în 1680.

Cât venea atunci 7 lei sau 29 lei ?

Cantemir ne spune că galbenul pe vremea lui umbla 2 ½ lei de argint ; deci 7 lei ar veni aproape 3 galbeni, cam 30 de franci de azi. De oare ce însă banii erau scumpi, trebuie să socotim ceva mai mult valoarea celor 7 lei vechi.

O păreche de boi costând 29 lei, ar fi venit ca azi 12 galbeni.

Dar ce să fie aceia *boi biciuluii* ? Am mai întâlnit de câteva ori acest cuvânt ; și pe cât îmi aduc aminte, răposatul Th. Codrescu, găsindu-l într'un doc., ce-l publică apoi în Uricarul, a rămas nedumerit cam ce să fie. Din context reiese că ar fi însemnând prețluit «*doi boi biciuluii 29 lei bani de argint bătuți*».

Senzul acesta s'ar întări și mai mult alăturând fraza de mai sus «*și o vacă drept șapte lei prețluită*».

Dar cum un derivat de la *biciu* să însemne a prețlui ? Iată enigma.

Cuvântul *biciu* e rusescul *biciu*=cnut. Verbul *a biciu* însemnă o lovi *cu biciul* ; mai însemnă a lovi cu o nenorocire ; Dumnezeu *biciuește* pe oamenii răi=*pedepsește*. Interpunerea lui *lu* între sufixul verbal *i* și rădăcină vine des în românește : *treabă*=a *trebă*lui ; *pecete*=a *pecet*lui, *sălaș*=a *sălăș*lui etc. Deci *a biciului* vine negreșit din *biciu-lu-i*.

Mi se pare—și las ca cetitorul să admită ori nu—că *bou biciuluit* era boul deprins cu jugul, bun de *treabă*, nu un juncan neînvățat.

Și boii ca și caii au alt preț, când sunt dați la brazdă. Și de oare ce mijlocul de instruire a animalelor e *biciul*, boul învățat prin *biciu*, adică *biciuluit*, avea alt preț decât boul din cireadă, care nu știe nici să tragă cum se cade, nici să are.

Cred dar că boii *biciuluii* erau boi de jug, nu de *tamazlăc*, nu de cireadă.

Ar fi curios de alăturat aici un alt document contem-

poran, în care să se prevadă prețul boilor nebiciuluiți. Cred că ar fi fost ceva mai eftini.

Dar mai avem de vorbit despre cele răzeșești.

III

Zapisele răzeșești sînt importante ca limbă, importante ca desvălitoare de obicei vechi, importante ca *grafie*. Piserul, care era adus cine știe de unde și pus să scrie actul, se năcăjea ca să vâre în formularul ce-l știa pe de rost, afacerea asupra căreia era chemat să scrie. Și meșteșugul său nu-l dădea de greș. El scria românește așa cum i se părea lui că aule vorba românească, sau cum se deprinsese a vedea scrise cuvintele din tipicul ce-i zăcea în minte.

Dacă gramaticul era un iscusit scriitor el scria așa de corect, că ne da perfect cele mai curioase forme ale limbei, iar dacă era un azbucher, negreșit că greșia în scrisul cuvintelor românești.

O particularitate curioasă.

Când la noi era obligatorie scrierea lui *u* mut, băeții de clasa I-a și a II-a îl vârau acolo, unde nu trebuia; îl scria de pildă după prepoziții, după conjucțiuni, etc. Iar când domina în școală silabizarea veche, nu e rar a vedea elevi scriind pe acel *â* care se rostea prost după consoane: *a*, *bâ*, *câ*, *dâ*. Așa, am citat aiurea cartea poștală a unui ilustru soldat din escadronul de călărași din Botoșani, care scriea: *Alecâsânâdrescu, am fosâtâ, eșâcânâdronul*, etc. Bietul soldat, deprins cu cartea la cazarmă scria așa cum i se părea lui că aude mai bine cuvântul scris prin metoda școliei.

Aidoma așa se petrecea lucrul cu piserii vechi și proști. Ceia ce pentru noi era *u* mut și este încă rostirea fonetică proastă a consoanelor, pentru ei era *ior*, slova prisoselnică rusască, care se anina la isprăvitul cuvintelor: *омъ calъ*. Deja în rusește litera *iorъ* eo lireră ortografică, fără valoare reală fonică.

Ce făceau piserii noștri? Fiind că erau siliți a bu-

chisa slovele, sau a sloveni buchile cu epitetele barbare, când dădeau de mortul *ior* se incurcau și în rostire și în scriere. Și neștiind unde să-l pună îl vârău și la mijlocul cuvintelor ca *parte* în loc de *parte*, *carcte* pro *carte*. Și în actele, în zapisele răzășești, găsim multe cazuri de acestea.

În scurt, pe lângă, particularitățile gramaticale găsim în zapisele răzășești greșeli de scriere, datorite puținei iscusinți în ale scrierii din partea gramaticului.

Dar dacă din greșelele de scris intrevădem felul învățăturilor de pe lângă biserică, în particularitățile de graiu găsim juvaere de forme azi dispărute, ori așa de rari că nu le mai găsim în limba literară a celor mai populari scriitori.

Aduc un document, care în 8 rânduri cuprinde juvaere lingvistice. Documentul face parte din arhiva Volenti, și aparține trupului moșiei Budești de la Fălciu. Data actului e din 7183 (1675) Iulie 26.

«Io Dumitrașco *Cantacozino* voevod. bojiu milostiiu gospodar zemli Moldavscoi; scriem Domniia mea la **boiarinul** nostru Gavriliță vorn. **dămuți** știre că Domnii mele sau jeluît Golăe vătavul pe femeia Zotii din Ivănițăști, zicându înaintea Domnii mealii cau fost *prea mănule* niște *direase* **ce au fost spuindu** de o parte de ocină din *Lungași* a Tudorii și a lui Balan, si acum ia tăgăduiaște ca să le dea și nare nici o treabă. Pentru acesta lucru dacă vei vedea cartea Domnii mealii să socotești de *vreace ori hi fostu stându* acealea *direase* la Zota fără nici o datorie sau fără altă *dială* să dai Dumeta *strânsoare* **ii Zotoae** numai să dea *direasele*, dacă **na hi avându** nici o treabă cu dânsule.

u Ias leat 7183 Iuli 26.

Aceastași scriem Dumitali.

Saam gospodin veleal.

Să le lămurim :

a) **dămuți**. În l. veche pron. personale scurte de da-

tiv vineau la urma verbelor în formele simple, nu înainte ca azi: *dămu-ți, dămu-i, dămu-ne, dămu-vă*, etc.

Azi a rămas alipit la urmă în puține locuțiuni vechi.

b) *pre mânule*. Plural *mână* era mai de mult *mănu* cu *u*, nu cu *i* ca azi, ori cu *uri*, cum se aude pe alocuirea: *mâni, mânuri*. Locuțiunea *pre mânule* are înțelesul de azi a [singularului *pe mâna*: «am să te dau *pe mâna* cutăruia...»

c) *boiarinul* singular, iar plural *boiare*. Și în cronicari și în actele vechi se păstrează corect slavonismul: *boiarin*, care în mod neregulat fiță cu declinările noastre făcea pluralul *boiare*. De la *boerin* avem derivatul *boerinaș, boernaș*; forma de azi *boer* e păstrată de la pluralul slavon *boiare*.

d) *direase*, traduce pe slavonul *narexdenie*—dispozițiuni domnești. *Direase* e un subst. neîntrebuințat azi de la participiul verbului *a direge*—*a drege*; *dires direase*.

e) *au fostu spuindu, ar hi fo stu stându, n'a hi avându*, forme gramaticale rare în flexiunea verbelor. Gramatica românească nu cuprinde azi în formele de conjugare de cât pe: *a hi având*, presumpțiul verbului *a avea*.

În vechime gerundiul avea o întrebuințare mai bogată, se construia cu perfectul compus de la verbul *a fi*; *a fost spuind, a fost stând*, etc.; se construia cu viitorul al II a verbului *a fi*: *vor fi fost stându*, etc. etc.

f) În fine particularitatea prepunerii articolului feminin în cas oblic înaintea numelor proprii feminine: *îi Zotoae*, acolo unde azi zicem *Zotoaei*.

La bogata listă adusă de d-l Tanoviceanu în Arhiva din Iași, adăugăm și pe *îi Zotoae* din 1675.

Iată de ce ori ce document e interesant, căci cuprinde câte ceva important în el.

IV

Proprietate în devălmășie. Proprietatea răzeșască era supt regimul unei indiviziuni de fapt. Cel ce întâiu își stabilise

proprietatea într'un loc anumit, lasa moșia sa copiilor, cari la rândul lor o lăsau ficiilor și așa din neam în neam. Dacă primul proprietar răzeș a avut doi ficiori, fie-care ficior stăpânea o jumătate din moșia părintească. Aceasta se știa în teorie, dar de fapt, pe teren, nu era țârcuită și hotărnicită moșia, căci nu se simțea nevoia de cât când urma o vânzare unuia, care nu era răzeș, ci străiu de sat. Și chiar atunci nu era specificată anume porțiunea pe teren, ci se spunea partea vândută a răzeșilor a câta parte era din întregul sat.

Dacă cei doi urmași ai primului proprietar aveau fie care câte alți 2 ficiori, fiecare stăpâneau o jumătate din jumătatea de sat, adică o *pătrime*. Și dacă unul din acești urmași ar fi lasat 6 copii, apoi unul din ei nu avea drept de cât la a șesea parte din jumătatea din jumătate de sat, adică la a 24-a parte din întregul sat. Cumpărătorul în asemenea caz știa că cumpără de la 'cutare răzeș partea lui, «care e a 6-a parte din jumătatea din jumătate de sat» căci așa arăta spița, dar nu era ținut să știe pe teren ce întindere are acea a 24-a parte din moșie.

Putea însă cere ori când să facă diviziune de avere. Atunci se rânduiau boeri hotarnici, care mergând la fața locului, ceteau hârtiile vechi și mai întrebând pe bătrâni și oameni buni megieși se apuca de măsurat cu *funia*, cu *pasul*, cu *palma domnească* și chiar cu *latul de mână*.

Foarte multe hârtii răzăzești ne dau aceste măsuri și lucru de notat; nici o dată nu uita boerul hotarnic a arăta mărimea măsurii.

Cât era o funie? «funia era de 20 pași».

Cât era pasul? «și pasul de șase palme domnești».

Dar o palmă domnească? Luându-se ca normă însemnările de palme domnești, care se scriau în partea hotarnică cum și raportul ei la stângen, care face 2 m, 23, reiese că o palmă domnească venea la 0 m. 27. Luând acum 6 palme domnești drept un pas, ar reieși că pasul luat ca măsură agronomică era de 1 m. 678, indoit mai

mare ca pasul ordinar. Iar funia având 20 pași agronomici reiesă că o funie avea 33 m. 40.

Mai mică ca palma domnească era latul de mână; și cum 2 lați de mână făceau o palmă, latul de mână la pământ venea 0 m. 137.

Cu asemenea măsurători, boerul se punea la măsurat baștina răzășască, fie moștenire, fie danie ori cumpărătură. Măsura se făcea în latul moșiei adică în capul pământurilor răzeșești, căci după capătul moșiei se socotea divisiunea răzeșască. Putea să fie ogorul cât de lung, din deal în deal, mărimea lui era socolită după latul ogorului, și aici se făcea împărțala, care apoi continua ca o șuviță în lungul pământurilor răzeșești. De aceea chiar răzășiile multora sunt niște petece de pământ înguste la capătul lor, dar lungi de țî se urăște mergând pe ele, din deal în vale, peste pârâu, curat vorba ceia «un deal și o vale și o limbă de pădure» etc. etc.

Pentru istoria pământului nostru sunt foarte interesante cărțile de hotarnică, căci în ele găsim cum a curs proprietatea răzășească din neam în neam în țara aceasta, răzeși fiind temelia fonciară a țării noastre.

Am sub ochi o hotarnică a satului *Budeștii* de la Fălciu, moșie azi proprietatea d-lui Volenti. Hotarnica e din 7240 Oct. 9 (1731). Boerii hotarnici Gavr. Pilet vornic Glotnii, și Mardari Hrămur, merg în satele Popești și Budești, și cercetând spița răzeșilor și actele de proprietate ale cumpărătorilor Gr. Agarici și Paladi Golăe, a constat că satul Budeștii merge pe 6 bătrâni: *Tăpcian, Mătiș, Catargiu, Țăpotin, Mosteaș și Chinan*. Sau măsurat bătrânii toți din hotarul Popeștilor în sus până în Lungani și s'a aflat că latul moșiei Budeștilor în capăt din vale e de 20 funii adică 668 metri, împărțindu-se latul pe cei 6 bătrâni s'a venit de bătrân latul de 3 funii, 6 pași și 4 palme, adică 111 m. 33.

Din acești bătrâni Paladi Golăe cumpără 2 batrâni întregi ai lui *Musteață* și *Măteiaș*; iar din bătrânii lui *Țăpotin* și *Catargiu* ia jumătate, pe când ceealaltă jumă-

late o cumpără Gr. Agarici. Din bătrânii lui *Chinan* și *Tăpcian*, Paladi Golăe cumpără pe jumătate, iar restul rămâne răzeșilor. În scurt, pe la 1685 (7193) Apr. 25 razeșii din Budești își instrăinează moșia lor lui Golăe, cari și el era de baștină din Budești.

Iată pe scurt schema acestor instrăinări de ocină răzășască din Budești.

BUDEȘTII

Mătiaș	3 funii, 6 pași, 4 palme, = 111 ^m .33 cumpără P. Golăe
Musteață	3 ^f . 6 ^p . 4 ^p . = 111 ^m .33 cumpără P. Golăe
Tăpotin	1. 13. 2 = 55 ^m .77 } cumpără P. Golăe
	1. 13. 2 = 55.77 } 3 ^f . 6 ^p . 4 ^p . cumpără Gl. Agarici
Catargiu	1. 13. 2 = 55 ^m .77 } cumpără Gl. Agarici
	1. 13. 2 = 55.77 } 3 ^f . 6 ^p . 4 ^p . cumpără P. Golăe
Tăpcian	1. 13. 2, un lat de mână 55.77 cumpără P. Golăe,
	0. 22. 4, rămân lui Mihai. Constantin și Maria fii Prohrei.
	0. 22. 2 lat de mână rămân lui Popa Vasilaki.
Chinan	1. 13. 2 = 55.77 } cumpără p. Golăe.
	1. 13. 2 = 55.77 } 3 ^f . 6 ^p . 4 ^p . remân lui Kinan.

Latul 20 funii = 668 m.

Deci din 668 m. latul, Pal. Golăe cumpără 445 m., 32 latul adică 4 bătrâni, Agarici cumpără 111 m. 33, adică

un bătrân, iar răzeșilor le rămânea 111 m. 33, *adică numai un bătrân din șase.*

V

Lanțul ingineresc. Totdeauna măsurile hlizelor răzeșești au dat naștere la neînțelegeri și la pricini de judecată. De obicei boerii hotarnici însemnau în hotărnicile lor mărimea palmei cu care măsurau pământul și dacă le-am asemăla azi aceste palme, nu prea eșiau egale.

Se putea lesne strecura palme proaste drept palme domnești; unde mai pui apoi și defectul măsurii cu funia lungă de 20 pași; în timpul măsurii se putea întinde sau destinde funia, așa că lesne se amăgea. Nu sunt rari actele, în care se pomenește de greșele făcute în măsurarea cu funia în cazul când se făcea controlul cu lanțul.

De la finele secolului trecut și mai ales odată cu deschiderea școlii de inginerie hotarnică a lui Gh. Asaki în 1813, mai toți inginerii măsoară cu *lanțul ingineresc*. Nu arare ori se găsea deosebire între o măsură și alta: «*numai măsurile ce le-au făcut orândușii de isprăvnicie cu frânghia nu s'a potrivit cu lanțul ingineresc, cu care am făcut eu acum măsurare*» zice V. Bucur, vornicul de Poartă în 1818, la măsura unei moșii în pricina următoare:

În satul de azi *Șchiopenii*, jud. Fălciu, trăia o razeșită *Măriuța Vărnoaia*, care avea parte în trupul moșiei *Șchiopeni*, ce mai înainte vreme se numeau *Făureștii*. «*Din moșia aceasta Făureștii, care o numesc Șchiopenii*», fiind că venea pe valea *Șchiopenilor*: «iar moșia *Făureștii* fiind că se afla pe o vale, ce o numesc valea *Șchiopenilor*».

Acestea pe la începutul secolului actual. Maria Vărnoaia, avea 3 hlize în trupul a 3 moșii: *Făureștii*, *Timirlenii* și *Chircanii* toate așezate pe valea *Șchiopenilor* în jos, nu la mare departare unele de altele.

Așa *Șchiopenii* țineau în lungimea lor 3413 stânjeni (7610 m. 99); cu 700 stânjeni mai în jos veneau *Timirlenii* (1561 m.), care țineau în lungime 310 stânjeni (713 m. 60), așezați pe o coslișă dinspre răsărit; iar mergând mai în

jos cam 600 stânj. (1338 m.) veneau Chircanii pe o costișă la apus, lungă de 380 st. (867 m.).

Deci pe toată valea Șchiopenilor în o întindere de 12 kilometri se întindeau trupurile de moșie răzeșască ale răzeșilor din Făurești, între care era și Măriuța Vârnoaia.

Ea a voit să-și vândă răzeșia, și ceruse să i se stalpească despre alte răzeșii, dar pretindea să i se dea partea de-a lungul moșiei, pe vale, unde e locul mai bun; judecata luând în vedere vechiul obicei al pământului în ceea ce privește împărțirea trupurilor de moșie răzeșască, îi respinge motivul și hotărăște: «iar moșia Făureștii fiind că se află pe o vale, ce o numesc valea Șchiopenilor, și lățimea ei este din o zare de deal și până în'alta, pe care este mai multă pădure, tufărie și schinărie, care împărțala acestei moșii Faurești nici cum nu vine spre a se împărți în lungul moșiei, fără de cât numai în curmeziș, pentru ca toți răzeșii să se împărțăsească atât din zările amânduror dealurilor cât și din părul cu apă și pentru aceasta... s'a hotărât jăluitoarei parte în capătul dinspre mează-noapte... care acolo macar că este tot pădure, dar i s'au venit și două poene bune de fânaț, și la aceste vremi știut este lucrul că pădurea este mai folositoare de cât câmpul; «cu toate acestea eu am căutat chipuri ca să-i aleg aiurea partea la alt loc și n'a fost cu puțință, căci de i-aș fi dat în capătul moșiei dinspre miază-zi, acolo este tot huciu și schinărie și mai nefolositor loc iar să-i fi dat în capătul siliștei cel dinspre mează-noapte acolo sânt tot hărtoape și huciu și mai nefolositor loc să-i fi dat prin sat prin siliște și prin grădinile, livezile și așezările răzeșilor».

O dată fixat locul ce se cuvinea Mariei Vârnoaei, loc care se putea schimba în ori ce parte, s'a mers la a-deverirea măsurilor « și nici socoteala stânjinilor n'au fost făcute după euvinte fiind că în mărturia celor orânduite de ispravnicie s'au arătat măsurile într'un fel și la mărturia ispravnicilor într'alt fel și la țidula mezatului puțin

stânjini într'alt fel» apoi nici măsura «*cu frânghia nu s'a potrivit cu lanțul ingineresc.*»

După obiceiul părțile răzășești se măsurau în curmezișul moșiei, care aici în Făurești era de 3413 siânjeni, și după spiță s'a venit Vârnoaei 458 st. în curmeziș; iar în lungime, s'a mers din zarea în zarea dealului. Și cum nu era egală lățimea s'a măsurat în 3 locuri. capetele și mijlocul 497 st. 640 st. și 570 st.» apoi pentru alegerea stânjenului i-am mai tras o măsură în curmeziș prin mijloc dintr'o margine și până într'alta și i-au găsit 570 st. care aceste trei măsuri *legându-se* la un loc toată suma din care, după obiceiul pământului *lepădându-se* două părți, a rămas a treia parte a jăluitoarei 569 st. atâta s'a ales jăluitoarea din moșia Făurești ce se numește acum Șchiopeni».

În adevăr $497 + 640 + 570 = 1307 : 3 = 569$. Dar în limba veche hotărnicască adunarea se chema *legare*: «*legându-se* la un loc toată suma»; iar împărțirea *lepădare*: «din care după obiceiul pământului *lepădându-se* două părți».

În scurt, un stânjen de pământ varia în suprafață după curmezișul moșiei. Aici un stânjen de față avea fundul de 569 st. și cuprindea deal cu pădure, pomete, loc de prisacă, țarină, apă cu vad de moară, vatra de sat, etc. etc. căci așa se împărțeau răzeșiile.

Se vede că Vârnoaia nu prea știa rostul pământului, de fu infruntată la judecată. Dar odată alese părțile ei din cele 3 trupuri de moșie, în suma de 696 stânjeni, ea le vinde lui Neculai Jicnicerul *cu 100 lei* stânjenul, prin soltan mezat, după ce s'a oferit din partea lui Ioniță 5500 lei, iar *evel* mezatul a fost de 5000 lei. Aceasta în 1821 Mart 13.

După 4 ani, în 1824 Fevruar 18, N. Paris le vinde lui Ioniță Hotineanu, serdar, cu preț de 700 lei, «bani *peșin*», iar Ioniță Hotineanu le dă apoi zestre fetei sale Zamfira în 1843 August 16.

Astfel a curs răzeșia Măriuței Vârnoaia, care a rămas multămită de măsura ce V. Bucur i-a făcut-o cu lan-

țul ingineresc, o noutate prin 1818, căci nu se vorbea de cât doar în capitală de noul instrument ingineresc de agrimensură.

Latul de mână, palmacul, palma, pasul, frânghia, au dat loc lanțului ingineresc, care prezenta în ochii tuturor intruparea dreptei măsurii.

VI

Pentru spiță. Intre răzeșii din Popești și din Folești era mare zarvă în vara anului 1818; se iscaser neînțelegeri de la pământ, căci de pe răzeșia ramasă de la Ciorțea în somă de 7 funii, 17 pași și 4 palme se puezise atâția răzeși că se băteau cap în cap să se descurce, de cum curge spița neamului.

Și cum s'ar fi putut ei împăca, când pentru aceiași bucată se aratau câte doi trei cu drepturi de stăpânire, ba de danie de la bunică-sa, ba de cumpărătură de la mătușă-sa, ba de baștină după mamă și tată.

Trebuia lucrul odată limpezit, și cum satul întreg n'avea nici o spiță se căută un popă bătrân, care era tare în ale cărții și se puse unul mai bătrân să i scrie. Iordachi Agărici, cel care avea mai mare interes să se facă spița, se puse și scrisese acest răvaș popii lui Constantin din Crăsnășani:

«Molifla ta, preute Constantine de la Crăsnășani, fericită sănătate și tot folositorul bine îți poftim de la Dumneău. Astăzi Duminică toți răzeșii sunt strânși aici la mine pentru hotărâtul moșiei Folești la care și molifla ta îndată ce-i ești din biserică te scoală și vino aici cu scrisorile ce-i fi având. Sminteală să nu faci și sânt a moliftei tale Iordachi. Noembre 10».

Popa Constantin primi răvașul fiind în biserică; cum îl citi grăbi leturghia, nu mai știu cum se cântase heruvicul, axionul și chenonicul și amandea acasă. Cum era flămând mai înfulecă ceva în grabă și fără să spună deslușit preutesei că ce-i și cum, își luă pana de găscă, ce o ținea în grinda casei și punându-și pocornița în brâu, plecă în cărucioară spre Folești.

Pe la o ameză fu în Folești și trage drept la Iordachi Agarici, care îi scrisese. Când colo toată obștia satului era care în casă, care pe 'prispă afară, care în ogradă. În scurt părintele fu pus în cunoștință că pe răzeși îi ardea nevoia de o spiță.

Se pune el popa pe o masă veche de brad, își întinse bârțile, le mai suci le mai învărti și începând a discosa pe răzeși din vorbă în vorbă, mai luând știință și de pe cele ce spuneau zapisele, se puse a trage foi de plop, în care scria câte un nume.

Scrise jos *Ciortea*, bătrânul vechiu al satului. În al doilea rând însemnă pe Vasile Croitorul, Florentoica, Matei, pe Gavrilă și Chirilă Agarici, a căror spiță o dă mai deplină, căci ei erau cei mai cu durerea la inimă de pămant.

După spusele Agariceștilor, el însemna pe toți cei eșiți din Gavril și Chirilă Agarici cum și spița lui V. Bălănescul.

Cum eșia spița din pana lui moș părintele, stau toți și se uitau la dânsul; iar el umplea cele trei coale cusute cu frunze, în lăuntru cărora scria numele și prin linii arăta înrudirea. Vedeau cu ochii cum eșiau copii din Dinu Agarici; acesta din Neculai Agarici; acesta din Grigoraș Agarici; acesta din Chirilă Agarici, care are drept la 2 funii, 12 pași $3\frac{1}{3}$ palme, partea după Ciortea, și pe care parte trebuia s'o împartă în cinci părți cu Nastasia sin Anghelina. cu Ifie Cloșcă sin Stefana, cu Greaca și cu Frejoaia.

Ca temeiul de lucrare le slujii hotarnica lui Gavril Pilat și Toader Hurmuz din 7240 Oct. 10 (1731).

Toate bune; dar care era plata ce trebuia să ia părintele Constantin, pentru că le-a scris o spiță așa de frumoasă? Se îngrijise ei bine și cum erau 30 la număr, care toți aveau de împărțit cele 7 funii, 17 pași și 4 palme, bătrânul Ciortea, se sorocise ca fie care răzeș să aducă câte 10 ouă și câte un pui de găină.

Țărăceau și făceau huet în ograda răzășului Iordachi

Agarici cele 20 rățe, ce măcăiau de-ți luau auzul, căci, dă, unii n'au adus găini, ci au crezut că prind mai bine părintelui să-i aducă rățe, căci tot era loamnă, curechiul murat, era după sf. Mihai și Gavril și apoi rața pe curechiu e bună nu altfel.

Alții i-au adus găini, iar în panerul mamei Tudusia, muerea lui Iordachi Agarici, erau 300 ouă în capăt, tot unul și unul.

Să isprăvi scrisul; se mai cinsti câte ceva, căci grozav îi plăcea părintelui să fie cinstit de poporâniei sai, mai ales când era chemat de sârg pentru daraveri de acestea, și când flăcăul Toader trase trăsura la scară, găinile și rățele se sbăteau în coșul trăsurei, iar ouăle stăteau așezate bine în panerul, care se dase împrumut părintelui, până ce le-a duce acasă.

Asfel părintele Costachi de la Crăsnășeni luă pentru scrisul spiței răzeșilor din Folești, Popești și Budești 9 lei, 20 rățe, 10 găini și 360 ouă.

Tot spițe să scrii și tot chif și bucurie să fie, că părinții nu se dau, au mână numai de luat nu și de dat.

Aceasta cu 80 de ani în urmă.

„Opinia“ III, 106, 109, 123, 126, 137, 140.

---

65. Hârtii Prihănite

I

Rare ori e dat cuiva a găsi în pachetele de hârtii răzeșești acte false, făcute în scopul de a hrăpi pământul cuiva. De obicei ne-am deprins a vedea pe răzeși mai des jefuiți și despoiați de răzeșia lor, prin viclenia marilor proprietari și nu ne vine în minte că și răzeșii s'ar fi priceput a făuri acte false, tocmai în scopul de a hrăpi de la alții de ai lor moșiile.

Mi-a fost dat a găsi, în pachetul de hârtii vechi a moșului I. Vărlănuță din satul Călugăreni, ot Văslui, asemenea acte false, care nu fără cuvânt m'au mirat. La răzeși acte false! Și cu toate acestea așa este.

Până acum se cunosc mai bine actele false Sionești acte despre care am avut prilejul de a scrie și a le publica în *Bârladul*, în *Gh. Lazăr*, în *Uricarul* și în *Arhiva* de Iași. Izvodul lui Clanău e o complectare a falșurilor Sionești după cum probează *epilogul* acelu izvod, unde Pah C. Sion voește a stabili înrudirea lui Dragoș Vornicul de sub Stefan Vodă cel Mare, cu însuși marele Voevod, acesta în scopul de a-și ridica neamul și a putea trimete beății la școala de cadetși din Petersburg.

Când am luat de la moșul I. Vărlănuță cele 7 bucăți vechi de documente, între care era și Uricul Călugărenilor (vezi «Opinia» III, 111), am găsit între acele hârtii două acte cu data din 7251 Oct. 22 (1742) și 7231 Febr. 13 (1723), care de la început mi-au atras atențiunea după hârtia lor, căci nu sămăna a fi din secl. al XVIII; hârtia era bine păstrată, părea a fi pusă în zamă de fasole; petele

pe dânsa păreau a fi puse anume ; iar pe dosul lor nici o înșămănare, cum de obicei se face la actele adevărate, care au avut căutare în proces. Ne lipsește puțința de a controla vechimea hârtiei prin marca fabricii, căci hârtia poartă ca marcă 3 sponci.

Luând la cetit actele am rămas încredințat că nu puteau fi adevărate, căci nu aveau nici conținutul real nici tipicul oficial nu era întrebuițat. Când am cetit întâi doc. Sionești, rămăsesem nedumerit despre natura lor ; azi, când am cetit actele Călugărenilor, nedumerirea s'a schimbat în siguranță : acelaș spirit și acelaș interes a precumpănit la făurirea lor. În primul moment chiar, credeam că tot o mână Sionească va fi scris și aceste acte, mai ales că Coșeștii sînt în apropiere de Călugăreni, iar de *Valea Oanei* se vorbește chiar în act ; dar după lectura actelor a reeșit că plastograful a fost preotul V. Cehan, care fiind prins cu plastografia, s'a trecut 'n *condica șireșilor*.

Iată care era interesul părților, interes care a pricinuit făurirea actelor false:

Vechiul proprietar al locurilor, unde azi e Călugărenii, a fost *Toader Marele*, căruia Stefan Vodă îi întărește cumpătura sa în satul Bonteștii dintre Bârlad și Stebnic, de la *Toader Hărniș* și de la nepoții săi *Bilțu* și *Nicoară Șeremet*.

Nu știu pentru moment nimic de urmașii direcți ai lui *Toader Marele* ; atât numele de *Marele* cât și de *Bontești* azi nu mai este. În curs de veacuri s'au făcut schimbări mari, vremurile fiind vitrige. Ni se dă însă că în satul *Tăcmănești*, azi Călugăreni, s'ar fi fost împărțit pământul pe trei bătrâni : *Ionașco Țigară*, din care se trag *Leordeștii* ; *Albul*, din care se trage neamul *Hușenesc* ; și *Toader p... dă roșie* din care se trage neamul *Nițesc*.

Leordeștii se dau veri cu *Vârlanii*, care urmează în linie directă pe *Toader Marele* prin strămoașa lor *Dochița*, strănepoata lui *Toader Marele*. Faptul că răzeșii *Vârlănești* păstrează azi uricul satului, ne îndreptățește a-i socoti de

urmași ai vechiului proprietar pe aceste locuri. In caz de s'ar da de vechea spiță răzeșească, s'ar vedea cum a curs proprietatea in satul Bontești, dar așa nu ne putem umplea golul de la 1490 până la 1670.

Cu vremea satele s'au înmulțit și urmașii lui Toader Marele își disputau dreptul de proprietate in mai multe sate : Tăcmănești, Stângaci, Valea Oanii etc. Vârlăneștii stăpâneau Tăcmăneștii, iar Leurdeștii, Stângacii. Cum au venit lucrurile nu știm, dar Vârlăneștii au căutat a pune mâna și pe o parte din Stângaci zis și Stânceni ; de unde până la 7308 (1800) Leurdeștii stăpâneau moșia lor neprihănit, după acest an au început pretențiile Vârlăneștilor, trăgând in partea lor jumătate din a treia parte din Stânceni, pe baza actelor anume făurite de popa V. Cehan, dându-le dată de 7251 Octombrie 22 (1742).

Prin acele hârtii căutau a-și întări proprietatea, in Stânceni, in dauna Leurdeștilor, dar judecata din 1834 Decembrie 17 prin jurnalul incheiat atunci, atacă de false aceste acte și dă dreptate Leurdeștilor.

Iată cuprinsul actului fals, din care cetitorul va înțelege tot miezul și rostul faptelor.

„Adică eu, *Gavril Leordă, Miron Leordă* și cu alte neamuri a noastre *Leordești* și dimpreună cu verii noștri *Constantin Vârlan, Gligorașco* brat ego și *Ilieș*, ficii *moșului Vârlan* și cu alte neamuri a noastre, făcutam adevarata scrisoarea noastră de invoieală *unii la mâna altora ca să știe cine ce parte ține și din ce bătrân ne tragem și pentru ca să nu mai fie pără și gălceavă între noi nice între ficii și nepoții noștri*, adică să se știe din ce bătrân anume ne tragem : *Toma Iuga de Albești* au avut trei feciori, anume : *Samson, Flore* brat. *Gavril Ciurlangă*. Și *Samson* au făcut pe moșul nostru pe *Flore*. Și *Flore* și-au luat fâmee pe *Nazaria* fata lui *Ion de Albești* și au făcut cinci feciori și anume : *Iacomî, Ion, Tofana, Gavril* și *Vasile* ; și murind *Nazaria*, fâmeea *Florii*, s'au insurat de al doilea și au luat pe *Anghelușa* fata lui

Ioșcăi (Ionașco) Țăgării de Stănceni i Valea Oanei țin. Tutovii și au făcut doi fii anume *Iacob* și pe *Vârlan*, bezi doi feori (feciorj) stârpi și din *Iacob* sînt insumi eu *Gavril Leordă* și cu alți frați și surori a mele; iar din *Vârlan* brat *Iacob* este *C. Vârlan* și cu alți doi frați ai lui; și moșie din *Albești* câtă este partea moșului nostru *Forii* o împărțim în șapte părți cu cei cinci fii ce au avut moșul nostru *Flore* cu fâmeea cea dintâi. Iar *Stângacii* i *Valea Oanei* ce-i avem noi de pe strămoșul nostru *Ionașco Țăgăra* împărțim drept în două. *Vârlăneștii* un bătrîn și *neam*(ul). *Leordeștilor* un bătrîn, iar roada celor cinci fii ce iau făcut moșul nostru *Flore* cu fâmeea cea dintâi să nu să acolisască nici c'un chip după moartea noastră de feciorii și nepoții noștri nici odată în veaci. Cum și roada noastră a *Leurdeștilor* ori unde ar avea *Vârlăneștii* de baștină de pe mama lor *Dochița Vârlăneasca* strănepoata lui *Toader Marele* să n'aibă nici un amestec nici acolisare cum și roada *Vârlăneștilor*, unde avem noi *Leordeștii* de pe moașa noastră *Ecoboe* baștină să nu aibă a se amesteca, luând și noi asemenea împărțală de învoială de la *neam*(ul) *Vârlăneștilor* și de la alte neamuri ce se numesc mai sus cinci frați. Și la facerea acestei scrisori s'au mai tâmplat și alți oameni buni cari ș'au pus numele și *deșitili* să se crează *tăinduși și părțile*. 7251
Octombre 22.

Iscăliți: *Gavril Leorda*, *Miron Leorda*, *Chiriac C. Vârlan*, *Gligorașco Vârlan*, *Gavril căpitan*, *Ion sin Ioanii*, *Nicolai Nicoară*.

Și eu am scris cu zisa acestora de sus scriși (indiscifrabil) comis.

II

Am dat, într'unul din numeri'e trecute, textul documentului fals, aflat în pachetul de documente al *Călugărenilor ot Vaslui*.

Vom analiza unele greșeli de scriere: *Plastograful* popa *Cehan* scrie greșit: «adică eu *Gavril Leordă* și cu

alte neamuri *a noastre*»; neobişnuit e vorba : «*ficiorii moşului Vărlan*». Apoi vorbind de Toma Iuga de Albeşti zice că a avut trei feciori, dar așa scrie că nu ese lămurit care-s acei trei feciori, căci zice : *Samson, Flore brat, Gavril Ciurlangă*, fără nici o punctuație. S'ar putea lua că Samson Florea e *fratele* (brat) lui Gavril Ciurlangă ; sau că unul e *Samson*, altul *Florea brat*, al treilea *Gavril Ciurlangă*. Dar ce caută acel *brat* pus acolo fără nici un rost ? dovadă că scriitorul ştia că în acte se pune *brat*, pe care il repeta şi în alt loc *brat ego* «Constantin Vărlan i Gligoraşco *brat ego*». Dar în cazul de faţă il pune nepotrivit, căci spunând mai sus că Iuga Toma de Albeşti a avut trei feciori, nu mai era nevoie a adăuga că băeţii erau fraţi între ei, de oare-ce spusese că erau ficiorii lui Toma Iuga.

Apoi cum mai spune că *Samson* a făcut pe *Flore*, ar urma că şi *Samson* purta porecla de *Flore*.

Mai jos scrie în grabă Ioşcăi pro Ionaşco, apoi *feori* pro feciori ; *neam* pro neamul ; întrebuiţază cuvântul *roadă* în înţeles neîndatinat «cum şi *roada* noastră a Leurdeştilor» ; scrie *Ecoboe* şi *deţitili* pro degetele ; neobişnuită e fraza : «tăindu-şi şi părţile». La iscălitură întrebuiţază tot meşteşugul ; după ce scrie mare şi citeţ şi cu cerneala schimbată pe unii, scriitorul se măzgăleşte așa fel că nu e nici un nume, ci numai *comis*.

Dar dacă lăsăm de-o parte considerentele paleografice, pe care nu le-a avut în vedere judecătorul din 1834, căci nu le ştiea, ne interesează a da însuşi considerentele de text, juridice, ce le opune judecata divanului prin jurnalul încheiat atunci.

Merită a cunoaşte acestea mai ales că adese ori veneau cazurile plastografiilor, şi nici condica şireţilor nu era așa de mare şi cuprinzătoare ca să nu fie dată în vileag acum.

Potrivit legiurilor vechi, jurnalul divanului de judecată trebuia să cuprindă : povestirea faptului, pretențiu-

nile părților; actele pe care se sprijineau părțile în pretențiile lor, judecarea și analizarea acelor acte și la urmă încheierea. Dacă judecata era civilă, cum e aici, înșirarea actelor vechi ocupa mult loc în jurnal, de aceea găsim jurnale scrise pe 20 de coli mari turcești, de citești în ele până ce nu mai poți și tot nu dai de capăt, lucru plictisitor și criticat de însuși oamenii limbului ca C. Negruți, în «Istoria unui proces».

La procesul din 1834 s'au prezentat Grigori Popa, ca vechil al răzeșilor din Stănceni, urmași ai lui Ionașco Țigară, iar din partea Vârlăneștilor s'a prezentat vechil Dumitru Dorobăț. Amândoi vechilii ș'au scos actele. Dumitru Dorobăț prezintă aceste acte: a) suretul uricului din 7000, traducerea dascaului Evloghie; b) actul din 7251, atacat în fals, c) actul lui Calimah din 1818 Iulie 1, cuprinzător de procesul lui I. Gheuca ban cu C. Tiriachiu, epitropul clironomilor lui Ioniță Caracaș sulger, fiul pitarului Ștefan Caracaș, zis și Gălușca, asupra moșiilor Tăc-mănești, Albești, Dumești, Dobroslăvești (Vaslui), Florițești, Babușeni și Corobănești (Tutova).

Judecătorul analizând spusele fie-cărui act, când vine la actul din 7251 Aug. 22 face aceste judicioase observațiuni, pe care le dau în întregime: «Leordeștii avându-și stăpânire neprihănită până la 7308 (1800) când răzeșii Vârlănești cu rea credință au tras jum. din acea a treia parte din Stănceni pe temeiul unei învoele din 7251 Aug. 22, care după luările aminte, ce i s'a făcut, s'au găsit întrinsa următoarele prihâniri.

1) «Că acea învoială se vede iscălită numai de Gavril și Miron Leordă, iar marturii se văd toți din neamul Vârlănești, care după § 1107 nu poate fi statornică, că nu poate fi unul pentru *totime*, fiind mulți părtași, și că din ceilalți părtași se află trăitori și împreună stăpânitori, precum însuși Gavril mărturisește prin învoială: «că din Iacob este el și cu alți frați și surori ale sale.

2) «Că într'acea învoială pârâții se văd eșiți toți odată

din două mame, adecă Vârlan nume bun, de la care și-au tras Vârlăneștii porecla, ar fi a Anghelușii și tot odată acela Vârlan ar fi fost ficior și Dochițai, lucru cu neputință: că zice: că Vârlăneștii să aibă moșie în Stângaci i Vale Oanei de pe mama lor Anghelușa, fata lui Ionașco, iar Leordeștii să ție moșie unde au Vârlăneștii de pe mama lor Dochița, strănepoata lui Toader Marele.

3) «Că Samson a avut mai mulți ficiori și cu osebite nume, precum să vede prin zapisul din 1766 Aug. 15, cari s'a văzut în copie la Alexandru Măță, iar nu precum se zice prin acea invoială numai pe Flore; asemenea se vede din copia hotărniciei din Albești 1782 că alți ficiori arată că a făcut Flore și alții arată învoială.

4) «Că Valea Oanii este în trupul Stângacilor, iar nu osebil trup, precum în acea învoială se vede că zice: «Stângaci i Valea Oanii» în loc de «Stângaci sau Valea Oanii» din care se vede că făcătorii ei nici nu fost stăpânitori nici n'au știut unde este Valea Oanii.

5) «Că nu știu cum chema pe Iacoboae, moașa lor.

6) «Că Vârlăneștii prin învoiala din 1800, ce o dau unora din neamul Leordesc, zic că trupul se împarte pe *trei bătrâni*, nu precum învoiala din 1751 zice: «*drept în două*» fiind și doi ficiori stărpi».

«Iar din aceste puncturi lămurit se înțelege că acea învoială nu este făcută în vremea veleatului ei, căci făcătorul ei se vede că n'a avut scrisorile pricinii, nici n'a știut a pricinilor urmare, de cât a făcut-o numai pe auziri: că de-ar fi fost făcute în veleatul ei, nici moștenitorii numiți Vârlănești nu puteau răbda să nu stăpânească sau să nu facă strigări în curgere de 57 ani, având'o la sine; iar mai vârtos se prihănește prin mărturisirea mazilului Alexandru Măță, cu vrâsta ca de 60 ani; iar la hotărnicia acelu trup de moșie în 1766 ei nu s'au aratat și că stăpânirea silită de la 1801—1883 se vede prihănită prin strigări din partea Leordeștilor: «că dacă Vârlăneștii au

drept în Valea Oanei de pe Angheluşa, femeia lui Flore, ficior lui Samson, şi Leordeştii trebuie să aibă parte în Tăcmăneşti, de pe tatăl lor Flore». etc.

Iar în încheerea jurnalului se zice : «au Jovedit acele hârtii scoase de preutul V. Cehan, plastografii făcute de dânsul şi l'au şi trecut în *condica şireţilor*.

Ce era aceia *condica şireţilor*.

„Opinia“ III, 115 117.

---

66. In condica şireţilor

«Şi așa, moş părinte; cum ni-a fost vorba. Nu mai e de aşteptat. Trebuie să ne facem numai de cât hârtiile, prin care să dăm ramas pe Leurdeştii ceia pe toţi».

— Bine, taică; bine. Am eu ac şi de cojocul lor. le cam şiu eu cum le vine spiţa; şi până într'o săptămână îţi dau hârtiile gata.

Ast-fel rupse vorba la dispărţire, moş Stratul Vârlan şi părintele V. Cehan din satul Tăcmăneşti, or fi acum vre-o 80 de ani în urmă.

Era vremea coasei. Dăduse D-zeu nişte fâneţe drept dragul. Frumoase erau ele fâneţele în valea Tăcmăneştilor; dar peste zarea dealului, în valea Oanei şi în Stânceni erau şi mai şi. Se umpluse de jînd inima lui Stratul Vârlan, cum ar putea hrăpi hliza de pământ a Leurdeştilor.

Gândul îi căzu asupra părintelui Cehan, popă cetit şi iscusit cu duhul în ale scrierii. Ii mersese pomina popei ca piser, ca el nu mai era altul prin meleagurile dintre Bârlad şi Stebnic. Erau ei părinţi şi prin satele vecinaşe ca în Albeşti, Dumeşti, Dragoslăveşti, Floriţeşti, Babuşeni şi Carabăneşti; dar părintele Cehan îi lasase în urmă pe toţi. Apucase a prinde o leacă de slovă mai cu cerdace de la dascalul Evloghie de la Murgeşti peste două dealuri, unde părintele fusese dat la scoală în copilăria lui, ca să înveţe carte slovenească la acest iscusit dascal după vremuri.

Era acum bătrân părintele Cehan, om la 70 ani. Barba-i albă ca lâna acoperea o faţă roşie încă, căci cu toate

răstriștele vremii, părintele rămase nepăsător la toate acestea. Numai vederea și picioarele îi cam slăbise. Purta ochelari mari, pe cari îi ținea de alt-fel ziua în niște tocuri de piele, ca cea de la cărțile bisericești. Iar ca sprâjin al bătrâneților sale avea un toiag mare și gros, că arată nu numai cinul ci și anii.

Anevoe scoboară părintele scările casei lui Stratul Vârlan, căci cum ele se legănau și scârțiau, fu ținut de sub-suori de mama Iftodia, muerea lui Stratul și de lelea Safta, fata cea mai mare a Iftodoaei, femee gospodină în sat și dată la casa ei de vre-o zece ani.

— Ne-am înțeles, părinte, sărut mânele și mergeți cu sănătate.

— Mulțumim, fiule; ce am spus odată e bun spus. Peste-o săptămână. Rămâneți sănătoși.

Părintele deschise poarta cu răclită și se cam duse. Ce avea de făcut părintele nostru?

Pe Stratul îl ardea dorul să pună mâna pe pământul Leordeștilor din Stănceni. Pământul acela era mai bun, fânațele mai mari, pădurea mai aproape, și chipul fu găsit.

O spiță de neam spunea că strămoșii Leordeștilor erau neamuri cu Vârlanii, de pe o strămoașă Iacoboae și de pe un strămoș al lor Ionașco Țigară. Din cele câte-va nume, ce dădea spița, părintele Cehan chibzui un fel de pricină de invoială între strămoși din care invoială urma să se adeverească că Vârlăneștii au drept în bătrânul Leordeștilor după strămoșul lor Țigară; iar Leordeștii n'au drept în bătrânul Leordeștilor de pe Dochitu Vârlăneasca, strănepoata lui Toader Marele.

Părintele Ion își însemnase pe un petec de hârtie aceste nume și rămăsese acum să înjghebe hârtia.

Cum ajunse popa acasă se pregăti de hârtie: Știa că are în grinda casei, câteva coli de hârtie, legate într'un testemel luat de la morți, și chibzui el că acea hârtie așa cum e dânsa, n'ar fi tocmai bună pentru scris. S'ar fi cu-

noscut că-i nouă și pricina trebuia pusă cu cel puțin 70 de ani mai în urmă.

Se pregăti atunci să învechească hârtia. Puse într'un hârdău o mână de fasole și le muiă. Apoi în zama cea de fasole puse hârtia și o lăsă cam jumătate de zi. Când o scoase hârtia era potricălită de zama de fasole, iar pentru a se usca mai bine și mai degrabă se sui în pod și așeză hârtia în gura ursoaicei, că așa batută de fum să ia o față mai scorogită și mai afumată, semnul neîndoios al vechimei.

Trei zile așteptară părintele până să gătească hârtia, după care se puse pe lucru. Iși mai cercă condeiful cu pana de găscă, mai limpezi cerneala cam uscată din calamara sa ruginită și făcând o cruce și mai zicând un Doamna ajută se puse la scris.

«Adecă eu Gavril Leorda, Miron Leorda și cu alte neamuri a noastre...

Și așa mai departe; Cum părintele era puținel proposit și în slavonie de la dascalul Evloghie, mai amestecă pe ici pe colea câte un *brat ego*. Flore *brat* Gavril și hârtia fu isprăvită. Se spunea în hârtie că Vârlâneștii au drept în hliza Leurdeșilor, iar Leurdeștii n'au drept în ocina Vârlanilor de la Tăcmănești de și toți erau veri primari, părinții lor fiind frați drepți.

Cu toată știința popei Cehan de a da un aer de vechime hârtiei, primenind incheerea față cu cele obișnuite, totuși beteșugul și plastografia se văzură, când veni la judecată.

Județul simți că hârtia nu spune drept, căci de ndepână la 7308 Leurdeștii și au stăpânit moșiile neturburați, numai de la această vreme Vârlâneștii cer parte în Valea Oanei.

Vichilul Vârlâneștilor, cu numele de Dumitru Dorobăț fu luat din scurt și ne mai având încotro, mărturisi și el ca și răzeșul Vasile Varian postelnicelul că ce-i dreptul hârtiile nu sunt pe cum le arată veleatul, din 7251 Octom-

bre 22, ci mai nouă plastografiate de păr. Cehan, după a Sfinției sale știință și iscusință.

S'a amânat judecata, până ce un om gospod cu ciubote roșii, trimes la Tăcmănești să aducă pe sus pe moș părintele, care înrebat de-a fir'a părului a spus cum i-a stat de cap stratul Varlan să făurească actul.

Se dădu câștig de dreptate Leordeștilor; iar pe părintele, fiind că s'au dovedit că plastografiile sunt făcute de dânsul, s'a hotărât să se treacă în *condica șireților*.

Așfel se mai adăugă un nume în curioasa condică înființată de Alex. Ion Mavrocordat Voevod în 1786 Mai 1, și desființată prin art. 253 al. II din condica criminală din 1826; iar păr. Cehan rămase drept pomină că la vrîsta sa de 70 ani s'a făcut *un șiret și jumătate*.

„Opinia“ III, 120.

---

67. Armindenul

Ziua de 1 Maiu e cunoscută la Români din Dacia Traiană supt numele de *Arminden*, nume necunoscut *Armânilor* din Macedonia.

Faptul acesta ne-ar arăta la prima vedere că avem a face ca o datină *pur slavă*, de oare-ce nu e generală tuturor Românilor, lucru ce nu s'ar fi întâmplat, dacă ar fi fost de obârșie Romană.

De fapt, însă, numele de *Armândeni* e slav, pe când caracterul serbărilor din ziua de 1 Maiu, cum și origina, e curat romană.

Strămoșii noștri aveau obiceiul de a sărbători în mod zgomotos fie care început de lună nouă. Acest lucru nu l'a neglijat Biserica creștină, care s'a surplăntat păgânismului, păstrând, însă, toate practicile vechi, numai schimbându-li-se destinația. Poporul român știe și ține minte foarte bine mai pe toți sfinții de la zi întâiu a fie cărei luni;

Așa : Ianuarie 1 are pe Sf. Vasile și *plugușorul*; 1 Februar are pe *Trif* cu putere de a tămădui unele boale; 1 Mart are pe legendara *baba Dochia*, care nu e alta de cât *Evdokia*-Maria Egipteancă una din sfințele cu viața cea mai agitată și mai patetic scrisă; slavii rostind *Odokia*, Românul a rupt pe *O* socotindu-l drept articol ca și din *ostrakina*, o *strachină*; și a zis *Dochia* în loc de o *Dochie*;

suprapunând numele de Odokia la *baba*, ale cărei zile se serbau în amintirea schimbării anotimpului;

1 Maiu are pe *Irimia Proorocul* cel cu oiștea în gard. 1 August pe Macovei, *cap de post*; 1 sept. pe Simion *Stălpnicul*; 1 Decembrie pe *Andrei*, care a dat numele și lunei Decembre, zisă luna *Îndrea*. De celelalte luni nu mai pomenesc.

1 Maiu poartă numele de *Arminden*, în care găsim compusul slavon *Jeremiin den*-ziua lui Jeremia. Sufixul *den* se găsește ca radical în *denie*, serviciul de noapte din septămăna patemilor, și în *bezna*-*hezdnă*, fără zi, fără lumină.

Numele slavon nu ne arată altceva de cât că asupra românilor s'a suprapus o cultură străină pe un fond latin. Nu proorocul Irimia,—al cărui nume incidental îl păstrează supt forma slavonă *Armin* din *Ermin*, a motivat aceste petreceri, ci supt acest nume nou Biserica creștină a păstrat o practică veche romană.

Că Romanii petreceau aproape ca noi dacă nu și mai zgomotos-pe 1 Maiu, ne stă dovadă curioasa inscripție, păstrată în Dacia, asupra unui ospăț de la 1 Maiu. O ceată de câțiva cetățeni romani, cari de sigur nu făceau parte din vre-o scietate de temperanță catoniană, s'au pus să serbeze pe 1 Maiu, făcând cotizație de 166 *denari*. Din acești bani ei cheltuiră 18 denari pentru 5 mei, 5 denari pentru un purcel, 2 denari pe pâne albă, iar pentru vin cheltuiră suma de 95 *denari*, plus alți 22 *denari*; tot pentru băuturi alcoolice.

Dacă Romanii cheltuiau, cu prilejul acestei zile, pentru vin de 5 ori prețul mâncărilor, rezultă până la evidență că caracterul vesel și de băutură dat Armindenului nu ni l'a dat *slavul*, căci tocmai slavul nu ne-a fost depozitarul viței de vie, ca popor al Nordului, cu caracter meditativ și melancolic, iar nu fantastic și *cheshiu*.

Românul e Roman și prin sânge și prin vin de aceea cu greu se mlădie el după cei cari vor să-i pue pază gurii.

Vinul ori câte defecte va avea—are, însă, o înrâurire mare asupra omului: *il inspiră*.

Cupa cu vin *nectar divin*—a fost pururea inspiratoarea zeilor și poezilor; iar Bachus fu singurul dintre fericiții și nemuritorii zei, al cărui nume a supraviețuit și în creștinism.

Românul are o sumă de datine asupra lui 1 Maiu: Armindenul e termenul sămănatului porumbului: «dacă nu semeni popușoi până la Arminden, poți să vâri mesteacăul în foc».

În ziua de Arminden se înfige la poartă un par înalt și se lasă până la coptul pâinei nouă; apoi se face jiruiitor de cuptor. Acestui copac îi se zice *arminden*.

Fetele poartă mărțișor la gât de la 1 Martie la 1 Maiu; după aceea cumpără vin roșu pe care îl beau numai de cât de teamă să nu le pârlească soarele.

Și câte și mai câte altele și așa și mai așa! E obligatorie șederea pe iarbă verde, ba așa de obligatorie în cât țaranca chiar crede, că de n'ar sta *de-al binelea* pe iarbă verde, apoi «rău de biata moșie». Așa ni-i țara.

O întorsătură în rău călă a lua această serbare: în locul poeticului și inspiratorului vin, țaranul român începe a-și sărbători pe 1 Maiu cu *rachiu*, băutura alcoolică îndobitocitoare și distrugătoare a celor mai vitale elemente din om.

Beț a care se face la 1 Maiu cu rachiu, e încă unul din multele prilejuri de înrăire a moravurilor noastre, în contra cărora n'avem în deajuns cuvinte pentru a protesta și ori cât de poetic să fie tabloul pălcurilor de lume, ce se așază prin livezi, serbarea își tocește caracterul prin *urcioarele pline toate cu rachiu*.

Nefericitul poef N. Beldiceanu ne-a cântat în versuri admirabile un asemenea *arminden* în care, de și prin ulcioare e rachiu, dar prin pahare se toarnă vin, pentru a nu se uita obiceiul din străbuni :

*Luna roadelor iubite o primiți voios cu vin ;—
Iar de vreți în poloboace să nu prindă vinul floarea.
Faceți cum făceau străbunii : la Armindenii beți pelin.*

„Opinia“ I, 1.

---

68. Prima lecție de stil

Și eu am învățat, dragă Doamne *stilul*! Și acum pare că mă văd cum ziceam pe nerăsuflăte cele 4 file de la urmă din gramatica lui Manliu, ediția din 1877. Eram într'a 3-a secundară și învățam regulile de compunere după gramatica de Manliu de cursul primar. Sint numai 20 de ani de atunci, și câtă deosebire!

De scris, ce-oiu fi scris, nu mai știu nici eu; știu atâtă că am copiat caetul la Religie în vara anului al II; iar în clasa III-a câteva teme și acele furate.

Se vede că învățam rău, căci la finele anului al treilea am rămas... corigent.

Ca pedeapsă mi s'a spus de d. profesor al nostru de Latină *fără română* să scriem pe vară cum am petrecut fie care zi. Și am ascultat. Mi-am făcut un frumos caet și am scris 62 de compuneri, zic șese-zeci și două, câte zile în lunile lui Cuptor și Gustar.

Dar ce am scris și cum am scris? Sec, sec, de tot sec! Boală generală în deprinderile de compuneri ale elevilor: «m'am sculat dimineața, m'am spalat, m'am îmbrăcat, m'am dus în târg, etc. Nu știu dacă din cele 62 compuneri am spus ceva nou în două-trei.

Caetul nu l'a văzut nimeni. Treaba asta avea d. profesor al nostru să citească prostiile noastre! Am trecut și clasa IV-a; am învățat dragă Doamne, retorica! Ce mai definiții, ce mai reguli! Ce mai de calități ale stilului! Știam caetul din scoarța în scoarța, dar de compus ba!

Eram acum candidat de adus la Iași. Vedeam eu și simțeam că depărtându-mă de casă, de mamă și surori, căci tata murise, Dumnezeu să-l erte, cam de mulțisor, aveam nevoie să le scriu pe-a casă.

Mă prinsese grija acum de ce am să scriu și cum am să scriu. Nu de alta; știam că mama trebuia să pue pe cineva să-mi citească scrisoarea, pe când la școală știam noi băeții că nu ni se citește ce scriem.

Aveam un bun prietin în mahala, pe Alecu. El urma la liceul din Bârlad; avusese prilejul să iasă din bârlogul Răeștilor și deci să scrie pe-a casă.

Parcă acum mă văd ducându-mă cu Alecu spre vie. Suisem dealu pe la popa Ilie, tipicarul Episcopiei; trecsem de păscărie și eram în medeanul sf. Voevozi. Era vară, frumos; soarele după amiază, ardea nu șagă. Noi cu piciorușele goale, cu surtucel subțire și ușor, desfăcuți la piept mergeam voioși, călcând greoiu pe colbul ce ne frigea tălpele.

Începusem vorba de dus la Iași.

— Știi, Alecule, că eu mă duc la Iași, și măi, nu de alta mi-i grijă, de cât că nu știu cum să scriu acasă. N'am scris de când sint eu nici o scrisoare.

— «Apoi tare ușor, măi nene», așa avea obiceiul de vorba Alecu, se cunoștea că eșise din Huși.

— Pentru tine ușor, căci ești de 3 ani în Bârlad și ai scris, dar eu....!

— Nu-i nimic. Te duci și cumperi o cartă poștală de 5 bani, dacă nu vrei să scrii scrisoare închisă, căci neplătind-o tu, cei de acasă vor trebui să plătească îndoit, adică 30 bani...

— Da oare de ce-i zic carte poștală?

— Așa-i tipărit pe dânsa. Cărțile poștale sunt de 5 bani, când scrii în țară și de 10 bani, când scrii în străinătate.

Ei și cine scrie în străinătate?

— Crezi că n'are cine? nu's doar toți ca tine să n'aibă nevoie de scris!

M'am simțit rușinat de naivitatea mea dar am dat înainte.

— ....Și cum îți spun ...te pui la scris ce nevoie ai... dacă esti sănătos... sau dacă ai parale... sau dacă îți trebuie cărți.

— Vra să zică scrii ce nevoie ai...

— Tocmai așa; dar să știi că nu-i frumos să scrii începând întâi de la tine. Eu așa scriu acasă: «Mai întâi de toate doresc ca mica mea epistolă...

— Dar dacă scrii carte postală?...

— Tot epistolă zici, căci și aceia e scrisoare;.... scriu dar:

«Mai întâiu de toate doresc ca mica mea epistolă să Vă întimpine în momentele cele mai fericite ale sănătății Dumilor-voastre... cât despre mine veți ști că din mila bunului Creator mă aflu bine cu învățătura. Află, iubită mamă.. eu așa scriu, căci am numai mamă; tot așa ai să scrii și tu coanei Daliței,... că paralele sunt pe isprăvite,... și așa scrii nevoia ce ai.

— Apoi știi că-i ușor; și repetaiu de două-trei ori cele spuse de Alecu.

Dar stăi că mai este ceva.

Când începi a serie, trebuie să însemni sus la dreapta *Jași 1879 Septembrie*, era în vara anului 1879;... iar ceva mai jos la mijlocul rândului scrii; «Sărut mâna mamă», tu ai să pui *ninee*, căci așa zici coanei Daliței.. Iar jos după ce ai scris nevoia ce-o ai, scrii: primește sărutare de mână de la iubitul tău fiu, care te dorește».. apoi te iscălești.

— Vra să zică am să mă iscăiesc pe scrisoare.

— Poi cum crez... După aceia scrii adresa: «Domniei-sale d-nei Cucoanei Dalița, mahalaua Răești No. casei 1070, Huși...

Când am băgat de samă noi, trecurăm rohatca.

A venit Septembrie ; am venit la Iași, iar prima scrisoare ce am scris-o a fost lungă de o jumătate coală hârtie de scris. Am început'o cum mă învățase Alecu ; iar cât de nevoia mea am început a întreba pe o față întreagă ce face Luța ? ce face Irimiea ? ce face Bargan ? ce face Rozica ? căci de o potrivă îmi era dor de ai casei ca și de câinii cu care mă hoinăream toată ziua.

Și când mă gândesc că din lecția lui Alecu am prins ceva practic, iar din cele 4 file din Manliu și din caetul de Retorică nimic, nimic, nimic, îmi vine să zic : iată cum se învață în deobște carte !

„Opinia“ I, 262.

---

69. Badea Ion

N'ați cunoscut și nici nu știți cine a fost *Badea Ion*. Și aveți dreptate să nu-l știți, căci nici o urmă din ființa lui nu se găsește în vre-unul dintre voi. Sufletul vostru vă e plin de alte amintiri, căci fiecăruia viața i se desfășură în timp și loc deosebil și lumea de afară lasă alte urme în sufletul fie-căruia dintre noi.

Cât de complex nu ni-e sufletul, și cât de deosebite nu ne sînt părțile ce-l alcătuiesc!

Fiecare din noi are sufletul său plin de figura blândă și duioasă, dar adesa aspră și muștrătoare a mamei. Ani întregi din firea noastră sînt legați strâns de ființa mamei și ar fi a ne știrbi ființa noastră, dacă ne-am sili a scoate din noi urmele de mama noastră.

Câtă parte largă nu ocupă în sufletul fie-căruia din noi frații și surorile; casa părintească cu toate ale ei plăceri; prietenul cu care am copilărit; în fine tot ce ne încunjoară. Și dacă reea ce ne încunjoară ne încântă și ne înlănțuiește gândul când sintem mari și când putem judeca totul, cu atât mai mult în frageda vrâstă a copilăriei, când tot ce vezi, simțеști și te mișcă.

Scumpă și neînturnată viața de copil! Cu cât anii se scurg spre sfârșit cu atâta viața copilăriei apare mai drăgălașă și pare că vâlul uitării ce acopere faptele noastre zilnice se suptiază din ce în ce pentru a lăsa să trăiască în toată claritatea ei nevinovata viață de copil.

Și dacă vrâsta bărbăției nu ne aduce singură prin

forța ei această reinviere și reimprospătare a trecutului, sintem duși la această reinviere prin puterea conștiinței aplicată la viața noastră din trecut.

Fiecare din noi păstrează în sufletul său ascunse atâtea comori de simțiri și stări din trecut, că numai capacul amintirilor să fie rădicat și nu e om, care să nu și le cetească singur ca din carte. Și cât de deosebite nu sînt acele comori, ce toate în întregimea lor alcătuiesc unitatea sufletului nostru. Și ne e așa de greu a ne despărți de ele, a ne despărți ființa noastră de ființele și lucrurile ce le-am trăit că putem zice că sufletul nostru e ființa lor și firea lor e sufletul nostru și că dar dacă am merge din scară în scară sufletul fie-căruia din noi nu e de cât închegarea tuturor stărilor prin care a trecut ființa noastră.

* * *

Dar de ce m'am apucat a spune alte cele, când vorba era să vă spun ceva de Badea Ion.

Când m'am ridicat și eu băet dragă doamne, la casa mamei și a tatei am apucat casa plină de frați și surori.

Tata om slăbit și istovit de greutatea vieții prin care trecuse; frați și surori mai mari, căci eu eram mezinul.

Casa plină și nu prea, dar în așa lume nu se putea să nu crești ca o floare în grădină.

Zilele se scurgeau pe nesimțite și bucuria lor era și a mea și mai ales eu eram bucuria tuturor.

Căci se vede că așa e lăsat să fie ca cel mai mic la casă să fie și mai desmerdat de tată, să fie ochiul părinților dar și gazda de bătaia a fraților.

Dar ce zic! cu cât îmi răscolesc gândul cu atât văd că mai lipsește ceva din acel cerc de prietini cu care am crescut.

Am apucat un stâlp credincios al casei.

L'anz apucat bătrân, gârbov, cu cărjă ducându-se în târg, pipăind locul, poarta, gardul, podul... căci era chior.

Da; era beleag de un ochiu, iar cel de al doilea îi lipsea cu totul,

Ce avea însă a face una ca asta. Și durerile ca și bucuriile le împărțășise dânsul tot la casa noastră. Frații mai mari l'au apucat mai tânăr, voinic, spătos, mânând caii cu voinicie, căci — ați înțeles de cine e vorba — badea Ion fusese oare când viziteu la tata. Din nebăgare de samă și din beție și-a pierdut un ochiu de tot, iar celalalt și l'a pastrat, dar beteag.

Neîntregimea trupului îl îmbătrânise mai mult de cât vrâsta. Dar era badea Ion. Pe mâna lui au crescut toți copiii și nu știu, zeu, de o fi iubit el pe ceilalți, pe mine știu că mă iubea. Și doar simțeam și eu că mă iubește, căci nu-i copil, care la iubire să nu răspundă cu iubire.

Se întâmplau multe cioande în casă, Mama adese de suparare îl ocăra prea aspru. De câte ori însă nu căutam eu să-l mângâi pe badea Ion de aceste dojeni aspre. Și le răbda, căci nu se putea deslipi de noi și nici noi de dânsul. Șimțea și mama acestea și-l eruta părându-i rău de dojenile făcute.

Cu cât gândul mă duce către aceste șire din viața mea cu atât desmormântez din noianul trecutului și a uitării o lume întreagă de plăceri și dureri.

De ploua și ne prindea ploaia de vale la bordeiu stând la masă, bucuria noastră era să ne ducă badea Ion în spate până sus în casă. Parcă simțesc și acum umerele, pe care mă încălecam voinicește, cântând și șuerând fără să-mi pese că pe jos e glod.

De era vreme bună apoi joaca ne era în grădină. Parcă mă văd și acum mic de-o șchioapă, cum mă hărjoneam cu badea Ion, întrecându-mă din trântă. Moșneagul sedea jos cu cârja lângă dânsul. Eu îl apucam pe după cap și răzând îi ziceam: «iaca te pot trânti». Și unde nu mă trudeam și mă opinteam, și ne având ce face pleca capul în partea unde îl apucam eu, lăsându-se să fie trântit.

tit. Bucuria nu era proastă și cu ce plăcere nu spuneam tuturor din casă că am trântit pe badea Ion.

* * *

Era o frumoasă sară de vară. Zarzarii din grădină erau plini de roade; mai ales caisul era plin și răsplina de i erau crângile indoite.

Noi mâncasem din vreme; mama nu știu ce roboțea prin casă, pregătind cele pentru culcare. Irimia era dus sus după mama; Tina își strângea lucrul și ajuta mamei la dereticat prin casă. Eu eram cu badea Ion la pârlazul, ce era în grădină. De și alătura era gârliciul beciului de care mă temeam, că erau stafii, dar acum în tovărășia lui Badea Ion nu-mi păsea nici de strigoi nici de stafii, de — și nu-i vorbă — mă uitam cam cu sfilă și chiondoriș la beciu.

Era un ceriu plin de stele, căci lumina lunii nu venise să le întunece strălucirea lor scânteietoare.

Dar de această frumuseță a bolții cerești badea Ion nu se putea bucura, căci el nu vedea, și cum stam noi povestind cam ce avem de povestit [pe atunci și mai ales eu lui badea Ion, numai ce mă întrebă :

— Ei, coane Ghișor, ia spune-mi cum e afară, senin, ori nu ?

Mă uit eu în dreapta; mă uit în stânga; mă uit pe sus, pe jos; nu știu ce să-i răspund.

Mă mai întrebă el odată. Eu iar tac, tot codindu-mă cu răspunsul, căci nu știam ce-i acela senin.

— Da ce-i aceia senin, bade Ioane ?

— Senin! apoi ce să fie senin! te uiți pe cer și vezi de sunt stele și dacă se văd și nu e nour atunci e senin.

— Apoi dacă-i așa e senin.

Țin minte și acum această naivitate copilărească, căci cel care mi-a lămurit înțelesul vorbii senin, a fost badea Ion.

* * *

Acum badea Ion e mort, dar cât de adânc nu viază el în mine, căci prin firea lui s'a pus la baza sufletului meu, și cu cât îi răscolese mai adânc cu atât dau mai mult de locul mare ce l ocupa în sufletul meu acest modest cerșitor, stâlpul credincios de odinioară al casei noastre.

Și dacă cât de cât, cetitorule, putut-am să evoc și în sufletul tău o parte din sufletul meu, e o dovadă vie de solidaritatea și comunitatea sufletului omenesc, care la urma urmei e una cu pământul.

„Opinia“ I, 282.

70. Potroghiloaea

Brrr! Iată un nume, la auzul căruia și acum mi se sburlește părul.

În mintea mea de copil, crescut în alintările și în lumea de idei a mamei, Potroghiloaea era ceva ne mai auzit. O vrăjitoare, care are a face cu dracii; în stare de a arunca farmece; a aduce pe necuratul numai zângănind din oale și ulcele.

La față n'am văzut'o; casa nu i-am deschis'o, căci frica, slânta frică ne făcea să-i încunjurăm casa cât colo.

Mare și nețărmentorilă e puterea fricei! Câte vorbe pe sama ei! Câte nădăhuri nu le-a alinat Potroghiloaea cu farmecele ei! Câte legări și deslegări nu le-a făcut dânsa cu ajutorul lui *Michiduță!*

Potroghiloaea era și o vestită cărturăreasă. Alerga lumea la dânsa să-și caute în cărți, căci câte nu spun a-furisitele de cărți!

Căta ea în cărți și jupâneasa Nastasia, cea cu casa în dosul Alboaei. Dar jupâneasa Nastasia era cărturăreasă ca multe altele. Nimenea însă nu putea ținea piept cu vestita Potroghiloaea. Ea avea cărți fermecate. Vorbele ei erau sfinte, căci cel necurat le măsluia.

Ce să mai zic de credința, ce noi băeții o aveam—și asta după spusele mamei—că Potroghiloaea a clocit oul supsuoră și că așa a scos pe Michiduță, pe care nu-l

scotea la iveală de cât în puterea nopții, când făcea farmece la coada pârăului, s'au pe prispă la razele argintii ale lumii! Ni se încredința că cutare cucoană având ceva de descântat, s'a dus la Potroghiloaea și scoțind'o la margina pârăului a scos pe Michiduță și așa a îndreptat-o.

D'apoi de casa Cănciulesei, cea mai harnică gospodină din toată mahalaua Răeștilor, căci toți se minunau de chipul cum spăla cămeșile, tăciune de albe ce erau! Cine ar fi îndrăznit să intre în odaia din fund de la casa de supt deal! Ne-am greșit odată la un Crăciun să intrăm în casă cu steaua.

În casă era totul așezat ca la serbători; nouă însă ne-a fost de-a scăparea, căci ne temeam să nu iasă michiduță din ladă, căci așa eșise vestea, că într'o sară Potroghiloaea a scăpat pe Michiduță al ei și dânsul a fugit la Cănciuleasa în odaea de supt deal și s'a ascuns în ladă.

Și cum v'am spus Potroghiloaea era meșteră cărturăreasă. Într'un rând duduca Săftica avea nevoie să-și caute în cărți, căci pârdaľnica de inimă îi făcea neastâmpăr. Chipul cum i le trăsese giupăneasa Nastasia nu o muițemise. Par'c'o văd și acum înghemuită după sobă; ochelarii prinși cu petică pe după urechi și așezați pe vârful năsului, cum căuta și menea cărțile.

Duđuca Săftica pace; a căutat să-i spue mai bine cărțile. Fu chemată Potroghiloaea. Noi băeții am șters'o de pe-acasă, căci nu puteam da ochii cu această zgripțoroaică, ce umbla și vorbea cu necurații.

Cum a dat, cum a venit, nu știu; se vede că a făcut farmece, căci n'a trecut 3 săptămâni și conu Fănel a mers în peșit la duđuca Săftița și unde nu s'a trântit o nuntă de răsuna mahalaaa Răeștilor de taraful lui Vintilă!

Potroghiloaea venea pururea cu 36 cărți, toate slinite de atâta mestecătură, căci un lucru se cere, cu cât cărțile sînt mai slinite cu atâta spun mai bine.

Am auzit și eu mai apoi de la jupâneasa Nastasia că rostul cărților, menite de Potroghloaea era acesta :

Ajii însemnau : *caro* (veste), *cupă* (casă), *treflă* (interes), *pică* (scârbă mare).

Rigii fiecare după masla lor : *omul de roș*, *omul de pică*, *omul de caro*, *omul de treflă* poartă... (după cum cad cărțile).

Damele au acelaș rost ca și *rigii*, față cu persoana căreia i se caută, de e femeie sau bărbat.

Valeții sau *fanții* sunt cei ce aduc veste de la cineva. *Decarii* însemnă *caro* (ani), *cupă* (dar mare), *treflă* (drum lung), *pică* (dar de cununie, norocire).

Nouă ochi însemnă : *caro* (bucurie, veste), *cupă* (bucurie mare), *treflă* (amor) *pică* (intâmplare).

De opt ochi însemnă : *caro* (vorbe), *cupă* (hotărâre, grabă), *treflă* (drum scurl) *pică* (pagubă).

De șapte ochi însemnă : *caro* (curaj), *cupă* (așternut), *treflă* (dar de nunță), *pică* (mânie).

Să nu credeți că e de ajuns să știi ce însemnă fiecare carte ca să zici că știi să tragi în cărți! E alăta varietate în chipul de interpretare al cărților, după cum cad ele în șir una după alta, că aici se arată tot meșteșugul. Și jucătorul are alăta libertate, că menirea va avea un caracter trist sau vesel, mistificator sau veridic, după cum considerente anumite îndeamnă pe cărturăreasă să spue așa sau alt-fel :

Doar nu degeaba era răsul lui M-me Rogojină și Sulă din Podeni, când le spunea brașoave Mihăiță al nostru, băet de 12 ani, dar mehenghiu în căutatul cărților, de oare ce prinsese meșteșugul de la maică-sa jupâneasa Sofița, care și dansa la rândul ei îl prinsese de la Potroghiloaea în o împrejurare de inimă, căci de, jupâneasă, jupâneasă, dar *inima* e aceeași ca și la beeroaice.

Iar tu cetitor habolnic, care crezi încă în puterea eloquentă a cărților, ia aceste note ca un răsunset al infinitelor combinații fortuite ce pot lua cărțile, cari nu pot folosi în definitiv de cât pe creduli și pe... ignoranți.

Sfântă prostie omenească! Cum la umbra ta se adăpostesc atâtea... Potroghiloe!

„Opinia“ II, 62.

---

71. Mezinii

I

Țața Ilenuța.—D-zeu s'o erte, că-i moartă acum,—era bolnavă, dar bolnavă greu. Doftorul Almogen, singurul doftor cu trecere în Huși, nu dădea nici o nădejde de scăpare.

Cunoștea el doftorul în legea lui, că bolnava e pe ducă, dar de și de obicei nu căta să ascundă lucrul, ci spunea verde în față, avea însă bunul că nu voia să șuguiască cu femeile; știa și doftorul că femeile sînt mai slabe de înger și deci căuta să le incunjure pe cât putea adevărul. Moș Tudurachi știa însă de cum stă lucrul cu boala, dar lăsa pe femei să-și facă ele obiceiul cu babele.

Și era casa plină de femei, căci nu e casă, unde e bolnav să nu vezi roind femeile. Așa e firea femcei, mai miloasă și mai îngrijitoare pentru bolnavi. Și apoi cum familia era cam numeroasă, pe mică pe cias venea nepoatele, verele, mătușele, bunicile să afle ce mai e cu Ilenuța. Bolnava nu putea să mai sufere lumea în casă; îi trebuia liniște. Sudori peste sudori o treceau, că ceas la ceas trebuia primenită. Mama Călcioaia era redeslipită de la patul bolnavei; dânsa era doftoroia măhălălii și nu putea să lipsească tocmai la o boală așa de grea.

Iși făcuse familia datoria de față lumii să cheme pe doftor; dar incredere mare nu prea aveau femeile în doftor, căci—ziceau ele—doftorul știe ale lui; doftorul n'are milă de om; el te tae, de sfârtică, par'că ai fi un căne. Și apoi câte vorbe rele pe bietul doftor! ba că'i trăsнит cu leuca; ba că după masă nu e bun de nimic; ba că pe

cutare bolnav l'a trimis pe ceea lume, și câte de a de astea.

În schimb însă mare crezare aveau la ele babele doctoroae. Baba Călcioaea, Potroghiloaea și altele de prin Broșteni erau zilnic întrebate de ce și cum să facă. Cea mai des întreată și care era luată chiar în casă s'o caute era mama Călcioaea.

Se deprinsese toți și-i ziceau mama Călcioaea, căci cum era scundă și mărunță de bătrânețe, putea fi mama tuturor, peste răpă. Vecinic ograda ei era plină pe lume, care venea să se lecuiască; puteai zice că era iarmaroc la casa ei, nu altă. Fete tinere și flăcăi pătîmind de *cel perit*, femei lehuze bolnave de *ducă-se pe pustii*, bătrâni ologi de podagră și fiindu-le luat câte un picior sau o mână zăceau întinși pe prispa cea lată, ce împrejmua casa.

Noi băeții, zilnic eram prin ograda și casa mamei Călcioaei, căci casa ei era a tuturor; și apoi avea pe Petre, cu care ne jucam și făceam toate năstărâmbele.

Și era așa de dulce la vorbă și așa de ademenitoare la sfat că noi băeții ne simțeam mai dihui ca acasă. Și umbla așa de încetișor pe la răni, că nu era bolnav, care să nu iasă din ograda ei fără să nu mulțemească lui D-zeu de așa suflet de femee.

«Iată ce cred eu, coană Marghioală,—era soacra Țaței Ilenuței—Sudorile aceste o slăbesc pe bolnavă prea tare. Îi fac și bine pe de o parte, dar îi trebuie potolită selea și descântat cu apă neincepută turnată pe horn de doi mezini».

— «Bine mamă Călcioae bine.

Leacul era găsit și ca fulgerul și răspândi la toți ai casei. Cucoanele, care așteptau în odaia de alături vești de la bolnavă, dădură toată aprobarea și crezând orbește în leacul mamei Călcioaei, începuse a socoti copiii să vadă care-i mezinul.

— Eu, nineacă, am pe Vasilca cea mai mică; dar aici trebuie băet, nu fată. Iaca acum ar fi fost bună de leac.

Și eu, aș avea de mezin un băeț, dar l'a strâns D-zeu de mititel, zicea Hina llenuța.

Coana Calinca, care era mai șugubață, găsi prilej să rădă de coana Soltana.

Ian uitați-vă, la Soltana cum se necăjește că n'are și ea mezin! Apoi ea n'are nici picior de copil!

— Bine că ai d-ta; am făcut doar și eu vre-o două-trei stărpiturî de copii, dar au muri! din facere.

— Ei bată-vă vina să vă bată, fetelor; voi umblați după mezini. Săftița e cu pânțele la gură; Tinca ea mâne, poimâne trânteste un altul, că doar nu ințearcă bălaja cu una cu două! Lasă, lasă; șliu eu cum vine lucrul.

— Nu l'ai uitat, coană Chiră, ziceau răsând toatele în cor?

— D'apoi cum să uit, fetelor hăi; mânca-v'ar noro-eul să vă mânânce! Auzi d-ta, lucrul ista să se uite!

— Așa, coană Chiră! așa!

— Chiar așa. Nu mai râdeți. Așa e roata lumii. Fiecare are să ințărce la rândul său. Și cum vorbea făr-năit, coana Chira își urmă vorba; «voi degeaba vă socotiți copiii. Coana Marghiolița a ințercat de mult; cel din urmă copil e Toderică.

Tot așa o ințercat de mult și coana Dalița; cel din urmă copil e Ghiță.

Toderică și Ghiță, ziseră în acelaș glas toate femeile. Ei is leacul. Să-i aducem aici.

Toderică era lesne de găsit, căci era la dugheană la bădița Zabaria; mai greu era de găsit pe Ghiță. Acestă eram eu

Toată vara mi-o petreceam pe la dric, în valea Răcii sau pe la vie. Mama nu mai dădea de rostul meu de cât sara într'amurgul, când mă răzbia foamea.

Eră o frumoasă zi de Iulie. Noi băeții ne dusesem la iaz la Răcea; aveam acolo de isprăvit o ezetură numai în hleiu, o minunăție de ezetură.

Lucrasem noi la ezătură, până ce se rădicase apa la brâu, când, nu știu ce spuse Alecu lui Ștefan. Vorbe de copii! Ștefan însă era țișnos. Nici una nici două, amandea la Alecu. O vânjoleală se incinge între cei doi. Dă la deal, dă la vale; unde încep a fugi și a sări peste ezătură, că, cum era moale încă, se sparge și puhoiul apei o ia la vale.

Intr'o clipeală apa se deșartă din iaz și noi băeții rămânem goi goșori în apa Răcii.

De ciudă n'am mai stat nici un pic în apă, ci care mai de care ocărând în tot felul pe Ștefan ne-am întors spre casă.

Era în puterea zilei. Un soare ne pârlea tot drumul. Și era lung drumul de la Răcea până în Răești. Numai de la movila țintei până în Răcea se vedea băetul cât pummul. Dar de acolo până la rohatcă și până acasă!

Pe la toacă eram acasă. Mama mă căuta de prăpădenie. Iscodise toți vecinii fără să-mi dea de urmă. Jupâneasa Iftinca numai putuse să-i spue că sunt la Răcea.

În două trei rânduri se trimesese de la țața Ilenuța de ce nu mai vin. Toderică era de mult acasă și mă aștepta. Mama se da în vânt după mine; numai iată că mă vede venind sărind și țupăind cât e drumul.

II

N'apucasem a trânti poarta, când iată că mama ese în pragul tindei de dindos și cu gura la mine:

— Arză-te focul să te ardă; lasă că te-oi învăța eu, ficior de-a hagiului. Răcea nu-ți ajunge! Eu te caut de nu știu când și tu bați drumurile! Țața-ta Ilenuța trage de moarte și tu pe la Iazuri!

— Hai îmbracă-te răpede și vină cu mine la Ielița Marghioala, că te-așteaptă toți.

— Da ce-i, ninee?

— Ce să fie! hai și-i vedea.

Când bădița Arhip toca la Năntari, noi suiam găfu-

ind dealul pe la popa Ilie tipicarul. La școala jidovească se auzi câte un harhar de jidan hărhăind rugăciuni. Hui-dița pe la Paladi am trecut-o într'un suflet. Păscăria tot așa și iată-ne ajunși în ogradă la mătușica Marghioala.

— Vine mezinul, auzii vorba pe fereastră.

Până atunci nu auzisem încă vorba de *mezin*; și după cum badea Ion a fost acela, care mi-a răspicat înțelesul vorbii *senin*, așa și împrejurarea de față mi-a lămurit de ce-l aceia *mezin*.

Toderică și eu eram ținta tuturor. Era toată cimotoia adunată; căci până să mă găsească pe mine, vestea de leacul mamei Călcioaei împănase țârgul și care mai de care din neamuri se grăbise să vie ca să vadă leacul.

Când am intrat în casă n'am văzut de cât capete. Or fi fost vre-o două-zeci.

Pe ușa de dindos a casei, unde era un mic paravan, dădeai într'o odaie, care slujia iarna drept bucătărie. O vatră mare cu sobă ca la țară era în părețele din dreapta. Sus deasupra ușei era gura podului, unde te puteai urca cu o scară purtătoare; în fund un pat lung, pe care sta așternut un lăicer înflorit; în stânga un dulap mic, unde erau asvârlite în neregulă străchini, oale, linguri.

De când cu boala țatei Ilenuței nu mai era gândul nimărui la orânduială prin casă, necum prin bucătărie. Ar fi fost bucuroși să vadă mai degrabă viind sănătatea, de lipsa căreia cu toții erau tare scârbiți.

Pe vatră era pus un lighean de tablă nou nouț, parcă'l văd, iar lângă vatră o cofă nouă nouță plină cu apă.

Cofa se cumpăraseră de la jupâneasa Rifca din olărie, iar apa se adusese de la mama Măriuța, o bătrână, care trăia așa de singuratică că în casa ei nu intra omul cu lunile.

În fundul ogrăzii avea ea o fântână, din care mai adesea femeile se duceau de luau apă neînceptută, căci ce-i dreptul, mamei Măriuței îi ajungea o cofă de apă două trei zile.

Cum eram înalt cam de o șchioapă și jumătate, m^ă suiră hopușor pe pat; mă îmbrăcară cu un suman gros; sumanul era nou nouț adus atunci de la brașcovenia lui Tudurachi Frimu. Sumanul îmi era așa de lung că mi se târaia și mă împedeam în el. În cap îmi puseră un șal mare și gros și așa încotoșmanat ca o papaludă mă luară în brațe și mă suiră pe vatră. Avură grijă să mă lege cu un brâu ca să nu-mi cadă sumanul și așa încotoșmanat îmi puse ligheanul în cap drept supt hornul vetrei.

Sus pe casă îl suiră pe Toderică; el era mult mai răsărit ca mine; era în puterea cuvântului flăcău, ba și pățise câteva năstarâmbe prin Răești umblând în berban-tlăcuri cu flăcăii.

Ca să se facă mai degrabă turnatul apei se rânduiră în pod coana Ruxanda, în vârful scării stătea lelița Safta, femeia de casă a țatei Ilenuței; mai la mijlocul scării stătea verișoara Marița, iar jos cel care dădea cofa era Ionică,

De trei ori se dădu cofa lui Toderică; de trei ori se turnă apa pe logeag în lighean; de zgura cea multă ce era pe hor apa se făcuse tăciune.

Leacul fiind făcut, eu fui scoborit frumușel de pe vatră; descălcit de vălătucul de haine, ude și feștelite.

Când m'am văzut slobod și am răsuflet aerul liber mă simțeam altul.

De bucurie că leacul are să priiască trecui ca ghemul din mână în mână și fui sărutat de toatele, care cum apucau: pe fructe, pe ochi, pe obraji, că cu mare ce m'am văzut la ușă.

Cât s'a perândat apa de trei ori pe hoceag a rămas abia o cană din cofa cea plină ochiu.

Cana cu apă se dădu cu multă sfințenie în mâna mamei Călcioaei, care ce-o fi făcut cu dânsa nu știu, căci eu am tulit-o pe ușă afară și la joacă, băete!

Știu atâta că abia sara într'un târziu, după ce venise vacile de la cireadă și când nu se zărea bine omul pe pod, mama veni acasă și ne spuse că în urma leacului făcut

de mama Călcioaea, țăța Ilenuța se simte mai bine și că a prins'o somnul.

Cât i-o fi priit leacul nostru, nu știu, știu atâta că nu după mult timp, țăța Ilenuța muri, aducând jelanie mare tuturor în familie.

* * *

Iată ce rost am jucat noi cei doi mezini în toiul boalei țăței Ilenuței.

Mezinul a fost și este crezut [de popor că are o putere deosebită.

După cum cea din urmă licărire de lumină a soarelui pare ochiului mai roșie și mai vie, așa și rodul celei din urmă licăriri de putere născătoare a fost socotită de popor ca ceva înzestrat de deosebite puteri.

Au nu poar *Prâslea*—pe alocurea *Prâsnea*—, ceia ce nu-i de cât *Mezinul* din Moldova—joacă cel mai mare rol în poveștile noastre!

Prâsnea este eroul poveștilor, în care se arată vitejia omului asupra naturei și a duhurilor necurate.

Cine isbutește să păzească noaptea mormântul împăratului, dacă nu Prâsnea? Cine se duce pe celalalt tărâm și se luptă cu Sgriptoroaica, dacă nu Prâsnea? Cine învinge pe Zmei dacă nu Prâsnea?

Pentru ce și cum numai fiul cel mai mic să fie cel mai năzdrăvan și mai voinic în povești, iată o chestiune care nu stă în legătură cu leacul zugrăvit mai sus, dar arată un fapt curios de credința populară, izvorită din o curioasă înțelegere a lucrurilor.

Mezinul are căutătura dulce; el nu dioache, căci nu-i întors de la supt; de aceea el e bun de leac.

72. Timircăneasa

De sigur n'ați cunoscut pe Timircăneasa. Eu însă am cunoscut'o; dar e așa de mult de atunci, că n'ași putea să v'o zugrăvesc cum era; de era înaltă sau scurtă; subțire sau groasă; tânără sau bătrână de tot.

O văd ca prin vis. Iși avea casa cam pe dealu Năntării; un zaplaz înalt închidea vederea în ogradă, așa că n'oi putea spune ce era în ogradă. Rare ori noi băeții, în joaca noastră, puteam răsbate în ograda ei. Avea un băiat, pe Sava,—fudulul Sava—pe care aveam o ciudă ne-spuse, căci lui și numai lui ni se părea că i se cânta la biserică *Domnul Savaot*, iar nouă nimic; Și cânta bădița Arhip așa de duios și frumos, că noi cum stam bunghiați supt strană nu ne aflam locul de mișcați ce eram. Mai avea Timircăneasa și fete; dar unde aveai parte să le vezi în joacă. Erau ci-cătelea mai mari și le așteptau cucoșu să le cânte în prag, cum s'a și întâmplat.

Și a fost o nuntă mare și frumoasă în mahalaua Răeștilor, că cum venea casa pe deal, răsuna mahalaua Răeștilor de taraful lui Vintilă. Cântau și țigani mai cu trageri de inimă, căci venise mirele de la Bârlad și 'l simțise lăutarii că are ceva parale.

Toată noaptea n'am avut parte de dormit. Tărcoale prin toată ograda; băeții stăteau clică pe pod și apoi plod-plod, dar la nuntă nici plodurile nu dorm.

Nunta a plecat la Bârlad și ce v'ar și *pasa* și d-voastră să se ducă nunta la Bârlad, dacă n'ași avea ceva de spus.

Tinerii plodurii a de a zi de nuntă, iar socrii mici

se zăbăviră prin Huși toată vara, căci ziceau ei nu e bine să te duci de-o dată la casa însurățeilor. Și apoi cum nu trebuie să te duci cu mâna goală, lăsară să mai treacă vreme, ca așa să-i prindă și pe tineri dorul de părinți. Știau și ei doar acest lucru, că mai ales fata cu luna de miere nu-și aduce aminte de părinți, căci e prea ocupată cu legatul gurei pânzei.

A venit și toamna; Timircăneasa plecă cu plocon la ficiori, unde i se scrisese că e așteptată cu brațele deschise, căci de și soacră, soacră poamă acră, dar traiul prin străini nu dăduse răgaz a se acri soacra.

Și apoi nici Timircăneasa noastră nu era din soacrele cele supărăcioase. Avusese noroc și ginerele de o așa soacră, dar și soacra de un așa ginere. Vasile Manole—acesta era numele ginerului, era un harnic scriitor la poliția Bârladului, de pe când era polițaiu bătrânul Pascu, Prinsese și Manoli al nostru ceva din ifosul polițaiului, și avea—bătă' cucu—hazul, că 'l prindea fudulia mai dihai de cât pe polițaiu.

Manoli avea casă în Munteni, și departe de a fi năcăjit de asta era prea mulțumit că are liniște în casă.

Veselia în casă nu fu mică, când sosi mama soacra. Venea pentru întâiași dată și nu puțin haz se făcu cu lutul pietrei în gură. Avea noroc că era bătrână, căci de altfel nu s'ar fi dat în lături să umfle în gură un petroiu, cât ziua de eri de mare.

Auzise Timircăneasa de Bârlad, și închipuia de el lucru strașnic! dar acum când 'l văzuse, începu a-și mai perde puțin din mirarea sa. Nu era vorbă, în care Timircăneasa să nu prubuluiască casele, oamenii și lucrurile din Bârlad cu cele ce știa dânsa de la Huși.

Cutare casă parcă'i a vornicului de peste pod; cutare casă parcă'i a Hagiului; alta porcă'i a Canciulesei. Apoi vecinul din dreapta samănă cu Mocanu, cel din stânga cu

Cânciu; megieșa din față aduce cu Floroiaia, și câte alte prubulueli. Manoli era cam plictisit de atâtea prubulueli.

Ce nu văzuse Timircăneasa la Huși era trenul. Pe atunci dealul Lohanului nu era potricălit de tren. Auzise că la Bârlad merge trenul.

Nu mică-i fu dorința de a vedea trenul mai de aproape; și nici una nici două într'o zi pleacă de-acasă spre gară.

Și, eșind frumușel de-a casă, coti drumul spre biserica Sf. Spiridon și când să dea pe podul de Peatră, pe la Boroda, iată o trăsură goală, care mergea în acelaș drum cu dânsa.

Crezând că merge spre gară, îi făcu semn, și-o dată suită în trăsură, repede fu la gară.

Ce-a văzut la gară numai mirare i-a pricinuit; dar cât a zăbăvit acolo—cam vre-o două ceasuri și mai bine—trăsura a așteptat afară la scară, lucru de care habar n'avea cucoana noastră, care cum s'a scoborât din trăsură a intrat în gară fără să-i pese dacă trebuie de plătit ceva sau nu birjarului.

Sătulă de cele ce văzuse pe la gară, dă să plece, când colo afară birjarul trage la scară.

— Eu-s, cucoană!

— Ce, tu! Nu mi mai trebuie trăsură; acum nimeresc acasă și pe jos.

— Dar eu de când stau aici, cine mă plătește?

— Ce zici?

— O lungă vorbă se iscă între birjar și cucoana noastră.

— Ia, lasă-mă giupâne, nu mai șugui? Ce parale! Ce adus la gară! Nu veneai cu deșertul spre gară! și ce dacă m'ai adus; tot era să vii aici.

— Chiar așa, d-le Comisar. Jidanul aista 'i-un obraznic. Când l'am văzut că vine spre gară cu deșertul, eu i-am făcut semn să mă iee, și el de cuvânt m'a luat; dar nu ne-a fost vorba de parale.

— Și cine sunteți Dv. cucoană? întrebă mirat Comisarul, când văzu chipul cum vorbește Timircăneasa noastră.

— Cine sint? Eu sint soacra lui V. Manoli de la poliție.

La semnul făcut de Comisar; jidanul plecă, dar se făcu ce se făcu că a doua zi Manoli plăti birjarului cele 2 ceasuri cât a stat la gară cu cinstita sa soacră.

N'a rămas prietenă la care Tirmicăneasa să nu se jăluească că obraznicul de jidan i-a cerut parale, pentru că a dus'o la gară, când el se ducea cu deșertul.

„Opinia“ II, 158.

---

73. Spre Nistru

Ce vorbă caldă pentru noi e Nistrul, apă românească, ce spumegă printre stânci, cum zice Hajdeu în Răsvan și Vidra, sau cum zice Eminescu :

De la Nistru pân'a la Tisa
Tot Românul plânsu-mi-s'a.

Sau cum cu toții am cetit în frumoasele balade naționale.

«Sus pe șesul Nistrului».

Această mândră apă, care a fost hotarul țării noastre din vechi, care a legat de ea atâtea amintiri și triste și frumoase, azi e înstrăinată de noi poate pentru tot-deauna.

Prutul cel blăstămat, ce e dorit de cântăreț să se facă adânc și lat, ca să nu mai fie *slut la Prut*, a luat azi locul Nistrului.

Și ori cât de tânguios s'ar rezleți privirile noastre spre frumoasele dealuri ale Basarabiei, vederea noastră ca și inima ni se închide cu molafica și năprasnica apă a Prutului.

Frumoasă e Basarabia, cu al ei pământ rupt din soare ca al Moldovei. Dealuri și văi, colnice și holde, ape frumoase și presărate prin văgăuni, dovadă vie de soarta comună ce a suferit-o și ea ca și Moldova. Iar țăranul cu căciula țurcană își mână boii și ară câmpiile cu aceeași dragoste ca și din vechi.

Și ce ruptură între noi și ei! Pustiul de hotar a țăr-cui și inima în două țări a mai și nădejdele unire.

Născut și crescut pe meleagurile vecine cu Prutul, am avut prilejul adesea să văd țăranul de dincolo, care par'că cu răspunsul lui ne vorbea de pe alt țăram. Așa de departe ne răsuna în inimă vorba lor. Era ceva ascemenea în ei și noi; vorba, portul, fața, inima, dar erau așa de departe—de și erau așa de aproape—că ne simțeam străini, de și sintem frați.

Când întâia oară am călcat pe pământul Basarabiei, un nesaț m'a apucat să-i sorb căldura pământului și aerul cel răcoros al văilor. Nu era curiozitatea vederei unui loc necunoscut în totul; purtam în minte-mi pământul Basarabiei, pe care acuma îl colindam cu ochii. Cu fiecare cotitură de tren, altă văgăună se arăta vederii. Și, Doamne, cât de plăcut e priveliștea ei! Ici o vale, care o ocolești pe departe spre a o trece; colea o colină de dealuri pe care le tai spre a le străbate; mai încolo o câmpie largă se deschide și din depărtare zărești mahalalele Chișinăului.

În trecerea răpede a trenului n'ai vreme să sorbi cu ochii toată priveliștea. În lungul drum țăranul român îl vezi arând, secerând sau cosind; îl auzi cum își mână boii cu hăis, cea! dar cum te apropii de gări *şapca* rusască ia locul căciulei. Te-ai crede în gara Chișinăului că ești în marea gară Kursk din Moscova; atât de absorbitoare e înrăurirea rusască la orașe, căci viața și dulcea limbă românească nu se poate adăposti de cât în îndepărtatele și sărăcăcioasele bordee de la țară.

Plecaiu din Chișinău; alte văi, alte dealuri; trecusem de *Mirenii* și în prăpăstiile, în care e așezat satul *Bulboaca* vederea ne era ademenită de veșterea văii Nistrului.

Colina de deal pe care trenul o ridică a lene în găfăiala mașinei, ne oprea vederea acestei ape legendare.

Inima creștea cu cât trenul se apropia de Bender.

Ah! Bender: Câtă înjosire și mărire nu legi tu de țara noastră! Cât sânge românesc n'a adăpat colinele tale! Cetățuia, ce zace în stânga gării vechi poartă cu

tristeță steagul rusesc ce fâlfâie în adierea vântului. În fața cetății și pe șesul întins al Nistrului, era înșirată armata rusască; făcea mustru, Câți flăcăi de ai noștri n'or fi indedit rândurile acelor șiruri de armată! Trenul aluneca în goană și iată-ne la gara noua a Benderului.

Iarăși *șapca* rusască! nici un accent românesc! Și cu toate aceste câți români nu numără aceste meleaguri! Supt potopul rusesc nava românească e amenințată să se înece.

Eram aproape de pod. Rare ori fui așa de mirat ca de priveliștea Nistrului.

Vedeam cu ochii apa cea legendară, care pentru mulți din noi e numai o vorbă. Imi aruncaiu privirile nesățioase de-a lungul apei în jos și în sus. Luncile ce acopăr această apă, imi făceau să-mi resară toate întâmplările cele vechi. Vedeam pe tata și pe mama trecându-l pe la Dubăsari acum 60 de ani în urmă. Vedeam pe aventurierul Ioan Vodă luptându-se ca un leu în preajma cetății, iar pe năbădăiosul Timuș, trecând în not cu calul său a-pele spumegate ale Nistrului. Dar eroii legendari: Dan căpitan de plaiu. Toma Alimoș, Grue-Singer și atâția alții cari și-au găsit alinarea dorului de moșie în spumatele ape ale Nistrului! Un dor nespus de țară mă apucă; nu de țara mică a Moldovei, ci de vechea Moldovă de la Ciri-muș la Putna și din Ciceiu la Nistru.

.... Și cu cât huruitul trenului trecea podul cu atâta mă simțeam că trec între străini. Da; de la Bender în colo ești eșit *din țară*.

Numai cine a văzut cu ochii lui Nistrul, și numai cine și-a evocat în minte vechea Moldovă numai acela zic își poate da înțeles frumoaselor vorbe ce d. Hajdeu—un rătăcit printre noi de pe malurile Nistrului—pune în gura lui Rasvan.

«Calul născut în Moldova, mă duce drept până la Nistru...
«Nistru, apă românească, ce spumează printre stânci,

Ingropând dușmanii țării în vâlvoarele-i adânci!
Nistru, ale cărui unde altă dată 'n zile grele
Apărau în loc de tunuri hotarele țării mele!
Nistru!... Nistru!... Până acum știut-am să mă feresc
De-a trece pe lângă țărnu-i să nu mă ispitesc.
Și să nu-mi aduc aminte că rămâi în țări străine
Pe când scumpa mea Moldovă nu-i departe de la mine!

Da, Moldova e până la Nistru, căci românul până acolo își are graiul; dulcele graiu strămoșesc, care a rămas frumos și curat cum era în gura răsbunicilor noștri.
... Și dacă e un D-zeu în cer și... dreptate pe pământ, nu se poate ca steagul mândru tricolor să nu fâlăie falnic pe înălțimele cetățuei Benderului, loc de strajă românească la hotară!

„Opinia“ II, 162.

74. Sfeșnicarul

La conu Pavel e mare adunare de lume. E patronul coanei Zincai, soția sa iubită, și toți prietenii crezuse de a lor datorie să nu lipsească de la petrecerea de seară.

Infălișarea casei era cu totul alta. De unde până acum fereastra de la casa cea mare era lotdeauna cu perdelele trase și întunecoasă, azi o lumină vie, care strălucea în mii de culori prin steelele ce spânzurau ca țarțamuri de jur împrejurul lămpii atârdate în mijlocul odăii, spunea trecătorilor că e lume în casa lui conu Pavel.

De afară se vedea casa plină de musafiri, căci coana Zinca ține ca să se vadă și din uliță când e casa plină. Nu credea dânsa c'or face oamenii ulcior la ochi.

Nu lipsise de la chemare de cât coana Chița, care era făcută abia de 3 zile. În colo toate cucoanele: coana Mandița cea dintăiu; Coana Pakița și Marița era la o masă jucând «șapte și jumătate» cu alte două prietene.

La altă masă boerii jucau un preferans; lui conu Pavel îi venea o carte nebună. Tot 8 în earo și 9 în cupă; cât de plăteci tot el le încasa; ceilalți tovarăși o cam sfec-liseră, și, cartea îi persecuta, mai mai n'aveau ce să facă ca să scape de *guinion*, cum zicea conu Nastase în graiul lui de vechiu jucător în cărți.

Odaia cea mare, odaia de culcare și sala erau pline de lume. De fumul de țigară aerul se îngroșase, așa că lumina lumânărilor bătea în roș.

Se dăduse rândul întâi de dulceți și cafele. Stefana și jupâneasa Maranda stăteau hojma cu toarta la ibric, căci cine bea tutun are gust și de cafea, și cine mai ține

rândul căfelelor, când obiceiul e de a bea câte trei patru!...

Boerii isprăviseră preferansul întâiu, în care gazda încasase pe musafiri cu câte-va sute de fise; începuse al doilea rând, când cucoanele plictisite de cărți, mai ales că bancul la șapte jumătate cam era gata de dat faliment, și nimenea nu era grăbită să'l ia pe samă, săriră de pe scaune și afurisiră cărțile.

Mai una, mai alta; când zădărind pe boeri, care nepăsători de ceilalți își urmau jocul înainte, când mai fumând și ele câte o țigărică; ce-i trăsni în gând coanei Varvarii că numai ce îndeamnă pe celelalte să joace *feșnicarul*.

— Drept să-ți spun că mă plictisești cu feșnicarul ceala, zise Madama Zotu cu un aer de necredință și despreț.

— Că chiar așa; nu știu ce gust găsiți în masa ceia! stai în picioare până ce te apucă tremurul și-ți înțepenesc mâinile, ca să vezi, ce? o masă că se mișcă!

— Ba nu; hai să jucăm, grăiră cele mai multe.

Cum dar grosul era pentru joc, se aduse un feșnicar, care mai fusese jucat în atâtea rânduri. Feșnicarul e o mesuță mică rotundă, cu trei picioare; și ca să spună bine, se cere să n'aibă nici un cuiu de fer.

În adevăr feșnicarul coanei Zincăi era prins numai în cue de lemn încliate. Era și vechiu, de pe când mesele se prindea cu cue de lemn.

Boerii își continuau jocul, făcând însă glume de jocul feșnicarului.

— Acum avem să vedem, care cucoană e mai bătrână. Tot spune greu femeia de câți ani e; dar feșnicarul are să vă dea de gol, zise conu Vasile, cel mai mucalit dintre toți.

-- D'apoi feșnicarul spune și de dragoste. Cam văd că are să vă dea de gol cu hamourile.

În timp ce boerii urmau cu glumele, cucoanele se așezau împrejurul feșnicarului, stând cu amândouă mânele pe feșnicar și așa de dese că să fie mână lângă mână.

Se puseră una lângă alta coana Varvara, Coana Zinca, Coana Mândița, Coana Pakița, duduia Sița și duduia Frosa. Nu se primiră de fel Madame Zotu, nici Coana Marița, care necrezând în feșnicar putea să le strice jocul, căci se zice că feșnicarul nu spune de cât celui care crede în el.

O tăcere se făcu între cucoane; dacă una începea să vorbească, celelalte o țistuiau; dacă alta tușia, celelalte o opriau; în sfârșit așa pironite cu gândul la feșnicar și cum stăteau cu mânele întinse, nu trecu un sfert de cias și feșnicarul începu să se miște.

Acu, acu; tăceți! nu râdeți! nu ne spune nimic.

— Feșnicarule, care e mai tânără dintre noi, să te pleci spre dânsa?

Feșnicarul după o mică pauză se aplică spre duduia Frosa. N'avea de cât 16 ani!

— Feșnicarule, care e mai bătrână dintre noi să te pleci spre dânsa?

Feșnicarul se opri puțin și apoi se înclină spre coana Pachিța. Trecuse deja peste 40 de ani!

— Feșnicarule de ciți ani e ceia ce te întrebă?

Feșnicarul începu a bate: unu, doi, trei.... douăzeci și șapte, *două zeci și nouă*. Coana Zinca avea două zeci și nouă de ani bătuți!

— Feșnicarule, care din noi va avea copil mai degrabă, să te pleci spre dânsa.

Feșnicarul se închină spre Coana Mândița. În adevăr coana Mândița era purceasă pe drumul prăvălirii carului!

— Feșnicarule, câți ani are să mai trăiască coana Varvara?

Feșnicarul se închină de 45 de ori, 45 de ani! Bravo! strigara toți. 45 de ani. Coana Varvara era de 25 de ani atunci; până azi au trecut cam 22 de ani; și mai are de trăit încă 23 de ani! Toți cei eare au jucat feșnicarul țin minte aceasta și nu uită răbușul. Încă 23 ani de traiu!

— Feșnicarule, care din cele două dueduci se va mărita mai degrabă să te pleci spre dânsa.

Aici era aici! două fete, care aveau să se mărite mai degrabă!

Feșnicarul se plecă spre duduia Frosa.

O roșată cuprinse pe biata fată, mai ales că avea alătura de dânsa pe Lița, care se făcuse galbenă de ciudă.

Vorba se împlini până în toamnă. Frosa dură o nuntă, de ale împărăteștile, și jucă la nuntă și duduia Lița, care-și găsi norocul și dânsa de la această nuntă. Și apoi la drep-tul Frosa era și mai frumoasă; te puteai sterge pe huze de gurița ei; nu zic că și Lița nu era frumoasă; dar

Fetișoara mărită felișoara.

— Feșnicarule, dacă duduia Frosa va lua pe cine-i place, să sai în sus de 3 ori și să mergi prin casă

Unde nu-ți începu feșnicarul a sări în sus și a țupăi, că săriră toți boerii de la cărți, văzând ciudățenia aceasta.

Nu știu cum s'a spart petrecerea, dar mi-aduc aminte că vorbea mama de grija ce apucase pe Tața Frosa, că trebuia să se mărite!

Ce ți-i și cu feșnicarul!

„Opinia“ II, 219.

75. La sfântu Mina

Ciuleiasa era în despărțenie cu bărbatul. Nu că n'ar fi fost femeie frumoasă; din contra, frumuseța ei fusese una din pricinile multelor aventuri amoroase în tinerețe; așa venise însă lucrurile....

Avusese casă deschisă. Tot ce Iași socoteau mai distins se perindase prin saloanele ei; căci să nu uit a vă spune că Ciuleiasa era din buna societate a orașului nostru. Dar tot din acelaș nămol de lume, bărbați și femei, cucoane și dudui, se întâmplase că și boerul cucoanei noastre, adică musu Ciulei reușise să se ciuleiască pe lângă o dudue mai stătutică cu anii și mai doritoare de a răvni numele de *Ciuleiusă*.

Este o vorbă: nici pe dracul să-l vezi, nici cruce să-ți faci; adică mai pe limba vorbii: dracul nu face mănăstire. Intr'o bună dimineață, Ciuleiasa cea adevărată se trezi că Ciuleiu al Dumneeeeii a lăsat'o trumușel și fără să ție samă de legi și de canoane și nici chiar de peciul vechiu protopopes, — Ciulei fusese însurat cu peciu — a fugit cu tânăra duduiță Calipsuța, care numai putuse răbda de a nu purta mai în grabă scumpul și sunătorul nume de Ciuleiasă.

Când omul nu vrea, măcar să-i faci și farmeci tot nu ajungi la vre-un capăt. Așa și cucoana noastră a cercat legile, a cercat *otăritățile*. Pace! și iar pace! Vede ea că ori unde se întorcea tot afurisitul de bărbat avea dreptate. Din tot buclucul cu judecățile s'a ales cu averea istovită, cu sărăcia la casă, cu anii tinereții perduți și cu amarul la inimă, că din ceia ce a fost odineoară: Ciuleiasa cea vorbită, laudată și inglindisită de lume, azi era o

simplă femeie uitată părăsită de prietene, sărăcită și ducând o nevoie lucie. Un suflet bun și creștin, o singură cunoștință, din acele care poate la vremuri bune o cercetase mai puțin, se milostivise și o aciuse pe lângă dânsa, ca să aibă unde să-și plece capul și să se adăpostească. Mai avea prietena noastră cu cine să se ia, Ciuleiasa era o grădină.

Știa câte în lună și în stele: și vechi și nouă, și adevărate și inchipuite. Cum era acum și în vrâstă, capatase deprinderea de a putea lega lesne, de credeai că-s aidoma așa. Mai mare dragul s'o ascuți.

Era apoi și evlavioasă. Nu era Duminică lăsată de D-zeu să nu se ducă la biserică să-și dea leturghia cu acea sfințenie și curățenie de inimă, cu care credea că rugăciunea e bună primită de D-zeu. La ușa altarului știa că nu e bine să te duci cu sufletul încărcat de griji lumești, căci nu degeaba ascultase ea rugăciunea cântată la eșirea cu darurile: «toată grija cea lumească acum să o lepădam».

Avusese ce avusese dânsa cu Ciuleiu, dar ori cât de adâncă ar fi fost rana, ce-i cășunase despărtenia, ori cât de restinsă i-ar fi fost ura contra barbatului, totuși avea un copil de la Ciulei și copilul purta numele tata-său; și dând letuighie spunea și numele băetului și gândul prin o ciudată apropiere o ducea la numele bărbatului, așa că buzele fără să-și dea samă rosteau de două ori numele *Vasile*, tatăl și fiul. Era mamă; și câte nu cuprinde inima de mamă!

Părintele Gavril de Is sf. Neculai Domnesc, duhovnicul cucoanei noastre, primise multe leturghii și acaftiste de la Ciuleiasa. Pururea cât stătea în biserică se punea în fața icoanei Maicei Domnului și în adâncă cucernicie i se ruga ei, Impărătesei Cerului, ca să se milostivească de dânsa și să o răsplătească că mare amar și chin i-a fost să sufere pe lumea asta.

Și cum sta ea cu ochii țintă la icoana Maicei Precista, cu pruncul în brațe, iar cu mintea pironită la rugăciunea ei tainică, i se părea că icoana vorbește, că o șoptă misterioasă îi resună în urechi; «ruga ta e ascultată».

Ce nu poate și ruga ferbinte! Ce nu socotește și credința vie: Credința puternică mută năunții; credința vie dă glas icoanelor. Pentru Ciuleiasa noastră icoana Maicei Domnului de la sf. Nicolai Domnesc vorbea. Și cum să nu vorbească o icoană, care a lăcrămat pentru atâta lume!

* * *

Cu aceiași evlavie în aceeași stare pironită stătea într-o zi pe la vecernie. În biserică ici colea câte un suflet necăjit, care venise să-și aline durerea de care era sbuciumat. Părintele Gavril avea darul cetaniei frumoase și mulți prinsese ideea că acastiste și molifte mai bune de cât cele cetite de sfinția sa nu pot fi.

Iată că o jupâneasă, de cele cu tulpan în cap și târâți în picioare, dar care era sbuciumată de acelaș dor ca și dânsa, înaintă spre altar; așteaptă preotul; vorbece vorhî și cum era cu smocul de lumânările în mână se duse și le aprinse pe toate la icoana Sfântului Mina, făcătorul de minuni; venise să i se cetească un acastist la Sfântul Mina, că doar s'a învrednici sfântul și i-a întoarce gândurile bărbatului, care de o bucată de vreme se inhăitase cu o cățea de muere.—așa obișnuia jupâneasa noastră să povestească la toți care o iscodeau de năduhul ce-l are—și o părăsise acum mai cu totul.

Căzuse în genunchi înaintea icoanei sfântului și lacrimile curgeau șiroiu pe obrazii brazdați deja de nevoe și de necazuri,

Părintele Gavril era pe sfârșite cu slujba, iar dascălul se pregătea să aducă analogul pentru a putea pune Ceaslovul lui cel bogat, cartea cea plină de minunate rugăciuni, alinătoare de suflet.

Până una alta, Ciuleiasa prinse prilejul de a se apro-

pia de jupineasa noastră și din vorbă în vorbă, veni la nevoia și durerea, care le era aceeași. Nimică nu apropie pe oameni mai mult cu durerea! e ceva firesc aceasta cu mult mai mult de cât bncuria.

În dorul de a povățui pe nenorocita femeie, cucoaua noastră crezu că e bine s'o îndemne ca să facă rugăciune de a acaftist la Maica Domnului, că poate fi mai miloasă, că-i femeie de a noastre, pe cînd sfântul Mina barbat. și...

Tocmai părintele își așeza ochelarii săi cu cercevelele de lemn galbăn pe nas și era cât pe ce să iuceapă rugăciunea, când Ciuleiasa urmându-și vorba zise în auzul celor din jurul analogului...

Și, știi soro dragă ce am pățit și eu de la cânele meu de barbat; *câne la câne ține.*

Părintele avu chibzuința de a întoarce câteva file pentru Acftisul Maicii Domnului, pentru a închide gura Ciuleesei că ține câne la câne...

„Opinia“ II, 264.

76. Răşluială

Nu puţină incurecătură a pricinuit unora din filologii noştri cuvîntul acesta *răşluire*.

Ce să fie a *răşlui* ! In deobşte a răşlui se 'zice la încălcările care se fac pe moşii prin schimbări de hotare, clătind semnele sau mişcând din loc petrele hotară.

Simţul de proprietate aşa de adânc însădit în Românul nostru, a mers până acolo că n'a incuviinţat străinului nici să-i *calce* hotarele, căci numai acest fapt încă era luat ca un semn de vădită nesocotire a proprietăţii. Sânt pline poveştile în care ni se vorbeşte de îndrăzneţi, cari calcă moşiile nehotărnicite. Lupte straşnice se încingeau din astă pricină şi nu arareori vedem învingerea ori a Făt-frumosului ori a dihaniei, stăpâna locului, ca Scroafa cu purceii, etc.

Dacă românul în graiul său străvechiu avea vorba a calea, a încălca moşia, de unde şi cum şi-a croit vorba a *răşlui*, care—cum se vede—e mai expresivă, căci pe când încălcarea e ceva general şi neprecis în sine, şi nu ştim dacă cuprinde statornicia luării în posesiune, ori numai perindarea pe moşie ; *răşluirea* din contra cuprinde în sine ceva mai precis şi anume luarea în stăpânire a unui pământ prin călcare de hotare. Una—călcarea—ar arăta inhoativul, adică momentul începerei acţiunii de a lua în stăpânire ; alta—*răşluirea* îndeplinirea faptului.

Aşa mi se pare mie că se desprinde de graiul viu înţelesul acestor 2 vorbe.—De unde să se fi luat însă vorba a *răşlui* ?

Singur Cihac a încercat a stabili o etimologie a acestui cuvânt, legînd'o cu slavul *reazati*, de unde deduce cuvântul rătez, ba şi cuvântul răzeş.

Cât de colo se vede, că explicarea lui Cihac e greșită, căci e imposibil a lega în aceiași tulpină 2 cuvinte cu înțeles absolut opus. Răzeș e tipul proprietarului, care ține la răzeșia lui; cum s'ar putea ca noțiunea de răzeș să derive din opusul ei de fapt *rășluirea*, ca și cum răzeșia provine din rășluire. Nu că răzeșul să fie acela care a rășluit, ci mai de grabă el a fost cel rășluit adesea în ocina și moșia sa.

Netăgăduit dar că nu se poate împaca ideia de rășluire cu răzeș și rățez.

Dar atunci ce să fie? Ori cine cetește vechile traduceri de documente slavone, făcute de dascalul Evloghie, de Pitarul Ioan Stamati, de polcovnicul Pavăl Debrin și alții, observă că toți acești traducători obișnuiau a traduce următorul pasaj din textul slavon: *neporușeno, nicolijena «veachi=nerușuit nici o dinioară în veaci»*. Deci vechii noștri scriitori ziceau vorbind de hotvre că să fie *nerușuite* nici odată în veci, ci să umble pe unde de veci au fost.

Probabil că *rușuit* și *nerușuit* erau termeni tehnici în cancelaria veche, obișnuiți de scriitorii de vrice a slavo-române, și că țaranul venind în daraveri pe la divan a trebuit să audă de acest cuvânt tehnic și să'l zică și el pe limba lui și cu înțelesul cerut.

Din toate timpurile Cancelaria a influențat poporul în graiul său, căci a avut dese legături cu dinsul, și martori sântem cu toții cum și azi cancelariile noastre introduc în viul grai zeci de cuvinte franceze, pe care însă poporul le zice rău, după cum le aud și le înțelege prost.

Așa a trebuit să fie și cu vorba noastră: *rășluit* a fost din vechi *rușuit*, deci în loc de a *rășlui* se zicea a *rușui*, la care s'a interpus licida *l*, ca și în cuvântul a *mășlui*. În loc dar de a vedea după formă că ar fi cine știe ce cuvânt unguresc, luându-ne după sufixul *lui*, trebuie să ne ducem la un cuvânt tot slavon, dar din dialectul cel mai apropiat de cancelaria Moldovei și anume la Ruteni. În adevăr din toate dialectele slavone, la Ruteni

găsim cuvântul *niporușeno* din textele noastre slavone în forma *neporușimii*=neschimbat de la locul lui, *unverrückbar*, unbeweglich. Altă formă e *porușiti*, *porușati* în înțeles de a mișca, a schimba ceva de la locul lui; iar tulpina primitivă e *ruh*=mișcare, *Bewengung*, *betriev*.—H în slavonă urmat de *i* se schimbă în *ș*, așa ca *neporuhomii* a dat *neporușemii* deci *neporușeno*.

De aci, slaviștii când dădeau pe românește negăsind îndată echivalentul român au întrebuintat cuvântul slavon pe cât se poate de corect: *nerușuii*, *rușăit*; iar poporul auzind cuvântul l'au rostit după puțință, făcând întâi o metatesă: *rășuit* în loc de *rușăit*, și mai apoi *rășluit*,—după cum azi când aude *reclamație* zice *lăcrămație*, iar din *advocat* face *avoocat* și altele.

Pentru edificare că *rășluire* e *rășuire*, *rușăire*, *rușuire*, aduc întreg pasajul care vine neschimbat în stilul oficial al cancelariei vechii Slavo-Române: «deci noi (adică Vodă), văzând a lor (*urmează obiectul actului*), și de la noi așijdere i-am dat și i-am întărit slugii noastre (*se dă numele*) mai sus *scrisul sat* (cu numele său) *ca să-i fie* și de la noi *uric* (adică proprietatea definitivă) și cu toate veniturile, lui, și copiilor lui, și nepoților lui, și strănepoților lui și restrănepoților lui și la tot neamul lui *ce i se va alege mai de aproape, nerușuit* nici o dănoară în veaci».

Deci *satul și veniturile* să-i fie *nerușuite* nici o dănoară în veci. Avea dreptate N. Sutzu în 1849 cînd scria: «să nu sufere nici o *rășluire din legiuitul venit*». Suțu era în cunoștință de vechile urice în care se zice că nici satul nici venitul lui să nu fie *rășluite*—*neporușeno*.

Deci a *rășlui* n'are a face cu *răzeși*, nici cu *rătez*. Și Cihac nu putea nimeri de o dată, mai ales că nici un alt filolog n'a mai încercat să răstălmăcească pe al nostru *rășluire*, necum să'l apropie prin *rușuire* de *ruh*, *poruh*, *porușanie*, *neporușeno* al textelor malorusiene.

77. Taci, că-i buche !

Cinc n'a cetit pe Creanga ! In povestea lui Dănilă Prepeleac, vorbind maestrul poveștilor despre pătărania lui Dănilă, cum el se duce la târg cu boișorii lui să-i vândă și obosit cum era de hărțuiala boilor, că se tol trăgeau să mai lingă din cea iarbă de pe lângă drum, ca unii ce erau hămesii pe foame, își plănui în capul lui să deă boii pe carul, care i se părea că merge singur la vale. Ințrând în vorbă Dănilă Perpeleac cu omul ce se odihnea pe proțapul carului, și aducând vorbă că el tare bucuros er face trampa cu hoi lui, românul mirat de prostia lui Dănilă, începe a se codi și a se arăta greoiu, că numai de un mare halâr face schimbul, căci carul lui are darul de a merge singur la drum, și că l'a găsit în toane bune, că altfel n'ar face schimbul, ferească sfântul. Iar în gândul său, zis-a românul *taci, că-i buche*; las că mi te-oi potcovi-eu !

Ințelesul frasei e destul de lămurit, pentru a pricepe oricine că aici e vorba de *prost*, că adică țăranul—acesta e Creangă—a zis în taină că e *prost*, e *buche*.

De ce la cel prost să i se zică *buche* ?

Pentru a pricepe rostul acestei vorbe trebuie să ne ducem cu mintea la practica învățămăntului la noi din vechi.

Aslăzi când cu toții pocnim literile în rostirea lor : a, b (â), c, (â), d, (â), etc., ca și cum am zice *abâcâdâ* ca acel vestit caporal din excadronul 7 Botoșani, care scrisc prietenului său : *Vasile Alecâsânâdârescu*, luând litera în valoarea sa fonica rău rostită și înțeleasă, negreșit că nu astăzi s'a putut naște această vorbă : *ii buche* ; când însă

ne ducem cu mintea la școlile vechi, unde scrierea și citirea se făcea cu alfabetul vechiu moldovenesc, în care alfabet slovelo aveau numiri deosebite străine, iar elevii erau ținuți a învăța slovenirea rostind slovele cu valoarea lor alfabetică, nu fonetică, negreșit că toți ucenicii, *diecii*, au trebuit să zică la slovele *a, b, v, g, d, e*, pe numele lor: *az, buche, vede, glagol, dobro, est, etc.*

Buchi dar era a doua slova din alfabet, aceea ce implicit venea în gura tuturor, căci dacă nu era oricine în stare să învețe tot alfabetul, toate azbucoavna, trebuia însă, să dea cu nasul de *buche* și *glagol* deci și numele lor să fie mai cunoscut și celor ce nu dădeau de loc pe la școală.

Cum, însă, ziua bună se cunoaște de dimineață, așa și priceperea la învățarea cărții se arăta de la primele slove. Cine avea să *calce a popă* prindea ușor alfabetul, trecea la slovenirea pe slaguri și apoi la ceaslov și psaltire, pentru a eși în totul *procopsit* și *pedepsit* în ale cărții.

Doar nu degeaba îi dăduse părinții să învețe carte, să ajungă *dobu de carte ca un popă*. Peetru elevul deștept orice metodă e bună; adică cu cea mai rea metodă tot poți urni din loc, căci e talentul, priceperea care înlesnește învățătura; cu elevii nătângi, ca al de Trăsnea, fie metoda cât de bună, tot dracul, nu urnește din loc și pace.

Ce mult îl poți face să citească cât de prost, căci n'a rămas și nu rămâne nici un copil azi cât de mărginit care să nu citească o țară. Și dar nu credem că să se poată naște vre-o vorbă chisnovată cu numele vre-unei litere și mai ales *b*—zis ca *beé*,

Din vechi cu metodele îndobitocitoare, și cu dascalii *pricopsiți* nu *procopsiți*, se vede că se întâlneau dese ceasuri în care elevii se opreau la *buche* și nu ți-ar fi trecut la *glagol*, neavând în cap *glagorie*. Cât de *nanaș* și *pocoî râța* mai ba! căci se temeau să nu se înece în *tverdu*, cum era să pățeasca *Tândală* la dascalul Pascal din Podul Iloaei pe vremea lui Ciubăr și Papura Vodă.

Tipul de prostie era intrupat în acei elevi—deci—care nu urcau nici pe *buche*, ci rămăneau tot la *azi*, legând cartea de gard. Ori fi fost mulți de aceștia, căci numai așa ne explicăm de ce și graiul a născut în jurul lui *buche* o bogată și plină de înțeles familie de cuvinte.

Citește *buchea*.

Invață buchea, se zice de cel ce se ține de rândul din carte și nu face nici o săritură, ca cum s'ar învăța o rugăciune. Dar celui ce *învață buchea* i s'a mai zis și *bucher* adică *învață pe de rost*. Una e a spune *pe de rost* și alta de a învăța *buchea*, adică a fi *bucher*. Unul pune în joc numai memoria, altul a putut aplica judecată înainte de a fi memorisat.

A *bucheri* se zice de cel ce n'a deprins citirea curentă, ci încă se încurcă la gruparea literilor în silabe și acestora în cuvinte. Și azi sânt elevi cari din diterite motive—ori neglijența dascalului, cae i-a pus cartea în mână, ori din prostia lui, nu ajunge a avea cel puțin lectura curentă—care e un act *reflex-complex*.

Nu mai rămâne îndoială că și dascalii vechi se vor fi enervat de asemenea elevi care *buchereau*, și nu înaintau de loc la cetire. Metoadele vechi pestalozziane erau varga și falanga, și ca atare nervii și-i descarcau pe vârful vergei ori mai ușor, cum elevul *bucher* ce *bucherea* cuvântul, avea nevoie de a i se arăta cu degetul atât *buchelă* cât și cuvântul, de ciudă dascalul îl lua de supsuori și îl ghigosia în carte, ca să țină minte.

La asemenda ghigosială i s'a zis și i se zice *buchisală*, căci era iscată din cauza *buchilor bucherite* de *bucheri*, care trebuiau să mănânce câte o bună *buchisală* pentru a nu mai *bucheri buchele* ca niște *bucheri*.

78. A legat cartea de gard.

Bietul Duraleu câte nu i-a dat sufletul să pășască de la bădița Arhip, țircovnicul schitului Hadâmbului, de la Dealul Msre din codrii Iașului! Era avan la suflet acest bădița Arhip, căci vârâse groaza în copii cu bătăile pe indesate și înădușite ce dădea băeților, care nu urmau regulat și în spor cu cartea.

Iute o fi fost el bădița Arhip, dar și dracii de copii îi scoteau sufletul! Peri albi și pace! Scorpii neastâmpărate! vermi neadormiți!

În chiliile din dreapta, egumenul de la Dealul Mare, Kir Naftanail, mâna dreaptă a mitropolitului de Iași, de care atârna schitul, îngăduise să se deschidă o școală pentru ucenicii, cere ar fi dorit să se procopsască și să se pedepsască cu știința cărții.

Mai mulți băeți din satul mănăstiresc își luase inima 'n dinți și urmau la lecțiile de azbucoavnă a lui bădița Arhip. Între aceștia numărăm câțiva: Vasile a lui Popa Rudă, din Nedeeni; Ion Onofrei din Schit; Gligore Bleblea din Turbătești, Neculai Oatu din Vicoleni și al nostru Duraleu, baet de răzăș, din neam în neam în Turbătești, megieși cu Hadâmbul.

Frunte între băeți era Gligore Bleblea din Turbătești; intrase în sufletul lui bădița Arhip, de îndămănat ce era la trebile clisiarhiei în biserică. Drau de frecat sfeșnicile, el îți era omul! de păzit rânduiala mucărilor pentru stânsul și curățitul lumânărilor, el îți era leacul. D'apoi la carte, țibrice și pace. Să-ți fi spus slovele pe șir mai mare dragul. Nu da greș nici ca cât. Trecea peste *buche*, zicea

bine pe *Glagori*; pe naș, on, pocoi și răță îl zicea ca apă; chiar pe *Iverdu* încă îl răspica bine; cit de *cîst*, *pîsi*, *flita* și *ijîta* le cam lățea și el după felul de a se zice de pe atunci.

Din potrivă își stupia sufletul bietul băța Arhip cu *Duraleu*! Și adică de ce tocmai *Duraleu*!

Fusese din vechi adus pe lângă schitul Hadâmbul un *prostănac*, unul *Ilie din Răspopi*! Acuiat pe lângă mănăstire acest *Ilie*, de unde și până unde se întoli pe lângă fata clisiarcului mănăstirei, o răzășoaică din Nedenii lui Ștefan cel Mare. Dar îi cam lipsia o doagă acestui *Ilie* din *Răspopi*! La un necaz mare egumenul *Misail*, om procop-sit în ale cărții slavone, nu știu cum că în loc să-i zică mai șleau, *prostanacule*, îi zice în grabă, mai *Duraleu*, și *Duraleu* i-a rămas numele.

Ei bine din acest *Ilie Duraleu* din *Răspopi* au rămas o mulțime de *Duralei*, de s'au umplut toți *Nedeenii* și *Turbăteștii* din preajma *Hadambului*.

Și acest *Duraleu*, ucenicul lui băța *Arhip*, era fiu, nepot, și strănepot de *Duralei*, tot unul și unul, fiul mai dibai de cât tatăl, iar nepotul și mai ales de cât bunicul. Iar *Duraleu* al nostru pusese vârf tuturor. Așa de gogonale și chisnovate le îndruma și le făcea.

Și doar îi facuse tatăl său *Duraleu*, *sin Duraleu* și *vnuc* tot de *Duraleu*, niște tartaji de mai mare dragul să te uiți la ei. Căpătase nu știm cum o azbucoavnă tipărită tocmai la *Sibiu*, căci *prostanac* și *duraleu* o fi fost el acest *Duraleu*, *sin* și *vnuc* (fiu și nepot), de *Duraleu*, dar era om cuprins în salul lui și toate îi mergeau în plin, căci norocul cum îi chior de feliul lui nimerise ca chiorii la casa lui *Duraleu*.

Dasealul *Pafautie* de la *Sf. Sava* legase tartajii cu scoarțe de lemn și învălitate cu piele, fel de fel de icoane și iconițe tipărite pe scoarțe, că doar a suna capul lui de scoarța de scânduri—dacă nu i-a suna doagele a deșert și pustiu!

Și ca nu cum-va să piardă asemenea bunătate de țartaji, tată-său îi legase cu un șnur gros de după gât, și așa venea la școală Duraleu cu tartajii legați de gât. Patru file avea tartajii lui Duraleu. Pe față înlăia buchile cât nasul lui de mari, pe a doua față erau slove mai mici, împărțite pe glasnice și neglasnice, și glasnico-neglasnice. Aice era greu mai încolo se dădeau *stoguri* de sunete, întovărășind flecare neglasnică cu câte o glasnică, pentru a putea injgheba slogurile. Acestea țineau toate zilele și numai la urma era dat Slavă și acum; sfinte Dumnezeu, *Oce naș și Nebesnii țarea*. (Tatăl nostru și Impărate cerese).

Toți trecuse deja la glasnice; Duraleu era tot la *buchə*. Nu trecuse de față întâia, că i se slinise și bătuse față întâia ca față cojocului. Și nu eșia din buche, să-l fi picurat cu lumânarea!

Az, az, az, buchi, vede az buche buche vedi az; azi vede buche, și buche vede azi. Nu l puteai să faci că buche nu vede, nici azi nici mine; el nu pricepea ce caută Glagori, un fel de Gligori, când îi era de ajuns că buchi vede azi. Și Duraleu știa atât că buche vede azi, și că azi vede buche, în colo tufă!

După multă trudă începuse a prinde că *Glagore este Dobrea* și că *Dobrea este Glagore!* Mai departe însă nu urma!

Bietul băța Arhip sudori scotea, când vedea că Duraleu rătăcește cu degetul pe tartaj, neștiind bine să deosebiască pe azi de buche, ca să numai zică buche vede azi, sau azi Buche vedi, ori altă parascovenie.

— Știi ce, măi Duraleu?

-- H i i i!

— Tot vii tu cu carte legată de capul tău și nu se prinde! Am s'o leg de gard, că doar s'a prinde de el cel puțin, dacă tu nu te prinzi de dânsa.

— Hii!... de gard! Să mânânce din gard!

— Apoi a mânca și tartajii tăi din gard. cum și tu mânânci în zadar din carte !

Atâta i-a trebuit lui Duraleu. A doua zi des de dimineață, pe când nu sosise nici unul din tovarășii lui de carte, Duraleu era în ograda schitului ; se folosi de singurătatea locului și agățându-se pe gard se opinti să ajungă la parul cel mai înalt, de care legă tartajii, după ce-i scoase de după gât, ușurându-i-se capul de atâta greutate ce i apasa mintea.

Liniștit se dete jos, se luă apoi la hârjoane cu băeții, căci era meșter la trânte, era eel mai voinic din toți. Când să iasă la lecție, numai ce-l întrebă bădița Arhip :

— Dar unde ți-s tartajii, Duraleule ?

-- Tartajii ! Tartajii !... Apoi nu mi-ai spus să-i leg de gard ?!

— Ia să-ți arăt eu ție, Duraleu ce ești. Și amandea după dânsul să-l otânjască cu jerdia luingă ce o ținea în dosul sobei pentru zile mari.

Unde mi-o tuli, măi băete, Duraleu al nostru, că nu mai avu vreme nici dragoste să dezlege tartajii de la gard ; și rămase așa zile și săptămâni întregi, că tartajii așteptau să le vina stăpânul lor, iar stăpinul nu știa ce să le facă și cum să mulțumească că l'a scăpat D-zău de năucia cărții !

Și s'au scorojit tartajii în parii gardului, Duraleu s'a făcut gligan mar, dar fapta lui făcută așa într'o năzbâtie de-o clipală, a fost dusă de Naftanail la Mitropolie, de la Mitropolit la boeri și așa s'a născut vorba atât de plină de înțeles, că a legat *cartea de gard*, fiind că cine n'are, *mânâncă din gard* ; pe cine îl amărăști că n'ai să-i dai nimic, îi zici : *îi mânca din gard*. Ba cum gardul Răzoaei era în inima Iașilor, a rămas și vorba «din gardul Răzoaei» ; așa și de la fapta lui Duraleu s'a iscudit vorba : a legat cartea de gard.

Și acum o fi slând cartea lui Duraleu legată de gardul mănăstirei Hadâmbului, dacă nu cum-va, gardul o fi putrezit, biserica s'o fi dărâmat, Duraleu o fi murit, iar noi care le iscodim să trăim pentru a mai scorni și altele și mai chisnovate, căci

Cuvântul din poveste

Inainte mult mai este;

și din traista cu minciuni n'am deșartat nici până la genunchiul broaștei.

„Evenimentul“ XI, 293.

79. Ioan Pralea

Pralea firea cea intoarsă
(„Epigonii“ de Eminescu)

I.

Nu știu cum se face că de numele Pralea s'a legat în literatura noastră un înțeles deochiat.

Cine a cetit anecdotele de Speranță știe că odată pe când un flecău de țigan slujia la un Român, după ce s'a văzut îmbracat bine de Român n'a mai vrut să se apuce de lucru, ci a zis că pe el îl cheamă *Pralea* și că apucă valea și se duce dus tot pe drum în sus. După ce însă Românul îl amenință că și pe el îl cheamă *otic*, s'a cumișit țiganul nostru și a rămas la lucru.

Tot așa cetitorul *Epigonilor* de M. Eminescu, acea odă literară, în care poetul cântă strălucirea epocii de aur în literatura română și arată apoi decadența de azi, când generațiunea tânără e lipsită de un ideal, nu crede în nimic și dar e neaptă de a produce opere de valoare.

Nu e locul de a judeca fondul și temeiul afirmărilor lui Eminescu. I se ierta unui tânăr de 22 ani să privească astfel de exagerat meritul predecesorilor săi: credem însă că rău și fără cale Eminescu înșiră în pleiada scriitorilor cu renume literați ca Pralea, Daniil, Momuleanu, etc., peste care bine-i să asvârlim mantaua uitării.

Cu ce merite s'a făcut însemnat Daniil *cel scurt și mic* pentru a figura în Panteonul fruntașilor literaturii? Până unde faptul că Daniil Scavinski *cel scurt și mic*, pe care Dumnezeu l'a pocit la statură, de l'a făcut om în minia-

tură; până unde faptul că acest tip ipocondros, demn de a provoca râsul prin saloane și demn de a figura ca tip în una din scrisorile lui C. Negruți să constituie un drept de a figura în șirul acelor poeți, care, cum zice poetul, au scris o limbă ca un fagure de miere?

D'apoi Momuleanu despre care Gr. Alexandrescu zicea în una din scrisorile sale către Voinescu al II-lea:

«Deși mai aveam încă, mărturisese păcatul,
«Să zic cite-va vorbe de *Paris răposatul*,
«Care, bărbat de-onoare, om plin de bunătate
«*Făcea versuri de-acelea ca din topor lucrate*».

Până unde faptul că un poet, care făcea versuri lucrate din topor, ar constitui un drept să figureze în rândul marilor noștri literați?

Cel puțin dacă istoria literară ar ținea seamă de asemenea nume, nici cum însă istoria literaturii nu va înregistra în șirul operelor de talent scrierile lui Daniil Scavinski ori Barbu Paris Momuleanu.

Preferința ce Eminescu dă acestor doi frantași ai literaturii.

«Momuleanu *glas de durere*

«Daniil *cel scurt și mic*

ne denotă tinereța lui Eminescu, aprins și inflăcărat pentru trecut, și în dorul lui nemăsurat perde cântarul dreptei aprecieri literare.

Da, în strofa a doua din Epigonii nu știm pe ce scriitori să punem ochii ca să zicem că în adevăr avem a face cu talente.

Tot în această categorie intră și aprecierea favorabilă, ce poetul o dă lui Pralea, despre care zice.:

Pralea firea cea întoarsă

Ce o fi însemnând: Pralea firea cea întoarsă? Un om cu firea întoarsă, e un om sucit la minte, sucit în viață, apucat; iar din punct de vedere literar *firea întoarsă* ar

însemna un scriitor cu veleități literare deosebite de ale tuturor contemporanilor săi,

Dăm deplină dreptate calificării, ce Eminescu dă lui Pralea; da Pralea e omul cu o viață curioasă, Pralea e scriitorul cu un sistem literar deșanțat.

Cetitorul își amintește de Pralea, cel descris de Alexandri ori Negruți. Dascalul de la Frumoasa își avea chilia lui, unde avea atâtea cue, în care își punea rând pe rând căciulă, legătoare, surtuc, jiletcă, antereu, pantalon, etc. etc.; iar după ce se scula se îmbraca luându-și pe rând fie-care straiu după ordinea cuelor.

Oare numai la aceasta va fi făcut aluziune Eminescu, când i-a zis: Pralea firea cea întoarsă?

Cred că nu; și iată pentru ce: Pralea e scriitor și Eminescu când l'a calificat ast-fel s'a gândit la Pralea ca scriitor.

Ce-a scris Pralea?

De la el avem o Psaltire în versuri, tipărită la 1827 în Brașov.

Pentru lămurire iată titlul complet al cărții:

«Psaltirea prorocului și împărat David în versuri alcătuită de micul între *musicoșii* sistimii vechi Ioan Prale din Iașul Moldovii. În zilele tristilor întâmplări ce s'au început prin țările Rominești din anul 1821, Spre a se înnoi aducerea aminte de cele ce strigă Psalmii; și spre folosul celor de nația sa Români și a iubitorilor lor, acum întâiu cu cheltuiala sa la *Brașov* s'a tipărit în Tipografia D. Franțisc de Șobeln; prin Fridrich Herfurt 1827».

Psaltirea în versuri e un volum în octavo, cu VI file prefață și cu 91 file text; la urmă avem și un lexicon după înțelesul din această carte.

Dar pentru a ne da samă întru cât din lectura cărții reiese că era o fire întoarsă vom stărui mai pe larg în viitorul curier asupra sistemii adoptate de Pralea în traducerea Psaltirei sale.

II.

Psaltirea lui Pralea are o prefață scrisă cu multă erudiție de către cunoscutul V. Popp, autorul *Tipografiei la Români*, doctor a frumoaselor măestrii a filosofiei și medicinei. Prefața e scrisă în 1 Oct. 1827 și prezintă un deosebit interes, căci e o pagină celebră din istoria literelor românești. Cred că cu vremea o voi împărtăși-o cetitorilor *Opinieii* spre a se vedea cât de bine scria V. Popp în 1827 și cât de bine cunoștea literatura Română cât se scrisese pe atunci.

După prefață reese că Pralea a încercat simplificarea alfabetului, penfru care *întocmise un nou metod cu mai puține litere și cu mai sigură pronunție*. Asupra acestui nou metod de scriere și cetire V. Popp nu se pronunță, dar semnează că asupra aceluiași subiect scrisese și un Ungur în 1813, «Elementare universale totius generis humani. Budae 1813».

Cât despre Psaltire iată cum califică valoarea acestei lucrări:

1) Titlul cărței va arăta epoca nefericită în care ai scris cartea.

2) Ai îmbogățit limba românească cu o mulțime de cuvinte, care sunt adevărate românești, însă care erau afară de obicei.

3) *Ai dovedit că limba românească rabdă și compoziții, în care precum și în cuvinte neobișnuite și altele de nou făcute de ai fi fost ceava mai scump poate nu era spre stricăciune.*

4) Ai arătat cum că în l. noastră să poate scrie despre ori-ce lucru înalt.

5) Ai arătat că spre îmbogățirea l. românești nimica nu'i așa trebuincios de cât a cunoaște toate dialecturile limbii, întrebuițând toate acele vorbe, care lipsesc în una din cele-lalte și *unde nu ajung acestea să ne împrumutăm de la maica limbii noastre*: l. latinească. Știu, pri-

tene, că pentru aceste cuvinte și recomandație a l. latinești de la mulți multe împoriviri vei auzi; de la aceia mai vârtos cari nu știu din ce evlavie mare, ar vrea să o aibă departe de hotarăle sale».

Resultă din aceste șire cât de serioasă și importantă e prefața lui V. Popp.

Să reținem punctul 3: l. românească rabdă compoziții și descompoziții neobișnuite; observă însă că autorul ar fi făcut bine să fie ceva mai scump, căci nu era spre stricăciune.

Insuși Popp recunoaște că Pralea a exagerat mult, când a introdus compuse multe.

Pralea a avut un emul în persoana lui C. Aristeia: Vom face cu vremea un paralel între opera lui C. Aristia și a lui Pralea, căci sunt plini de nostimade.

Toată traducerea lui Pralea e imbibată de mania de a crea cuvinte. Cum versul este mănuit greu, cetim versuri foarte curioase, scrise în o limbă ici pe colea păsărească. Ne e greu a da monstre de traducere pentru a vedea limba lui Pralea. Ne mulțămim a nota câte-ceva din glosariu, pentru a vedea în ce stă firea lui întoarsă.

Cincică se zice la mână, căci are 5 ramuri.

Omnunicul, acel ce nu-i om (om nimic).

Omfătul, copil.

Șăsfăț=șese fețe.

Totmamul=tată și mamă întrolocat sau sinteton.

focloc focloc; vatră, toc de foc.

lunglattaiu=lung, lat și tăios; sabie.

lemngrăsie=untdelemn.

meneș=proroc;

patrapici=vite cu patru picioare.

Uscapcă=ostrov, insulă.

Cotappămante, ostroave, chersonese.

Câmpale=holde, țarini.

Călclegi=călcător de lege.

locșfară=altar, locul șferii, *sferune*.

Jilãrudumedapisor (!)=jilãvi-s'or, uda-s'or; umedi-s'or; api-s'or (?)

Peptomezutãlã=miezul pieptului.

Suptãlpiga=așternut tãlpilor.

foltefolți=imbuibat.

lucruomãtate=lucruri omenești.

mãnãlțare=inãlțarea mãnilor.

placomești=plãcuți la oameni.

staugard=zid.

dediț=nu flori dediți, ci-ți dede, scrie Damaschin; on os verfos pana gne, unde nu înțeles magariu, bunii cãrturari, scrisau și alții așa; a desbara marțafoii fulãi de a bãrși spre aeste intãmplãri în drumul cuvãntãrii.

Udul nu pișãtul cum lehãesc mãscãricii, de niseai vorbe ce se lovesc cã nici treapãdul afedronului cu a mersului în tot una.

trion-triunã, triun=trei și una.

Ar fi a înșira tot lexiconul pentru a vedea toate caragiozlãcurile de limbã, care denotã *firea cea întoarsã* a lui Pralea.

«Domnul se împãrãțirã, bucurãte tu pãmãnte, Vesãleascãse Usc-apce, și multe *Cot-ap-pãmãnte*.

Cu toatã calitatea ce V. Popp gãsea psaltirei lui Pralea cã a îmbogãțit limba romãnã cu cuvinte nouã, compuse, de care a fãcut prea mare us, totuși munca și strãdania lui Pralea constituie azi o verigã curioasã dar izolãtã în progresul literilor romãne.

Puțini au încercat a îmbiba limba romãnã cu compuse neobișnuite. Limba le-a respins, și azi cãnd cetim scrierile lui C. Aristia și Ion Pralea, știm cã avem a face cu oameni cu firea întoarsã.

80. Rumân-Vecin

Cetitorii cunosc în parte că numele nostru etnic de *rumân* a servit odată a arăta pe oamenii robi cu brațele lor boerului proprietar, cum și pământului pe care-l locuia. Cum și în ce fel s'a ajuns la această designare nu țin să întru aicea. Amintesc atâta că explicările sînt mai multe, de și izvoarele pe care se sprijină sînt foarte puține.

Cetitorii mai știu că pe cînd în Muntenia robii pământului se chemau *rumânî*, în Moldova se chemau *vecini*.

Iar mai știu cetitorii că D. Cantemir în Scrisoarea Moldovei se silește a explica origina vecinilor, mai ales că pe vremea lui erau și putea da samă *de fapt* de starea reală a lucrurilor.

Teoria d-lui A. D. Xenopol iar e cunoscută, caci d sa pune în legătură aceste două stări cu descălecatul. .

Cum am zis nu mi-e scopul de a-mi da părerea asupra originii *veciniei* sau a *rumâniei* în Moldova și Muntenia.

Reiese *neîndoios* din documente că starea aceasta era sporadică, și ca atare nu putem zice că erau categorii întregi de oameni *vecini* sau *rumâni*, ci situațiuni personale sau de mici grupe.

Cred că fac un serviciu istoricilor noștrii reproducînd din arhiva mea *trei documente inedite* asupra veciniei și rumâniei, mai ales că se stabilește într'un mod *neîndoios* perfecta corespundență de înțeles asupra celor doi termeni, cum și obiceiuri curioase asupra acestor lucruri.

Cetitorului i se atrage în deosebi atenția :

I). Iași 7147 (1639) Iulie 27, de la Vasile Lupu.

Io Vasile Voevod, b. m. g. z. M. (cu mila lui D-zeu domn țării Moldovei), datam cartea Domniei mele slugii noastre lui *Patrașco Boldescul ce au fost armaș* spreacea ca să hie tare și putearnic cu cartea Domniei meali a cerca și căuta pre a lui *vecini* anume *Gligori* și pre *Ivan* și *Vasili* feciorul *Dochiței*; pentracea hie unde-i va găsi în țara domniei meali, hie în sat domnesc, hie în slobozii, hie în sat boerescu, hie în sat călugărescu, hie în târgu sau hie în târgu (*sic*) sau hie unde-i va găsi în țara Domniei meali să aibă a-i trage la un scaun ce va hi mai aproape, iar acel scaun să-i facă lege direaptă, sa-i ia cu toate bucatele bucatele (*sic*) lor și să-i dea intru mâna slugii noastre, pentru căci le-au plătit capetele de furțișag și au fugit; iar de nu vor vrea să margă la urmă să-i dea în lărie chizași și să le dea zi să vie de față înaintea domniei meale; ear de nu vor avea chizași să i prinză acel care se va prileji să-i lege și să-i dea intru mâna slugii noastre și la domnia mea să-i aducă și nime să nu cuteze a ținea sau a opri înaintea cărții domniei meali.

Saam Gospodin veleal; veliți boleari ucil, Lupul.

II). Targoviște 7150 (1642) April 9 de la Matei Basarab.

Milostiiu bojieiiu Io Mateiu Basarab. Voevod davat gospodvumi sie poveleanie gospodvumi o vom postelnicom. bolarin imenemu *Eremia Ciocrălie* ot *Moldavscoe zemle*, ca să fie volnic cu această carte a domniei meali și cu sluga domniei meali pre nume să-și caute și să-și ia ai lui *rumâni* cari au fugit *dein* țara Moldovei de satele lui aicea în pământul țarei domniei meale de la parte care are făcut aceste doo țări încoace, veri unde-l va găsi pre toți să-i ia cu ce vor avea. veri să-i va găsi în sat domnesc, veri în sat boerescu, veri în sat călugărescu, veri la slobozie, veri în trăguri veri unde..... să-i ia să-i ducă în

Moldova pre la satele lor, cari de pre unde va fi; și de nime opreală să n'aibă..... veri să-i ție Domniea mea. Iar cine se va ispiti a-i opri mare certare va avea de cătră domnia mea. (incheere slavonă).

III). Iași 7150 (1648) Noemvr. 26 Vasile Vodă.

Io Vasile Voevod. b. m. g. z. m. (cu mila lui D-zeu Domn țării Moldaviei) dat-am carte domniei mele slugii noastre lui *Patrașcu Boldescul* din *Răpezești* spre acea ca să fie tare și puternic cu cartea Domniei meali a căta și-a cerca pre ai săi *vecini* anume Vasile, unde-l va afla in țara Domniei meali ori in sat boeresc, în ori in sat calugăresc, ori in slobozia domniei mele, ori unde-l va afla in țara domniei meali ca să-l aibă a lua de grumazi cu tot ce va avea el. Și nime să nu cuteze a ținea sau opri peste cartea Domniei mele. Iar cine va părea cu strâmbul să vie să stea de față.

Saam gospodinu veleal.

* * *

Din cele înșirate în aceste 3 documente ce se referă la fapte între 1639—1648, se vede lămurit că:

a) Eremia Ciocârlie văzând că nu găsește vecinii fușiți în Moldova s'a dus in Muntenia, unde domnul le zice *rumâni*.

b) că pricinile vecinilor se puteau judeca la ori ce *scaun* judecătoresc, chiar in ultima instanță și numai la caz de mare nevoie se făcea recurs la divan.

c) că vecinii erau oameni, a căror capete se plătesc pentru *furtișag*, etc.

Dar de acestea in alt curier.

81. Preferansul

Afară plouă, dar plouă mărunț și des, căci sântem la munte. Și nu numai de ieri de alaltăieri plouă; ploile se țin lanț de aproape o lună. Lumea din băi e plictisită de atâta ploaie. Nici tu cură dimineața la No. 3, nici tu primblări prin parc și la cascadă; nici tu excursiuni prin munți, ca Puful, Cerbul, Borghizul, Șandru, nici tu veselie și mișcare în tot cuprinsul băilor! nimic, nimic, nimic!

Unde mai pui că și băile nu pot face efect fiind în văzduh atâta umezală; iar bieții doctori se căinează că lumea se teme de răceli; epitropii se tânguesc că incasările merg prost, iar hangii, birtașii, negustorii plâng, când văd pierderea cu ochii.

În asemenea toropeală generală, ce e mai lesne de făcut de cât să întinzi masa verde și să omori timpul cu cărțile. Mai ales cucoanele, cum li se tăiasă pofta de ași arăta luxul toaletelor, se invitau azi la una mâini la alta și se puneau pe maus, că nu'l sfârșiau până ce dalang, balang, clopotul de la casino cum și taraful de lăutari a lui Kirillo, nu le arăta că e ceasul mesei.

Boerii și dâșii la rândul lor nu se iasau mai pe jos, ci sătui de atâta jale și pacoste, ce a dat peste dâșii, sătui de a mai tângui Epitropia de soarta ce-o așteaptă cu băile, sătui de a mai discuta politicele, se infundau și ei la câte unul, pentru ași uita de vreme și ași îneca uritul în.... *preferans*.

Arvuneala era făcută din vreme; cum se va vedea că vremea se încurcă, cei 4 tovarăși erau când la unul, când la altul; și cum pe toți îi chema Gheorghe, se obișnuia

a-și zice Gheorghe I, Gheorghe II, Gheorghe III; și când se căutau unul pe altul se întrebau: unde e Gheorghe al III-lea?—La Gheorghe al II-lea, ori la ediția a II-a, pentru că și vrâsta era deosebită.

Masă potrivită pentru cărți nu prea era; cum însă se ținea cu preferansul să se joace numai de cât la masa verde, Gheorghe I, când îl căutai era cu postavul în buzunarul pantalonilor, cu crida în buzunarul jeletei, iar cu cărțile în buzunarul surtucului. Ba nu uita să poarte și cue și ar fi purtal și ciocan, dacă nu ne-am fi putut sluji de ori-ce peatră sau ce-i eșia înainte, ca să prindem postavul de masă.

Cât ținea vremea înainte de 12, cu ochii pe sus; știam câți nouri sânt; în ce parte apucau; îi pândeam, cum se pândește vânatul, și cu toată grija ce purtam nourilor și vremei, numai ce ne turna pe la amează câte un durăt de ploae, că ne trecea dorul de băi. În schimb însă gândul că putem juca preferansul ne mai astâmpăra ciuda și îndată după masă, ne strângeam tiptil-tiptil la câte un Gheorghe spre a începe jocul.

Până una alta, până să se strângă toți Gheorghii, pe care nu arare ori eram nevoiți să-i înlocuim cu câte un Alecu ori Costaki, nu puțină glumă se făcea asupra edițiilor, asupra vremei cum și a vieții din băi. Și câte nu-ți dădea de vorbit viața restrânsă în strâmtul cerc al celor din băi.

Masa era gătită; postavul prins cu ținte că trebuia să te ferești să nu-ți prinzi haina ori mâneca surtucului; crizile erau așezate în dreptul fie-cui, tăblăluța de scrum, căci din cei 4 Gheorghii 2 erau fumători, și odată asvârli-te cărțile pe masă fie-care își lua cartea.

Micul face cartea. Eu am luat asul—valetul—nouă—*tot nouă.*

Am rămas în balotaj Ediția II cu a IV;—Dama,—*nouă.* Cel cu *nouă* trebuia să facă cartea.

Cu un bună ziua dat la tus-patru și jocul începea,

după ce se rânduia ca jocul să meargă spre stânga sau spre dreapta.

— Iar Ediția II mi-i protos! Dar cu tot ponosul jocul începea.

Protosul, cine-i?—Eu—O dală.—Pas,—de două;—Protos la două—trei—Protos la trei—Ia-le.—Vrea să zică *cupe*!

Dă una, dă alta; eșiau 3 jocuri. Bravo! scrie, făcătorule, căderea 20.

Un strâns de mână și pocinogul era făcut. În casă scrii 10. Dar unde-i casa, coane Gheorghe?

Și îndată Ediția I întinzând postavul cu degetele făcea casa, însemna liniile partizilor și scrie de-asupra 10.

Maaare minune! Ediția I să intre cu 10 în casă! Dar scârba dintăi nu face nimic.—cea de la urmă s'o vedem.

Al doilea tur de cărți. Și cum eram 4 inși, șirul făcătorului se știa; când însă eram numai câte 3, pentru a nu greși rândul, ori puneam pitacul în dreptul fie-cui, ori la nevoie o pălărie, care se muta din cap în cap, cum vine rândul la făcut cărțile.

—O dată—de două—de trei—protos, patru—fără atu; șapte întâi—al doilea.

—Bree! Ia să văd! Păcat de carte!

Cel cu pas da ghes să rădice cartea: făcătorul lauda talonul. Șapte în patru—protos—Opt întâiu—Ia-le.

Cărțile luate nu se loveau cu cele din mână.—Ce carte mi-ai stricat! Nouă în cupe—Da! putem să ies și eu.—Hai cu mine; la opt trefle merg.—Un joc—două—trei—platcă.—Bravo! Dar știi că mergem bine!

—Scrie, făcătorule, două zeci căderea; în casă scrie 26 și cu 10, 36. 36 sus; câte jocuri? trei, $3 \times 36 = 108$. Buun, 108 la conu Gheorghe III.

Da bine începem! 36 și cu 10, 46 în casă. Acum să-mi dai o carte, un opt pică și pe urmă să vedeți! iau toată casa.

Și așa fie-care joc își avea plăcerile, glumele sale,

iar vremea trecea pe nesimțite, ploile erau îndurate fără murmur, căci la masa verde îți petreceai timpul de minune.

Și dacă azi păstrez amintirea de săptămânele petrecute la Slănic, nu mă duce mintea nici la parc nici la casino, nici la cascadă, căci rar le-am văzut din pricina ploilor, ci numai la preferansul celor 4 Gheorghe, la masa cu postavul verde prins cu cue a lui Conu Kostache ori a lui conu Gheorghe Ediția I-a.

„Opinia“ III, 125.

82. Două morminte

Dacă vre-un curios, s'ar îndrepta spre biserica Talpării, și s'ar rătăci puțin printre mormintele din țințirim va vedea cu mirare că între pietrele cu bogate inscripții, care ne spun de rostul, ce l'au avut în lume cei ce zac sub ele, adormiți în Domnul, stă și o piatră detunată, care nu poartă pe ea de cât urmele ciocanului grosolan al ciocanașului, care a desbărnat bolovanul de stâncă din munte, și fără altă înfloritură, fără altă însemnare s'a crezut prea îndestulător să se pună de-asupra mormântului închis pe rămășițele trupești ale *ilustrului necunoscut*.

Nu știu cum dar nu se poate ca această piatră mută să nu-ți spue mai mult de cât una plină cu slove. Și multe peire pline cu slove are țințirimul bisericei Talpărilor! Biserica veche Cantacuzinească, zidită de vestitul vistiernic a lui Vasile Lupu, Iordache Cantacuzino, cumnat prin femeii cu Voevodul Moldovei, biserica de azi a Talpărilor are un nume în trecutul Iașilor. Tocmai aici unde avem catacombele familiilor Beldiman și Cantacuzino Pașcanu; aici unde avem mormintele Gosanilor, Carpeștilor și Rușeștilor, tocmai aici să se găsească pusă în primul rând o piatră mormântală, ce să nu spună nimic alta de cât că acolo zace un mort.

Contrastul acesta ne duce cu mintea departe, departe de tot; în acele timpuri când mai marii oștilor, orașelor și ai noroadelor obișnuiau a-și pune pe mormintele lor stâncă de piatră, munte întreg prăvălit în vale spre a arăta lumii ce au fost ei în viață.

Liniștea ce-ți produce acest mormint, peste care ra-

zele calde ale soarelui de vară cad cu îmbelșugare, iarba verde a câmpului crește năvalnic, boarea răcorasă a vântului de vara încet adie, iar viforul aspru al ernei mugește cu mânie; această liniște meditativă, care ți-o aduce în suflet, vederea locașului veșnic a ființei noastre intrate în sinul neființei; nu știm cum se izbește puternic de ne-săbuitul imbold al lăudărosului răposat, care crede de datorie să-și sape și pe mormânt cuvinte sunătoare.

Piatra goală a mormântului mut, stă alături cu piatra plină de slove a deșertăcianei omenești. Ori câtă durere ar fi cuprins acel șir de slove sapate pe piatră; ori câte lacrimi vor fi curs pe acea piatră, pe care azi mușchiul a crescut, năzuind să incalcece puterea slovelor; ori cât de răsunătoare fire-ar fi fost la vreme acele vorbe pline de înțeles; vremea însă a aruncat vâlul uitării și pare a răzbuna pe modestul muritor, ce nu și-a săpat nici numele, dar care tocmai prin aceasta te îndeamnă să-l afli.

Aici în al morții Sin
Zace aga Alecu Roset;
Aici rudele în bocet
Indreptează a lor suspin
Aici patria jelește
Al ei sprijin și nădejde
Ce aici odihna sfântă
Inima lui rece-apusă
Pentru dânsul înferbântă
Inima ce-l cunoscuse.
Născut la 1795 Ianuar 19
Săvârșit la 1837 Iuni 10.

Săracă patrie! Ori cât de simțitoare să fie ea, dar ce rost să-i sape jalea ei pe piatră! Ominesc lucru este a crede că și cerul și pământul se năruesc odată cu istovitul omului smuls în floarea vristei din sânul rudelor; dar dacă pentru moment durerea a mărit ideea, poetul care s'a silit să dea putere lapidară acestui simțământ făcându-l

să treacă dincolo de cercul momentului, prin idee a omorât sentimentul.

Cît de înălțător însă nu e pentru mintea și inima noastră, cîtă parte omenească nu cuprinde piatra goală de slove! Câtă poezie în această uitare de sine! Omul, pentru care n-a plâns nimene în viață; mortul, pentru a cărui pomenire nu s'a pus numai de cît o stană de piatră ruptă din munte, pare că ne zice: iată-mă: În lume am fost și lumea nu m'a cunoscut; răsplata mi se dă în ceruri! Căci gol am fost și m'a îmbrăcat, flămând am fost și m'a 'ndestulat; insetat am fost și m'a adapat.

Și cine să fie cel adormit în Domnul, de care nimeni n'a avut ce să însemne? Ce nume necunoscut se ascunde sub piatra goală de slove?

E mormântul lui Lumânărică!

Cine n'a auzit de Lumăuărică? Căți însă știu ceva de aga Alecu Roset.?

Cât contrast nu vezi în aceste două morminte!

De cît o viață moartă, mai bine o moarte vie.

Ce e ca și viața ce nu mai are moarte!

„Evenimentul“ IX, 274.

83. Cap sănătos supt evanghelie

Cum am început a nu ne prea duce des la biserică, ne am uitat rînduiala când și cum se cetește Evanghelia. În deobște Evanghelia se cetește prin cîntare ori din *dverele* altarului, ori de pe amvon. Toți cei din din biserică ascultă în evlavie cetirea rară și rîspicată a cuvîntului domnului, pătrunzându-se mai mult sau mai puțin de adîncimea învățătorilor lui Crist.

Cînd preotul citește din *dvere*, se întîmplă ca unele babe mai cucernice să se ducă și să se plece în genunchi, cu capul plecat la pămînt, fără ca preotul să le poată pune evanghelia pe cap. Deci nici la Evanghelia de dimineață, nici la cea de la liturghia nu se obișnuiește a se pune Evanghelia pe capul drept credincioșilor.

În ce împrejurări dar evanghelia are puterea tămăduitoare de a se pune pe capul celui bolnav? La molitfe și acatiste se obișnuiește a se pune epitrafirul pe capul celui pentru care se face rugăciunea. În fața icoanei sfîntului stă închinat cu capul la pămînt cel cu năduhul pe inimă. Preotul cetește acatistul și cînd la moliftă pune epitrafirul pe capul celui pocăit. Dar asemenea stări fiind individuale și întîmplătoare n'au lăsat răsunset în obștia poporului; și deci nici din asemenea împrejurări n'a putut să se nască vorba adusă.

Mai e o împrejurare gravă, cînd biserică e chemată ca prin rugă să dea ajutorul divin celui suferind. Există credință în popor și biserică a hrănit aceeași credință că la boale grele, cară sînt pe aproape cu moarlea să se cetească celui bolnav *sfîntul maslu*. Taina maslului e îmbră-

cată cu mare pompă în biserica noastră. Neputându-se să-vârși de cât de sobor de preuți, în număr nepăreche, au a se ceti 7 evanghelii mi se pare—sau unsprezece, și la fie-care evanghelie e obiceiul ca în timpul cind cetește să se pună evanghelia pe capul celui bolnav.—Prin atingerea cu sfinta carte se crede că boala se alungă și bolnavul se ușurează. Mare lucru e credința! Cu ea strămuți și munții a spus Hristos, și nu puțin adevăr se cuprinde în această afirmare!

Sfântel Maslu adesa ori desleagă pe cel suferind de o crudă boală; nu arare ori mi sa întâmplat să aud în mahala că pe cutare l'a deslegat D-zeu de boala crudă ce-o avea și l'a ertat! Câte-va zile după Maslu, bolnavul era mort! Și în bine și în rău, maslul și-a făcut efectul. Cel bolnav punându-și capul supt Evanghelii, era ertat de D-zeu într'un fel; deci n'avea de ce să se tânguească, căci în cazul întâi de se îndrepta, n'avea de cât sa mulțemească că punând cap bolnav supt Evanghelii s'a făcut sănătos; iar în cazul al doilea apucând a da pelea popei n'aveau nici cui bănuî, nici cine să bănuiască.

Și apoi maslul se cetește rar și nu la ori cine; și deci din împrejurări sporadice nu s'a putut naște o vorbă de o întrebuintare așa de generală ca aceasta și cu un înțales peiorativ.

Vorba adusă de noi se zice ca un fel de părere de rău că nefiind bolnav, ci avîndu-și capul sănătos și l'a pus supt Evanghelie. Implicit vorbitorul țaran admite că poți—ba chiar trebuie să se puie cap bolnav supt Evanghelie, dar cap sănătos nu! «Așa ni-a trebuit să pățesc, dacă mi-am pus eu cap sănătos supt Evanghelie!»

Fiind ast-fel, în ce împrejurări se simte nevoie de a pune cap sănătos supt Evanghelie, nu pentru a cere o ușurare de boală, căci nu e vorba de boală ci pentru a îndeplini o formă tradițională în biserica noastră?

Ați ghicit'o cu toți! E vorba de căsătorie.

E obiceiul la nuntă—a 5 a taină creștină în ordinea

ei fixată—ca să se cetească cunoscuta Evanghelie cu nunta din Cana Galilei, cînd Hristos a făcut cea întiu minune: «prefacerea apei în vin». Preutul se întoarce cu fața cătră mire, le apleacă capetele, de se ating unul de altul și le pune Evanghelia pe cap și le cetește. Odată celită Evanghelia li se dă și o sărută.

E singura dată cînd cel sănătos, căci nu putem lăgădui că mirele și mireasa nu ar fi avînd capul sănătos în acel moment. Căsătoria poate orbi pe om, dar nu înbolnăvi! N'am auzit de cât de *săptămâna cea chioară*, adică de săplămâna care precede nunta, căci celor ce odată li s'au pus pirostiile în cap, le vine ușor să zică de cei ce voesc să facă pasul căsătoriei că au intrat în *săptămâna cea chioară*; ca unii ce nu știu încă greutățile vieții conjugale.

Nimene nu se gîndește că flăcăul nu vede bine însușirile trupești ale miresei! Tozmai acestea îl orbesc și-l fac să nu vadă mai departe! Săptămâna chioară e zisă chioacă pentru lipsa de alegere a însușirilor morale, și mai ales pentru ignorarea greutăților vieții casnice. Cei trecuți prin ea, ei și numai ei au putut scoate vorba că prin căsătorie și-au pus *cap sănătos supț evanghelie*. căci una au crezut și alta a eșit. Ori că mireasa n'a fost fecioară, cum o credea, și să știe la țară ce caz mare se face de asta. Știe tot satul de pătărania bieteii mirese! Ori că zestrea nu i-a fost după foae și s'a păcălit. Și iarăși la țară se face mare caz de sfințenia cuvîntului! Ori în sfârșit nevasta a eșit o iazmă rea, care face zile fripte și amare barbatului.

Căsătoria e un act obștesc Toți mai mult sau mai puțin trec prin ea, de voe de nevoe. Rari rămân becheri, flăcăi tomnatici! Dar și celor însurați, la puțini le merge în plin 'nsurătoarea! Multe se pot întimpla în viața omului mai ales cînd au a se imponcisa două voințe, două caractere. De câte ori viața astfel rău îmbinată nu-i un iad pentru însurați! Vine desfacerea ei! Și atunci cel desamăgit—noi luăm barbatul căci el a avut rolul activ în actul

căsătoriei—zice la necazul lui «așa mi-a trebuit să pat, dacă mi-am pus cap sănătos—adică liber subț Evanghelie!

Era într'un sat un flăcăoan, care zorea să ia pe Măranda. Dar Măranda nu era tocmai a cătării cu purtările ei. O știa de altfel tot satul. Ce nu știe satul?! Când să se ducă la nașu său, bietul badea Toader începu a-i spune ba una ba alta, că nu-i fata pentru el, că-i așa și pe dincolo.

La toate vorbele el răspundea nesmintit: «lasă, băică Toadere, că știu eu de ce o iau!»!

Și a luat'o; biata fată a fost mamă a 3-a zi după nuntă! Greșala dintăi! Dar nu trecu anul, și unde să mi-o vezi, măi tete-o, pe Maranda noastră dându-și în pelec! Bietul barbal inghițea noduri! Să se ducă la nașu său să se tânguiască, nu-i dădea mâna, căci n'avea nici o baffă; ci din greu oftând tot zicea: eu am pus cap sănătos supt Evanghelie, eu să trag».

Și nimic nu e mai bine, de cât când la căsătorie n'ai a bănui nimărui că te a chiorât de la ochi!

Fie care să-și pue capul sănătos supt Evanghelie, dar să nu tragă ponosul alții.

„Evenimentul“ XII, 10.

84. Cu oca mică

Sireacul Cuza! De multe și-a legat el numele în amintirea poporului! dar una va fi mai trainică de cât toate: *oca lui Cuza*; căci mare milă avută a el de țăran să-i dea pământ ca să se hrănească și *ocă dreaptă* să se cinstească.

În adevăr dintr'o ocă dreaptă când mai bei, înțelegi ceva; tragi o dușcă bună, și te mai răsufli; ștergi gura cu măneca dreaptă a șumanului; mai spui o palavă două și iar mai bei; și bei și bei, și tot nu dai de fund, că iar trebuie să te odihnești; și iar îți mai ștergi mustețile pe oală cu măneca stângă; și într'un sfârșit ajungi și dai cu nasul du fundul oalei, după ce ai dat cu degețele de fundul pungii.

Plănuță al nostru de la Huși cât de voinic era și tot după a 5-a ocă i se întorcea! Ori se vede că ocile erau mlitite, ori că lui Plănuță i se muiase balamalele, dar știu că până la a 5-a ocă se ținea dârz, mai încolo nu da samă de dânsul!

De m'ați întreba, de când a eșit obiceiul să se bea cu oca, nu vă voi putea spune; se vede însă, că Turcii ne-au adus măsura *ocii*; ai noștri sireacii erau deprinși să mai bea și din oală. Așa vornicul Dabija Vodă, barbatul Dahinei doamne, român verde de țară de pe valea Răcătăului, avea obiceiul de a bea vin din *oală nouă*. Și cum îi plăcea *izul* de oală nouă după fie-care oală sare o deșerla, o dădea paharnicului să o spargă. Și bea atâtea oale până ce se umplea un coș cu hârburi!

Dacă domnul obișnuia să bea din oală, ce să mai

zicem de boeri, de pe vremea când mâncau și ei mâncare cu perje, care erau pe atunci buctate boerești. Nu degeaba a rămas vorba că cutare are mustățile *pe oală*. De ce s'ar zice le are pe oca? pentru că oca țaranului e oala, și oala lui e oca, *dar fără măsură*.

A început, se vede, prin secolul al XVII-lea a se introduce la noi măsură nouă nu s'a putut da lumea la brazdă să vindă cu măsură dreaptă. La ori ce vine mai greu de înșelat, numai la băutura nu! Li dai mușteriuului oca întâia cum trebuie să i-o dai, și în cantitate și în calitate; dar după ce s'au suit nemții în cap, apoi să te ții: și și alt vin altă măsură!

Doar și la nunta din Cana Galileei nunul cel mare a zis în gura mare că întâi se dă vinul cel mai bun și pe urmă mai dă și de cel mai rău, căci la băutura nu se înțelege, după ce te-ai întrecut cu dediochiul. Or fi fost pe atunci măsuri anumite de băut, nu știu; tot vestita oală cred să fi fost pe atunci unica măsură, dacă nu cumva bețiivi cum or fi fost pe atunci jidovii nu beau după măsura vaselor de curățenie, în care Hristos a făcut prima lui minune, prefacerea apei în vin.

Dar m'am cam îndepărtat de cele ce aveam de spus la oca noastră.

Șireți și nedreți or fi și azi negustorii noștri, dar mai de mult cred că au fost și mai și. *Cupeții* vechi, *precepeții* din maidanuri, vechi *matrapaji* au ramas în ochii noștri oameni cari fac *matrapalâvuri*, adică lucruri necinstite. Sigur că unul din matrapazlăcurile cele mai dese, care se practicau era acela de *a vinde cu oca mică*.

Mai din vechimi era un sistem a vinde cu ocaua mică, mai apoi a ajuns să fie o raritate, negustorii, crîșmarii ferindu-se de a vinde cu ocaua mică, să nu fie prinși de dabilarii și zloțașii, cari mișunau cu droaia prin sate pentru cu droaia prin sate pentru a îngloga pe cei rău nărăviți. Cînd s'a introdus vădrăritul, în locul taxei pe pogon și pe

pivință, sigur că interesul tuturor a fost de a ne vinde pe cât se poate cu oca dreaptă, de și nu se știe dacă în curtea soltuzilor vechi era pusă vre-o măsură de o oca drept pildă, cum era *palma* domnească ori stânjinul în visterie și pe zidul lui Sf. Nicolae gospod de la Iași.

Iată o întâmplare vrednică de pomenit.

Era Mitropolit al țării Ghedeon ; pe la 29 August se duce Mitropolitul la Suceava ca să fie de hramul tăerei capului Sf. Ioan. Află însă aici de o întâmplare, pe cât de rară, pe atât de interesantă.

Vornicul din satul Bosancea, azi în Bucovina pe hotarul țării spre Hreața, primise o carte domnească pentru un omor ce s'ar fi făcut în Borancea și să cerceteze gloaba. Cartea venise în mânele vornicului Sturza. Mitropolitul scrie un răvaș lui Dumitrașco Racoviță hatman, că rău și fără cale s'a dat cercetarea pricinei în sama vornicului Sturzei, de oare-ce toate deșugubinile pentru omor în satele ce cădeau în ocolul Tirgului, cădeau în sarcina hatmanului, care era și parcele de Suceava, iar mai din vechiu *portar de Suceava*. Ca dovadă bătrînul Mitropolit aduce cazul cu omorul a unor jidovi în satul Pătrăuți pe Hatna Câmpulungului pe vremea lui Antoh Vodă Cantemir, cînd tot hatmanul a cercetat pricina și a încarcat gloaba, numită *deșugubină*, adică pentru *omor de om*.

Nu asta îl durea pe bătrînul Mitropolit, cil imprejurarea că vornicul Sturza se arată pătimaș cu bietul vornic din Bosancea, alunecînd a crede niște pări neîntemeiate a sătenilor din Borancea.

Mitropolitul în apararea sa ce face vornicului e nostim de tot, și ne deslușește de minune tocmai asupra *ocii mici*.

Mitropolitul Ghedeon avea o crășmă a lui în Bosancea, la care se vindeau vinurile cele mănăstirești cu ocaua. Crășme mai aveau și sătenii, dar în loc de *cartel*, — pe atunci nu se iscasse această boală, care azi ne frige și ne mănâncă ! cele 2 crășme își făceau concurență ; una — crăș-

ma mitropolitului vindea cu oca dreaptă ; alta—crâșma obștiei vindea cu *oca mică*.

Intre 2 crâșme vornicul nu știa care s'o aleagă. Incepea de pildu cheful la crâșma Mitropolitului, o isprăvia la crâșma obștiei. Dar socoteala de la una nu se potrivea la cealaltă ; se vede că vornicului—nu i se spunea numele—ii place mai mult vinul de la crâșma obștiei, dar oca de de la crâșma mitropolitului. In ori-ce caz el era un bun muștereu pentru amindouă. De aci dragostea Mitropolitului pentru vornic.

Cum afla bietul vornic e năpustit cu gloaba deșugubinei și serie hatmanului că nu e de resortul vornicului Sturdza să cerceteze pricina, ci de a hatmaului iar cât despre sătenii, care apucă pe vornic cu năpăstile lor iată cum sta lucrul. Citez textual : «l'ae pârât la Măria Sa Vodă pentru multe strămbătăți de la dânsul, și mai ales că le-a băut băutura, și nu le plătește, arătând un izvod ca de o sută vedre. Dar să știi d-ta că nu este așa.

Vornical măcar că a băut de pe la crâșme, dar va să plătească, numai pricina este că *fiind-că el vornic are datorie să bea cu oca la crâșma mea și ci nu primesc, pentru că din patru ocă de vin de al nostru, ese șapte ocă și jumătate de a lor*. Că atâta nedreptate iar nu este bine și atâta băătură zic că n'a băut, ci pentru că nu-i lasă in voia lor, precum au fost invațați, aceia este pricina și de când la-i trimes d-ta aici multe au îndreptat și suntem odihniți. «(Gh. Ghibănescu» surete și izvoade VI, 494 ; doc. No. 475).

In adevăr un narav rău îndreptat a schimbat dreptul de a bea în *datoria de a bea*. Intre datoriile vechilor slujbași era acela de a bea prin crâșme. Voinic barbat moldovean a fi sireacul vornic din Bosancea ; să-i facem o socoteală ; târgoveții îl socoteau dator cu 100 vedre, adică 1000 de ocă, dar aci de cele mititele ; căci pentru Sâscua Mitropolitului cele 100 de vedre, adică 1000 de ocale valoreaza cât 533 ocale de la crâșma obștiei, *aproape pe jumătate !* sau 53 de vedre și 3 ocă.

Nu știm ce-o fi făcut bietul hatman Dumitrașco Racoviță. Văzând însă că are a face cu un vornic care se trășuește așa de bine și de des cu leuca pe la cele 2 crășme din Bosancea, că singur Mitropolitul îi ia apărarea ca a unui bun mușteriu ; sigur că l-a lăsat în pace să-și vadă de datoriile lui ca prin băutura cu oca dreaptă a mitropolitului să înfrâneze pe cei ce beau cu oca mică ; și dacă or fi fost prin toate vileagurile vornici de soiul anonimului din Bosancea, sigur că des se prindeau bieții crășmari cu ocaua mică.

„Evenimentul“ XII, 13.

85. Are Kira socoteală.

Să nu vă grăbiți așa de tare ca să aflați înțelesul acestei vorbe, căci *are Kira socoteală* !

De dai cuiva ghes să meargă mai iute cu treaba, el îți răspunde ; ia las'o mai încet, măi frate, că *are Kira socoteală* !

De ai de plecat în grabă undeva. Cel mai codos din tovarăși te va întimpina la rîndul lui cu vorba ; ia nu te grăbi, că *are Kira socoteală* !

Ai de dus ca gospodar undeva cu jupineșica ta ; cel care se gătește mai greu nu e barbatul, ci femeia, și dacă e mai de duh îți răspunde cu suris : apoi nu știi că *are Kira socoteală* !

Socoteală în sus, socoteală în jos ! Și toate pe sama *Kirii*. Trebuie să fie ceva la mijloc, numai să știm cine a fost aceia *Kira*. Fost-a o anumită *Kira*, cum era Coana *Kira* din Huși, căci sînt femei cari au numele de *Kira*, *Kirana*, ori sa fie un nume comun dat la femei, și arume la acele femei cari puteau să aibă porecla de *Kiră*, *Cucoană*, *Jupăneasă*.

Intre alte lucruri ce au adus cu sine influența greagă a fost și introducerea cuvîntului *Kir* în adresele oficioase și de politeță. Vlădicilor și Mitropoliților li se zicea *Kirio Kir*. Boerilor mari tot *Kir* ; iar în comerț și industrie giupînul maestru se cinstea de calfele și ucenicii lui cu porecla de *Kir*. *Kir* Vasile, *Kir* Tanasă, *Kir* Enake, etc.

Totdeauna politeța s'a scoborit prin imitație de sus în jos, și dela boerii mari, dela vlădică s'a scoborit la opincă. Dar pe cînd în clasele de sus politeța și-a păstrat și își păstrează caracterul său serios și imperios, îndată ce se scoboară în clasele de jos ea își perde din seriozi-

tatea ei și se întoarce în ridicul. Fie că burghezul se arată neprișcut și neapțin în prinderea tuturor finețelor politice, fie ca nu's croite acestea pentru dănsul, totul e că tonul luător în răs n'a putut fi scos de cei de sus, care ar fi trebuit să-și iasă din sărite pentru a-și permite cătuși de puțin o alușiune răutăcioasă la adresa *nicokeranei* lor.

În gura însă a negustorului, a giupănului mesteșugar după cum vorba *Kir*, adică domn, era prin întrebuintare scoborâtă din măreția ei, care și-o păstra în adresa către Vlădici, cărora li se zicea cu toată cinstea *Kirio Kir*, tot asemenea și femininul *Kira*, format prin moștune gramaticală, ca și *doamnă* din *domn* ca și *soafă* din *soț*, etc. s'a aplicat la a denumi toate moșturile femeiești ale prea onoratei giupănese.

Mahalaua a scos pe *Kira* din *Kir*, după cum tot mahalaua iubește a da toate poreclile cu denumitive și augmentative. Iată un fragment din o interesantă jalbă dată către judecătorul ocolul II Iași. «Cu toate că am adus un art autentic, prin care se constată supt iscălitura a 5 marturi că Catinca Chiper se numea în mahala și *Chipăroaia* după obiceiul rostirei de a numi persoanele de gen feminin, și că aceiași persoană Catinca Chiper a fost numită și *Chipăroaia*, pentru aceasta d-le judecător, vă rog a condamna., să-mi elibereze suma depusă de *Catinca Chiper zisă și Chipăroaia* minorului *Ion Chiper*».

Iată un minor Chiper, în loc de *chipăruș*; iată muma lui chipăruș, *Kipăroia*, care cum se zice la mahala e tot *chiper*! Foarte multă gramatică cuprinde această jalbă!

Dar vorbind de *Chipăroaia* cât pe ce să uit de *Kira* care ar fi vorba jalbei de mai sus—moda de a zice la mahala, unei persoane de gen feminin, și că dar *Kira* e stimabila și onorabila giupătătate a lui *Kir* e cinstitul evghnicosul soț al *Kirei*!

În timp ce la clasele de sus *Kir* era bătut de *monsieur*, iar *Kira* de *madame*, în clasele burgheze s'a păstrat cu îndărăptnicie moda fanariotă de a zice în cinste *Kir*

și deci *Kiră*, respingînd cu indignare pe cuvîntul *Madam*, ca ceva ofensator, cum nu arare ori se dau scene de acestea în comedii !

Deci din mediul acestei societăți burgheze, cu pretențiile unei politeți rău înțelese a trebuit să iasă vorba așa de ironică ca *are Kira socoteală*.

Și iată cum.

Bieții bărbați, deprinși cu munca, la care trebuia să dea tot rostul ca să se facă la timp, le intrase în năravuri a se grăbi. Pentru muncitor timpul e aur, și deci nu'l poate perde; pe cînd pentru fiul de protependadă — ca și pentru evghenicosul boerilor încetineala era semnul caracteristic. Și apoi și îmbrăcămintea barbatului e în felul ei mai simplă Pantaloni creți moldovenești, ori nădragi ! în spate un ilic, de-l lua dracul de frig, ori un contaș blănit ori antereu; în cap ișlic, și iată gâteala toată a barbatului.

Dar la femei ! Intăiu peptănatul cu cărlaoanțe, în fusuri și alte marafeturi la cap; pe obraz sulemenele, și fruzișoare, chiclazuri, vorba lui Creangă ! că mai trecea o bucată de vreme până ce-și isprăvea dresurile. Și mai de mult spoliază feței era mai îndatinată ca azi. Nu vedem și azi bătrâne cure mînjesc pe față ca irozii, căci așa era moda ! Dar moda asta cerea timp perdut; barbatul aștepta în tindă, în șală, în antret, ori la scară.

Dar gâteala nu era sfărțită. Veneau fustele ! Una călcată, alta crocmolită, alta să fâșie; pe deasupra malacoful; alte încurcături, alt timp perdut. Barbatul aștepta, dar *Kira* tot, mai are încă. Mai gene, mai sprincene, mai buze, mai gât mai cerzei, mai fileture pentru cap, mai capșon, mai malotea, și altele, îi trecea părul prin căciulă așteptînd pe *Kira* să iasă, și ea pace; tot mai avea.

Și să te ferească sfîntul de luxul burghezului; e mai grosier, mai pretențios și mai indispensabil. Incărcate și popoțonate ou' fost și giupănesele boeroaice, cum ne spune Lageron în memoriul său dar cînd împopoțonărea a trecut la burgheze, apoi ține Kir Ienaki și Kir Petrake, că mult vei aștepta.

Și au trebuit să aștepte bărbații; dar și rabdarea are o margin; azi așa, mâni așa; de la unu, la altul faptul s'a generalizat și așa s'a scos vorba chisnovetă, că dacă cine-va să grăbește i se răspunde cu sânge rece: *are kira socoteală*.

Trebue să știi rostul trebii, altfel te înșeli! *Biata Kira* în mod fatal trebue să țină samă de toate măruntușurile modei, căci alt-fel s'ar fi expus ridiculului, și barbatul îngăduitor și văzător din fire, o lasă pe *Kira* în apele ei, căci așa e dat să fie, precum că are *Kira socoteala ei*, adică rânduiala ei, din care nu poate eși.

Iar dacă lucrurile or fi fost și attfel, să avem erlare, căci ori așa ori așa tot are *Kira socoteală*.

„Evenimentul“ XII, 23.

86. Interesul poartă fesul

Un iubitor de scotocitor al vorbelor noastre din popor, dus la curiozitatea ce caracteriză pe toți cercetătorii din ori ce domeniu, mă întreba într'o zi: «Ce zici, d-ta, despre vorba asta poznașă a Românului, că *interesul poartă fesul*, că adică înainte de a fi cunoscut rominul fesul cum să se fi zis vorba asta?»

Iată o întrebare foarte serioasă. De când oare cunoaște Românul fesul? Și de ce oare să fi legat românul ideia de interes numai de cât de *fes* și nu de *ișlic*, *căciulă*, *turban*, *șapcă* sau altceva?

Fesul a fost cunoscut de Români încă din secol. al XIV, de supt Mircea, când au dat întâiu și întâiu cu ochii de Turci Mircea a avut de furcă cu Turcii. Urmașii săi, între care Vlad Dracul și Vlad Țepeș nu arareori au avut și ei de furcă cu Turcii. Ba Țepeș Vodă a căutat să înșele pe Turci în războaie punând fesuri în capul trunchiurilor de copaci, să pară de departe că-s Turci. Iar altui musafir nepoftit i-a prins cu cue fesul din cap să 'nu-l mai poală scoate, pentru că... Turcul n'a vroit să-și scoată fesul din cap, când a venit la Vodă.

Europa poate l'a cunoscut mai de demult, de când Arabii în Spania și în Franța la *Tours* și *Poitiers*; dar la Dunăre nu e mai vechiu din anul 1389. Fiind cunoscut așa de mult Românul l'a adoptat limbii sale. În Românește cuvântul *fes* e substantiv neutru, având pluralul în *uri*, ca *timp*, *timpuri*, latinește *tempus-tempora*. Ba mai mult încă putem dovedi că această adoptare e veche încă din secol al XV-a când sufixul de azi *uri* era în graiu ca *ure*,

mai aproape de forma *ora-ure-uri*; când se zicea deci *timpure, fesure*, etc.

Cum însă? Prin graiul țigănesc. Și țiganii au în graiul lor cuvântul *fes*, pe care îl declină ast-fel: singular *il fesò*, plural *il fesurè*. Așa ni-l dă răposatul Barbu Constantinescu în ale sale culegeri de povești și poesii țigănești, —cum și M. Cogălniceanu în a sa *Esquisse sur les Cigains*.

Il fesurea țigănesc ne păstrează rostirea veche românească, când sufixul de azi *uri*, era *ure*, căci este știut că în materii de forme fonetice arhaice mai lesne să păstrează la străini, de cât la locali. Noi Românii păstrăm mai multe arhaisme fonetice slave de cât Rușii, căci zicem *muncă, răspântie*, cu *n* nasal, iar nu *muki, puti* ca Rușii, care au pierdut pe *n* nasal.

Dar m'am întins prea mult la forma fonetică, și interesul ni e ca să deslușim înțelesul vorbii date mai sus. Dacă *fesul* e din secol al XIV, un tot așa de vechiu e cuvântul *interes*. *Interes*, ne amintește pe francezul *interêt* vechiu *interest*. Fiind un franțuzism, nici vorbă nu e de a gândi măcar că ar fi din secol al XIV. Deci e mai vechi *fesul* de cât *interesul*, nu cum credea iubitorul scotocitor al vorbelor vechi din popor, ce să fi purtat *interesul* înainte de a fi *fesul*, că adică mai pe românește să fi existat *interes* când era numai *căciulă, cușmă* sau altă broboadă pe cap, și pe să fi venit *fesul*!

Franțuzismele au intrat în românește pe diferite căi. Întâi prin domnii fanarioți, cu secretarii lor, aduși în țară și ca educatori ai beizadelelor. Apoi s'au introdus prin armatele rusești, supl Ecaterina II. Alexandru I și Nicolae I, când Rușii au ocupat militărește ani întregi de-a rândul țările române în răstimpul de la 1769—1834 Boerimea imitând Curtea a început a rupe franțuzește, dar deprinsă cu practica vorbirii grecești, a primit cuvintele franceze *à la grec*, adică dându-le sufixe grecești. Pentru boerimea dintre 1800—1850 se zicea: *anonsarisi, critica risi, publicarisi, debaterisi*, etc. și scriitorii timpului, Ale.

xandri în teatrul său, și N. Istrati în a sa *Babilonie Românească* își rîd de acest soi de graiu corchezit greco-francez.

Cuvîntul interes nu poate fi deci mai vechiu de cît sirșitul seculului al XVIII-a și începutul seculului al XIX. Mai din vechiu românul a avut alte cuvinte, care spuneau aceeași idee ca interes. Era *dobîndă*, *camătă*, *aslam*, etc. Armata în *dobîndă* era aceia care se ducea în luptă pe *căștig*, pe pradă. Se mai zicea *plean* (cetește *ple-an*) la cele luate în războiu de la dușmani. Nicăiri nu vom găsi în vechile texte cuvîntul *interes*.

Dar dacă lucrurile au trebuit să fie ast-fel, adică că fesul e mai vechiu, iar interesul de proveniență nouă franceză, cum de s'a inturlucat noțiunea de *interes* cu noțiunea de *fes*?

Să judecăm puțin sensul. Unii au vrut să vadă aici o traducere a unui proverb francez: „*L'interêt porte le bonnet*“. Dar un asemenea proverb nu există în franțuzește, cum nu există nici expresia „*Tirer sur la ficelle*“ sau „*Non tout ce qui vole on manje*“ etc. care sună pe departe a românisme, traduse literar din românește.—Deci nu *L'interêt porte le bonnet* a născut pe *Interesul poartă fesul*, ci invers, vorba românească a provocat la unii găsirea în franțuzește a unui proverb care nu există.

Bonnet în franceză a dat naștere la alte vorbe: *gros bonnet* însemnă om însemnat; *avoir la tête près du bonnet*, gata să se supere; *mettre son bonnet de travers*, se susupără; iar *deux têtes dans une bonnet*, a fi de aceeași părere.

Nimic ceva analog cu ideia din zicala românească.

Alipindu-se la cuvîntul *interes* cuvîntul *fes*, ar reeși că Turcii cari ne-au stăpînit sute de ani erau așa de lacomi, că nu se puteau sătura cu nimic, și că luînd semnul distinctiv al portului turcesc, *fesul* prin metonimie s'a luat fesul drept *turc* pentru a arăta pe omul lacom de bani, interesat. Nu arare orî cronicarii noștri se tînguesc

de marea sete de bani a Turcilor, ba numindu-i sac fără fund, ba lacomi nesățioși, ba că numai prin bani se ung osiile bine la împărăție, și cite de acestea.

S'a prea putut dar ca din năduhul ce vremurile au adus în inima domnilor și boerilor, singurii cari au avut daraveri politice cu Turcii, ei cari începuse a deprinde vorba franțuzască și a se folosi de ea în conversațiile lor zilnice, să fi adaptat la vorba francesă *interes* vechiul cuvînt *fes*, dacă nu cum-va să va fi petrecut aici un curios fenomen de *rimă silită*, cuvîntul *interes* cerînd ca rimă cuvîntul *fes*, fără să aibă nici în ciin nici în minecă cu dînsul ca idee, ci numai ca *formă*.

E un fenomen în de obște observat că poporul urmînd inconscient unei armonii musicale a urechii caută rima la o sumă de cuvinte în vorbire, unde înțelesul n'are a face nimica.

Dăm cite-va specimene. *Calea-valea*; *treanca-fleanca*; *tîrța-pîrța*; *hurduz-burduz*, *dracu-lacu*, etc.

Zic și eu; dar poate să fie și alt-tel. În ori-ce cas *interesul* nu e mai vechiu ca *fesul*, și nici odată și nici cum *interesul* n'a purtat nici căciulă, nici ișlic, ci numai *fesul* pentru dorul rimei.

„Evenimentul“ XII, 19.

87. Satul Silișteni

I.

Cine a cetit viața lui C. Cantemir, scrisă de fiul său, Dimitrie Cantemir, știe și-și aduce aminte cum zice că părinții săi erau băștinași din satul Silișteni.

Orî-ce hartă s'ar lua azi nu vom găsi pe ea însemnat satul Silișteni, în județul Fălciu. Satul azi nu mai există și urmele sale se perd la sfîrșitul secolului trecut; nu știm în urma cărora împrejurări, probabil că în buleverizarea atitor sate care erau mai de mult pe valea Elanului.

Insuși numele văii de *Elan* ne arată că e de mult populată, de oare-ce însemnă *Cerb*, adică *valea Cerbului* și după spusa bătrînilor pînă nu de mult se găseau cerbi prin codrii ce acoper fundul acestor văi, iar *căprioare* și azi se văd eșind din cînd în cînd în calea vînturilor.

Cum vine relieful pămîntului din județul Fălciu, dar spre Prut se deschid o serie de văi, care se pierd în valea Prutului; care însă merg îngustîndu-se spre vest, unde se încep șirurile de dealuri ce despart valea Birladului și deci basenul Prutului de al Siretului. Toate acele catene de dealuri sînt și azi acoperite cu păduri seculare, care din vechi erau și mai compacte și mai întinse. Satele vechi veneau ca poene în acele întinse păduri, azi mărginite spre culmea dealurilor.

Călătorul ce apucă drumul Schiopenilor, cum va ridica dealul spre sud-vest, zărește, cum ajunge în culmea dealului, satul Urlați, ce este așezat pe Elan, care izvoarește din fundul văii, *cracul din dreapta*. Elanul primește pe stînga ca afluențe pe *Valea Recei*, care și ea primește pe stînga pe *Mițișoara*. La fundul Elanului ni se dă poia-

na *Pătieștilor*, cum ne arată planul Siliștenilor de acum 100 ani în urmă. Pe Elan se văd notate 2 iazuri unul în dreptul Urlaților și mai jos de Silișteni, altul numit iazul morarului, în jos de Urlați, chiar pe hotarul ce desparte moșia Siliștenilor de Plotunești a post. C. Lambrino. Peste deal vine satul Grumezoia. în direcția sud-vest; pe plan chiar e notat «zarea dealului *prin codru* peste Crețești și peste Silișteni și Urlați». Dincolo de zarea dealului e notat «apa Lohanului», «Crețeștii, Episcopiei și Lunganii» drept la apus.

Pe culmea dinspre nord, tocmai în fundul văii Elanului, se notează pe plan «stăpinirea Episcopiei din vechi, după uricul din 7003 (1495),» ceea ce arată că moșia Episcopiei se întindea pe toate culmile dealurilor ce despart cele două văi ale Lohanului, care se varsă în Crasna și ea în Birlad și el în Siret. și dintre valea Elanului cu afluenții săi, care se varsă în Prut.

În partea dinspre nord e notat «Broștenii a Episcopiei cu scrisori vechi și trec peste hotar până în dealul Crasnei».

Azi Broștenii e o mahala a Hușilor; mai demult Broștenii erau un sat, în vecinătatea tirgului, așezat pe Drislaveț și aparținea Episcopiei ca și moșiile de prin prejur: *Crețeștii, Stănileștii*.

Ast-fel fiind planul moșiei Siliștenilor, vedem că satul ni e dat ceva mai în sus de *Urlați*, pe aceeași vale a Elanului, cătră fund.

Cînd mergi cu trăsura și eși din Urlați, treci Elanul, și se deschide fundul văilor, care e foarte îngust; chiar la poalele culmei Elanului se află *cerdacul lui Beizadea*, numire care și azi se păstrează la locuitori; probabil că acolo veneau Curțile lui Cantemir și ceva mai în sus era așezat satul, care cu vremea s'a contopit cu Urlații.

Între motivele desființării satului trebuie să punem defecțiunea lui D. Cantemir la 1711, căci în pachetul mo-

șiei Siliștenilor nu găsim hîrtii mai nouă de 1708 (1700), afară de plan, care e ceva mai tîrziu,

Schitul dar, de și se numea *mănăstirea Siliștenii* cum îi zice actul de fundație, din 1692, venea în fundul văii Grumezoaei, peste deal de Silișteni, unde ducea drumul prin codru. Azi dealul e acoperit de lanuri și o mică cărărușă duce pe pieton de la schit în Urlați peste deal.

Singurătatea locului, liniștea ce învăluie aceste locuri, în care nu vedem azi altă urmă de viață de cît nuci seculari, o răchită pletoasă ce numără cite-va sute de ani, un rîmnic de pește, holdele de azi ale locuitorilor, toate îți inspira un adînc respect cînd la aceasta unești viața ce era legată de aceste locuri. Valea Elanului a fost un cuibar de sate, care au dispărut în cursul vremurilor, căci puse la poarta intrării Tatarilor pe aici a fost iuruluşul lor cel mare.

Ne vom cere a schița istoricul dispărutului sat *Siliștenii*, cum și a schitului ce i-a purtat numele,

II.

Cea mai veche amintire în documente o avem din 1490 (6999, Oct. 15), cînd Ștefan Vodă întărește lui *Petru Silișteanul* cumpărătura făcută în satul *Măneștii*, în fundul Elanului (na verho lalana), de la boerii *Duma* sin *Man* și de la nepoții săi de soră *Dragotă*, *Creamene* și *Țintea*, pe preț de 75 zolți. Documentul nu uită a pomeni apoi de faptul că în *Mănești* a fost casa lui *Man*, cum și o mănăstire, unde izvorăște riul din dealul cu pădure.

Dacă la 1490 se vorbește de *Duma*, fiul lui *Man*, care își avea casă pe locul, care mai apoi s'au numit *Mănești*, urmează că satul a început a se înființa cam pe atunci, pe la 1460,

Să ne nu închipuim satele vechi așezate pe locuri deschise, nici mari ca azi. Locurile erau păduroase; ici pe colea cite o curătură deschisă de unii de alții; cel întăiu

ce-și așeza locuința în acea curătură dădea nume satului ca acel *Man*, care-și avea casa (gde bil dom ego); încetul cu încetul casele se înmulțeau și dacă împrejurările ajutau, satul se întemeia; dacă nu, satul se desființa odată cu risipa casei proprietarului.

Numai așa ne explicăm că la virful Ialanului (na verho Ialana) mișuesc în vechi cite-va sate și azi locul e pustiu și îngust.

Pe locul unde se dau a fi fost Măneștii, Siliștenii azi, nu s'ar putea întemeia sat, așa e de strimț locul.

Locul unde era casa lui Man—Măneștii—il cumpără un alt boer, ceva mai din sus, Petru *Silișteanul* (Pătru Silișteanul); ca un boer să poarte în 1490 numele de *Silișteanul*, urmează că era din satul Silișteni, din sus de Urlați, la virful Ialanului, deci locmai pe aceleași văi ca și Măneștii.

De urmașii lui Man nu știm nimic; de urmașii lui Petru Silișteanul istoria a legat neamul Cantemiresc; căci după schița Cantemireană se vede că strămoșul lor era un *Silișteanul*, dar D. Cantemir zice că-l cheama *Toader*, noi știm din acte că-l chema *Pătru* «Theodoro Cantemyr, cognomine *Silișteanul* qui primus ex Cantemyriorum, ad christi vexilum sub principe Stephano cognomento magno anno mundi 6951 (1443) se convertit».

Așa zice D. Cantemir în viața tatălui său Constantin. Dar în 1443 nu era Ștefan cel Mare; iar pe Silișteanul nu-l chema Teodor, ci Pătru, și Silișteanul nu trăește în 1443, ci în 1490; în sfârșit cite rinduri atâtea greșeli la Cantemir.

În ori-ce caz la 1490 era un Silișteanul; era un sat Siliștenii. *Na verho Ialana*.

Eu cred că mare sat n'a putut fi Siliștenii, judecînd după strimțtoarea locului. Pe vremea aceia locurile acestea fiind tari, căci erau păduroase, lumea se aciua în păduri, își tăiau poiene, clădeau case din birne și iată satul întemeiat cu facerea celei întâi case. Probabil că în acel un-

gher de loc tare și ferit de invasia Tatarilor s'au aciuat și Man și alți boeri după vremuri, oameni simpli după vorbă, după port.

Siliște însamnă sat, sau loc unde a fost sat, Dar de de oare-ce în 1490 era poreelit un Pătru Silișteanul, satul să fi fost cu o generație două mai înainte. Deci cam pe la 1450 era la obârșia Elanului (na verho Ialana) două sate : unul Mănești, după *Man*, altul Silișteni. Măneștii au dispărut îndată după ce urmașii lui Man își vînd proprietatea, curtea, care era tot satul și rămîne Siliștenii, care își ducé viața sa de sat până prin 1780, cînd se risipește, mare parte din locuitori mutindu-se prin satele vecine.

E un curios și interesant fenomen social : intemeierea și disparițiunea satelor. Azi subt ochii noștri avem asemenea cazuri, care în mare parte trec neobservate. Așa de pildă vestitul sat istorie *Lunca Banului*, era până vre-o 15 ani în urmă; azi s'a spărcuit lumea și n'a mai ramas de cît curțile boerului proprietar de azi. C. Teleman, care a fost elementul distrugător al vechiului sat.

Din contra pe drumul ce duce la Fălcui, în fața Cîrligașilor se întemeiază un sat nou. Ici o casă bine durată, cu gard, cu ceva pomi, peste o aruncătură de băț sau o asvirlitură de pușcă altă casă neîmprejmuită, abia lipită; mai în colo una numai în tărăși. În 10—15 ani satul se întemeiază și cine va trece după 50 de ani va crede că satul e de cînd moșii.

Așa a fost pe Elan. Din hărțile cite eu am cetit, și asupra acestei văi din cele mai multe, reiese că o sumedenie de sate au fost după vremuri, din care prea puține au rămas. De cele mai multe se păstrează numai numele în mintea locuitorilor bătrîni, unele si-au schimbat numele, altele au dispărut cu totul.

Așa a fost și satul Silișteni, despre care ne-a rămas un pachet de hirtii la D. Berea din Huși și schitul care face obiectul de adincă admirațiune la cei ce-l vizitează.

III.

Am văzut și vechimea și peripețiile întemeierii satului. La obârșia Etanului erau 2 sate: Măneștii și Silișteni. Din acestea Măneștii au încetat de a fi înca ca sat, îndată ce proprietarul *Man* își vinde proprietatea lui Petru Silișteanul, strămoșul Cantemireștilor.

Cum a curs proprietatea an cu an în acest sat, nu știm, pachetul de acte nespunându-ne de cit de uricul din 1490 și alte acte din secolul al XVII. Sigur că urmașii lui Petru Silișteanul și-au împărțit moșia, care mai apoi cu vremea a crescut prin despădurirea locului și înfînderea curăturilor.

Ast-fel ne-am explica de ce găsim un vechiu proprietar la 1490, iar bătrînii satului întemeiat abia la finele secl. al XVI-lea, dacă nu cum-va vîrsta prea înaintată ca a celui *Tohilat*, om de o sută de ani, ne-ar încurca socotelile.

Intregul sat era împărțit pe 3 bătrîni: bătrînul lui *Pătrul Silișteanul*, bătrînul lui *Ion Morariul* și bătrînul *Peteai*.

Ce era un bătrîn ?

Lămurit nu ne spun documentele, dar luînd în vedere actele vechi, și mai ales spițele răzeșești ne vom lămurii că prin bătrîn se înțelegea partea de moșie, care se cuvinea unui urmaș în linia întâia a vechiului și întâiului proprietar. De pildă într'un sat se găsește un vechiu proprietar, *Man*, *Silișteanul*, ori *Gug*.

Acel prim proprietar își clădea o casă, își înjgheba un sat, întemeia o familie. Urmașii săi, băeți sau fete fiecare își moșteneau partea sa potrivit numărului copiilor.

Dacă primul proprietar avea 2 copii, satul întreg se împărțea pe doi bătrîni ; dacă din contra avea trei urmași, satul se împărțea pe trei bătrîni.

Ar urma de aici că bătrînii satului să fie numai de cit feciorii primului proprietar. Sînt cazuri, unde lucrurile

se petrec ast-fel; dar sint și cazuri unde nu se potrivește teoria cu realitatea.

Așa e cazul în Silișteni.

Dar de ce se numeau aceste porțiuni de pământ *bătrîni*? Aici avem a face cu un curios fenomen de semantică, care va forma subiectul unui întreg curier, căci e destul de însemnat lucrul pentru a fi bine explicat; pentru moment constatăm că cei trei bătrîni, în care se împărțeau Siliștenii, nu erau contemporani ca dată.

Pe primul bătrîn, adică unul din întăii proprietari ai satului, îl găsim că trăește în 1490. Acesta e *Pătru Silișteanul*.

Cantemir ne spune de urmașii lui, căci pe el îl interesează a lega neamul său de acel bătrîn Silișteanu, fost tatar supt Ștefan în 1450! Dar care ni e dovada istorică despre acea spiță Cantemirească, pe care noi o socotim fantastică, nefiind până acuma acte oficiale sigure, care s'o adeverească?

În ori-ce caz noi găsim în Silișteni pe lingă bătrînul lui Pătru Silișteanul din 1490, și bătrînul lui Ion Morariu.

Cine era acel Ion Morariu? Nu știm nimic; știm numai atîta că el și-a legat numele de un iaz, numit *iazul Morarului*, după cum alt vechiu boer de acolo și-a legat numele de o fîntînă și un rădiu *Berevoiu*.

Dar putem bănuî pe cînd a trăit acest Ion Morariu. În 1684 Dec. 10 Stefana și Prohira *fetele lui Ion Morariu* împreună cu Gahia, *cumnata lui Ion Morariu*, vind partea lor din Silișteni partea tatălui lor, *a treia parte din sat*, o vind zic, lui Constandin Vodă drept 20 lei bătuți.

Dacă în 1684 trăiau cumnata și fetele lui Ion Morariu, pe el îl punem în a doua jumătate a sec. al XVII-lea; *două sute* de ani mai tîrziu ca Pătru Silișteanul.

Era el acum rudă cu boerii Silișteni sau nu, nu știm, însă că erau răzeși în același sat, și comunitatea de răzeși era mai mare de cît inemurirea.

Rudenia se putea îndrepta; faptul însă că sunt pro-

prietari în același sat, trecuți răzeși în aceeași spiță, era dovada unei legături mai adânci, legătura de pământ, care a fost temelnicia neamului nostru.

Rămîne al treilea *bătrîn*, bătrînul Peteai. Din hîrtii nu știm care a fost *Petea*. Numele însă de *Petea* e ajuns așa de popular prin meleagurile Elanului, că și azi se zice în deridere, *Tetea Petea*.

Faptul că Cantemir cumpără pămînturi de la răzeșii din Silișteni ca răzeș cu ei ne arată originea familiei sale, care departe de a o căuta pe la hani Crîmului Tătăresc, mai degrabă trebuie să o căutăm în răzeșii vechi din Silișteni, de la capătul Elanului.

Constantin Vodă bătrînul cumpăra prin 1686 toți bătrînii din sat, așa că el deveni marele proprietar al întregii văi a Elanului până în Prut.

Moșiile Cantimerești erau multe. Izvodul lor e lung și se întindeau și la Coburlui, și la Tutova și la Falciu și la Codru. Dar din toate cea mai însemnată a fost Siliștenii, unde din vechi era și o mănăstire, ce o găsim trăitoare prin secl. al XV-lea înainte de 1490. Pe acel loc se rezidește schitul Siliștenii de cătră Constandia Vodă Cantemir, căruia îi dă scutire de goștină de oi și de mascuri, de desetină de stupi, îi dă 6 poslușnici; iar dare să nu dea de cit 2 ughi de om la vremea birului. Aceasta în 1692. În 1700 Antioh Vodă văzînd de răul mers al schitului (mănăstirea), îl închină mănăstirei Mira de la Putna, făcut de C. Vodă bătrînul.

Schitul azi trăește în susul Grumezoaei, urmă veche de viață omenească pe areste locuri.

Cîtă mulțumire nu simțești cînd desgropi din actele trecutului dovezi de o viață veche dispărută azi!

88. Vecinii

Stăteam odală în vecinătatea unor dughene. Pulini, cofe, lopeți, scinduri erau întinse cit mi-ți era dugheana de mare. Vecinătatea asta ca formă imi era nesuferită; cit de prielnică nu-mi fu însă ca alt-ceva!—Altă dată stăteam în vecinătatea unei căsuțe, unde am legat multe vise dar și lacrimi!—Căsuța și azi e aceeași, inima însă nu. —Ați dată aveam de vecină o mamă soacră, care tolocănea toată ziua pe toți cîți îi cădeau în palmă, M'a prins baba și abia am scăpat!—D'apoi altă dată! era să-mi pocnească ochii de un ulcior ce făcusem, că fără să vreau vecinătatea imi înlesni tainele ascunse a unui cuib de hulu-bită. Pe o noapte întunecoasă, pe cînd stăteam la masa mea și scotociam data suirei pe tron a lui Ștefan cel mare, să fie în 1455, 1456, 1457 ori 1458—căci toate datele se găsesc prin istoricii noștri—ce se vezi!. Ureche cronicarului imi îndreaptă ochii spre ferestruica din față, unde tinăra vecinică, crezîndu-se la adăpostul ochiului indiscret—erau 12 noaptea—uită prin o inadinsă neglijență perdeaua trasă; aprinse lumina, se desbracă; își luă pălăria, își scoase talia, își dădu jos rochia, scoase corsetul, fustișoara și rămase în cămeșuică fără minci fără piepți și cu o hărnicie specială femeilor, începu a se alunga după cei ce se nasc în luna lui Mart, supără pe toată lumea și pe împărat, cinci îl alungă, doi îl prind și moare în cetate de os. Ce mai mișcări cinematografice! Acu cămeșuța se stringea lăsînd să se deseneze bine sinul; acu cămeșuța se ridică spre a da loc formelor rotunde; acum cu capul vîrit în gura cămeșii să lasă în admirarea frumuseții formelor sale,

în timp ce degetele alungau pe nesăbuitul oaspete ; în sfârșit rod al fericirii vecinătății am reușit a determina exact data suirei pe tron a lui Ștefan cel Mare, în ciuda lui V. A. Ureche, care tocmai atunci publicase un studiu asupra unui procovăț de-a marelui Voevod. Dar odată cu stabilirea datei suirei lui Ștefan Vodă pe tronul Moldovei — 6965 April 12 Joi mari — am reușit a pune s ăpînire pe teritoriul vecin. Ce nu face noaptea cu ale ei întunecoase aripi !

Dar vedeți că de alt-ceva m'am fost gîndit să scriu și la altele m'a furat condeiu! Nimic ca vecinătatea nu-ți poate deștepta atitea amintiri! Pot a zice că toată filosofia vieții practice în vecinătate se cuprinde. Vecinătatea e un izvor nesecat de inspirațiune poeților. Artistul dramatic de *printre vecini* își scoate multe subiecte de cel mai adînc realism. Berbanții printre vecini se fac luntre și punte. Cîntăreții cu mandolinele pe la vecini fac serenade. Totul se încheagă între vecini și prin vecini, că locul e de a stărui asupra înțelesului vechiu și nou al acestui cuvînt.

Zice Eminescu o vorbă în a lui glosă «*Toate-s vechi și nouă toate*»; dacă la viața practică socială nu se poate potrivi această vorbă, căci nu-i de cînd lumea vaporul, telegraful, trenul, etc. etc; în lumea sentimentelor însă da; căci de mii de veacuri lumea-i veselă și tristă!

Așa să fi fost oare și cu vecinii? Adică de mii de ani tot ast-fel să se fi petrecut roslul vieții printre vecini? Eu cred că nu. Și iată de ce. Vecinătatea e lipită de o viață stabilită, așezată, *ohabnică*, cum ziceau străbunii. Cît timp popoarele au trăit în stare nomadă, vecinătatea nu putea fi. Cine era azi aici și mîni dincolo, nu-și putea așeza, de cît doar ca țiganul *șatra*, pentru care chiar azi noțiunea de patrie se cuprinde în cuvîntul de *șatră*, și deci toată viața lui își are ca cerc *șatra*. Știut e cît de mult se resimte promiscuitatea țiganilor de această vecinătate prea-prea de aproape!

Cind omul și-a croit cea dintăiu colibă din tufari, din crengi ori din frunzari, s'a născut ideia de *casă*: *vecaș* (sanscrită), *foiacos* (greacă) apoi *oicos*, și la latini *vicus*. Din vechi ca și azi toți care aveau case una lângă alta erau vecini, adică *căsași*. Și odată cu stabilitatea vieții noroadelor, și cu trecerea lor de la starea de păstorie la cea agricolă, s'a făcut trecerea cuvîntului de la înțelesul de *casă*, ca în arică și greacă, la acel de *sat*, (*vicus*=*sat*, uliță, mahala, lărg, pămînt, proprietate).

Noi Romîni am uitat pe **Vicus**, căci a fost bătut de albanezul *Fșat*, de unde avem azi *Sat*; iar noțiunea de *pagus* ni s'a păstrat în forma creștină *păgîn* trecut de la latini la slavi, *pagan*, *pogan*). În cursul vremurilor Romîni au îmbogățit lexicul limbei încă cu un cuvînt *megieș*, luat de la slavi: *ocolnii megiași*, cum cetim în vechile Urice.

Viața veche era legată mai mult de vecinătatea cuiva ca azi. Astăzi poți trăi cit vrei fără să-ți știi megieșii și vecinii. Mai de mult nu puteai să-ți cumperi casă într'o mahala dacă nu se întreba megieșii. De aici nevoia de a se despărți lumea după neamuri și mahalale; «*Am întrebat mahalaua*» era o vorbă consacrată prin uz în vechile documente. Mahalagii, megieșii, vecinii aveau protimisis la cumpărături și cite vinzări stricate, cite judecăți silite care arătau puternica inriurire a vecinilor!

În orient și mai ales în vechime, separațiunea teritorială a raselor era o cerință fatală de conservarea individualității etnice. Aici e marele secret al păstrării neamului nostru. Noi am trăit separați trupește și suflotește de ceilalți. Jidovii au fost siliți să locuiască la un loc, Bulgarii la un loc, Ungurii la un loc; și uitați-vă la vechile noastre tirguri și veți vedea așezările etnice ale oamenilor cu totul izolate. *Nu era voe* să te viri cu casa între oameni de altă limbă, de altă lege, de alte moravuri. *Azi e voe*, căci s'au schimbat apucăturile oamenilor, dar cit de greu e unui romin să se vire cu casa între jidovii din Tirgul Cucului!

Acum dacă Latinii au uitat înțălesul arhaic de casă și-au desvoltat înțălesul de *vecin* (*vicinus, vicinitas*), și de *sat* (*vicus, vicinalis via*), noi romînii am desvoltat un nou înțăles acel de *șerb, rob, supus*, care îl găsim exprimat prin două sinonime: *vecin și rumîn*.

A se naște înțălesul nou de *supus*, de *rob*, numai din simplu motiv al vecinătăței locului (slav *suseadi*) e greu, de și Cantemir o admite; cum în trecut pămîntul era a celor puțini dăruiți de Vodă; iar brațele erau vindute proprietarului pentru a-i da puțința de traiu: pămînt de hrană și *casă de locuință*, negreșit că starea de robie s'a născut din nevoea hranei și a locuinței. Toți cei străini care veneau și cereau pămînt și case, au fost numiți în Moldova *vecini*, căci nu li se îngăduia a-și face așezările în mijlocul celor deja așezați, ci în apropierea lor, în vecinătate.

Dar de ce vecinii din Moldova să fie ziși *Rumîni* în Muntenia? De sigur că în dese emigrări ale Romînilor din Carpați și Balcani la Dunăre, mulți foarte mulți rumîni și-au vindut brațele lor și celor ai lor pentru pămînt de hrană și casă de locuință. Și cum cei de sus își aveau numele lor, căci *popa* era *popă*, *boerul* era *boer*, celor de jos fără nume și fără soarta în lume, li s'au zis *Rumîni* de *Romîni*, după cum li se zicea *Valahi* de Slavi (Vlașca), sau *Ifloci* de Tătari (Cetatea de Floci, sau a Flocilor), dovadă că *flocul* e romînesc de baștină (lat. *floccus, flocco*) *fieco, froco, floc, flocte, fljoc* etc. etc. Flocul e dovadă irefutabilă a latinității neamului nostru!

Vecinia sau *Rumînia* legată strins de *Romănul* Mihai Viteazul, a fost desființată de *fanariotul* C. Mavrocordat la 1749. dovadă vie că omul stă supt vremuri nu vremurile supt cirma omului. Și ca să incheiem, cit de mult nu ne stă și azi viața noastră de a vecinilor noștri! Cit venin nu-ți toarnă pe nesimțite în suflet vecinul rău și ce ușurință în cuget nu-ți aduce vecinul bun!

Imi aduc aminte de un vechiu testament al unei ju-

pănese boeroaice, care nu uita să înceapă diata sa cu vorba că «casa se cunoaște după vecinii săi», și crede de a ei sfintă datorie să laude la moarte că s'a bucurat de *vecini buni*. Nu tot ast-fel se putea lăuda și biata Anița Mădarjanca, neam de mazil din Iași din Tîrgul Boilor, căci iată cit amar a avut să tragă de la vecinul său Gheorghe Bărlădeanul, acum 116 ani în urmă, până ce i-a venit de hac.

«Adică eu Gheorghe Bărlădeanul de aice din Eș datam adevarata scrisoare a me la mina Dumneei Aniței Mădarjancei maziliță de aice din Eș, precum să se știe că pentru multe ocări și bagiocuri și sūdalme ci iam făcut, dîndu jalba Mării Sali lui Vodă și fiind rînduit la Dumnealui vel vornic, știindu-mă vinovat, am căzut la rugăciunc ca să nu mă tragă înaintea D-sale și m'au ertat de toate cite i-am făcut, care acum sint făcute de 3 ori, adică o dată cînd m'a tras înaintea D-sale, aga Paladi; și o dată cînd m'a tras înaintea D-sale aga Hangerliu; și acum cînd au eșit ravaș la d-lui vel vornic. Deci de acum înainte mă apuc că nici o dată despre mine sau despre femeia și copiii mei supărare nu va mai avea cît de puțin; iar cînd nici după zapisul acesta nu mă voi ținea ori voi ocări-o sau cît de puțină supărare de a mai avea atit despre mine cît și despre femeia și copiii mei, trăgîndu-mă la vr'o judecată, după tapta mea să-mi iau pedeapsa...

Biata Mădarjanca a scapat de vecini răi cu prilejul anului nou 1777; eu doresc tuturor cetitorilor mei vecini buni cu începerea anului 1902.

Toate-s vechi și nouă-s toate.

„Evenimentul“ IX, 277.

89. Intr'un picior

Spune povestea că o dată țiganul fiind prins de stăpînul său că mîncase un picior de la rața pe curechiu, se rățoi cătră stăpînul său că nu-i adevărat că el să fi mîncat piciorul, de vreme ce rața avusese numai un picior. Și ca dovadă, țiganul chemă pe stăpînul său să vadă cîrdule de rățe din ogradă, că toate au numai cîte un picior.

În adevăr țiganul avea dreptate. Bietele rațe se odihneau, cu pliscul supt aripa stingă, și cu un picior rîdicat în sus. Dar și stăpînul mehenghiu; numai ce luă o scurlătură și svărr! în rățe. Măcăind rățele se repeziră cu zgomot, alergînd care în cotro pe două picioare.

A, ha! te-am prins, baragladină! Vezi că rățele au două picioare!—Să trăești, cucoane, dacă ai fi zburătuit și rața de pe curechiu, sigur că și ea și-ar fi scos al doilea picior!

Cînd rățele se odihnesc, stau *într'un picior*. În deobște păsările cînd se odihnesc își sprijinesc trupul numai pe un picior.

În odaia copiilor cimiliturile curgeau gîrbă. Mitică era calfa cimiliturilor. «Ce-i în tufă și nu suflă?». Căscau gura ceilalți mai mititei: Toderel, Linuța, și mult își băteau capul să deslege ce să fi însemnînd asta! După mare trudă Toderel gîci că e *oul*. Alta: «Todirică mititel, cu buricul după el?»—Un rîs să stirni în odaie. Ridea Linuța, că se vorbea de buric ce merge după Toderel. Fel și chip se trudia, ba că-i una, ba că-i alta, și abia într'un tirziu

Linuța găsi că-i *acul cu ată*. Așa ar fi buricul, care merge după ac—Todirel.

Nu puțin interes deșteaptă în copii cimiliturile. E o vădită ascuțire a minții, care se face prin asocierea de idei, asemănând și deosebind lucrurile între ele. Tare pe istețimea sa, și sigur de zăpăceala lui Todirel și Lenuța, Mitică le mai trinti o cimilitură. Hai că nu-ți găci cimilitura asta! Ba, o gicim, răspunseră grăbiți micii copii. Ascultați: «mânăstire *într'un picior* gici, ciupercă, ce-i?». Și zise Mitică cimilitura cu atita mlădiere de voce, că trece cu răpede asupra cuvintului *ciupercă*, dindu-i intonația de adresă, ceia ce buimăciră și mai tare pe Toderel și Linuca. Iși bălură capul și mai tare, căci nu-și dădenu sama de o cam dată că ce cactă ciuperca aicea. Dar tot umblind cu ciuperca în gură, fără s'o minince, se duce cu mintea la forma ei, că și dinsa stă *într'un picior*, și prin o asociere negîndită îi veni pe limbă lui Toderel răspunsul, că e *ciupercă*, că ea stă într'un picior.

O ciudă o cuprinse pe biata Linuța, că tot Todirel a gicit răspunsul, ea care ținea ca dinsa să-l gicească mai întâiu.

Linuța crescuse mare. Se făcu o zvirlogă de fată, de mai mare dragul să te uiți la dinsa și la incurile ei! De sănătoasă ce era, n'avea astimpăr cit picul, fără să nu sară, să țopăiască; zi-i plod și pace! Măsa o probozia rău cu vorba că nu-i bine ca fata să fie așa de neastimpărată. Dar ce-i păsea ei de vorbele muștrătoare ale mini-sa. Ea sărea prin ogradă, prin casă, că așa-i era firea. Tot cu fuga de sus din case la bordeșul din fundul ogrăzii. În loc să facă pași măsurați și regulați ca oamenii. Linuța sărea, se învîrtea de jur împrejur tot *într'un picior*. Dar ea creștea mare; zburdălnicia i-a mers crescînd. De unde la început se arăta îndrăzneată cătră alții, așa că în zburdălnicia ei nu-și dădea sama în de ajuns de dinsa, ceia ce a făcut pe unii pe alții s'o piște cu vorba s'o ademe-

nească cu făgăduelile și s'o înșele cu fapta. Zburdălnicia ei i-a venit de hac, căci de unde n'avea răgaz cît picul, ci tot *într'un picior* prin casă, prin ogradă, la poartă, la pîrlaz și la zaplaz, acum nu mai putea da îndărăpt și ar fi vrut să pue și amîndouă picioarele să îndrepte greșala și o dată lucrul făcut nu se mai putea întoarce.

Iată cum prin purtarea ei a făcut ca lesne să se iscodească vorba că o fată într'un picior e fată ușuratică, zburdălnică, șturlubatică și că adesa ori o pățește tocmai din cauza zburdălniciei sale.

E lesne și ușoară trecerea de la înțălesul real la cel figurat. Piciorul a fost simbolul a o mulțime de fapte de ordin moral și abstract. În adevăr cite stări sufletești nu se înfățișază prin faptul de a ținea picioarele. Cum nasul în partea superioară a trupului, a încheiat asupra-i toate apucăturile bune și răle ale omului: trecere, ambiție, fudulie, etc; asemenea în piciorul ca organ al părții inferioare a trupului a încheiat asupra-i multe apucături răle.

Stă *picior peste picior* acela, căruia nici nu-i pasă de Nastasă, de Iftinca nici atita!

Ce-i pasă ficiorului de bani gata, cînd răsturnat într'o căleașcă de muscal se duce la șosea *picior peste picior* și cu țigareta în gură!—E o atitudine ciocoiască aceasta, și aerul ciocoesc se arată prin picioare.

Ironia socratică, mușcătura, satirizarea cui-va tot prin picior se traduce, căci *a lua pe cine-va peste picior*, e a-ți bate joc de dînsul.

E cunoscută pilda fiului risipitor! Nesocotitul fiu, neținînd samă nici de sfatul părinților, nici de starea sa materială și-a luat averile și s'a dus ăparte. Acolo și-a fost risipit tot avutul său și într'un tirziu cînt s'a reîntors la părintele său, care l'a ertat și de bucurie a zis să se taie vițelul cel gras, căci perdut a fost și s'a aflat, mort a fost și a înviat. Ce făcuse alta fiul risipitor de cît că *dăduse cu piciorul* în toată averea părintească, în legăturile de

înrudire și tare pe dinsul s'a dus departe. Din vechi averea omului sta în lucruri și vite, nu în bani ca astăzi. Astăzi averile se risipesc *mâncându-se*; pentru cei de demult averile se hiroseau *dându-li-se cu piciorul*:

Deci a da cu piciorul în ceva, înseamnă a nesocoti norocul, a nu pierde prilejul, ci a prefera să tragi mița de coadă și să treci pe lângă noroc!

Dar mai este ceva! Fost-au poeți care în momentul inspirațiunii lor stăteau *într'un picior*. Muzele nu inspirau alt-fel pe poet, dacă nu-i impuneau ținuta de a *sta într'un picior*. Așa marele poet liric al Romei, Horațiu, inspiratul Getei și al fintinei Blanduziei, ne mărturisește că adesa în oarele de dimineață stătea câte 2—3 ceasuri *într'un picior* și gândirea lui îi era vers. Ștreqare or fi fost ele și musele, dar ștreqar se arata a fi fost și Horațiu, făuritorul abil al versurilor, dacă inspirația era la el *într'un picior*! *Stante uno in pede*.

Nu știu dacă azi există poet cu aceste cusururi ale lui Horațiu; probabil că nu, căci și musele și-au schimbat locul și inspirațiunea veche venită din afară de la muse, s'a înlocuit cu talentul ce-i din cer dăruit—vorba lui Alexandrescu și Donici.

În sfârșit am ajuns și la judecată. După faptă și plată se zice astăzi, și dacă pedeapsa nu vine așa de grabă după faptă, dar D-zeu cel bun nu bate cu bățul ci cu muntea. Se întâmplă însă că uneori pedeapsa se dă tirziu, pentru că hoțul de tâlhar are un pacat, dar hoțul de păgubaș are mai multe. Și atunci lipsind puțința de a aplica pedeapsa imediat, a așteptat ca vremea să-l pedepsească pe făptaș. Acestei incetineli în aplicarea pedepsei i s'a aplicat vorba așa de des întrebuintată în dreptul Roman *pede poena claudo*, adică pedeapsa merge cu pas schiop.

De lălmăcire ne scutim.

„Evenimentul“ XII, 42.

90. ...Ca țiganii biserica

Adică vorba întreagă e că și-a *mîncat ca țiganii biserica*. Cine nu știe cunoscuta și frumoasa Evanghelie țigănească, în care se arată cum *Parapromghelos* și cu toți dancii și ciracii și-au socotit într'o zi să și facă biserică și stînd ei și discutînd ce le-a trîsnit prin cap că în loc să și-o facă de fer ori de lemn, să și-o croiască de caș, ca să aibă ce minca din trînsa. Și așa aduîndu-se țiganii la biserică au început a mîncea dintr'însa, că n'a mai rămas nimic din ea. Și de atunci merge vorba că țiganii n'au biserica, căci și-au mîncat'o.

Ideia de a minca a adus în graiu pe aceea de *nimica*, căci urmarea fatală a mîncării din ceva e că nu rămîne nimic, și că dar de mîncare s'a legat ideia *nimicului*. Cu cit actul mîncării *crește*, cu atît obiectul asupra cărui se aplică se *micșorează*. pînă ce nu rămîne nici cit negru supt unghie.

Dar întrebatu-s'a cine-va vre-o dată cum se face că țiganii n'au biserica lor? Și apoi cine poate ști să spună de cînd țiganii s'au creștinat! Toate neamurile din Europa au primit creștinismul ca un act politic, și de la data creștinării lor a început viața politică organizată și temeinică. Papa de Roma în apus, Patriarhul de Constantinopol în răsărit, erau puterile organizate care o dată recunoscînd unui popor dreptul de stat, îi asigură și durabilitatea aceluia stat, prin organizarea bisericeii și cultului creștin.

Așa a fost cu Francii; așa cu Germanii; așa cu Ungurii; așa cu Bulgarii; așa chiar cu Românii de la Ionițiu

în coaze, așa cu ori ce popor din Europa; excepțiune...
țigani!

Iată ce zice Cogălniceanu în ale sale «Schite despre țigani» (traducere de Gh. Ghibănescu, Iași 1900 pag. 24):
Țigani n'au nici o credință; ei cred încă în fetișism; se închină la corturi, la vint, la foi; cred în destin. În Europa sînt creștini, în Turcia sînt mahomedani, și *dacă ar fi un regat jidovesc ei s'ar face mozaici!* Ei își botează copiii nu din cauza credinței, ci din a ciștigului, ce-l iau de la cumetru. Nu e rar a vedea copii botezați de zece ori, și chiar țigani de 20 de ani vin și cer să fie botezați și să-i fi naș.

Neavînd religie n'au nici căsătorie legală, și n'au nici o ceremonie pentru asta.

Cînd un băiat a ajuns la 15 ani... ia cea dintăiu fată ce-o întilnește și și-o face nevastă, fie chiar neam...»

De ce această lipsă de concepție religioasă la țigani!
De ce această lipsă a formelor de cult? De ce această lipsă de biserică?

Rominul a observat lucrul acesta și cu spiritul lui sarcastic și a rîs de țigani, că de aceea n'au biserică, căci și-au mîncat'o fiind făcută de *caș dulce*.

Dar altă cauză mai adîncă ne dă explicarea.

Țigani au stat în Europa ca robi ai altora. Veniți în Europa pe la Sud; prin peninsula balcanică, îi găsim roind și schimbîndu-și locurile prin danii și cumpărături de la Sud-Est-Nord-Vest, trecînd dia Turcia în Dacia, din Serbia în Muntenia; de aici în Ungaria și Moldova și mai apoi în Polonia. Secolul al XIV și al XV a adus această roire și extindere teritorială a țiganilor—**ațigani**, cum li se zice în Zaconul lui Ștefan Dușan din 1385, și în vechile noastre urice muntenești.

Stînd în stare de robie, țigani au fost socotiți ca marfă de vînzare, în care se considera sufletul după care se făcea vînzarea. Nu se regula nici o legătură de familie, se putea despărți barbatul de femee prin vînzare, părinții

de copiii lor; aceștia de părinții lor; Țiganul fiind vită de vinzare la iarmaroc, se făceau și lîrguri de țigani și Muntenia ni-a fost nouă piața cea mare de desfăcut țigani și în Moldova.

Ast-fel fiind împrejurările legale, nimene nu era chemat a cultiva în țigani, sentimente mai alese, mai cu samă că și dintre dișșii *vătrașii* arătau un grad de civilizație mai mare, iar lăeșii, lingurarii și ursarii reprezentau pe cei mai înapoiati. Țiganul fiind rob stăpînului era supus la capriciile stăpînului său. El îi insura, el îi îmbracă, el îi boteză și aplica robului său toate practicele sociale și de cult ce le avea stăpînul. Și țiganul s'a lăsat după păr, mai ales că purta chică mare.

Cultul creștin n'a fost de cit impus țiganului; el nu și l'a cerut, căci n'avea nici convingerea, nici pulința de a și-l apropria. Prin urmare nu e vorba de o convertire a neamului țigănesc la creștinism. El nu se presenta în Europa ca un popor, ci ca suflete singuratice supuse vînzării ca o marfă și împrăștiate pe toată întinderea Europei sud răsăritene. Nici autoritatea constituită creștină n'avea chipul de a și organiza o biserică la neamul țigănesc, căci n'avea cum, acestui element lipsindu-i neatirnarea sa politică, elementul esențial al constituirii unei biserici.

Dar din felul cum s'a impus credința creștină robilor țigani, ne explicăm care a fost procedarea obișnuită a răspîndirii creștinismului la popoarele nordice ale Europei. În Evul mediu biserica creștină papală și Constantin apolitană—n'a avut altă chemare de cit de a și atrage bună voința și inclinarea spre sine a capilor diferitelor state. Această atragere a capilor statelor barbare era oferită, mai mult de cit a fi cerută. Așa erau împrejurările politice ale timpului. Era prea mare puterea papală și prea mici și umile statele barbare pentru a se întimpina rezistența la propaganda creștină.

Cit despre poporul supus suveranilor acestor state nu găsim date că să fi fost nevoie de o propagandă acută.

O dată șeful statului convertit, biserica se constituia, și turma venea de la sine după voevod, al cărui exemplu ea îl urma, primind botezul în apele râurilor, ca la Kiev în Nipru.

Dacă la popoare cu organizare de stat, biserica s'a constituit de sus în jos, dar la țiganii rătăcitori și robi cine își mai bătu capul să le facă biserică.

Stăpinul robului țigan a impus țiganului credința și biserica; el a primit'o cu toate formele sale, ba în felul său de a se manifesta a păstrat ceva obiceiuri vechi, azi dispărute în societatea rominească. De pildă; în vechi haina de sărbătoare erau blănurile. Toți boerii se duceau la biserică de Paști în hulpi și cacomi. Ei bine; azi țiganul crede de a lui datorie că ori cum a fi de cald de Paști în biserică, el să se ducă cu blână, fie ori cum i-a fi căciula în cap și dacă se poate cu purcelul cu hrean în gură.

„Evenimentul“ XII, 39.

91. Și „peste“ și „lângă.“

În șirul prepozițiilor latine nu vom găsi corespunzătorile acestor 2 prepoziții românești, care intrupeză în ele un proces lingvistic propriu neamului nostru. Să ne încercăm a prinde rostul acestor cuvinte, care cu cât s'au îndepărtat din prototip cu atâtă și-au schimbat și firea și sensul.

În limba veche cuvintele aveau un înțeles mai realist, mai concret, ca azi; graiul nu se rădicasese încă la acea treaptă de abstracțiune ce o avem azi; oamenii primitivi fiind stăpâniți mai mult de simțuri decât de intelect. Graiul răspundea atunci foarte bine acestei stări sufletești; și dar în deslegarea unni senz *abstract* de azi trebuie să ne ducem să vedem care era înțelesul *concret* cel vechiu.

În procesul abstracțiunii, mintea aplicată la observarea lucrurilor *scoate* din complexul de note, supt care se înfățișează lucrurile, acele părți comune și esențiale, pe care le desprinde de partea concretă și le ia ca entități de sine stătătoare. — Pentru minte singurele elemente *reale* sânt aceste concepte *ideale*, abstrase adică *scoase* din realitatea obiectivă a lucrurilor.

Pe când în vorbire participiul, adjectivul ar arăta elementul realist al graiului, substantivul ar arăta un pas spre abstracțiune, ce va merge crescând cu particulele, ca *articolul* și *prepoziția*. Tot elementul material din pronumele *ille* s'a abstras în articolul *le*, sau *l*; Tot așa și la cuvintele aduse mai sus.

Pentru 2 obiecte ce stăteau unul *lângă* altul, vorbi-

torul român a observat că *apropierea*, sau *alăturarea* a-
celor obiecte să făcea prin *o lature*, din cele 3 ce au cor-
purile; lățimea și lungimea unui lucru de fapt se pot con-
funda, luindu-se una drept alta, iar pentru a treia latură :
adâncimea sau înălțimea, cum corpurile solide sânt de fapt
impenetrabile, se reducea tot la latura primară *lungi-
mea*, schimbându-se direcțiunea.—In definitiv un corp poate
sta *lângă* alt corp prin una din *laturile* sale ; și zicem a-
tunci că stau *alătura* (ad latera) ; și cum acea latură prin
care se apropie un corp de altul e de fapt *lungimea*, a-
dică lungul corpului—*longus*—românul de la început a luat
pe *longus* drept orice latură și după el a numit apropie-
rea unui lucru față de altul.--Dar pe când în adiectivul
lung avem încă înțelesul concret al laturei corpului ; în
substantivul *lung* procesul de abstracțiune a mers crescând
și s'a eteral cu totul senzul material în propoziția *lângă*.

In versul : «E *lung* pământul, ba e *lat*, avem senzul
concret și material ; pe când in vorbă «nu-și vede *lungul*
nasului», senzul abstract apare, pentru a se întregi defi-
nitiv in vorba «sta om *lângă* om». Dar cum oamenii sânt
animale bipede, înălțimea staturei e luată drept *lungime*.

Drag imi e bădica *nalt*, zice versul popular.

Dar omului înalt i se zicea *lungu*, *lungău*, *lungan*
și nu *înalt* ; și deci de la observarea apropierii omului de
om că stau *alătura* prin latura lungimei, adică a înălți-
mei s'a zis și se zice că «*stă om lângă om*».

Un pas mai departe în indiesirea rândurilor ; in apro-
pierea omului de om, în *alătura* trupului de trup, și ideia
lungimei, adică de om *lângă* om se va contopi cu acea a
ghionțirei și atingerei trupului în *suprafața* sa de alt
trup ; și atunci se zice că nu numai că era *om lângă om*,
dar că da *om peste om*.

Zicem că *stă om lângă om*, când iau notă de apro-
piere și *alăturare* a omului de om latura *înălțimei*, după
care se măsoară *lungimea* omului ; când însă trupul se
atinge la *spele*, în *față*, la *coate*, deci, în suprafața sa de

alt trup tot în suprafața sa, atunci zicem că dă *om* peste *om*.

În *lângă* avem ideia de *linie*; în *peste* acea *față*, suprafață, de *întindere* *așternută pe deasupra*. Dar dacă în forma de astăzi judecăm sensul lui *peste*, fără a ni-l da forma actuală a cuvântului, cum scotocim însă rădăcina lui vedem că avem a face cu un proces psihic și fonetic, care ne îndreptățește în vederile noastre.

Cetim în scriptură : și a numit *întinsul* de sus *ceriu* și *întinsul* de jos pământ, care pe evreește e acelaș cuvânt *haareț*, ceea ce arată că pentru Moisi nu era distinctă noțiunea de *ceriu* și *pământ*, era numai *întins* de sus și de jos, era *haareț*.

Dar tot acolo citim că «stă ceriul (haareț) *spre* pământ (haareț), adică *întinsul de sus* stă deasupra *întinsului de jos* față la față. Deci în graiul vechiu *spre* arală pe *super-supra* din *de-asupra*, cași în numeralul un-*spre*-zece adică unul *de-asupra* lui zece, sau unul pus *peste* zece.

Înțelesul de *supra* l'a pierdut azi *spre*, arătând numai direcțiunea *orizontală* nu și pe cea *verticală*, cum era mai de demult. Dar în timp ce *spre* își perdea în forma *aceasta* sensul direcțiunii verticale de sus în jos, și-l păstra în compusul *prespre* chemat a înlocui în vorbire pe *spre* în sensul vechiu. Elementul nou adăogat aici este repetarea prepoziției *pre* (latinescul *per*), lângă *spre* (lat. *ex-per*). Deci pentru exprimarea raportului de alături ca *întindere*, românul din vechi a utilizat 3 particule : *per*, *ex per*, din a căror înturlucare a eșit românescul *prespre*, ce îl găsim în textele vechi.

Cum însă *prespre* a dat *peste*, e greu de ghicit procesul fiziologic; îl putem bănui însă a fi acesta. *Prespre* a dat întâi *prespre*, căci labiala *p* între dentala continuă *s* și licida vibrantă *r* a fost greu să se mențiuă, de oarece era greu a se trece de la o articulare prepalatală a lui *s între dinți*, la una labială a lui *p*, pentru a reveni apoi tot la o articulare prepalatată vibrantă a lui *r*. Odată limba a-

șezată spre dinți mai ușor i-a venit a cere o articulare tot dentală a unui *t* pro *p*, ca imediat să treacă la rostirea lui *r*: Fenomenul acesta nu s'a produs la început, căci în *pre*, *p* era inițial, pe când în *spre*, *p* era în grup. Deci *prespre* a dat *prestre*.

O dată ajuns aici a venit apocopa generală, ce se manifestă în limbă română; *fratre*, a dat pe frate, *ferastră* a dat fereastă, deci și *prestre* a trebuit să dea *preste*, cum rostesc și scriu unii și cum îl găsim în textele vechi. Mergând mai departe cu apocopa s'a elidat și *r* din *pre* și azi avem *peste*, foarte departe de prototipul *prespre*=*per*+*ex*+*per*.

Vorbirea dămoale și alintată a *cojunului* de la șes, după arătarea și a lui D. Cantemir a adus pierderea lui *r* din *per*=*pre*=*pe*; *prespre*=*prestre*=*preste*=*peste*; iar înoldovenește *pisti* și *piști*.

După acest mic excurs, asupra obârșiei cuvintelor *peste* și *lângă*, tu, cetitorule, aplică-le la vremea ce curge neîncetat și vezi: că dacă cu *azi* zilele îți adaugi, zi *lângă* zi face anul și cum anii se îngrămădesc *peste* umerii noștri, ne trezim de odată dia mici și sburdalnici copii în greoi și supărăcioși bătrâni, căci cu neputință este ca ani *lângă* ani adăugând, întinderea răstâmpului de un an să nu lese în sufletele noastre urme vesele și triste. Și dacă noi îngrămădim *peste* umerii noștri anii vieții, noul an alăturat *lângă* cel vechiu să fie pentru noi toți un necurmat izvor de fericire, ca așa fără a ne covârși mintea și pasul, noi să dăm *peste* umeri, adică la spete, anul vechiu, așteptând cu veselie noul an. Și dacă ar fi să credem ca poetul: am zice că pentru cel nepăsător și rece an se alipește *lângă* an, fără să lese urme; iar dacă inima-i șbuciumată de patimi vii și doruri multe, anii nu se scurg așa ușor fără să nu lese în sufletul nostru și *peste* trupul nostru urmele lungului lor răstâmp.

Deci și *peste* și *lângă*.

92. Șișcală și Ioniță Sturza

Intre multele moșii ce le avea Ioniță Sturdza, fostul domn al Moldovei după eterie era și Trestiana din județul Dorohoiu. Arendaș al moșiei se nimerise să i fie căpitanul Constantin Șișcală, tatăl repositului de curând Șișcală, boerul atât de cunoscut al Iașilor prin originalitățile sale și prin multele și variatele cunoștințe de oameni și lucruri :

Sintem în 1818 luna April. Căpitanul Șișcală căuta moșie de luat în arendă, vornicul Ioniță Sturdza căuta arendaș. Era pe atunci o puternică clasă de arendași români, boerinași, care s-au rădăcit în rang și avere și au dat mare parte din generațiunea de înalți demnitari ai Statului. Astăzi această clasă aproape a dispărut, luându-i locul în Moldova *evreul arendaș*, iar în Muntenia *grecul arendaș*.

— Am auzit arhon Vornice că aveți moșie de dat în posesie?

— Adevărat boer căpitane. Moșia îmi e bună, întinsă are heleșteu pe dinsa, are clacași în deajuns și pământul e bun și roditor.

— De care moșie din multele moșii vroiți a vorbi?

— De Trestiana din ținutul Dorohoiului. Orânda ei a umblat până acum 8000 lei; acum sint nevoit s'o sui încă cu două mii lei, la zece mii lei pe an.

— Cam scump, arhon vornice! O urcare de două mii lei așa dintr'o dată e prea mult!

— E he! Știu eu ce dă o moșie ca a mea! Dă aproape sută în sută.

— Nu de asta, dar mai bine ar fi fost s'o fi lăsat tot în prețul cel vechiu!

— Înțeleg și eu că ar fi fost mai bine pentru d-ta, dar nu și...

— Pentru d-voastră, întrerupse vorba căpitanul, care se lăsă în cele din urmă că nu face mare caz de urcarea prețului orânzei.

— Știi ce, boer căpitane? Nu-i numai atâta! Eu mai dau moșia și cu iazuri cu tot; are voe orindatorul să *vâneze* peștele din iaz, ori să tae iazul și să prindă peștele până ce-l va spîrcui de istov, dar să ezască apoi iazul la loc ca să se înmulțească iarăși peștele. Iată pentru ce lucră rădic orânda cu două mii lei.

— Face și prea face, răspunse îngăimat căpitan Șișcală. El știa cât era de mare iazul. Dar alt-ceva mai aveți a face?

— Pe moșie mai am și mori de vânt. În prejurul moșiei am vecini hrăpareți, care încalcă hotarele. Trebuiește neaparat trimes un boer hotarnic cu un inginer să aleagă hotarele despre ceilalți megieși.

— Și cine voiți să le facă toate acestea, arhon vornice?

— Eu așa cred că orândarul meu, boer căpitane; eu n'am vreme să-mi bat capul cu de-al de astea. Am chibzuit însă că ori ce ar eși din această măsoariște peste suma falcilor de azi să fie în folosul orândarului fără să dea câștig mai mult la căștiu.

— Se vede că este o leacă de bocluc, de dai așa pe deasupra tot pământul care va eși mai mult la măsoariște.

— Are să fie; dar, de m'ai crede bine, nu prea știu nici eu hotarale, căci n'am ședere la Trestiana ca s'o știu de-a fir'a părul. Alt ceva însă mă năcăjăște.

— Și cam ce arhon Vornice?

— Apoi să'ți spun drept; Ia! cu inginerii iștia noi, care măsoară cu lanțul ai mare bătae de cap. Mai de demult se mulțumea lumea cu *Vornicii noștri de poartă*, care erau adesa *mazili*, *boernași de curte* și oameni în frica lui Dumnezeu. Aveai o jalbă de făcut; cereai tu singur boerul hotarnic; îndată Domnia ți-l rânduia pe Dumnealui Vor-

rnicul de gloată și suit cu dânsul în trăsură o plecai. El umbla cu palma în buzunar și nu-și mai bătea capul cu lanț, cu bețe, cu rădicarea pe plan, mofturi scornite de Nemți, se vede, ori de Franțuji și aduse pe la noi de aga Asaki, de când cu școala lui de *inginerie de practică* de la Trei-Erarhi.

— Apoi cum a fi cum n'a fi, bun lucru a făcut și Asaki, ne a învățat pe feciorii noștri carte și le-a deschis mintea pentru lucruri, care până acum se pricepeau numai Nemții, șocățele de Nemțoi.

— Nu zic că nu-i bun lucru învățătura *geometriscescului meștersug*; dar are cusururile lui, că acu trebuie să iai în căruță doi în loc de unul: boerul hotarnic și *inginerul*, mîncal'ar focul să'l mănânce de inginer!

— Dă; așa-i, dar și lucru bun face, de mai mare dragul să te uiți la lucrul ce ese din mîna lui! Om face și noi calescele mai mari; ne-om mai strămtori și noi cum om putea și ne vom sili să scăpăm de nesfirșitele judecăți pentru pămînt. N'a fost calicie mai mare în țară ca *hushumul* venit cu măsoriștea moșiilor. A luat fie-care cât a putut, de unde a putut, și de la cine s'a întimplat; mic de la mare și mare de la mic. Acum cred e-or începe să înceteze toate aceste boclucuri. Inginerul îți măsoară de-al binele, îți spune lămurit căți stînjeni are fie-care margină de mosie și nu te poate înșela,

— Ce adică înainte era așa de rău, cum îți place d-tale a zice? Nu erau și bătrânii noștri oameni ai lui Dumnezeu, cu simțul dreptății în inimă și cu dragostea de adevăr? Cine n'a auzit de meștersugul desăvârșit al măsoriștii, ce l'au avut după vremuri un Vasile Buhăescu paharnicul, un Andrei Mogâldea, un Tanasă Meleghi și chiar Vasile Bucur al nostru sau Constantin Timircan ce cusur au? Nu-și știi ei rinduiala măsoriștei? Dat-au prilej ei vre-o dată de nedreptăți? Jeluitu-s'a cine-va vre-odată contra lor?

— Dar știi ei să rădice vre-un plan? Pot ei să-ți facă închipuirea unui loc?

— Dar ne-am cam întins cu vorba, și din nevoia ce am eu cu moșia, ne-am dus la judecarea inginerilor, și a boerilor hotarnici, vornici de poartă.

— Curat așa, arhon vornice. Dacă ziceți și aveți credință că veți câștiga o bună bucată din pământul rășluit, și că tot acel pământ îmi va veni pe deasupra fără altă plată de orândă, apoi primesc să port eu cheltuiala cu măsoriștea.

N'apucase să isprăvească bine vorba și sosi în odaie ficiorul boeresc aducând dulcețuri și o felegeană mare de cafea. Vorba de orândă se rupse; se luară dulceți, se băură cafea, se aprinse ciubucul și după acest răgaz se puse căpitanul Șișcală, ca mai tânăr și mai mic în rang să pue pe hârtie cele sorocite.

— Să n'avem supăr, boer capitane; asta nu se poate în ruptul capului. Am eu gramaticlul meu. Acuși îl chem. Batu de 3 ori din palmă și o slugă sosind, îndată chemă pe gramatic să vină la boer sus.

În fumul ciubucilor, și în aromeala cafelelor vornicul Sturza zicea și gramaticul scria....» și osebit datoriu este a da 2000 lei adică două mii lei la hotărătura ce are să se facă acelei moșii Trestiana de la ținutul Doroboiului, precum și toată cheltuiala cu cele trebuincioase la hotărâre atât cu boerul hotarnic cât și cu ingineriul; alții ce vor mai fi și pentru ori ce va mai trebui cusur să nu dea...

— Adică cum vine vorba, arhon vornice: «*alții ce vor mai fi?*»

— Te faci că nu știi! Apoi nu i rânduiala ca atât boerul hotarnic cât și inginerul să aibă pe lângă ei doi trei oameni care să înfingă țăruișii, să întindă funia, ori lanțul, și ce face inginerul de cât insamnă pe hârtie stânjeni....!

— Da, da! uitasem. Înainte...., aici e aici.

— Scrie:

Gramaticul continuă :.... «după care hotărătura ori călă moșie va mai eși de supt impresurare tot el să aibă a o

stăpâni și a-i lua venitul fără ai cere cât de puțin spor după tocmala de sus, de cât că are să mai dee....

— Ce am să mai dau! Nu ne-a fost vorba numai atâta! Adică 2000 lei?

— Așteaptă, nu te iuți.

Gramaticul urmă a scrie, iar vornicul a spune rar și apăsător.... «30 oca zahar și 100 adică una sută claponi pe fișticare an; însă zaharul în tot anul la sfântul Gheorghe iar claponii când voi cere eu»....

— Ei! ce zici căpitane e mult? Credeai că scapi așa teafăr cu una cu două? Nu.

— Colac peste pupăză îi asta. Dar dacă așa-i adetiul.. fie!

— Chiar așa.

Amândoi bătură palma. Șișcală numără la iscălirea actului zece mii lei, bani *peșin*, lăsându-se a fi implinit cu zaharul a doua zi, iar cu claponii când a avea chef boerul.

Căpitanul Șișcală plecă, dar hârbareț cum era la gură și scorni lui Sturza porecla de *Clapon*.

Și azi în părțile locului se poartă vorba prin bătrâni că Trestiana a fost oare când moșia lui *Vodă Clapon*.

„Evenimentul“ XII, 51.

---

93. Gheorghe Evloghie

DASCAL

Nu se poate nume mai cunoscut în literatura secol. al XVIII ca aceea a modestului tălmăcitor de ispisoace sirbești, scriitorul cu slovă mare și iscălitura ceteață Gheorghe Evloghie dascal. În intervalul de la 1740—1786 nu e pachet de documente ale moșiilor mănăstirești, ori particulare care să nu cuprindă și câte un *suret* (traducere) de a lui Evloghie.

Nu știm din ce considerente, fie de economie de vreme, fie scumpete de hârtie, fie mai ales necunoaștere de importanța uricului, nici odată Gh. Evloghie nu dădea uricul în întregime, ci lasă de-o parte lista boerilor din textul original, așa că traduceri sale nu pot sluji pe de-a-tregul originalele, de-ar fi rămas numai suretele lui Evloghie dascal. Eu cred că acest modest dascal nu și-a dat samă de ce rost istoric pot fi listele de boeri, căci alt-fel nu ne-am închipui sistematică eliminare din traduceri sale, căci pentru munca sa era plătit și încă bine, el făcând pe un fel de șef la arhive de azi, a căreia copii slujau drept original în procesele de divan.

Persoana lui Gh. Evloghie dascal apare într'o lumină mai mare, dacă o încadrăm în secolul care trăește. Slavonismul dispăruse din practica cancelariei cum și din slujba bisericeii, de unde și cele mai speciale cărți pentru slujba stranei și altarului erau date pe românește. Piserii

slavoni se împuținase și cu toată năzuința unui M. Racoviță de a'și acolisi pe lângă el uricari cu tendinți slaviste, ca un Axinte Uricarul, Nebojatco și alții, totuși limba românească luase locul, pe toată linia limbei slavone.

Cînd însă societatea, oficialitatea și biserica înlocuiau limba slavonă în urma unui proces lung de aproape 2 veacuri, școala reorganizată de fanarioți mănținea în programul ei și l. slavonă alătura cu limba elină și romină. Intre cei 3 mari dascali ai școlilor din Iași și București era și dascalul de slavonește, care ocupa locul între marile dascal de Elienește și modestul dascal de moldovenește.

De ce școala mănținea l. slavă? Iată o întrebare foarte la locul ei și al cărei răspuns nu e așa ușor de dat. Trebuie să fi existat o categorie de oameni—și aceștia din șirul marilor boeri, cum și a marilor mănăstiri și lavre,—unde cultura slavonă continuă de a fi în floare. La o biserică ca sf. Sava din Iași, la o mănăstire ca a Neamțului cultura slavonă n'a încetat în secolul al XVIII; apoi ocupația rusască, a reintărit curentul slavon sub forma nouă rusască, care a atins puțin și literatura estetică a secolului XIX prin condeii lui A. Donici și C. Negruți. Și apoi școala într'o țară e un element și de conservare, pe lângă transformare și era în firea lucrurilor ca o școală să conserve tradiția culturală a secolului al XVII-lea cu cele 2 curente slavon și elin.

După aceste zise asupra împrejurărilor în care trăește Gh. Evloghie, ceia ce ne explică activitatea lui, să vedem cine să fie acest dascal Evloghie?

Întîmplarea a făcut că în vizita ce am făcut la 21 Iulie în satul Bereasa, din vechiu Murgeștii, din județul Vaslui, unde am cules bogate resturi de manuscrise și 4 urice vechi, să găsesc la moșul Gh. Buraga din Boțoaia, între cele 5 hirtii vechi, ce mi le-a încredințat, și o spiță

de neam a acestui Gh. Evloghie dascal cu cartea de judecată a divanului de sub Ghica Vodă 1776, prin care se dă câștig de cauză dascalului Evloghie contra răzeșilor din Glodeni, asupra unor hlize de pământ din Murgești.

Din spița și cartea de judecată reiesă că Gh. Evloghie dascal era *Bantaș*, urmaș direct a Saftei fetei lui Frangolea Bantaș, văr primar cu Dumitru și Antihh Cantemir, căci C. Cantemir Vodă de pe cînd era Serdar și răzeș mare în Silișteni, Fălciu, se însurase cu Ana Bantăș rudă lui Frangole Bantaș.

Unii din acești Bantăși au fugit în Rusia cu D. Cantemir, unde în șederea lor au învățat rusește, rămînînd chiar în Rusia și s'au încuscrit cu familii rusești, iar alții s'au întors în Iași, unde au trăit ca boerinași avîndu-și proprietatea în Murgești.

Gh. Evloghie era urmașul în linie dreaptă a marilor boeri *Murgul*, *Isac* și *Jurju*, care sub Petru Rareș își împart ocina lor în 6 bătrini, din care trăgea parte și Gh. Evloghie, de pe mamă.

În biserica de lemn din satul Bereasa—vechiu Murgești—am găsit mai multe vechituri, care pomenesc de origina Bântășască a acestei de zidiri, felul ei domnescă, *Cantemirească* căci numai ast-fel ne explicăm de ce Matei Ghica dăruiește acestei modeste bisericuți sub iscălitura sa proprie un rînd întreg de cărți ca *Paraclitiki* și *Penticostar*, iar în notițile de pe cărți cetim însemnări de venirea Muscalilor la 1711, de fuga lui Cantemir la Ruși, ca unul ce și avea neamuri de aproape în Murgești, între care socotim și pe acest Evloghie dascal.

Gh. Evloghie este o poreclă, care a înlocuit pe acea de Bantaș. El a fost însurat, a avut copii, căci în 1762 ni se spune în nolița pe Apostolul bisericeii din Bereasa ca «acest apostol este a popei lui Ioan, Zet (ginere) Evloghie dascal». Viața dusă de acest dascal aici în Iași, rolul său de talmăcitor de urice slavone, i-a asigurat un loc de

mina întâia în societatea înaltă, căci numai rarității slavo-
niștilor de pe atunci se explică permanența carierii sale
de aproape jumătate veac.

Vom avea prilej a stărui mai pe larg asupra acestui
scriitor al secolului al XVIII-lea, cînd vom folosi toate
notele ce le avem strînse în ale mele *Surete și Isoade*
despre Gh. Evloghie.

„Evenimentul“ XII, 134.

---

94. A sfeclit'o

Pe filele unui ciaslov, ce-a aparținut oare-cînd prentului Vasilache de la Nicorița din Iași, după notița scrisă de el—de cînd și-a făcut casele--, umbla veleatul 7287 April 20 (1779), cetim o altă notiță prea interesantă pentru istoria Moldovei; notița e aceasta:

„Să se știe di cîndu sau bolnăvit cniaz Grigori Alexandruvici Sfetliș și au și murit pisti Prut și lau adus mortu în Eș, Duminică și lau ținut în casili Hatmanului mortu 9 zili și lau adus di acolo la Goli cu mari țărămonii, car nu sau fostu mai văzut nimini în lumi, la velat di la Hristos 1791 Oct. 13, și de la Adam 7300 Oct. 13^a.”

Cniazul despre care se vorbește aici e ilustrul Potemkin, care bucurându-se de grațiile împărătesei Ecaterina II, căpătase titlul de Kneaz și încă *Serenisim*—pe ru-sește *sveatleaișii*.

Popa Vasilaki de la Nicorița ca bun român ce era a redat pe românește titlul Kneazului Potemkin; zicându-i *sfetliș*, iar alții stricându-i și mai tare forma i-a zis *sfeclici*. Cel puțin așa mărturisește pâr. Melhisedic în ale sale notițe (pag. 242), cînd afirmă că pe cînd se întorcea de la studii din Kiev în 1851, ajungând la un han în Basarabia pe Băcu, unde e și monumentul lui Potemkin, i s'a răspuns de hangiu, că «acesta e stîlpul lui *Sfeclici*, pentru că *a sfeclit'o* aici».

După acest chip de a vedea ar urma că *a sfeclit'o* veni de la *sfeclici*, iar *a sfecli* e o corupțiune de la *sfellis*, și acesta de la *sveatleaișii*, titlu de *serenism* ce purta

Potemkin Grigore Alexandrovici cneaz. Și că dacă acest cneaz n'ar fi murit prin țara noastră, din cauza unei indigestii de stomah, că era un mare mâncău, românul n'ar avea vorba *a sfecli'o*.

Cred că legatra ce păr. Melhisedec face între: *sfetliș* și *a sfecli* e greșită. În forma *sfecli* avem a face cu o etimologie populară, cum adese întâlnim în popor la cuvinte tehnice, ce nu le știe rostul.

Sfeclici din *Sfetliș* (sveatleaișii) e ca și *Califer* din *Calorifer*. Fokistul Istrati neștiind ce-i *calorifer*, și văzând că caloriferul e de *fer* și că are tuburi tot de *fer*, prin care merge căldura, a legat pe *calori* cu *cali*, și pe *fer* l'a luat drept *fer* și iată deja *califer* din *calorifer*. Tot așa *sfeclici* din *sfeatleaișii*. Grupul *sv* slav a fost tratat drept *sf*—*sveatitele* a dat *sfetitele*—, iar *tl* a dat *cl*, de aici *sfecel* pro *sveatl*, dar *sfecel* e tulpina lui *sfecălă*. Ce-i pasă acum poporului de legătura de înțeles între *sfecel* *sveatl*; el neștiind ce mâncare să fie *sveatleaișii* dată lui Potemkin, i-a zis *sfetlici-sfeclici*; de aici la *a sfecli* nu-i de cât un pas; și un hangiu care se respectă nu putea de cât să zică; ca și Istrati al nostru, că stălpul e a lui Potemkin *sfeclici* pentru că a *sfecli'o*.

Dar ce are a face scripca și cu epurele!

A sfecli se apropie de *a fasoli*, căci e mai naturală legătura între *sfecălă* și *a sfecli*, ca și între *fasolă* și *a fasoli*, etc. Acum dacă mă veți întreba de ce preferința asta dată de Român *sfeclei* și *fasolei*, și n'a dat'o *bobului* și *mazerei*, n'ași putea a vă răspunde de cât tot cu altă preferință din cercul animalelor; de ce adică *porc* a dat pe a *se porci*, *magar* pe a *se măgări*, iar *cal*, *bou*, *vacă* n'a dat derivate verbale. Preferința la animale e mai sensibilă, căci cine are purtare de *porc*, de *magar*, cum să-i zici alt-fel de cât că *se măgărește* ori că *se porcește*.

Să ne încercăm a prinde și rostul lui *a sfecli* de la *sfecălă*.

Cu toții știm că *sfecla* e *roșie* și că bunătatea ei atiră tot de la roșăța ei. Dar și sângele are culoarea *roșie*

și bunatatea sângelui tot de roșată atârnă. Acum sângele e împins mai tare sau mai încel după cum vasele capilare prin care trece sânt puse în mișcare de dilatare și contractare, supt impulsul unui puternic sentiment. O fi ele simplitoare spetele, nu știm; în ori ce caz nepăsarea are ca loc de asil spetele; fața din contra a căpătat puțința de a arăta prin îngrămădirea de sânge starea sentimentală. Supt o emoțiune puternică vasele capilare ale feței se dilată; sângele atunci se îngrămădește spre față, care se înroșește. Și cum sentimentul rușinei e acel care provoacă această afluență de sânge, s'a legat roșata feței de sentimentul rușinei. Ia obrazul unei fete de 15 ani și al unei babe de 70 și veți vedea deosebire de expresiune a feței în sentimentul de rușine.

Dar nu numai rușinarea e aceia care provoacă roșata feței. Un echivoc fin, un calambur, o vorbă în 2 peri, o alusiune fină; ori chiar o vorbă groasă face să crăpe obrazul de rușine la cel netrecut prin ciur ori prin dirmoi; dar o fire îndrăsneață ori mai mult lăudăroasă, care după vorbă-i ai crede că cine știe ce ispravă face, când e adus la prokimen, ori pus în fața realității vezi că se zighirește, căci nu știe cum s'o cârnească, s'o sucească ca să iasă din încurcătură.

Cine a întrecut vre-o dată pe maestrul Ghinescu în vorbe generale despre firea popoarelor, despre evenimentele mari și altele; strâns mai de aproape el, ilustrul maestru nu putea dovedi nimica, nu putea susține nici o afirmare, ba din contra admitea părerea ta, căci n'avea încotro. Cu părerea lui *o sfectlise*, căci mai toată adunarea primea în hohote de răs chipul cum maestrul bătea în retragere cu afirmările lui.

Când tu, ori cine ai fi, ești nevoit din multe de toate a bate în retragere pe toate căile de la îndrăznețele tale apucături ori afirmări, nu se poate ca inima ta să nu fie pusă în mișcare, sângele să nu-ți clocolească prin vine, căci sentimentul egoistic e pus în joc și atunci fața, care e

cea mai expresivă, capătă acea culoarea roșietecă, care dacă nu aduce cu a unei sfeclă de cea mai bună calitate, în ori ce caz samănă cu a sfeclăi, și românul nostru care numește sentimentul lăuntric după expresiunea exterioară a feței a găsit un raport între sfeclă și zighireala celui silit a bate în retragere și i-a zis că *a sfeclit'o*.

Iar dacă apopierea făcută de mine între lucrul și semnul ce-l reprezintă nu vă e mulțemitoare, să nu credeți că mă voi zighiri ca să zic *c'am sfeclit'o*. Nu; între multe explicări date de vorbe, e și aceasta.

„Evenimentul“ X, 270.

95. Moldova lui Ștefan cel Mare

Acum când după 400 ani numele lui Ștefan Vodă răsună în pepturile tuturor Românilor, ca o evocare a trecutului celui mai glorios al neamului nostru, e bine a reîmprospăta subț toate fețele acele vremuri de glorioasă amintire pentru noi, urmașii îndepărtați ai voinicilor de pe atunci. Aceasta cu atât mai mult ne cade în sarcina noastră, cu cât în răstămpul a 4 veacuri multe au trecut peste țara și pământul nostru, că ne-a zdrențuit trupul, ne-a împelicit țara, și dacă supt raportul înălțării inimii azi stăm neasemuit deasupra înaintașilor noștri, subț raportul însă a întinderii teritoriale... nu!

Inchegată țara Moldovei în partea de sus a țării, între cursul apei Moldovei și a Siretului spre munți, cetatea Romanului fu margina veche a întinderii domeniiale a bătrânilor voievozi maramureșani. Sec. al XIII-a cunoștea o astfel de Moldovă, ce cuprindea Suceava, Neamțul și parte din Bacău, până pe la Nekid, pe unde e câmpul lui Dragoș Viteazul. Din valea Moldovei se trecea și se trece lesne în valea Bistriței pe la Cărlibaba și Iacobeni prin munții Pleșuvi și se lega lesne viața maramureșană cu cea Moldovană.

Bourul care era sămn de hotară al feudului Dragoșan fu întins în secolul al XIV-a până la marea cea mare spre Cetatea albă și până la Troțuș spre munții Ardealului. Dacă spre munți linia de hotar era mai apărată de lăria munților spre răsărit însă limita de pământ ce ducea spre Cetatea albă fu mai des încalcată de străini: Tatarii jidovi, cari ocupară de fapt câmpiile Buceagului. Stăpânirea efectivă a sudului atârna de cele două cetăți de pe Dunăre și

Nistru : Kilia și Cetatea albă, și Moldova n'a intrat în stăpânire efectivă de cât în secolul al XV-a.

Pentru Alexandru cel Bun orașele de frontieră erau *Bacăul* spre Sud-Vest și *Iași* spre Sud-Est. (1407). De la Bacău treceai prin Trotuș în țara Bârsei și în cele 7 scaune, iar de la Iași treceai în Tartaria. Acestor stări vechi se datorește rădicarea acestor două centre ca târguri și apoi ca orașe.

În jos spre Dunăre era stăpânire Basarabească a Voievozilor Munteni. Dacă de la Bârlad te-ai fi alunecat cu 4 poști la vale intrai în țara Muntenească a Basarabilor cari stăpâneau imbelelaturile Dunării cu orașele Brâila, Galații, cu vadul de la Oblucița și cu cetatea Kilia.

Spre nord Moldova în urma unei transacții bănești ia arenda veniturilor provinciei Pocuției, așa că dincolo de apa Cirimușului, dacă nu era țară moldovenească, erau însă drepturi moldovenești de strângere de venituri.

Vecinii : Ungurii și Polonii, se înțeleșese în 1412 să ne împartă țara Moldovei în două : Ungurii să ia partea de Vest, și Polonii partea de Est cu Cetatea albă ; dar socoteala de acasă nu s'a potrivit cu cea din pădure și urmașii lui Alexandru stăpânesc o Moldovă ruplă în două : Iliăș nordul cu Suceava, Ștefan sudul cu Vasluiul, unde un vechiu boer *Șerbul* era fruntaș între frunțași.

Aceasta era Moldova, în momentul suirei lui Ștefan pe tron în 1457 April 14 Gioi mari.

Spre nord era greu să se mai întindă Moldova. Într'acolo erau vecini tari, țară puternică, cărmuită de Regi și crai vestiți : Cazimir și Albert. În toată învâlmășala cu Nordul, Ștefan își mănțină privilegiile asupra Pocuției, și făcu câteva prădăciuni cu mare pleân în Polonia și Lituania.

Spre răsărit era prea de-ajuns hotar Nistrul ; și apoi încolo nici n'avea ce râvni ca întindere de teren ; era pus-tiu și viața nestatornică a Cazacilor și Tatarilor. Un alt voevod va fi sorocit de soartă să îndure deșarta glorie de *voevod al Ucrаниеi* ; își va clădi palate domnești la Nemi-

roia, și va plăti acest lux turcesc prin aruncarea de grele dări pe țară ca *Văcăritul* și va fi hulit de toată țara. Acest domn fu C. Duca bătrânul, ginerele Dabijeii Vodă.

Ștefan își apără marginile despre răsărit în mod destul de demn, căci prădăciuni într'acolo nu se prea întâmplară dese, ca în anii anteriori domniei lui.

Spre apus iarăși erau vecini falosi și ambițioși; erau Ungurii. Dar le venură de hac Voevodul Ștefan la *Buia* și ca preț de împăcaciune fu cedarea a 2 cetăți: *Ciceul* și *Cetatea de Baltă*, care așa de bine vor prii la nevoe lui Petru Rareș în fuga sa prin munții Bistriței, cum și crearea unei Episcopii la Geoagiul de sus. De altmintrelea spre munte pururea hotarul fu în o nestatornică schimbare urmând ici înălțimea și opcina munților, colo cursul unei ape, lucru ce și azi se repetă încă.

Rămânea de întins țara Moldovei spre Sud. S'a învinit Ștefan cel Mare că a trecut peste sentimentul de recunoștință atacând pe Vlad Țepeș în 1462, luându-i apoi Cetățile de pe Dunăre și alipindu-și apoi ținutul Putnei în 1475.

Scrie Letopisețul: „Și zăbovind Ștefan Vodă acolo până a strânge oștile toate, aducând și pe mulți boeri din țara Românească și alți oameni de frunte acolo au pus pe ai săi boeri și oameni de cinste de au vorovil și au tocmit de au despărțit din Milcovul cel mare o parte din pârâu ce vine pe lângă Odobești și trece de dă în apa Putnei, și acela până astăzi este hotar țării Moldovei și țării Românești.»

Nouă ani de zile Ștefan Vodă stăpâni cea mai mare Moldovă, care fu vre-o dată (1475—1484); cu Kilia și Cetatea Albă la sud, cu Nistrul la răsărit, cu apa Cirimușului plus Pocuția la nord, cu Carpații, plus Ciceul și Cetatea de Baltă la apus;

În 1484 vara Turcii iau cu război Kilia și Cetatea Albă, iar părăcălăbiile acestor două cetăți înceleză. Raiaoa acestor două cetăți se întinde din ce în ce, și în tot Bugeacul se așeză Tatarii, care ascultând de Turci își iau în deplină

stăpânire Bugeacul după 1538, când cu fuga lui Petru Rareș, și-și au hanul lor la Baba, apoi la Căușeni, în jos de Bender. Așa stătu ruptă Moldova la răsărit mereu până către domnia lui Duca Vodă (1666), când în războaiele ce avusese Turcii cu Polonia, dâșii cred de cuviință a pune deplină stăpânire pe Holin și *raiaua lui*, iar Voevodului Moldovei îi aruncă în spele domnia Ucraniei, lărgind hotarele politice ale Voevodului țării—nu și a Moldovei—dincolo de Nistru.

Domnia Ucraniei fu de scurtă durată, pe când pierderea Hotinului fu mai lungă. Cu cât creștea colosul de la Nord, cu atât interesele sale ciocnindu-se în sud și vest cu ale Turcilor, întinderea Rușilor în dauna Turcilor se impunea. În această întindere teritorială Rusască soarta Bugeacului, a razei Hotinului cum și a județelor moldovenești ca Soroca, Orhei, Lăpușna și cele mai din centru fu sorocită. Cu anul 1812 partea de dincolo de Prut intră în gura Molohului rus, pentru a sta înghițita până ce bunul Dumnezeu va scoate-o ca și pe Iona din pântecul Chitului teafară și neatinsă în vlagă sa pur românească.

În Basarabia e o puternică viață românească; mai ales în partea nordică, unde elementul românesc e compact, și azi țărănimea își păstrează graiul neștirbit Moldovenesc; ei sînt Moldoveni, nu Români; graiul lor e moldovenesc nu cel românesc, și când prilejul ni se dă a sta de vorbă cu un Basarabean cult, se constată sporul făcut de graiul nostru literar și de frumuseța și farmecul graiului Basarabean, că e așa cum îl vorbeau bunicii noștri acum 90 de ani în urmă.

Numele lui Stefan e tot așa de legendar și în Basarabia ca și în Moldova, căci pașii săi au colindat toată această latură, pe care brațul său a aparat-o despre Tatați, și toți eroii săi, toate legendele sale cu Dan, Ursan, Grue Grozovanul, Nistru îl au de hotar.

Politica Europeană de după 1853—când cu războiul Crimeei a lărgit Moldova spre răsărit cu cele trei județe date patriei mume, nu că ele ar fi fost cele mai cu viață

românească în ele, sau că ar fi aparținut mai mult timp Moldovei, nu; căci aici în Sud viața românească a fost și este mai rară; apoi tot acest Bugeac tătarăsc se rupse de la Moldova tocmai din secolul al XVI-a și asculta de Hanul din Căușani, iar județele Moldovei Tigheciul, Hotarniceni, al Chișineului erau hotarele, nu Ismailul și Bolgradul. Dar așa a cerut politica Europei la 1856 și așa s'a dat Moldovei, pentru a se tăia din unghiile Rusiei la Dunăre.

Dar în 20 de ani cât au stat cele 3 județe supt Moldova și supt România de la 1862, n'au putut opri ca aceiași Rusie, când și-a venit la larg să le ceară îndărăpt, înainte chiar de a se începe războiul, în întrevederea de la Livadia.

Și așa s'au fixat hotarele Moldovei spre răsărit cu Prutul de la Boian și Mamornița la Reni, rupând viața Românească în două, și făcând blastamată această apă a Prutului, care ea cu nimic n'a greșit neamului nostru de cât doar că politica Nordului a sorocit'o să fie despărțitoare de neam și țară.

Spre nord altă oscilațiune în hotarele Moldovei lui Stefan.

Pretențiunile asupra Pocuției au fost înmormântate la Obertin, căci nesocotitul Rareș Vodă și-a văzut pieirea cu ochii tocmai din cauza tacticei sale greșite. Cirimușul a fost hotar la Nord, și cum spune legenda, tot Stefan cel Mare a fixat aceste hotare, după Codrii Cozminului: «Când au așezat pace Stefan Vodă cel Bun cu Leșii (1499) fiind Ioan Tăutul logofăt mare, l'au trimes sol la Leși; și i-au dăruit Craiul Leșesc Tăutului aceste sate la margine: Câmpu-Lungurusc, Putila, Răstoacele, Vijnița, Ispasul, Milia, Vilavcea, Carapciul, Zăncordia, Văscăuții și Voloca. Toate aceste le-a dăruit Craiul Leșesc Tăutului logofătului, și i-a pus hotar apa Cirimușului, într'o Duminică de dimineață».

Politica Austriacă folosindu-se de slăbirea Turciei a căutat să rupă din țările române înainte de a se arăta pravoslavnica Rusie hrăpace. Oltenia a stat 20 de ani sup

Nemți și a fost mai norocoasă Muntenia că și-a revăzut-o îndărăpt, ba și-a întregit hotarele cu raelele Brăilei, Giurgului și Turnului, cari au venit așa un fel de colac peste pupază, cum sună înțelesul vorbii muntenești «Bez Vlașca și Teleormanul».

Moldova din contra și azi jelește după acea veselă grădină—Bucovina, care ruplă în 1775, de la trunchiul mamei, a dus cu dânsse și leagănul voevozilor noștri și mormântul lui Ștefan Vodă. Hotarul de azi e factice. Cine pleacă cu trăsura din Fălticeni și are prilej de a ocoli hotarul despre Bucovina, vede cu durere ce potricălire a adus țării șerpuirea apelor și a dealurilor, și acel lung și adânc *hindichiu* e o trunchiare făcută în corpul țării, pe care azi o sai cu piciorul, dar nu o poți apropia căci înrăurirea Austriacă, polonă și rusească a slăbit și slăbește zilnic elementul românesc.

Și apoi din această parte ne-a roit puhoiul omizei:

Din Boian la Vatra Dornii

Ne-a umplut omida Cornii

Iar cele două cetăți din Ardeal, odată cu schimbarea politice turcești cu ingenunchierea Ungariei și voevodatul Transilvaniei s'au dus și ele, adăpostind puțin în zidurile lor pe fugarul domn Rareș Vodă.

Azi când sărbătorim al 400 an al morții lui Ștefan, vedem limpede în cartea trecutului și înțelegem cât de vițregă ne-a fost soarta cu Moldova. Unită azi într'un gând cu sora mai mare și mai bătrână Muntenia, ne tânguim după fiil răzleți ai Bucovinei și Basarabiei, și mare ni-e credința că nu se poate ca în cutele viitorului, D-zeu să nu rezerve încă odată pentru Moldova aceeași soartă, care a avut-o Ștefan Vodă prin brațul său în cei 9 ani din lunga lui domnie.

Moldova lui Ștefan dintre 1475—1484 e titlul nostru istoric asupra viitorului.

96. Năănăială

Sunt oameni de cei cu *căței* supt limbă, pe care mamele lor i-au făcut cu *limba scurtă*. Destul e plină lumea de cei cu limba lungă, e o fericire că să mai găsim ici colea oameni cu limba scurtă !

Lung de limbă se zice acelu, care nu știe să ție taina, ci tot ce are pe inimă spune din gură. Pe un asemenea om nu e nevoie să-l *tragă cineva de limbă*, căci vorba vine de la sine, și tot ce are de spus, spune fără nici un ocol. Fie că-l ia sau nu-l *ia gura pe dinainte*, dar pentru poporul nostru semnul—limba—s'a luat drept lucrul semnificat.

Asta cit privește de lungime.

Dar la scurtime? Pe cit lungimea limbei e un cîntar al sufletului omului, scurtimea ei e un cîntar al graiului.

După cum în psihologie stările normale ale funcționării sistemului nervos ni le explicăm prin casurile patologice, tot asemenea și în filologie, legile generale ale rostirii graiului ni le lămuresc mai bine lipsurile în organul vocal. Vorbirea crește o dată cu omul și organul vocal se adaptează graiului încetul pe încetul; de aceea e greu a ne adapta organul vocal unui graiu început prea tîrziu, căci îi lipsește mlădierea, cum i-ar lipsi mânei, urechei, ochiului chiar.

Dacă lipsa de exercițiu e o cauză mare a imeprfecțiunei graiului, cit mai mult va fi beteșugul în parte al unor organe. În actul mecanic al vorbirei avem atîția factori că trebuie un îndelung exercițiu și o anumită confor-

mație pentru a lui deplină rostire. Așa ne trebuie un organ vocal—larinxul și coardele vocale, ne trebuie gura cu întregul ei aparat. Să presupunem un moment niște buze prea mari—cum ne va fi rostirea labialelor? ; să ne lipsească dinții, cum vom articula, dentalele? D'apoi mlădierea limbei în multiplele ei articulări ce rol capital n'are.

Și limba bouului e mare, dar n'are mlădierele limbei omenești; și de ce nu le are? pentru că îi lipsește mușchii apofisei geni, îi lipsesc nervii motori ai omului, îi lipsește circonvoluția a 3-a frontală, zisă a lui Broca.

Iată de ce vorbirea are nevoie de un întreg aparat, așa de variat și complex ca și produsul său ales—vorbirea.

Am uitat să pun în cumpănă și *nasul*, care are un rol precumpănitor în sonoritatea și claritatea graiului. Ce-am fi noi fără nas? care ar fi vorbirea omului, dacă aerul cald eșit din plămâni ar apuca de-odată cavitatea nasului cîrn sau căzut de *cel perit*, în loc să se distribuie în părți proporționale și pe nas și pe gură.

În scurt deci cea mai mică atingere adusă unuia din finele, delicatele, multele și variatele organe ale aparatului vorbirei, atrage după sine o vătămare adusă graiului.

Să ne închipuim că ar lipsi nervii motori ai limbei; vorbirea ar înceta de a mai fi; să ne închipuim că ar lipsi circonvoluțiunea cerebrală, unde e sediul nervilor vorbirei; vorbirea n'ar exista; dar fără apofisa geni graiul omenesc ar fi imposibil. Deci sînt condițiuni primordiale în firea graiului, de la care chiar atîrnă firea sau neexistența lui; acele condițiuni sînt sistemul nervos. Și dar nu ne mirăm dacă graiul își are sediul în crier, iar nu în gură.

Lipsurile organice ale gurei vatămă calitatea graiului, dar nu-i sîrpa firea.

Această deosebire am ținut s'o fac, pentru că în cele ce urmează vom avea în vedere numai defectele organice ale gurei.

Care dintre noi n'a încercat ca apucînd buza de gios

cu mâna să articuleze anumite labiale, procurându-și o plăcere diabolică copilărească din obiceiul ce eșia.

De la ce dar atirună valoarea unei labiale? de la buze. De aceea cei cu

Șapte buze și-un buzoiu,
Și-un cățel de usturoiu,

vor *bilbii* graiul, căci din multe alte defecte, labialele se vor articula greu și cu sforțări :

Să ne închipuim apoi fără dinți, sau cu lipsa incisivilor; vom vedea atunci cum cuvintele se rostesc cu un *șuer*, limba se viră printre dinte și graiul este *filfuit*, ca și mâncarea care este *molfăită*.

Cel scutit din partea măselilor *molfăește* și el cum poate; iar în vorbire *filfiește*; și cit e de greu a te înțelege cu un *filfuit*.

Neputerința de a rosti pe *Ș*, drept *s*, aduce *sîsîitul*, particulară greului. Acum nu știu de ce *sîsîita* e plăcută la auz și oratorii mari erau gustați tocmai prin nuanța asta de *sîsîitul* ce aveau în graiu. Așa era de pildă răposatul Mirzescu. Sisiala intră în alintare, în răzgăiare, în răsfațare, de aceea fiind că are obârșia și în sentiment, ne place. Ioan Sandu Sturza Vodă era cepeleag, căci așa reiese din scrisorile sale.

Dar *șîiitul* drept *ceceit*: ți mai fați mataluța, vorba greului e mai puțin poetic și drăgălaș ca *sîsîitul*. Cuțovalahii se mai zic și *șintari* tocmai că *șîșiesc* graiul. D'apoi *zîzîitul* cit de enervat nu e la horă și la briu!

Lipsa de rostire a lui *r*, drept *l* aduc să fie graiul *cepeleag* sau *pellic*. Pe cîl e de plăcut la copii, pe atita e de urit la omul mare. Cepeleagul la grai e cam năuc și tehui la minte și de obicei aceștia sunt Vlăduțu mamei!

E mai drăgălașă rostirea fără *r*—*graseiarea*—căci are la bază alintarea ca și la *sîsiitul*; și dreptate avea Cantemir Vodă cînd atribuia alintării mamelor multe din schimbările graiului—d. Filipidi ar zice *alunecările*.

Tot urita impresie pe acela care *găgăește* și *cocăește* guturalele. Pare că se ineacă și pe scenă ni se dau tipuri de oameni *gingavi*, cari până ce zic *cucoane* te stropesc cu stupitul.

Bilbiit, filfiit, sisiit, țitiit, cepeleag, gingav, firniit, iată atitea defecte ale graiului care provin din lipsurile organului vocal. Extremitățile sunt semn și de o inferioritate intelectuală; mijlociile sunt semnul alintării și scapă din cîntarul minții.

Uit a vă mai aminti pe *ciribiri*, adică care ririese dacă nu hiriese graiul, ca Moții și Istrienii, numite și ciribiri.

Dar ce au a face acestea cu *nănăiala*! Iată ce au a face.

Intr'un ordin circular trimes de domnul C. D. Moruz Vodă în 1781 ordin pin care se oprea definitiv căsătoriile dintre romini și țiganii robi s'a întîmplat ca diacul de la cancelaria isprăvniciei de Vaslui să fie un *cepeleag*, dar *sui generis*, adică rostea greu pe *n*, așa că-și stupia sufletul ca și la *c* ori *g*, velale.

Ispravnicul era Iordaki Roset biv vel paharnic, adică fost mare paharnic. Ori că boerul ispravnic a cetit său n'a cetit ordinul circular expediat în județ, fapt e că la *ocolul Stemnicului* a ajuns ordinul nu în forma cum era în originalul venit de la divan, ci așa cum l'a scris diacul (vezi *Condica mea I*, 108).

...Țigani sau *cunununat* cu moldovence.

Moldoveni sau *cunununat* cu țigance...

Cunununia a fost oprită...

a *cunununa* pe așa oameni...

a face *cunununii* ca acestea.

au făcut *cunununii*...

cunununat, *cunununați*, *cunununie!* și iar *cunununie!*

Cind într'un act vechiu veni o formă ca aceasta de 10 ori, nu mai e o greșală de condeiu—un lapsus calami—nu-i, ci avem a face un mic defect organic. Logofătul ce a scris actul era cepeleag; iată dar cum în documente găsim dovezi puternice pentru a ne răspica și mai bine în fiziologia sunetelor.

„Evenimentul“ X, 21.

---

97. Boerii lui Ștefan Vodă

Mâne când se va ceti în auzul nostru al tuturor pomelnicul, întocmit de prietenul și colegul nostru d. I. Tanoviceanu, al tuturor boerilor lui Ștefan, e bine de a reîmprospăta și noi acest pomelnic, dând însă lista boerilor lui Ștefan după trepte și slujbe, începând de la cele mici la cele mari.

În pomelnicul d-lui Tanoviceanu cetim *111 nume de boeri*, căci cu acești 111 boeri a cărmuit țara Ștefan Vodă 47 ani, două luni și trei săptămâni. Aceasta dovedește statornicia în administrația din lăuntru, tact politic în guvernare de oameni și ne deslușește temperamentul adânc politic al Voievodului Moldovei.

Supt Ștefan cel Mare găsim următoarele boerii: *comis, stolnic, pahurnic, postelnic, visternic, spatar, portar de Suceava, parcalabi de Kilia, de Belgrad (celatea Albă), de Orhei, de Novagrad (Roman) de Neamț, de Hotin, vornici și logofeți*; în total 15 trepte de boerii, sau socotind pe cei 6 parcalabi drept o treaptă, am avea 10 trepte de boerii mari; cari apar în documente.

Erau și alte trepte, mai mici. Lista lor însă nu e întocmită, căci nu s-au publicat toate actele domniei lui Ștefan, nici studiul special asupra lor nu s'au făcut.

Iată lista boerilor mari ai lui Ștefan, după treptele boeriei:

1). *Comiși.*

Ioan Boureanu 1457—1465; Neag 1465—1470; Ilea Huru 1471—1476; Grozea 1477—1484; Sandru 1485—1491; Petrică 1492 până supt Bogdan Vlad Voievod.

2). *Stolnicii.*

Zbiare 1457—1464; Radu Pisc 1465; Luca (Alexa) 1466—1470; Toma 1470—1473; Bârsa 1476; Petru Calapod 1479; Măteiaș 1487; Dragoș Bou 1488; Ion Frunțeș 1489 până supt Bogdan Vlad Vodă.

3). *Paharnicii.*

Tador 1457—1461; Negrilă 1461—1470; Dajbog 1471—1476; Zubco Coste Danovici Ioan 1479—1484; Andreica 1487; Sima 1490; Cozma Moghilă 1490 până supt Bogdan Vlad Voevod.

4). *Postelnici.*

Isaia 1457; Crasneș 1460; Pașco 1461—1470; Iuga 1470—1476; Gherman 1479; Eremiia 1480—1495; Dumșa 1496—1497; Cozma Șearpe 1502 până supt Ștefăniță Vodă.

5). *Visternici.*

Stanimir 1457—1460; Iuga Ignatie 1460—1481; Kiracolo 1482—1484; Iurie Brăescul Boldur 1487—1491; Isac 1491 până supt Bogdan Vlad Voevod.

6). *Spătari.*

Sachiș 1457—1468; Lazea Pitic 1469; Bodea 1470; Vrânceanul 1471; Mihău 1473—1476; Albul, Costea 1479—1481; Dragoș 1484; Petru Clănău 1487 până supt Bogdan Vlad Voevod.

7). *Portari și parcalabi de Suceava.*

Iliaș 1457; Petru Ponici 1458; Șendrea 1479; Luca Arbore 1499 până supt Ștefăniță Vodă.

8). *Părcălabii Cetăților.*

a). *Hotin*: Manoil, Goian 1466; Vlaicul cu fiul său Duma Brudur 1467—1476; Sin, Șteful 1481—1491; Mușat 1491; Purece și Toader 1494; Toader și Dima 1497; Toader și Negrilă 1500 până supt Bogdan Vlad Vodă.

b). *Neamț*: Manoil și Ciopei 1457; Ioan Boureanu 1468; Albul 1469; Arbure 1411—1476; Dajbag 1479—1484; Hodco Crețevici și Dima, Micotă și Reațeș 1487—1494; Micota și Eremia 1497; Eremiia și Dragoș 1499 până supt Bogdan Vlad Voevod.

c). *Novograd* (Roman), Oanță 1467; Fete Gotcă 1470; Vâlcea 1476; Dragoș 1479; Micotă 1484; Ioan Secară 1487—1491; Andreică Ciortorovschi 1492; Șandru 1497 până supt Bogdan Voevod.

d). *Belgrad* (Cetatea albă). Stanciul Dvornicovici 1466, cu fiul său Mârza; Zbiera 1466—1468; Balco cu Luca 1471—1472; Luca cu Hrăman 1475; Duma cu Hrăman 1479; Oană cu Gherman 1481—1484 Iunie zi 14, când se ia de Turci.

e). *Kilia*. Isaia și Buhtea 1466; Ioan Bucium 1469; Goian și Pasco 1470; Ivașco și Neago 1471; Bora și Maxim 1479; Ivașco și Maxim 1480—1484 Iunie 14 când se ia de Turci.

f). *Orhei* : Alexa, Ivancu, Radul Cangur 1470—1481; Vlaicul cu Duma 1482; Groze Micotici 1487; Ivanco, Andrei Ciortorovschi 1490.

g). *Crăciuna* : Ivan și Vâlcea 1475 (Letopisețe).

h). *Cernăuți* : Ioan Grumeza Staroste.

i). *Soroca* : Coste.

j). *Dorohoi* : Șandru.

9). *Vornici*.

Goian 1457; Hodco Stibor 1560; Micraiu 1362; Crașnes 1464; Isaia 1468; Duma Braevici, Bede 1471; Hrean 1479; Dragoș Bou 1487; Simeon Boldur 1491 până supt Bogdan Vlad Vodă.

11). *Logofeții*.

Dobrul 1457—1467, Toma 1468—1473; Ioan Tăutul 1478 până supt Bogdan Vlad Vodă.

La acestea trebuiesc adaoși boerii fără titlu, din care unii apar când cu titluri, când fără titluri complete, iar nii din ei permanent viu în documente fără nici un titlu. Iată lista lor :

Toma Kinde, Steful Cernat, Ciocărlie, Cozmiță, Stețcu Dămăcușevici, Dinga, Jurjea Dolha, Dragoș, Fetion, Ivașco Hincovici, Iațco Hudici, Petrică Ioachimovici, Oană Julici,

Iliș, Madruj, Olovenco, Costea Orăș, Mihail Oțel, Cozma Sădrovici, Vasco.

Mai toți acești boeri fără titlu și-au legat numele de proprietăți, Kindea-Kindeleștii ; Cernat lacul Brateșului ; Ciocârliie—Filosofii azi Grajdurile ; Fetion—Fotioneștii azi Roșiești. Dinga—în Căntișani Roman, Orăș—în Orășa ; Vasco—în Vascani ; Oțel—în Oțeleni etc.

Mai interesant e de observat următoarele : Pe când mai toți boerii trec din o treaptă în alta, vel logofeții n'au nici o legătură cu restul boerilor.

În fața acestui fapt se pune o întrebare : din cine și cum își recruta Ștefan cel Mare Logofeții sei ? Erau ei cei mai mari boeri în rang și pe vremea lui Ștefan ? Dacă ar fi fost cei mai mari, ar fi trebuit să fie o erarhie, cum se observa la celelalte trepte ?

Controlând documentele timpului observăm un fapt neobservat până azi de nimeni : Marii logofeți Ștefan Vodă și i-a recrutat din scriitorii de urice. Și Dobrul și Toma și Ioan Tăutul au fost întâi scriitorii în cancelarie și apoi rădicați din gramatici la logofeție. Deci logofeția pe atunci nu putea să aibă rostul politic de mai apoi. Logofatul era șeful cancelariei, nu însă și al divanului, unde vornicii și parcalabii reprezentau puterea politică. Secl. al XVI-a va întregi reforma, că adică vel logofatul din ceia ce era șeful cancelariei, să devină șeful divanului și primul ministru al țării.

98. Urmașii lui Vartic

Cit de sunător n'a ajuns acest nume, pentru care poznașul popor îi găsisse o rimă anapoda. Milioanele răposatului Vartic de la Chișinău au avut darul să stirnească pofta de a se îmbogăți la o mulțime de cimotoi. După ploaie ies ciupercile, zice o vorbă așa și după un unchiaș milionar răsar nepoții : de frate, de soră, de văr, de vară primară, de văr al doile, de h'astru, de mastigă, și sigur cine credea Varticii îngropați și isprăviți s'a înșelat, căci pe unde 'și-a înțarcat dracii copiii au răsărit Varticii — Coleștii—Brăeștii—Ciuculeștii, etc., etc.

Dar nu de milioanele lui Vartic ne doare capul pe noi. De și posed și eu o schiță de neam de prin secolul al XVII-a, dar știindu-mă neînruit cu nici un Vartic, mă preocupă numai dorul vechilor Vartici, căci de aceia vreau să vorbesc. Și iată cum m'a dus condeiul.

D. I. Simionescu. profesor universitar, în dorul de a servi cercetările mele istorice, 'mi-a adus de cite-va zile un frumos pergament slavon. E din anul 7147, Aprilie 12, iscălit și de Vasile Vodă Lupul. Se spune acolo că Ion Prăjescu fost paharnic a venit la domnie să i se recunoască veșnica vinzare părților sale de moșie de la ținutul Cernăuților, și anume a satului Molnița. Se mai spune că Ion Prăjescu biv dvornic și „al Aneștei, fata lui Petrea Vartic“; iar moșia Molnița o avea de pe bunul său Petre Vartic, ce o cumparase de la Vodă. Locul slobod lăsat la numele lui Vodă, ne arată că actul era vechiu și că era rupt la început, ori în mintea scriitorului actului din 7147

(1639) a lui «Dumitrașco», nu era limpede lucrul, cun să se aducă de către nepot în 1639 act de la bun cu o «sută de ani» mai înainte.

Uricul din 7147 e mut asupra vrastei nepotului, căci lămurit reiese că Petre Vartic a trăit sub Rareș, iar nepotul de fiică trăește sub Vasile Lupul.

Acest Petru Vartic apare în acte ca Petre Varticovici, adică fiul lui Vartic. A ocupat sub Rareș Vodă în a doua domnie slujba de portar de Suceava. Cronicarul Ureche vorbind de a doua domnie a lui Rareș zice «și a pus pe Petre feciorul lui Vartic ca hatman și portar de Suceava (Let 1², 203).

Iar puțin mai jos vorbind Ureche de domnia lui Iliăș Vodă zice «În anul 7056 April 7, Simbătă după Paști Iliăș tae capul lui Vartic în tîrg în Huși» (Let 1², 206).

De ce Iliăș a tăiat capul lui Vartic?

Iată ce legendă frumoasă croește d. Ciru Economu în volumul său de versuri «Cronici și legende» (Buc. 1890 pag. 51, 62). Celînd povestea de «O mie și una de nopți», cu «Dubău și Craiul grec» a adoptat'o și pentru tăerea capului lui Vartic în legendă «Răsbunarea lui Vartic».

Era bărbat harnic, plin de judecată
Și de-o învățătură, zău! foarte însemnată

Pentru vremea lui

El își petrecea vremea, mai cu preferință,
La Hoceni, moșia-i. Aici 'n deosebi
Cu cărțile-i scumpe, comori de știință,
Cheltuia tot timpul ce-i sta prin putință
Să ia de la trebi.

Iar guile rele atunci aruncară
Că-i în legătură cu cel necurat
Și cată, prin farmeci, acea piatră rară,
Care schimbă plumbul ș'aragna vulgară
În aur curat.

Iliaş Vodă prinde dorul de a-i desveli secretul. Îl chiamă la palat, îi spune dorul inimei sale :

De-mi eşti slugă bună, cum asiguri, spune,
Cum preschimbi în aur un metal de rind ?
Arată-mi şi mie această minune,
Şi-ţi voi fi prieten piu' la 'ngropăciune.

Hatmanul se codi, se rugă la Vodă că-i e cu nepu-
tinţă a face asemenea lucruri.

«Aur nu-i în mîna nimărui să-l facă,
Aurul îl face numai Dumnezeu».

Vodă îi dă răgaz trei zile.

«Îţi mai dau trei zile pentru răsîndire,
Sfîrşind, el îi zise cu glasul răstit».

De-a surda-i fu hatmanului. Vodă îi hotări moartea.
Înainte de a-şi pleca capul sub hangerul gîlatului dădu
lui Vodă o carte, cu rugăminte s'o citească numai cînd
va fi mare nevoie.

«Ține această carte. În ea se învață
Lucruri ce nu știe nimeni aici jos ;
Dar citește-o numai, cînd în a ta viață
Vei avea nevoie de un sfat, de o povață.

De-un glas credincios».

Iliaş din cauza domniei sale rele fu mazilit din scaun
și surghiunit la Brusa, unde ajunse într'o stare rea de tot.
Acolo, ajunse în sărăcie mare, pe cînd sta în odae, vede
prăfuită cartea dată de Vartic. Gîndul îi fu la ultimele
vorbe spuse de Vartic. Incepe a ceti și a răsfoi. Nu
găsi însă cuvîntul așteptat; tocmai către sfîrșitul cărții ceti
aceste rînduri :

Leapădă nădejdea, ce te urmărește ;
După'atitea crime și sînge varsat ;

Moartea e unicul bun, ce-ți mai lipsește
Mori dar, și în chinuri, viața-ți ispășește
Om rău și spurcat.

Și la moment.

«Ii apăru moartea, El sufletu-și dete.
În mîna Satanei, care plin de sete
Il duse în Iad».

Bătrînul Vartic să răsburanase contra bainului domn. Iliăș Vodă muri în adincă sărăcie la Brusa, după ce-și lepădă legea și se turci.

De Vartic în secolul al XVII și al XVIII-lea nu știu să fi dat. Din ceea ce fusese cu mare cinste în secolul al XVI-lea ca din ce în ce; până ce în secolul al XIX apare scriitorul Teodor Vartic, traducînd diferite romane și scrieri morale din franțuzește.

„Epoca“ VII, 1778.—233.

---

99. Cantemir și Bantăș.

În ediția rusească a vieții lui Constantin Cantemir, scrisă de fiul său D. Cantemir Vodă, publicată la Moscova în 1783 (Istoria o jizni i dealahu eniazia Constantin a Cantemira, va Moscovea), găsim foarte multe note lămuritoare asupra persoanelor ce au luat parte cu domnul Moldovei la desfășurarea evenimentelor, încheiate cu pacea dela Stănilești. Pentru noi ediția aceasta e foarte interesantă, fiindcă *pare* a completa însăși cunoștințele lui Niculcea despre expatrierea a o mulțime de Moldoveni. Așa Niculcea ne dă o listă relativ mică a celor trecuți peste Nistru cu Voevodul țării, pe când din contra în ediția rusăscă avem toate numele luate după izvodul oficial înaintat de Cantemir lui Petru cel Mare.

După acest izvod au urmat în pribegie 75 oameni în suita domnului, apoi erau 41 boeri, din care 13 boeri mari cu 130 oameni, 12 ofițeri cu 51 oameni, 3 polcovnici cu 15 oameni și 6 vahmiștri cu 18 oameni. Fie-căruia din aceștia i se arată ce compensație a căpătat în Rusia, fiecare, în ce sat anume, așa că ne complectăm o pagină tristă de istoria Moldovei. Nouă ni e mai cunoscut cazul cronicarului I. Niculcea, care a revenit în Moldova supt ruda sa Racoviță Voevod, și-a recăpătat moșiile și a continuat de a sluji țării ca sfetnic luminat și încercat.

Complectăm azi schița pribegilor lui D. Cantemir, cu mici lămuriri despre verii săi *Bantășești* dela Vaslui.

Se știe că Constantin Cantemir bătrânul s'a fost înșurat a treia oară, spre bătrânețe cu *Ana fata lui T. Bantăș*, din satul Murgești, zis azi Bereasa dela Vaslui. Răze-

șul dela Silișteni din Fălciu, serdarul Cantemir lua în însoțire o altă răzeșiță, pe fata lui Bantăș din Vaslui. Origina modestă a unuia atrage după sine căsătoria modestă. În adevăr ori cât de norocoasă soartă a avut vahmistru Cantemir de a ajuns din serdar Voevod, rudele sale Bantășești au rămas tot modeste cum au fost.

Bantăș, Botăș, Motăș, Mancăș, iată adevărate nume de familie răzeșești, care se sue cel puțin în sufa a XV-a dacă nu mai sus ceva. Numai o singură familie de categoria aceasta s'a rădăcit în stima țării acea a lui *Calmaș*, care a dat pe *Calimahi*, domni în Moldova. Spița din ediția rusască ne dă acești copii ai lui T. Bantăș, mort la Iași înainte de 1680: **A**na, *Anisia, Vasile și Mihail*.

Din aceștia, Ana e a treia soție a lui C. Cantemir și mama lui Antioh Cantemir, Dimitrie Cantemir și a Elisavetei. *Anisia* se căsătorește cu Artenie Bantăș și continuă toată spița Bantășască, căci ceilalți 2 băeți Vasile și Mihail mor sterpi, unul în 1711, altul în 1748.

Acest Artenie Bantăș a avut 4 copii pe *Maria I. Bragă* căpitan, care era dar cumnat de vară cu D. Cantemir și se expatriază și el, murind în Rusia pe la 1754. *Sofica* Ursului C. Bantăș, *Vasile și Frangere*.

Din acestea Vasile Bantăș rămâne definitiv în Rusia, unde moare în 1754, soția sa *Caterina Cantemir* trăește în Rusia cu cei doi fii ai săi anume *Natalia și Vasile*, căsătoriți amândoi cu ruși; *Natalia* căsătorită cu Torscoi sin Vasiliev, iar Vasile însurat cu Sofia Teodorowna fata maiorului Argenow. Pe la 1782 trăiau încă copiii acestuia: *Alevtin și Glafir*.

Urmașii *Soficăi Ursului Bantăș*, petrec viața parte la Iași; parte în Rusia, unde chiar Sofia se mărită a doua oară cu postelnicul Ioan Ivanov din Vracnițu, dar nu face copii cu acesta; din prima căsătorie are 2 copii *Nicolae și Ioan*. Nicolae își petrecu viața în Rusia unde găsim trăind fiii săi Nicolae și Ioan, care se însoară cu rusoaice și pe la 1783 Nicolae avea 7 copii: Ana, Ioan, Vladimir,

Caterina, Antioh, Serghie, Olga. Din Ioan care moare la Vaslui în 1705 se trage cunoscutul călugăr Evloghie, mort în 1772 la Iași.

Mai interesantă pentru noi e descendența razeșască a lui *Frangarea*, mort în Iași. Într'un jurnal de judecată din 1845 Mart 29 (vezi condica mea II, 369) se vorbește de pricina dintre razeșii de Murgești și Bereasa și între Gr. Gălușcă. Cu prilejul procesului razeșii de Murgești produc acte, care arată că ei țin moșia lor de pe bătrânii *Artenia* și *Gaftona*, frați. De Artenie știu că era ginerile lui T. Bantaș și cumnatul lui Constantin Cantemir Vodă, căci ținea pe Ascinia sora doamnei Ana Cantemiroaia. Trăiau dar acești Artenie și Gaftona pe la 1680. Razeșii din Murgești uitase de feciorii lui Artenie, care trecuse în Rusia; ei își amintesc numai de unul din ei, și anume de *Frangare*, care a rămas în țară și moare la Iași. De urmașii lui Frangare vorbește ediția rusască din 1783; *Frangare* a avut ficior pe *Dimitrie Bantăș*; iar acesta pe *Ana, Gheorghe și Ilie*, care trăesc în Murgești pe teleajna la Vaslui—zice textual.

Arătările ediției rusești le completează jurnalul nostru din 1845. Sora lui Artenie a fost *Gaftona*; amândoi erau feciorii lui *Iordaki Bantaș*. Deci înscrisura înainte de 1680 între T. *Bantăș* și *Iordaki Bantăș* ne arată pe Bantășești vechi în Murgești, de oarece copiii lor se puteau lua în căsătorie fără a fi nici veri primari nici al doilea, iar Gaftona Bantăș să ia tot pe un Bantăș razeș din Murgești, dar nu rudă.

Gaftona Bantăș are 3 copii: *Petru, Maria și Ioan Bantăș*. Legate de pământ în Murgești au rămas urmașii lui Ioan Bantăș, cari ni se dau aceștia: *Gaftona, Nastasia, Andrei preutul, Lupa și Grigore Bantăș*. Din urmașii acestora se amintesc în jurnalul de judecată pe *Simion* ficiorul *Nastasiei*; pe *Timofli* fiul *Lupei*, pe *Gheorghe Bantăș* fiul lui *Grigore Bantăș*, nepotul lui *Ioan Bantăș*, strănepotul *Gaftonei Bantăș*, fata lui *Iordaki Bantăș*.

Cu acest Gh. Bântăș să trăgănează procesul de pământ între Gr. Gălușcă și C. Gălușcă frați și P. Vrabie vechilul soției sale tot Bantășască.

Avem dar al doilea prilej de a contesta strânsa înrudire între răzeșii de azi și vechii noștri boeri și chiar domni. În Dănești de la Vaslui am găsit pe urmașii direcți ai lui *Ioan Golia logăfătul*; în Murgești găsim pe vechii urmași ai rudelor lui Constantin Cantemir Voevod.

Legătura strânsă între ora și pământ ne-a conservat noua ființă, căci în el și prin el cetim în hârtiile noastre vechi toate înălțările și scăderile neamului nostru.

(Evenimentul 16 Ianuarie 1903)

---

100. O chestie de drept

Cetitorul de hrisoave, mai ales al anaforalelor cătră Vodă în chestia proceselor, ce se judecau de divan, nu arareori e isbit de bunul simț și vederile practice, ce se aduc în sprijinul hotărîrii. Noi iștia de azi ne am deprins a zice că cei vechi cam făceau să schioapete dreptatea și că dinsa umbla tot-deauna cu capul spart. O fi umblat ea pe unde o fi umblat, dar ar fi absurd a pretinde că bătrânii noștri erau desbracați în totul de simțul dreptății. La din contra *bunul simț* cată să fie ținut locul lipsei de cultură juridică, și de cînd formele aceste nouă de procedură, i'a cam mincat fondul.

Mi-au venit să fac aceste mici reflexiuni cu prilejul lecturii unui mare și lung hrisov, ie ne-a fost încredințat spre studiu de d. G. Dimachi simpaticul nostru prieten. Hrisovul e scris pe 4 coli mari turcești, lipite în cap una de alta, și formînd un sul. Totalul rândurilor e de 218. Poartă data de 1815 August 16 și e iscălit de boerii timpului în frunte cu mitropolitul Veniamin Costaki, vel log. Sturdza, vel vorn. C. Canta, vel log. Donici, vel vorn. D. Ralet, vel vorn. M. Sturdza, vel ban. I. Balș, etc.

Pricina adusă în desbaterea divanului era o afacere de pământ, și anume erau în proces următoarele moșii: *Oncăuții* de la Hotin, *Pungeni* de la Hirlău; aceste sate întregi iar *Ruginții* și *Cepelăuții* de la Hotin, și *Britcanii* de la Neamț, numai părți răzeșești. Toate aceste trupuri de moșie fusese oare cind ale *visternicului Toader Cârlig*, ginere unuia *Grigore Cucora stolnicul*, care se afla trăitor pe la finele secol. al XVI-a sunt Petru Schiopol și Aron

Vodă Tiranul la Ruginți de la Hotin. Acest Gr. Cucora stolnicul avut-a 2 fete și 3 băeți: *Gavril, Ionașco și Vasile*.

Se vede că băeții s'au depărtat din sat și spița răzășească o continuă una din fete, măritată după visternicul *Toader Cârlig*. Era în obiceiul timpului ca spițele răzeșești să vorbească numai de acei urmași, care au avut legături cu pământul; pe cînd de copiii care și-au vîndut răzășia, fie că vor fi lăsat urmași, fie că nu, spițele totdeauna tac.

Toader Cârlig visternic a dat naștere la 3 fete și un băiat; pe fete le-au ținut, pe una *Bantăș*, pe alta *Greco*, și pe a treia *Stefu*, care e și stărp. Iar *Matei Cârlig* căsătorindu-se cu *Tudosia* fata lui Ionașco, a dat naștere la 3 băeți și 2 fete; *Ionașco, Vasile, Grigoraș, Nastasia și Maria*. Din cele 2 fete găsim dați în spiță 2 urmași: *C. Bantăș și Iurașco Greco*. Toți acești nepoți ai lui T. Cârlig trăesc pe la finele secolului al XVII-lea.

Urmașii lui Mateiu Cârlig ziceau că moșiile cu pricina n'ar fi de clironomie a lui Mateiu de la tatăl lui T. Cârlig, și ar fi de zesire de pe femeia lui, *Teodosia Iurașco*, și că dar urmașii lui Bantăș și Greco n'au ce căuta în partea de zestre a mamei și strămoașei lor.

Din hârtiile însă arătate la divan reeșia că atît Gr. Cucora cit și fiul său Ionașco Cucora, cu frații săi erau proprietari în Cepelăuți și Ruginți, și că dar din averea Cârligescă trag de o potrivă și urmașii după fete, cit și cei după singurul băiat Matei Cîrlig. Acești urmași erau: **lordachi Dimachi**, *M. Cocris* și *T. Bantăș*; iar după Matei Cârlig erau *lordachi Boghian popă, V. Nițul, V. Popa* și alt *lordachi Boghian*.

Anaforana, după obiceiul timpului aduce pe scurt cuprinsul tuturor actelor înfățișate la proces; din cuprinsul lor reeșia o mică nepotrivire în spiță, ceia ce dă prilej divanului să îndepărteze unele acte ca făurite. Cuvîntul cel mai tare îl aveau pîrîții că jăluitoarii nu stăpînisese de fapt moșiile lor de mai bine 40 de ani și că dar nu mai pot

cere acum parte în moșii, căci li s'a trecut vremea. Pe acest temei al pravilei judecata din 1814 dăduse câștig de cauză pârâților, dar divanul luînd din nou în cercetare pricina în 1815 vede că pontul pravilii nu se potrivește în cazul de față, și că dacă pârâții s'au pus de au vîndut unele moșii ca *Oncăuții* stolnicului Enaki Codrescu și *Pungenii* lui T. Carp ban, rău și fără cale s'a făcut.

Pravila a avut și are în vedere moșii întregi, iar nu trupuri razeșești care de obicei stau neimpărțite. Dar iată textul actului.

...Măcar că judecata divanului din anul trecut în pontul hotărârei pravilei întemeiază pe părți și hotărăște că jăluitorii să nu aibă nici o împărțire din moșiile din Moldova, depărtîndu-i că dacă în curgere de 40 de ani n'ar fi avut stăpîniri, acum după 40 de ani i-ar fi oprit pravila; dar cu aceste cuvinte nu se poate depărta pe jăluitori întâi că asupra cuvîntului pravilei măcar de și depărtează pravila pe acei ce n'ar stăpîni 30 sau 40 de ani, însă după obiceiul păzit în pămîntul acesta și urmare judecăților în asemănată pricină, precum condicele divanului dovedesc... la pricine de rîzășii ori după cîtă vreme și-a cerut vreun rîzăș parte, nu numai că n'a fost depărtat, ci încă i s'a dat în stăpînire....; cum și pentru cuvîntul asupra hotărârei pravilei că după 40 de ani n'ar mai putea nimerea lucrul nestăpînit să-l cee această horăre nu numai că la rîzăși nu s'a păzit, ci încă nici la impresurări pravila n'a avut temeiul ei. ci impresurarea ori după cîtă vreme s'au luat locul impresural cu ră credință și s'a dat în stăpînire celui cu hrisoavile; ce temeiul pravilii în pămîntul acesta s'a păzit numai la pricinele de clinoromie și la cei ce întreaga moșia lor au lăsat-o în stăpînire străină și după 30—40 de ani n-au putut căuta.,.....“.

Iată cum judeca divanul chestia proprietății razeșești, și cum interpreta pontul legii civile cu referință la razeși,

obiceiul pământului covârșia aici litera legii; și dacă divanul din 1814 s'a alunecat a da o hotărâre alta, pricina era lipsa hârtiilor despre felul clironomieii; se îngloba moștenirea *indivisă răzeșască* în proprietatea *mare devisă*. Divanul din 1815 vine și îndreaptă greșala, dar ne arată că atunci când cei de jos aveau dreptatea cu ei se duceau cu peptul deschis înaintea lui Vodă și... o căpătau.

„Evenimentul“ X, 269.

101. Nu mânca ciuperci

Sânt animale și plante, cari au fost sorocite să. între mai mult în inima românului. Cât de des nu zice românul cuvântul *magar*; d'apoi pe *porc* îl lasă mai pe jos, Doamnè ferește! Și *câinele* și *mâța* își au rostul lor. De pildă scrii ceva așa ca să'ți dai și tu părerea la ca om, îndată vezi că sare un *cățel* și vrea să te muște.

Dar la coteiu dai cu bățul și te aperi, căci rari sânt cari dau prin băț la om, ori-cât de *liberali* ar fi ei în educația lor.

Trecând la paseri, reptile și pești găsim iarăși favoruri, că așa'i românul făcut să țină la nepotism, să fie părlinitor. Ce să'i faci! Așa, de pildă, cum să nu'i zici lui Vasile că stă *cuc* între ai lui de aceeași teapă; cum să nu'i spui altuia că se gudură când colo, când dincolo, lingând mâna celui ce a voit să'l lovească. D'apoi când vrea să'l facă pe peștele; doar și psalmistul spune la psalmul 103 că sânt jivine târâtoare pe pământ și sub pământ.

Ce favoare n'a căpătat la român *fasola*; așa celui moftangiu care se farafastăcește. i se zice: ia! nu te *fasoli*, că te știu eu! *Chiperul* a ajuns să fie la modă, și chiar dacă nu'i sare *așchia* cui va așa de-o dată îl vezi că se face *gotcă*, și se înroșește ca *ardeiul*.

Sfânta *mămăligă*—budincă țărănească—încă nu s'a lăsat mai pe jos. Ori că'i *mămăligă moale*, ori că a *prins mămăliga corjă*, dar îi dai și cu mămăliga și cu terciul ei, dacă nu chiar cu *făcălețul*, până ce li se infundă cu *melesteul* sau cu *culeșerul*.

Bobul înflorit arată bucuria; *chiperul* arată minia; *fasola* arată fudulia; *mămăliga* arată beșlegia și rar de tot dirjia.

Dar la toate le-a pus virf *ciuperca*; nu de geaba se zice:

Mănăstire 'ntr'un picior

Ghici, *ciupercă* ce'i ?

Și cum *dracul n'a făcut mănăstire*, așa și oamenii n'au *mîncat ciuperci*, fără să nu fi spus minciuni.

Și cel care *mănîncă ciuperci*, și celui căruia îi zice să *nu mănînce ciuperci*, tot minciuni spune; și cu toate că și *minciuna'rî vorbă*, dar eufemismul graiului cere să'i spui mai pe'nconjur, nu așa apla, ca la ușa cortului.

Și adecă de ce românul să lege minciunile de *ciuperci*? Mamele cunosc pe copiii mincinoși, ori făcîndu-i să scoată limba afară, ori îi caută la ceafă, căci acolo e gazda minciunilor.

Și al *dracului* a fost și românul că a pus gazda minciunilor la ceafă, nu în față, căci după față nu le poți cunoaște.

Ciuperca dar e înșălătoare și trebuie să aibi multă îndemănare de ochi și de pipăit ca să poți deosebi o *ciupercă* bună de alta rea. Și cum 90 la sută sunt rele, bițele cele 10 au fost înădușite de celelalte, căci vorba a făcut chisăliță din toate și le-a zis că mănîncă *ciuperci* cine spune minciuni.

Deci cum frica păzește bostănăria, și paza bună trece primejdia rea, natural că cel pățit cu *ciuperci* rele și otrăvitoare ajungînd priceput,—căci nevoia învață pe om minte și deșteaptă pe cărauș,—să creadă de cuviință să pue în stare de veghe pe cel ne iscusit în arta de a alege *ciuperci* bune de cele rele. Cât de greu e de-a alege pe omul bun și cinstit de *ciupercile* celelalte!

Și atunci în nedumenirea ta, să fii silit ca la ori-ce recomandare de *ciupercă* bună, să zici: ia cată'ți de treabă, nu mîncă *ciuperci*!; ce mănînci *ciuperci*! toți iș o apă,

cum e Tanda și Mandă, căci cine se aseamănă se adună, și ciupercile nu pot crește de cit în gunoaie.

Au răsărit ca ciupercile după ploae; nu e plantă care să aibă înfățișare mai deosebită față cu locul de unde crește.—Si cu toate acestea ce mindră e, dar cite din ele nu se fac iască și pulbere, cînd se coc.

Tot ce e sec, fanfaron, minciinos, lăudăros, infumurat, grăndoman, nimica-toată, rominul 'l-a asemanat cu *ciuperca*. Si vă veți întreba de ce tocmai vorba cu ciuperca să n'o desvolt după metoda obișnuită.

Si ciuperca se abate de la celelalte. E un criptogam, e boștiuroasă și înșălătoare la înfățișare, de acea am început cu partea morală ca să ajung la acea materială; am purces'o de la efect ca să mă ridic la cauză; am început cu omul, ca să ajung la cel propriu. Căci ce v'ar interesa la ciupercă făptura ei în sine. Cine n'a văzut ciupercă, căci o întâlnești pe unde nu'ți-e voia!; cine apoi n'a mâncat ciuperci așa cum se mânâncă: coapte, ferte, prăjite, fripte, cu sau fără sos, căci preparatul ciupercilor e variat; dar partea interesantă la ciuperci e haina ce 'i-a dat-o poporul. Pe aceia s'o prindem întâi, căci ea'i a rominului. Ciuperca ca ciuperca e cosmopolită, căci crește pretutindeni; dar ca *minciună* e numai românească. Rominul a și boerit-o. Au nu avem boer pe Ciupercescu? Au nu e un baron de Ciupercovici? Ce adică dacă ciuperca s'a dus îmbrăcată la minte, n'a putut fi primită de împărat la curte și să i se dea rang și cin?

Ciupercă, Ciupercescu, de Ciupercovici! Boeri vechi și drepți creștini! Boerii purtau și slicuri în cap. Or fi fost ele bune sau rele; cite însă nu s'or fi ponosit de vreme, mai ales la boerii fără boerii, și dacă la Daci *Sarab* era cușma din cap, slicul ponosit a ajuns *ciupercă*, căci nu de geaba s'a zis și se zice: «*ia-ți ciuperca ceia din cap*».

„Evenimentul“ IX, 110.

FINE.

TABLA DE MATERII

Pag.

GENERALITĂȚI

1. Evoluția în limbă	1
2. Prefacerea graiului	5
3. Cum se nasc figurile	12
4. Puterea Analogiei	16
5. Peiorizarea	19
6. Legea repartiției	23
7. Din Istoria limbii.	26
8. Deformări în limbă	30
9. Fapte de semantică	133
10. Sfârșitul slavonismului.	193

POLITICE

11. Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor	33
12. Vodă da și Hâncul ba!	38
13. I-a venit de hac	59
14. Un termen diplomatic peiorizat	70
15. Om însemnat	171
16. Rumân-Vecin	360

ADMINISTRATIVE

17. Șfară în țară	47
18. Tragere pe șfoară	52
19. L'a făcut șprafca	70
20. Se face mort în popușoi	74
21. A lupi.	83
22. Ai carte, ai parte	87
23. Bez Vlașca și Teleormanul.	91

	Pag.
24. Face matrapazlăcuri	101
25. Termeni de pedeapsă.	105
26. La ocnă	109
27. Se face niznaiu	113
28. Hârtii prihănite	291
29. In condica şireţilor	299
30. Răşluială	343
31. O chestie de drept	448

ISTORICE

32. Ii mânca din gardul Răzoaei	121
33. Zece în doisprezece	140
34. O jidovină	155
35. Bani cu baş.	167
36. Strămurări	200
37. Copii de casă	223
38. Sămi vechi	227
39. Ferăia	231
40. In curătură	235
41. Kervasaraua	238
42. Poiană, silişte, sat	241
43. Zile de soroc	244
44. Cisla	247
45. Spiţele răzeşeşti	251
46. Zloţi	255
47. Gropi de pâne, coşere, docuri	259
48. Pentru o moarte de om	263
49. O moşie pentru 2 cai	266
50. Răzeşeşti	273
51. Satul Silişteni	387
52. Vecinii	395
53. Şişcală şi Ioniţă Sturza	412
54. Boerii lui Ştefan Vodă	436
55. Urmaşii lui Vartic	440
56. Cantemir şi Bantăş	444

SOCIALE

57. Jupân, jupân.	79
58. După Turc și pistol	96
59. O peiorizare de termen.	117
60. Colac peste pupăză.	125
61. Opt și cu a brânzei nouă.	129
62. Pe de-asupra ca tuiorul popii.	144
63. Iși arată arama.	152
64. Ajuns de mâncarea cânilor.	163
65. Podgorii.	176
66. Moghilă-movilă	180
67. Imi mănâncă venitul.	184
68. N'ai nas.	188
69. Fasolă-a se fasoli.	197
70. Vechimea căciulei,	204
71. Pevețoae-privițoae-privighițoae.	209
72. Armindenul.	303
73. Cu oca mică.	374
74. Ca țigani biserica	404
75. Și peste și lângă.	408
76. Nu mânca ciuperci.	452

LITERARE

77. Lasă gura apă.	148
78. A 'nțercat balaia.	159
79. Calcă 'n străchini.	213
80. Îi face cu ulcica.	218
81. Prima lecție de stil.	307
82. Badea Ion.	311
83. Potroghiloea.	316
84. Mezinii.	320
85. Timircâneasa.	327
86. Spre Nistru.	331
87. Sfeșnicariul.	335

	Pag.
88. La sfântul Mina.	339
89. Taci că-i buche	346
90. A legat cartea de gard.	349
91. Ion Pralea.	354
92. Preferansul	363
93. Două morminte.	367
94. Cap sănătos supt Evanghelie.	370
95. Are Kira socoteală.	379
96. Interesul poartă fesul	383
97. Intr'un picior.	400
98. Gh. Evloghie	419
99. A sfeclit'o.	421
100. Moldova lui Stefan.	425
101. Nănăială.	437

VERIFICAT
2017

